

Gentrifiseringens flertydighet

En kulturvitenskapelig studie av endringer i to
byområder i Berlin og Oslo.

Sara Kohne

Avhandling for graden philosophiae doctor (ph.d.)

ved Universitetet i Bergen

2020

Disputasdato: 07.02.2020

Takk!

Nå har arbeidet med doktorgraden kommet til en slutt og jeg vil takke flere personer som på hvert sitt vis har vært betydningsfulle støttespillere under avhandlingens tilblivelse.

Først og fremst er jeg dypt takknemlig for alle informantene som velvillig har stilt opp og på en så sjenerøs og åpen måte har delt sine inntrykk og historier fra henholdsvis Kreuzberg SO36 og Grønland og Tøyen med meg.

Mine veiledere Eva Reme, Haci Akman og Kyrre Kverndokk fortjener en særskilt stor takk. Ved deres interesse, deres engasjerende og inspirerende samtaler og ikke minst deres kritiske og verdifulle innspill, har disse hele veien vært uvurderlige lagspillere. Takk!

Hverdagen på kontoret hadde ikke vært den samme uten det trivelige fagmiljøet på kulturvitenskap. Slik har jeg vært så heldig og kunne dele dagene – for ikke å glemme lunsjpausene – med Line Førre Grønstad, Anna Marlene Karlsson, Lone Ree Milkær, Marit Ruge Bjærke, Tone Hellesund, Hans-Jakob Ågotnes, Tove Fjell, Bente Gullveig Alver, Torunn Selberg samt tidligere kollega Peter Forrás. Takk for at dere har bidratt til et svært inkluderende og raust fagfellesskap.

Tone Huse og Anne Eriksen skal spesielt takkes for at de tok seg tid til å lese og komme med gode konstruktive kommentarer på sluttseminaret mitt. Takk også til Guro Sandnes som i avslutningsfasen tok på seg oppgaven til å se gjennom språket i avhandlingen.

Jeg vil nevne Meltzerfondet som gav økonomisk støtte til mine feltarbeidsøkter, og Instituttet for arkeologi, historie, religion- og kulturvitenskap som gjennom hele løpet har lagt til rette for en god arbeidsplass. En takk må også rettes til arkivet ved Friedrichshain-Kreuzberg Museum i Berlin som har vært svært behjelpelig i utforskningen av deres omfattende bildesamling, og til Heike Aßmann for tegningene av kart over byområdene i Berlin så vel som i Oslo.

Ellers vil jeg si takk til alle i forskergruppen «Transnasjonal historie og kulturmøter, 1850 – i dag» som gav meg muligheten til å presentere og diskutere deler av prosjektet mitt.

Mine følgesvenner Tina J. Granados, Henriette Hop Wendelbo og Heidi Lund Berg vil jeg takke for gode samtaler og moralsk støtte over flere glass vin, forskerkompis Torgeir Rinke Bangstad for inspirerende innspill over en kaffekopp, og Dunja Blazevic for oppmuntrende tips underveis. Av mine venner i Berlin fortjener spesielt Franzi, som med sin diskusjons glede alltid har vært en viktig samtalepartner, en stor takk. Mine foreldre vil jeg takke for at de har støttet meg hele veien og aldri ble lei av å spørre om hvordan det går med skrivingen.

Tusen takk Kjetil for all din hjelp og tålmodighet. Ved å skape rom for «mine ting» under denne lange prosessen har du på uvurderlig vis lagt til rette for at jeg har kunnet koble av og holde hodet kaldt underveis.

Sara Kohne

Bergen, 14. Januar 2020

Innhold

1. Innledning	10
1.1 Kontekst, relevans og problemstilling	10
1.2 Det kulturanalytiske blikk	17
1.3 Tidligere forskning	20
1.4 Avhandlingens struktur	26
2. Historisk blikk på Kreuzberg SO36 og Grønland og Tøyen	28
2.1 Kreuzberg SO36	28
2.2 Grønland og Tøyen	37
3. Teori og begreper	48
3.1 Gentrifisering – en sammensatt prosess	48
3.1.1 Gentrifiseringens faser	50
3.1.2 Gentrifiseringens ulike former og forløp	52
3.1.3 Gentrifiseringens konsekvenser	53
3.2 Forholdet mellom menneske og sted	57
3.2.1 Et begrep om sted	57
3.2.2 Stedstilknytning	59
3.3 Fellesskap	63
3.3.1 Gemeinschaft og Gesellschaft	66
3.3.2 Nye former for fellesskap	67
4. Metodisk tilnærming	70
4.1 Valg av metode	70
4.2 Kjent og ukjent, nærhet og distanse	72
4.3 Observasjon og deltagelse	74
4.3.1 Skriftlige feltnotater og fotografi	79
4.4 Kvalitative intervjuer	80
4.4.1 Utvalg av informanter	81
4.4.2 Kontakt med informantene	85
4.4.3 Intervjusituasjonen	87
4.4.4 Transkripsjon og oversettelse	92
4.5 Analytiske refleksjoner	94
4.6 Samtykke, konfidensialitet, aidentifisering	97

5. Forbindelser	100
5.1 Et sted med stemning	102
5.2 Det sammensatte fellesskapet	105
5.3 Falafel, kino, fiskebutikk	113
5.4 Hjemme i mangfoldet	118
5.5 Konklusjon	127
6. Endringer tar tak i Kreuzberg SO36	130
6.1 Med verden som gjest	131
6.1.1 Fra utkantområde til internasjonal hotspot	132
6.1.2 Turistenes invasjon	136
6.1.3 Språk og fremmedgjøring	142
6.2 Nye innbyggere, nye hus og nye måter å være på	146
6.2.1 Rike «outsidere»	146
6.2.2 Et nytt boligkvarter – en uvirkelig verden	147
6.2.3 Fettfri latte og stilige skjorter – avstandens smak og behag	152
6.3 Barer, restauranter og trendy utesteder	156
6.3.1 Tap av variasjon	157
6.3.2 Tap av møtesteder	160
6.3.3 «Vanmeloner i skiver»	162
6.3.4 Endringer i det tyrkiske og arabiske «smakslandskapet»	167
6.4 Oppusset, solgt, fortrengt	170
6.4.1 Forskjønnelse og prispress	171
6.4.2 Frykt for å bli fortrengt	175
6.4.3 Motstand og en ny form for fellesskap	180
6.4.4 Trygge steder	187
6.5 Konklusjon	190
7. Ambivalens	194
7.1 Grenser	196
7.2 «Panta rhei» – Grønland og Tøyens urbane dynamikk	199
7.3 Spennende dufter, deilige smaker og tiltrekkende lyder – sansenes sted	202
7.4 Adskilt – å leve på siden av hverandre	206
7.5 Narkotika, mørke gater og psykiatri – skremmende omgivelser	213
7.6 Det dårlige omdømmet	218

7.7 Lengsel etter engasjement	221
7.8 Konklusjon	223
8. Endringer settes i gang på Grønland og Tøyen	226
8.1 Nye forretninger og kommersielle tilbud	227
8.1.1 Kafeer, fersk fisk og trendy spisesteder	228
8.1.2 Fra gammel kiosk til moderne kjedebutikk – omdannelser og tap	233
8.2 Fancy høyhus og dyre boligblokker ved vannkanten	237
8.2.1 «Fint, men for nytt» – Bjørvikas kontrasterende arkitektur	239
8.2.2 Barrierer	242
8.2.3 Overgangen	245
8.2.4 Fordyrende ringvirkninger på boligmarkedet	247
8.3 Operahuset, Munchmuseet og Deichman Bjørvika	251
8.3.1 «De går dit, blir ferdig med det kulturelle og så går de ut igjen»	253
8.3.2 Omplussing av Munchmuseet – tapt attraksjon eller bidrag til et løft?	257
8.4 Forening, kampanje og initiativ	261
8.4.1 «Engasjementet spres så lett her»	263
8.4.2 Skole, barn og fremtid.....	266
8.4.3 Trygg og stolt.....	269
8.4.4 «Det har sine fordeler og ulemper» – engasjementets bivirkninger	272
8.5 Befolkningsendringer.....	276
8.5.1 Rimelig, trygt og interessant – unge nordmenn flytter inn	277
8.5.2 Narkomane som forsvant og «innvandrere» som fortrenses	280
8.6 Konklusjon	284
9. Avslutning	288
9.1 Forbindelser og Ambivalens – to ulike stedsinntrykk	289
9.2 Fortrenningsfrykt og skepsis	292
9.3 Engasjement og nye former for fellesskap.....	295
Litteratur	302
Appendiks 1.....	316
Appendiks 2.....	324
Abstract	328

1. Innledning

1.1 Kontekst, relevans og problemstilling

Fra slutten av 1980-tallet har de fleste vestlige storbyer blitt påvirket av økonomiske og sosiokulturelle endringsprosesser som, ifølge sosialantropologen Edward Robbins, viser til en overgang fra en «moderne» til en «senmoderne» form for urbanitet. Denne overgangen innebærer fremveksten av den globale byen som blant annet fører med seg estetiske endringer av urbane landskap, sosial fragmentering samt økt innvandring.¹ Parallelt med strukturelle endringer i arbeidslivet, har også allmenne forestillinger omkring bo- og livsstilsidealene forandret seg og ført til en ny interesse for byen og bylivets kvaliteter. Det å bo sentralt i byen har igjen blitt attraktivt. Utviklingen er gjerne blitt omtalt som en «urban renessanse» og relateres som sådan til forestillinger om en fremtid knyttet til byene og deres sentra som knutepunkter i frembringelsen av nyskapende krefter. Et slikt syn har i særlig grad blitt drevet frem gjennom oppgraderinger av vestlige byers kjerneområder i løpet av de senere tiår. Hermed har man sett en stadig større utbredelse av assosiasjoner som stiller bylivet i et tiltalende lys. Disse kan sies å bryte med forestillinger som tidligere er blitt knyttet til det urbane generelt, og til arbeiderklassens byområder spesielt. Tidligere ansett som forfalne, triste og grå har sistnevnte mange steder blitt gjenstand for en omfattende økonomisk, materiell, sosial og kulturell oppvurdering. Slik har rimelige, men forholdsvis lite attraktive områder blitt mer ettertraktede og stadig dyrere.² En slik prosess, som gjerne er blitt sett i sammenheng med at en velstående middelklasse trekker inn til byene, har i internasjonal forskning fått navnet *gentrifisering* og kan deskriptivt bestemmes som: «[...] – the transformation of a working-class or vacant area of the central city into middle-class residential or commercial use».³

Gentrifisering er i dag et omdiskutert og stadig aktuelt tema i mange byer.⁴ Den kan betraktes som en sammensatt prosess som virker inn på den fysiske, økonomiske

¹ Robbins (2005).

² Jf. Häußermann og Siebel (1987) eller Svensson (2011).

³ Lees, Slater og Wylie (2010: xv).

⁴ Se for eksempel sosiologene Sharon Zukin, Philip Kasinitz og Xiangming Chen som mener at gentrifisering, ved siden av globalisering, må betraktes som den største utfordringen samtidens byer er konfrontert med, (2016: 2).

og sosiokulturelle utformingen av urbane miljø og som følgelig også har konsekvenser for befolkningene i byene og deres lokale omgivelser. I denne avhandlingen har jeg valgt å studere hvordan urbane områder som preges av en slik prosess oppleves på et lokalt og hverdagslig plan. Ved å se på gentrifisering ut fra et erfaringsnært perspektiv tar jeg sikte på å få frem betydninger og konsekvenser av endringer som tar del i en slik prosess.

Min interesse for temaet og min motivering for å undersøke endringer i bylivet med fokus på hverdagslivet, springer ut av visse opplevelser og erfaringer fra min oppvekst i Berlin, nærmere bestemt i bydelen Prenzlauer Berg.⁵ På slutten av 1990-tallet fant det her sted en rekke endringer som både gjorde inntrykk der og da, men som også etter hvert vekket en diffus følelse av ubehag eller usikkerhet hos meg. Spesielt begynte jeg å undre meg over de omfattende bygårds-saneringene som fant sted i området på denne tiden. Jeg la merke til hvordan velkjente og etablerte forretninger ble skiftet ut med elegante cocktail-barer og i og for seg trivelige kafeer med store vinduer. I tillegg så jeg stadig flere velkledde unge mennesker og småbarnsfamilier som, tilsynelatende uten noen tidligere tilknytning til denne delen av byen, begynte å etablere seg her. Når jeg nå ser tilbake vil jeg også tro at måten denne type endringer virket inn på naboer og bekjente – flere flyttet etter hvert fra stedet – har spilt en ytterligere rolle ved at jeg begynte å stille spørsmål ved hva som egentlig var i ferd med å skje rundt meg, og hvordan dette påvirket mitt nærmiljø.

I mer enn femti år har studier av gentrifisering vært en del av internasjonal byrelatert forskning. Men selv om mange innfallsvinkler og perspektiver er blitt tatt i bruk for å forstå prosessen, så foreligger det fremdeles relativt lite kunnskap om hvordan lokalbefolkningen i områder preget av gentrifisering, opplever og blir påvirket av endringer og konsekvenser som følger med en slik utvikling.⁶

Mange som har skrevet og utviklet teorier omkring gentrifisering har i hovedsak vært opptatt av å finne frem til en overordnet bestemmelse av prosessen. Gjennom studier av hvor og hvordan den finner sted, har man gjerne tatt sikte på å forklare dens

⁵ Denne tidligere arbeider- og kunstnerbydel anses i dag som ett av byens fremste eksempler på områder preget av gentrifisering.

⁶ Jf. Helbrecht (2018 [2016]: 2), Lees, Slater og Wyly (2008: 122), Freeman (2008: 190) eller Slater (2006: 743).

forløp med tanke på dens årsaker. Slike tilnærminger har blitt gjenstand for kritikk, og i denne sammenheng bør det understrekes at det pågår en kontinuerlig debatt omkring behovet for nye forskningsperspektiver.

En av dem som har vært med på å starte diskusjonen er den britiske geografen Tom Slater som peker på at mange gentrifiseringsstudier opererer med en for snever tilnærming. Selv forstår han gentrifisering som en i hovedsak ekskluderende prosess som fører til en «grenseskapende» byutvikling. Han stiller seg kritisk til at man fra akademisk hold har lagt mer vekt på å spekulere i prosessens bakenforliggende årsaker, enn å studere dens konsekvenser. Slik mener han at store deler av forskningen, på grunn av en manglende kritisk holdning til feltet og et visst empirisk underskudd, ikke har vært i stand til å reflektere over gentrifiseringens negative følger, men snarere har bidratt til å kamuflere og forsterke disse. Historier som har kommet til uttrykk i forbindelse med en slik type forskning har, etter hans skjønn, i for stor grad blitt fortalt ut fra perspektiver som sier mye om preferansene og beveggrunnene til beboere som ankommer et område («the gentrifiers»), men lite om de som opplever å bli utsatt for eksklusjon og fortrenning («the gentrified»). Hermed har det ifølge Slater oppstått et ubalansert og asymmetrisk syn på prosessen.⁷

Den amerikanske arkitekten og byplanleggeren Lance Freeman inntar imidlertid et noe annet standpunkt i denne debatten.⁸ Med bakgrunn i sin egen empirisk orienterte forskning⁹ innvender han mot Slater at han i sitt perspektiv ikke ser ut til å ta tilstrekkelig høyde for prosessens flertydighet. For Freeman innebærer dette at

⁷ Slater (2006). Kulturgeografen Ilse Helbrecht aktualiserer Slater's kritikk og mener at forskningens ensidige perspektivering fremdeles burde betraktes som problematisk. I en nylig utgitt publikasjon omtaler hun gentrifiseringsforskning på beskrivende vis som: «a one-eyed cyclops that operates with an enormous intellectual bias because it observes only the upgrading aspect of the gentrification process [...]» (2018 [2016]: 2).

⁸ Freeman (2008).

⁹ Det bør samtidig påpekes at deler av Freemans forskning har vært sterkt omdiskutert. Blant andre påpeker byplanleggeren Kathe Newman og geografen Elvin K. Wyly (2005) at Freeman i sitt arbeid sammen med økonomen Frank Braconi (2004), har bidratt til en bagatellisering av prosessens direkte tilknytning til en fortrenning av etablerte beboere. Istedenfor å tydeliggjøre dens negative konsekvenser har Freeman og Braconi, ifølge Newman og Wyly, bidratt til at prosessen, i media så vel som i forskningssammenheng, på en ensidig måte har blitt fremstilt som fordelaktig også for svakerestilte beboere. Selv om Freeman ikke i utstrakt grad kan sies å ha kommentert dette innspillet i debatten, understreker han i sin bok *There Goes the 'Hood: Views of Gentrification from the Ground Up*, imidlertid at han og Braconi tidligere hadde jobbet med rent spekulative tilnærminger til fortrenningsproblematikken. Slik synes han å markere en avstand fra de oppfatninger som ble fremmet i hans tidligere forskning. Freeman (2006: 5).

gentrifiering på individnivå vil kunne oppleves på høyst ulike måter. Følgelig vil et utelukkende kritisk og negativt perspektiv tegne et mangelfullt bilde av prosessen og selv står i fare for å kunne få et ideologisk preg. Ifølge Freeman bør man som forsker derimot nærme seg feltet med en åpen holdning slik at vitenskapelig troverdighet kan opprettholdes.¹⁰ En slik innstilling til forskning generelt finner støtte hos vitenskapsteoretikeren Sandra Harding. Hun påpeker at vitenskapelig fellesskap som ut fra et bestemt program har et fastsatt fokus, risikerer å miste diversiteten i det tilfang av meninger og tilnærminger som er nødvendig for at forskningen som sådan kan betraktes som forsvarlig og ikke som styrt av partiske interesser og prioriteringer.¹¹

Som denne debatten antyder er gentrifiering stadig et omstridt begrep. Samtidig kan man få inntrykk av at prosessen, både i og utenfor academia, har blitt diskutert i ordelag som i overveiende grad enten betoner dens positive eller negative virkninger.¹² På den ene siden blir den eksempelvis fremstilt som en fordelaktig utvikling som gir beboere i forsømte områder muligheter til å bedre sine levekår. På den andre siden anses den som en utelukkende destruktiv prosess som, i tillegg til å forsterke sosiale skillelinjer, fører til at etablerte beboere fortrenses fra sine omgivelser. En slik motsetning tar imidlertid ikke i betraktning at opplevelsen av gentrifiering kan bære i seg ulike betydninger for mennesker med forskjellig bakgrunn, som lever under ulike forhold på ulike steder. Den tenderer med andre ord mot å legge til rette for unyanserte fremstillinger av endringer som følger med en slik prosess.

Med tanke på at man fra forskningshold har etterlyst en mer utdypende kunnskap om gentrifieringens konsekvenser,¹³ vil jeg i denne studien prøve å løfte blikket utover det som med bakgrunn i en slik motsetning (positive/negative virkninger), kan fremstå som nokså ensidige tilnærminger til prosessen. Ved å se nærmere på utsagn som på et lokalt plan, og i et erfaringsnært perspektiv, beskriver hvordan steder preget av gentrifiering oppleves, tar jeg sikte på å komme frem til en

¹⁰ Freeman (2008: 186 og 189).

¹¹ Harding (1992: 578ff.).

¹² Jf. Lees, Slater og Wyly (2008: 195ff.) eller Atkinson (2003: 2344).

¹³ Jf. Helbrecht (2018 [2016]), Hyra (2016) eller Lees, Slater og Wyly (2008).

mer sammensatt og nyansert forståelse av prosessens ringvirkninger. I en tid der stadig flere byer¹⁴ preges av forhold som gjør en mangesidig kunnskap om denne prosessen både betimelig og betydningsfull, ønsker jeg samtidig å åpne opp for en tilnærming som kan bidra til et mer omfattende og kritisk perspektiv. For uansett om man selv er berørt av en slik prosess, har hørt om den fra andre eller kanskje har lest om den i lokale medier, så vil man kunne hevde at gentrifisering i dag påvirker dagliglivet til store deler av den urbane befolkningen over hele verden.

En annen motsetning knytter seg til distinksjonen som man i gentrifiseringsstudier gjerne setter mellom såkalte «gentrifiers» og «gentrified». En slik inndeling kommer imidlertid til kort overfor beboerperspektiver som ikke uten videre lar seg sette inn i kategorier som bestemmer gentrifiseringens «vinnere» eller «tapere».¹⁵ Med tanke på å få frem aspekter som går utover denne type innordninger, setter jeg i denne avhandlingen ikke fokus på enkeltstående grupper. Istedenfor tar jeg utgangspunkt i enkelte individers blikk. Med det mener jeg å innta en synsvinkel som i større grad tillater et åpent perspektiv på de variasjoner som fremkommer i opplevelsen av steder. I et perspektiv som forstår den enkelte som mangeartet, rettes oppmerksomheten mot det arkitekten og byteoretikeren Shadrach Woods omtaler som «mennesket på gaten»:

The man is many: he has many occupations and preoccupations, he speaks with many tongues and holds many ideals. An urbanism which concerns him will need to accommodate itself to the diverse truths of his conflicting needs, desires, ambitions, motivations, passions and indifferences, for there is no simple truth which fits him.¹⁶

Dette innebærer at forhold knyttet til gentrifisering settes inn i en annen og lite belyst kontekst. Ved å ta for meg utsagn som er forankret i et lokalt og hverdagslig perspektiv, ser jeg på betydninger som et steds endringer har for den enkelte. Hermed

¹⁴ At gentrifiseringsproblematikken har blitt et sentralt tema i byforskningen også i en global sammenheng, fremheves i boken *Planetary Gentrification* som nylig ble utgitt av Lees, geografen Hyun Bang Shin og byplanleggeren Ernesto López-Morales (2016).

¹⁵ Dette er en problemstilling som også den canadiske geografen Brian Doucet kommer inn på i sin studie: «Living through gentrification: subjective experiences of local non-gentrifying residents in Leith, Edinburgh». Doucet (2009). Et liknende forbehold synes også å fremkomme i studier som stiller seg tvilende til ensidige fremstillinger av såkalte «gentrifiers». Ved å komme nærmere inn på sistnevntes ulike holdninger til prosessen og dens ringvirkninger, tegnes et mer nyansert bilde av denne gruppen. Jf. Brown-Saracino (2010a: 7f.).

¹⁶ Woods (1975: 27f.).

fremkommer en deskriptiv variasjon som samtidig kan peke utover det individuelle ståsted og bidra til innsikt i hvordan virkninger av en slik prosess oppleves av lokalbefolkningen i områdene jeg undersøker. Med lokalbefolkningen mener jeg mennesker som – uavhengig av språk eller kulturell bakgrunn – gjennom deres daglige tilhold på et sted både kan sies å være en del av, og ha en form for tilknytning til det, enten det er som beboer, i jobbsammenheng eller på andre måter. For å ta hensyn til at varigheten av den enkeltes tilhold på et sted også har noe å si for hvordan man opplever og knytter seg til dette, har jeg tatt for meg informanter med ulik fartstid i områdene (et år og oppover).

I denne avhandlingen ser jeg på betydningsdannelser som følger med endringer på urbane steder preget av gentrifisering. Med dette som utgangspunkt kan følgende overordnede problemstilling formuleres:

Hvordan opplever lokalbefolkningen i urbane områder preget av gentrifisering sine omgivelser?

I denne sammenheng undersøker jeg hvordan folk ser på sine respektive nærområders egenart med tanke på deres forhold og tilknytning til dem. Med dette som bakteppe retter jeg søkelyset på hvordan endringer som følger av gentrifisering beskrives, og spør hvilken betydning disse har for ens opplevelse av, og tilknytning til stedene.

Gentrifisering er en geografisk utbredt og translokal prosess. For å få frem nyanser og variasjon i stedsopplevelsene fokuserer jeg i avhandlingen på de to storbyene Berlin og Oslo, uten at jeg hermed følger en streng komparativ metodikk. Hver for seg fremstår disse som de mest omtalte byene i henholdsvis tyske og norske gentrifiseringsstudier.¹⁷ Analysen avgrenses imidlertid til to sentrale bydeler i hver by hvor man nettopp vil kunne hevde at ulike former for gentrifisering finner eller har funnet sted. Slik kan Kreuzberg SO36 og Grønland og Tøyen betraktes som ekvivalente i den forstand at begge bydeler fremstilles som spesifikt gentrifiseringspregede områder i både media og forskning, men også i den forstand at

¹⁷ Slik omtaler kulturgeografen Ilse Helbrecht Berlin som Tysklands sentrum for gentrifisering, (2018 [2016]: 3). Det samme kan sies om Oslo, siden de fleste norske studier med en slik tematikk nettopp tar utgangspunkt i denne byen. Se for eksempel Sæter og Ruud (2005), Aspen (2005) eller Huse (2010 og 2014).

begge steder har tydelige innslag av en flerkulturell og sosialt sammensatt demografi. Med henblikk på en slik befolkningssammensetning blir det tale om områder som samtidig skiller seg fra andre gentrifiseringspregede bydeler i de samme byene. Dette er et trekk som kan bidra til en mer mangesidig kunnskap i et gentrifiseringsperspektiv. Foranlediget av opplevelser fra min oppvekst i Berlin falt valget først på en bydel i denne byen som jeg allerede har en viss erfaring med og kunnskap om. I forlengelse av dette valg pekte Grønland og Tøyen seg ut som beslektede bydeler i Oslo som det – med tanke på deres geografiske plassering, sosiokulturelle sammensetning og historiske fellestrekk – har vært naturlig å betrakte under ett.

I denne forbindelse kan det imidlertid være på sin plass å understreke at det ikke er stedene i seg selv, men snarere hvordan deres respektive lokalbefolkninger opplever og forholder seg til dem, som er gjenstand for undersøkelse. Basert på et lokalt forankret og erfaringsnært perspektiv, fremkommer to overordnede «stedsbeskrivelser», som igjen åpner for å studere liknende forhold i mer enn kun én lokal kontekst. Slik blir det mulig å få innblikk i hvordan konsekvenser av gentrifisering oppleves i en henholdsvis tysk og norsk kontekst – i byer som kun i liten grad har blitt betraktet i relasjon til hverandre. Selv om jeg i denne sammenheng ikke følger en streng komparativ metodikk, vil en slik flerstedlig tilnærming gi anledning til å få kunnskap om forhold som kan betraktes som både spesifikke og generelle for de respektive stedene. Slik vil det som i løpet av avhandlingen fremkommer som sentrale og stedsspesifikke variasjoner gi grunnlag for å belyse, og stille spørsmål omkring lokale forhold på det enkelte sted. Samtidig vil det som viser seg som grunnleggende fellestrekk kunne synliggjøre sammenhenger som peker i retning av mer generelle problemstillinger som går utover det enkelte sted. Med sitt flerstedlige fokus er avhandlingen ment som et bidrag til en viktig og aktuell diskusjon i den internasjonale gentrifiseringsforskningen.¹⁸

Selv om «stedsbeskrivelsene» til en viss grad illustrerer områdenes og gentrifiseringens dynamikk, fanger de imidlertid kun inn et visst utsnitt i tid (og rom). Med henblikk på at gentrifiseringen i disse områdene fremdeles er pågående blir også

¹⁸ Se for eksempel Phillips og Smith (2018) eller Lees (2012).

konsekvensene å betrakte som foreløpige. Beskrivelser av inntrykk og opplevelser som kommer frem i henholdsvis Kreuzberg SO36 og på Grønland og Tøyen, og gentrifiseringens ulike forløp på disse områdene, er etter feltarbeidets slutt i 2015 kun i mindre grad tatt med i betraktning.

1.2 Det kulturanalytiske blikk

Studiet av menneskers opplevelse av verden er et viktig emne i kulturvitenskap og baserer seg på kulturforskningens grunnleggende orientering mot posisjonen til det opplevende individ. En slik orientering kan betraktes som karakteristisk for den nordiske etnologien hvor den, spesielt i Sverige, har vært tydelig siden 1970-tallet. I denne forbindelse vil jeg fremheve arbeidet til etnologene Billy Ehn og Orvar Löfgren, som på begynnelsen av 1980-tallet kom ut med boken *Kulturanalys*.¹⁹ Ledet av spørsmål om hvordan mennesker tenker, føler og handler i det dagligdage, presenterte de her et nytt perspektiv på hvordan man som forsker kunne gå det hverdagslige i møte på en mer erfaringsnær måte. Med utgangspunkt i min interesse for hvordan mennesker betrakter og blir påvirket av steder i endring, har jeg i denne avhandlingen latt meg inspirere av Ehn og Löfgrens kulturanalytiske innfallsvinkel. Denne innebærer en fremgangsmåte som jeg har benyttet meg av i min bruk av teori og metode, og kan som sådan gjenkjennes i analysen og avhandlingens struktur.

Kulturanalysen retter sitt fokus mot hverdagslivet og menneskers forestillingsverden. Slik prøver den å avdekke anskuelser som både bevisst og ubevisst, deles av mennesker på et dagligdags plan. Den søker etter kunnskap om hvordan disse kommuniseres og bearbeides i sosial handling, og tar del i større forståelsesmønstre.²⁰ Oppmerksomheten rettes i denne forbindelse mot spørsmål omkring språk og tenking så vel som følelser og atferd. I denne sammenheng blir kulturanalysens befatning med betydninger som i hverdagen anses som naturlige og selvvinnlysende, relevant. Med sitt mål om å tydeliggjøre disse, henspiller den til et begrep om menneskers *livsverden*, slik dette kan knyttes til sosiologene Alfred Schütz,

¹⁹ Jeg baserer meg her på en revidert og videreutviklet utgave av denne boken. Ehn og Löfgren (2010 [2001]).

²⁰ Ibid.: 10.

Peter Berger og Thomas Luckmann.²¹ Beskrivende for den verden vi lever i, omfatter begrepet om en livsverden de menneskeskapte og materielle omgivelser som vi tar for gitt i vår fortrolighet med dem. Dette er vilkår som vi vanligvis ikke stiller spørsmål ved og som kan betraktes som grunnleggende for mye av det som gir mening i våre liv.²² Etnologen Jonas Frykman og kulturviteren og filosofen Nils Gilje påpeker at en livsverden burde betraktes som noe vi tenker *med*, snarere enn noe vi tenker *på*.²³ Som sådan kan de betydningsdannelser som jeg som kulturforsker i mine empiriske undersøkelser forsøker å forstå, sies å være allerede gitt for de jeg studerer.

Betinget av strukturelle teorier tok kulturanalyser på 1980-tallet sikte på å undersøke hvordan menneskers tanker og handlinger kunne ses i sammenheng med ubevisste prinsipper og ideer. Nyere betraktningsmåter baserer seg imidlertid på en mer konstruktivistisk tilnærming.²⁴ Sistnevnte blir å finne anvendt i denne avhandlingen. Snarere enn å forstå og fremstille mennesker i henhold til entydige og fastsatte begreper, åpner en slik tilnærming opp for å ta i bruk mer komplekse og dynamiske termer. Som kulturviteren Tone Hellesund fremhever, ser det kulturanalytiske blikket på individet som et kulturelt subjekt. Ved å være både skaper og bærer av kultur, tar det aktivt del i ulike kulturelle sammenhenger.²⁵ I et slikt blikk blir kultur å betrakte som menneskeskapt og foranderlig.²⁶

Ut fra skiftende aktørperspektiver, søker en i kulturanalysen etter kunnskap om hvordan kulturelle sammenhenger og dominerende tankestrukturer skapes og kontinuerlig organiseres. Uten å følge en spesifikk metodelære eller bestemte anvisninger for hvordan tolkningen av meningsinnholdet skal skje, er den preget av en viss fleksibilitet. Med en pragmatisk holdning til bruk av teori og metode, kombineres

²¹ I klassikeren *Den samfunnsskapte virkelighet*. (2000 [1966]) tar Berger og Luckmann utgangspunkt i Schütz' forståelse av begrepet.

²² Zahavi (2003: 135).

²³ Frykman og Gilje (2003: 37).

²⁴ Ehn og Löfgren (2010 [2001]: 13). I denne forbindelse vil jeg trekke frem avhandlingene til kulturviterne Tone Hellesund (2002) og Hilde Danielsen (2006), som begge plasserer sin kulturanalytiske tilnærming i forhold til et konstruktivistisk eller såkalt postmoderne syn på vitenskapen.

²⁵ Hellesund (2002: 63).

²⁶ Ibid.

ulike kilder og teoretiske innfallsvinkler. Samtidig benyttes begreper fra ulike fagområder for å komme frem til ny innsikt.²⁷

Anvendt i en mer helhetlig sammenheng, gir den kulturanalytiske tilnærmingen rom for å studere spenninger mellom individuelle erfaringer og kollektive mønstre. Slik søker den etter sammenhenger ved å ta i bruk en hermeneutisk innfallsvinkel. Gjennom en detaljrik og mangefasettert kartlegging av et komplekst mønster av betydninger – det vil si gjennom bruken av det sosialantropologen Clifford Geertz betegner som «tette beskrivelser» – forsøker man å skape et konkret bilde av det man er ute etter å forstå.²⁸ Kulturforskerens blikk er som sådan alltid preget av åpenhet overfor ulike synspunkter og erfaringsverdener. Slik har det som mål å overskride eksisterende forståelser av dets studieobjekt ved hjelp av kreative og kritiske tolkninger. Ved hjelp av strategier der en fokuserer på ukjente sider ved det tilsynelatende kjente, men også på kjente aspekter ved det ukjente – eller skaper kaos i det som fremstår som en tilsynelatende orden – er en innen kulturanalysen alltid på jakt etter det mangetydige og motsigelsesfulle ved det som undersøkes. I en slik sammenheng lar en seg overraske av det uventede, og forsøker å få frem paradokser, splittelser og brudd. Med oppmerksomheten rettet mot det inkonsistente, åpnes det som sådan opp for å kunne forstå kultur som en kontinuerlig pågående prosess, og ikke som et rasjonelt sammenhengende og varig harmonisk system. Samtidig gis det rom for å undersøke måten mennesker håndterer og lever med det betydningsmangfold som karakteriserer deres hverdag.²⁹

Ved å sette spørsmålstegn ved etablerte anskuelser og oppfatninger kaster kulturanalysen imidlertid også et perspektiv på maktforhold av mer eller mindre underliggende art. Slik innebærer den et kritisk potensiale der analysen av forestillingsverdener, ifølge Ehn og Löfgren har: «[...] politiske og ideologiske konsekvenser, som fører kulturanalytikerens kritiske oppgave sammen med den kreative evne til at se verden på ny og at formidle det kulturelles betydning som en både bevarende og fornyende kraft.»³⁰ Som sådan blir kulturanalysen – med sin

²⁷ Ehn og Löfgren (2010 [2001]: 16).

²⁸ Ibid.: 18.

²⁹ Ibid. 47f.

³⁰ Ehn og Löfgren (2010 [2001]: 178).

orientering mot en dagligdags forståelse av kulturelle endringsprosesser – relevant i mitt forsøk på å synliggjøre hvordan individers opplevelser av sine omgivelser settes i spill, gjennom endringer som følger med gentrifisering av disse. Gjennom et kulturalanalytisk blikk prøver jeg slik å få frem nye forståelsesformer omkring en prosess som på ingen måte kan sies å være problemfri og entydig.

1.3 Tidligere forskning

Ved å fokusere på hvordan lokalbefolkningen i gentrifiseringspregede byområder opplever og forholder seg til deres omgivelser, beveger avhandlingen seg tematisk innenfor by- og stedsforskningen generelt, og i gentrifiseringsforskningen spesielt. I dette avsnittet gir jeg et kort overblikk over disse forskningsfeltene ved å presentere et utvalg av grunnleggende og inspirerende litteratur som har vært relevant for avhandlingen.

Interessen for menneskets forhold til byen og de endringer som her finner sted, har vært utgangspunkt for mange undersøkelser med ulike perspektiver på tvers av flere disipliner. Slik avhandlingen er situert i feltet for byforskning, er den imidlertid ikke å betrakte som en studie *av* byen som sådan. Snarere rettes søkelyset på forhold *i* byen, der denne mer eller mindre fremstår som et bakteppe for det som undersøkes. Distinksjonen fremheves fordi studier *i* og *av* byen gjerne betraktes under ett i det som forstås som byforskning.³¹ Begge forskningsretninger kan imidlertid knyttes til fremveksten av bysosiologien slik denne skulle bli kjent ved Chicagoskolen tidlig på 1900-tallet. Her ble hverdagslivet og den sosiale samhandling blant folk i byen gjenstand for et større forskningsfelt. Med sin frontfigur Robert Ezra Park ble bysosiologien en grunnleggende bevegelse spesielt for senere studier av bylivet. Gjennom sine instruksjoner om at man som forsker skulle: «Go into the district», «Get the feeling» og «Become acquainted with people», skulle Park komme til å ha en avgjørende innvirkning på denne skolens metodiske fremgangsmåte, som – ved å

³¹ Jf. Swensen (1993: 27).

bringe til veie en nyorientering mot det empiriske felt – blant annet har ført til en ny tilnærming i forståelsen av egen kultur.³²

Undersøkelser med utgangspunkt i byen og bylivet er gjerne knyttet til forskning omkring steder og opplevelsen av disse. De første tematiske studiene finner vi i 1970-tallets kulturgeografi. Her har spesielt bidragene til humangeografene Yi-Fu Tuan og Edward Relph vært veiledende for nye måter å tenke omkring menneskets opplevelse av, og relasjon til, steder.³³ I dag er litteraturen som omhandler dette tema blitt omfattende. Om man ser bort i fra den geografiske tilnærmingen, finner vi også bidrag fra en rekke andre fagområder som arkitektur, byplanlegging, sosialantropologi, miljøpsykologi, filosofi, historie, sosiologi og kulturvitenskap. Med tanke på norsk kulturforskning fremstår antologien *Kulturelle landskap. Sted, fortelling og materiell kultur* som sentral og verdt å nevne.³⁴ Med utgangspunkt i et dynamisk stedsperspektiv, gis det her innblikk i hvordan steder blir til ved måten vi opplever dem og/eller forteller om dem på. Av nyere norsk forskning vil jeg også fremheve den tverrfaglige artikkelsamlingen *Med sans for sted. Nyere teorier*. Ut fra et foreliggende behov for å forstå steder og endringer som disse gjennomgår, tar forfatterne her opp ulike teoretiske innfallsvinkler omkring menneskets stedsforhold og diskuterer disse med henblikk på empiriske studier i en norsk kontekst.³⁵ Et annet inspirerende og aktuelt bidrag i internasjonal sammenheng er antologien *Place Attachment. Advances in Theory, Methods and Applications* redigert av miljøpsykologen Lynne C. Manzo og humangeografen Patrick Devine-Wright.³⁶ Ved å studere de følelsesmessige bånd som mennesker knytter til steder, gir forfatterne innsikt i hvordan disse er med på å skape betydning i ens liv. Artikkene tar utgangspunkt i en rekke ulike tema knyttet til mobilitet, fellesskap, fortregning, sosialt engasjement og urban utvikling.

Når det kommer til forskning på gentrifisering spesielt, så har tilfanget av ulike perspektiver og tilnærminger bidratt til en svært omfangsrik litteratur. Siden et slikt utgangspunkt gjør det vanskelig å tegne et helhetlig bilde av forskningen som har blitt

³² Jf. Lindner (2004: 113ff.).

³³ Se for eksempel Tuan (2008 [1977]) og Relph (1976).

³⁴ Selberg og Gilje (2007).

³⁵ Aure m.fl. (2015).

³⁶ Manzo og Devine-Wright (2014).

gjort på dette feltet, velger jeg istedenfor å gi et overblikk over litteratur som har vært relevant med tanke på avhandlingens problemstilling og utviklingen av mitt eget ståsted. Disse har det til felles at de tar gentrifiseringens konsekvenser på alvor. Samtidig kommer jeg i denne sammenheng også inn på publiseringer med en kulturvitenskapelig orientering fra både Berlin/Kreuzberg SO36 og Oslo/Grønland og Tøyen.

Fra og med de første studiene som ble gjort på midten av 1960-tallet, har forskningen på gentrifisering blitt et sentralt perspektiv i angloamerikansk byforskning – særlig i løpet av 1980- og 1990-tallet. Med utgangspunkt i casestudier fra storbyer som London og New York, baserte man seg her i overveiende grad på teoretiske tilnærminger til prosessen. Ved å rette søkelyset mot gentrifiseringens drivkrefter og sette disse inn i en årsakssammenheng, tok man som nevnt, sikte på å gi en forklaring av dens fremtreden og forløp.³⁷ Til tross for at man i denne sammenheng også finner enkelte studier med fokus på prosessens konsekvenser³⁸, fant denne type tilnærminger først sted i en større målestokk på 2000-tallet. Sentrale bidragsyttere for et slikt retningsskifte var samfunnsgeografene Loretta Lees, Tom Slater og Elvin Wyly. Med en tydelig kritisk tilnærming til prosessens innvirkning i det sosiale og kulturelle felt, så vel som på det økonomiske og fysisk-materielle plan, publiserte disse for første gang en systematisk fremstilling av emnet med boken *Gentrification* i 2008. Med henblikk på å gi en mer helhetlig kartlegging av forskningsfeltet, kom de samme forfatterne to år senere ut med antologien *The Gentrification Reader* som samler de fleste førende artikler på gentrifisering i et verk.³⁹ Med sin bok *There Goes the 'Hood: Views of Gentrification from the Ground Up* fra 2006, gir den amerikanske arkitekten og byplanleggeren Lance Freeman en relevant kvalitativ og beboerorientert studie av gentrifisering. Selv om Freeman nærmer seg prosessens konsekvenser med en langt mindre skeptisk holdning enn Lees, Slater og Wyly, presenterer han i sin undersøkelse en ny tilnæringsmåte til emnet. Ved å konsentrere seg om beboeres opplevelser og bevisst rette oppmerksomheten mot deres motsetningsfulle betraktninger, åpnes det

³⁷ Se for eksempel Clay (1979), Smith og Williams (1986), Zukin (1987), Hamnett (1991), Smith (1996) eller Ley (1996).

³⁸ Se for eksempel Marcuse (1985 og 1992) eller Levy og Cybriwsky (1980).

³⁹ Lees, Slater og Wyly (2008, 2010).

opp for en mer nyansert og kompleks forståelse av de betydninger prosessen får på et lokalt plan. Ved samtidig å vende blikket mot «the black community» i Harlem og Clinton Hill i New York, gis det i tillegg rom for å betrakte gentrifisering ikke kun i forhold til et spørsmål om klasse, men også i lys av visse kulturelle stereotypier og forestillinger om «de andre».⁴⁰

I Tyskland ble de første gentrifiseringsstudiene med fokus på Berlin gjort i de tidligere østtyske bydelene Mitte og Prenzlauer Berg.⁴¹ Her vil jeg trekke frem etnologen Tanja Marquardt, som i sin doktorgrad gir en interessant og beboerorientert fremstilling av hvordan gentrifisering virker spesifikt inn på etablerte kvinnelige beboeres hverdag i et nabolag i sistnevnte bydel. Med utgangspunkt i denne gruppens beskrivelser, tydeliggjør Marquardt hvordan en slik prosess har hatt en fremmedgjørende effekt ved å gripe inn i tilvante bevegelsesmåter.⁴² En grundig studie gjort på Kreuzberg står etnologen Barbara Lang bak. Hennes avhandling *Mythos Kreuzberg*, gir et detaljert innblikk i bydelens kulturelle, sosiale og økonomiske utvikling i perioden fra murens oppføring til like etter dens fall. Ved hjelp av artikler fra berlinske aviser og kvalitative intervju med beboere og «fagekspertter», reflekterer Lang over fremherskende forestillinger knyttet til området. Samtidig som hun i denne sammenheng tydeliggjør stedets ulike «metamorfoser» – og med det tegner opp et utførlig bilde av hvordan gentrifisering tok til her, – gir hun også et innblikk i hvordan bydelens begynnende oppgradering er blitt betraktet fra et beboerperspektiv.⁴³ Også kulturgeografen Miriam Stock kommer med et viktig bidrag til gentrifiseringsforskningen i Berlin. Ved å ta for seg arabiske gatekjøkken i bydeler som Kreuzberg, Prenzlauer Berg og Friedrichshain, belyser hun hvordan denne type virksomheter bidrar til å konstruere «smakslandskaper» som er spesielt tilpasset en

⁴⁰ Freeman (2006).

⁴¹ Forskningsens fokus i Berlin rettet seg først og fremst mot byens tidligere østtyske del. Her hadde spesielt overgangen fra sentralt til markedsøkonomisk styrt boligpolitikk etter murens fall og et stort moderniseringsbehov skapt forutsetninger for at omfattende gentrifiseringsprosesser ble satt i gang. Se for eksempel studien til sosiologene Hartmut Häußermann, Andrej Holm og Daniela Zunzer (2002) *Stadterneuerung in der Berliner Republik. Modernisierung in Berlin-Prenzlauer Berg*, doktoravhandlingen til Holm (2006) *Die Restrukturierung des Raumes. Stadterneuerung der 90er Jahre in Ostberlin: Interessen und Machtverhältnisse* og til geografen Thomas Dörfler (2010) *Gentrification in Prenzlauer Berg? Milieuwandel eines Berliner Sozialraums seit 1989*.

⁴² Marquardt (2006).

⁴³ Lang (1998).

fremvoksende middelklasses konsum i disse områdene. Selv om Stock i denne forbindelse hovedsakelig fokuserer på aspekter ved prosessens tilblivelse og drivkrefter, og kun i mindre grad er opptatt av hvordan dens konsekvenser oppleves, fremstår hennes bok som interessant på grunn av sin kulturvitenskapelige tilnærming til feltet.⁴⁴ I tillegg vil jeg nevne statsviteren Katharina Bröckers diplomarbeid *Metropolen im Wandel*. Ved å sammenlikne ulike aspekter ved prosessen slik den har gjort seg gjeldende i bydelen Prenzlauer Berg i Berlin og i det 10. og 11. arrondissement i Paris, kommer også hun inn på hvordan denne oppleves fra et beboerperspektiv. Selv om sistnevnte baserer seg på spørreundersøkelser og kun utgjør en mindre del av studien, gir Bröcker her et spennende og aktuelt eksempel på hvordan gentrifiseringen kan forstås på tvers av landegrenser.⁴⁵ Videre må bysosiologen Andrej Holm med sin omfattende og kritiske forskning på gentrifiseringens drivende krefter – spesielt med tanke på å tydeliggjøre dens negative følger for befolkningen i Berlin – fremheves og anerkjennes som en ledende figur i byens gentrifiseringsdiskurs.⁴⁶ Til slutt vil jeg trekke frem antologien *Gentrification and Resistance. Researching Displacement Processes and Adaptation Strategies* (i engelsk oversettelse 2018) som også fremstår som et viktig og aktuelt bidrag i den samme diskurs. Boken bygger på empirisk funderte forskningsresultater fra masterstudenters arbeid ved et byforskningsseminar ved Humboldt Universität. Under ledelse av kulturgeografen Ilse Helbrecht undersøkes gentrifiseringsprosessen her spesielt med henblikk på dens negative konsekvenser. Ved hjelp av ulike kvalitative så vel som kvantitative perspektiver, rettes søkelyset overveiende mot fortrengning av etablerte beboere fra deres boliger og nærområder. Hermed belyses et aspekt som kun i liten grad kan sies å ha vært gjenstand for empiriske undersøkelser også i Berlin.⁴⁷

I norsk sammenheng har studier av gentrifisering i stor grad tatt utgangspunkt i områder på Oslos østkant.⁴⁸ Her kan undersøkelser av byfornyelsesprosesser slik disse

⁴⁴ Stock (2013).

⁴⁵ Bröcker (2013).

⁴⁶ Se for eksempel Holm (2018 [2016], 2013, 2010a, 2010b, 2006).

⁴⁷ Helbrecht (2018 [2016]).

⁴⁸ Se for eksempel hovedoppgaven til etnologen Lars Emil Hansen (2004) *Bydelen som «skiftet ham»: kulturhistoriske bilder av 1900-tallets Grünerløkka: en studie av Grünerløkkas diskursive og symbolske forvandling på 1900-tallet*, som nærmer seg tematikken fra en kulturhistorisk blikkvinkel.

ble igangsatt på 1970-tallet, sies å utgjøre de første eksemplene på forskning som peker i retning av en slik prosess.⁴⁹ Som leder av blant annet forskningsprosjektet *Grønland/Nedre Tøyen – Bydel i forandring*,⁵⁰ var etnologen Anne Louise Gjesdal Christensen med på å rette oppmerksomheten mot opplevelser knyttet til endring i kjølvannet av disse områdenes byfornyelse på denne tiden. Med sitt fokus på bymenneskets erfaring med sine omgivelser har hun bidratt til å ta byen i betraktning som et eget forskningsfelt i norsk etnologi.⁵¹ Slik fremstår hun som en viktig faglig inspirasjonskilde. Jeg vil også nevne etnologen Marit Ekne Ruud som med sin doktoravhandling *Byfornyelse og endringer i urbane bomiljøer* kan sies å følge i Christensens fotspor. Med utgangspunkt i to nybygde kvartaler i de samme områdene, setter hun fokus på beboernes dagligdagse erfaringer med endringer som i løpet av en periode på 20 år, fulgte i kjølvannet av denne offentlig styrte prosessen.⁵² Sammen med sosiologen Oddrun Sæter, retter hun i 2005 imidlertid et mer direkte søkelys på gentrifiseringsspørsmål i Oslo. I studien *Byen som symbolsk rom* tematiserer de to forskerne spesielt bypolitikkens aktive rolle i dannelsen av nye sosiale og symbolske bylandskap i bydelen Gamle Oslo. I denne forbindelse pekes det på hvordan denne, på uheldig vis, kan bidra til oppkomsten av nye sosiale skillelinjer blant byens befolkning.⁵³ Sentralt i den aktuelle gentrifiseringsdebatten i Oslo generelt og på Grønland og Tøyen spesielt, står samfunnsgeografen Tone Huse med sin studie av livet i Tøyengata. Basert på spørsmål omkring gentrifisering i et flerkulturelt byliv, belyser hennes etnografiske beskrivelse på kritisk vis hvordan fysiske, sosiale, økonomiske og kulturelle endringer og oppgraderinger i denne delen av byen, virker

⁴⁹ Blant disse kan sosiologen Tor Bysveen og geografen Terje Wessels studier *Sosiale konsekvenser av byfornyelse. En studie utført i Oslo indre øst*, og *Beboerne i byfornyelsen: hvordan de tilpasser seg inngrepet i sin bolig* fra henholdsvis 1984 og 1985, fremheves som sentrale både ved deres beboerorienterte tilnærming og ved at termen gentrifisering for første gang tas i bruk i norsk forskningssammenheng.

⁵⁰ Forskningsprosjektet var siden 1981 knyttet til både Arkitektthøyskolen i Oslo og Norges Forskningsråds Byforskningsprogram.

⁵¹ Jf. Thorsen (2013: 297). Christensens mest sentrale arbeider er samlet i boken *Livet i og mellom husene. Utvalgte artikler om livsform og bymiljø* (1991).

⁵² Ruud (2003).

⁵³ Sæter og Ruud (2005). På samme tid kom også antologien *By og byliv i endring* redigert av idéhistoriker Jonny Aspen. Artikkene tar opp sosiale, kulturelle, økonomiske og politiske endringer i ulike deler av Oslos byutvikling og betrakter disse gjennomgående i lys av gentrifisering. Aspen (2005).

inn på befolkningens tilhørighetsforhold til områdene. Ved sitt bidrag til en mer nyansert forståelse av hvordan en slik prosess finner sted i Oslo, har hun også vært en viktig impuls for min egen tilnærming til emnet.⁵⁴ Videre vil jeg løfte frem samfunnsgeografen Ingrid Tormodsgards masterarbeid *Det blir nok vi som flytter først*. Sett i forhold til det som fremstilles som en offentlig styrt form for gentrifisering, tar denne studien utgangspunkt i det politisk igangsatte områdeløftet på Tøyen. Konsentrert rundt salget av to kommunale boligblokker i Tøyenområdet, vender Tormodsgard blikket mot perspektivet til beboere som berøres av denne prosessen. Samtidig som hun med det kommer med betydningsfull kunnskap omkring sårbare gruppers opplevelse av en slik prosess, tegner hun også opp et viktig og etterlyst bilde av dens ekskluderende konsekvenser.⁵⁵ Til sist vil jeg nevne de nylig publiserte stedsanalysene «Hva nå, Tøyen?» fra 2015 og «På sporet av det nye Grønland» fra 2017. I regi av Arbeidsforskningsinstituttet (AFI), og med mål om å gi et kunnskapsgrunnlag for planlagte og offentlig styrte oppgraderinger av disse to områdene, kartlegger disse rapportene stedenes demografiske, sosiokulturelle og fysiske struktur. Ledet av samfunnsgeografen Ingar Brattbakk gir de ved hjelp av både kvantitative og kvalitative innfallsvinkler to helhetlige blikk på områdene.⁵⁶

1.4 Avhandlingens struktur

Etter at jeg nå innledningsvis har plassert studien tematisk i forhold til kontekst, problemstilling og tidligere forskning, gir jeg i *kapittel to* et kort historisk sammendrag av områdenes utvikling frem til i dag. Deretter presenterer og diskuterer jeg, i *kapittel tre*, ulike forståelser av henholdsvis gentrifisering, relasjonen menneske-sted og fellesskap. Teorien bak disse begrepene vurderes som sentral i forhold til avhandlingens tema og utgjør som sådan et bakteppe for analysedelen. Videre kommer jeg i *kapittel fire* nærmere inn på min metodiske tilnærming til det empiriske felt. Her gjør jeg rede for min metodiske verktøykasse og diskuterer viktige valg og vurderinger som ble tatt før og under innsamlingen av materialet. Samtidig reflekterer jeg her over

⁵⁴ Huse (2010 og 2014).

⁵⁵ Tormodsgard (2015).

⁵⁶ Brattbakk m.fl. (2015 og 2017).

materialets tolkning, analyse og presentasjon, i tillegg til praktiske og etiske problemstillinger som valget av metode brakte med seg. De etterfølgende fire kapitlene utgjør analysens hoveddel. De to første omhandler Kreuzberg SO36, mens de to siste tar utgangspunkt i Grønland og Tøyen. For både Berlin og Oslo har kapitlene det samme strukturelle oppsett. I hver by begynner jeg med å undersøke informantenes fremstilling av de respektive stedene og deres egenart. Jeg er i denne sammenhengen interessert i hvordan deres forhold og tilknytning til områdene kommer til uttrykk. Slik blir det som her fremkommer i *kapitlene fem og syv*, bakgrunn for analysen i henholdsvis *kapittel seks* og *åtte*. Hver for seg konsentrerer disse kapitlene seg om hvordan informantene opplever og beskriver endringer som inngår i områdenes gentrifisering. Gjennom det som slik gir seg som to stedsspesifikke bilder av prosessen, søker jeg å avdekke dens konsekvenser med henblikk på hvordan disse virker inn på informantenes opplevelse og tilknytning til de respektive områdene. Avslutningsvis gir jeg i *kapittel ni* en oppsummering av hovedtrekk fra analysen. I tillegg til å trekke paralleler mellom funnene fra begge byer, settes disse inn i et større perspektiv.

Først introduserer jeg områdene som denne avhandlingen baserer seg på ved å gi en kort fremstilling av deres historiske utvikling.

2. Historisk blick på Kreuzberg SO36 og Grønland og Tøyen

2.1 Kreuzberg SO36

Kreuzberg SO36

Kartet ble tegnet av Heike Aßmann, ha@newsgraphic.de.

Kreuzberg SO36 hører i dag formelt til bydelsadministrasjonen Friedrichshain-Kreuzberg som ble dannet i 2001. Området ligger sør for byens historiske sentrum, i det som var Vest-Berlin, hvor det strekker seg rundt de to knutepunktene Kottbusser Tor og Görlitzer Park. Appendikset «SO36» viser til dets tidligere status som postdistrikt «Süd-Ost 36» slik dette omfattet den sørøstlige delen av storbydelen Kreuzberg. Selv om det i dag sorterer under et annet postnummer og inngår i en annen administrativ sammenheng, blir området fremdeles omtalt som «SO36» av de som bor der. Som identitetsmarkør viser betegnelsen blant annet til dets proletariske fortid til forskjell fra det tilstøtende området Kreuzberg «61», som blir regnet som den vestlige og mer borgerlig pregede delen av Kreuzberg.⁵⁷

⁵⁷ Jf. Düspohl (2005).

Utviklingen av det som altså i dag kalles for Kreuzberg SO36 skjedde samtidig med Berlins tiltakende industrialisering på 1800-tallet hvor tekstil- og elektrisitetsbransjen spilte en sentral rolle. Med etableringen av jernbanen og den store tilflyttingen av både tysk og polsk arbeidskraft fra byens omland, oppstod det et behov for å bygge ut tidligere åkerland i sentrumsområdene. Dette var forhold som medvirket til at jernbanestasjonen *Görlitzer Bahnhof*⁵⁸ ble oppført i 1865. Tilknytningen til byens jernbanenett blir i dag betraktet som en vesentlig faktor for områdets vekst. I løpet av det tjuende århundres begynnelse utviklet det omkringliggende arealet seg til å bli et av de mest tettbeboede stedene i byen, der innflyttere etter hvert skulle komme til å utgjøre den største delen av befolkningen. Jernbanetorget ble et sentralt knutepunkt som bidro til at bydelen ble attraktiv for småindustri og ulike håndverksforetak. Det var i hovedsak trykkerinæring og metallforedlende industri som etablerte seg her. Virksomhetene var situert i bakgårder og på avgrensede industriområder. Nær togstasjonen lå også områdets sentrumskerne, det såkalte «*Haberkern*», oppkalt etter eiendomsspekulanten Paul Haberkern, som stod bak utbyggingen av flere gater med femetasjes murblokker for alminnelige arbeiderfamilier. Herfra begynte arbeiderkvarteret Kreuzberg SO36 å vokse frem som en bydel der folk både jobbet og bodde. Arbeidernes kasernelignende leiegårder, men også et og annet mer påkostet og forseggjort hus oppført langs vannkanalene for de bedrestilte, kan fremdeles sies å prege bydelen.⁵⁹

Etter andre verdenskrig var mye av bygningsmassen i Kreuzberg rammet av til dels omfattende skader og mange hus stod i fare for å rase sammen. I kontrast til bydelens vestlige område, var området i sørøst mindre berørt av krigens herjinger. Bygårdene i «36» stod med andre ord igjen med mindre skader enn i «61» slik at oppbygningsarbeidene her antok en mer begrenset karakter. Men i likhet med byen forøvrig var også etterkrigstiden i Kreuzberg SO36 preget av boligmangel og høy arbeidsledighet. For å skaffe til veie mer boligareal begynte man også her å seksjonere flere av de gamle og store leilighetene som fortsatt var beboelige.

⁵⁸ Stasjonen ble ødelagt under Andre Verdenskrig og lå på nåtidens areal til Görlitzer Park.

⁵⁹ Thörnig og Freyer (1989: 6ff.).

Perioden fra 1950- til 1970-tallet var derimot preget av et markant fall i befolkningstallet. Dette kan knyttes til to vendepunkt som hver på sitt vis ble avgjørende for områdets videre utvikling i denne perioden.⁶⁰ Det første var delingen av Berlin. Med oppførelsen av muren i 1961, mistet den sørøstlige delen av Kreuzberg – som inntil da lå rett utenfor sentrum av det gamle Stor-Berlin, sin sentrums karakter. Bydelen ble nå å betrakte som et utkantområde i Vest-Berlin. Hermed kom elvene Spree og Landwehrkanal til å utgjøre en naturlig avgrensning til DDR og Øst-Berlin. Stengingen av grensen ved Oberbaumbrücke – broen som dannet et forbindelsesledd til Øst-Berlin – og avsperringen av gatene mot sentrumskjernen ved Alexanderplatz, fikk en dramatisk innvirkning på folks liv. I løpet av kort tid mistet området den befolkningsdelen som bodde i Øst-Berlin og arbeidet i Kreuzberg. Mindre trafikk i gatene førte nå til at det ble betraktelig roligere her. Store deler av den tidligere kundemassen i bydelen uteble og flere forretninger måtte stenge.⁶¹

Det andre vendepunktet skulle få innvirkning for stedets utvikling i både fysisk og sosiokulturell forstand. Byfornyingsplanen som byrådet vedtok i 1963 tok sikte på en totalsanering av hele området. Store deler av den gamle bygningsmassen skulle rives for å skape plass til nybygg. Argumentene for en slik omkalfatrende bestemmelse bunnet i en oppfatning om at bygårdene her var i en særdeles dårlig forfatning og ikke levde opp til akseptabel standard. Mange hadde eksempelvis ikke sentralvarme og heller ikke innlagt klosett og bad. Som sosiolog, og tidligere direktør ved Friedrichshain-Kreuzberg Museum, Martin Düspohl påpeker, var det på denne tiden lite rom for alternative saneringsmetoder. Dette skyldtes fravær av politisk vilje, så vel som en mangel på ekspertise i behandlingen av historiske bygg. Det overordnede syn var at de gamle leiegårdene måtte vike plassen for mer «effektive» byggemåter.⁶² Planens første iverksettelsesdel ble oppføringen av et høyhuskompleks som fikk navnet «Neues Kreuzberger Zentrum» (NKZ) ved Kottbusser Tor.

Men de omfattende endringene som fulgte med riving og nybygging på Kottbusser Tor på midten av 1970-tallet fant imidlertid sted mot mange beboeres vilje. De fleste opplevde prosessen negativt og var bekymret for at også deres hjem ville bli

⁶⁰ Ibid.: 22f.

⁶¹ Ibid.

⁶² Düspohl (2012: 122).

revet. Usikkerheten knyttet til områdets fremtidige utvikling var med andre ord stor, og mange næringsdrivende og leietakere som hadde råd til det, valgte å flytte fra bydelen til mer attraktive og stabile områder i andre deler av byen. Det var stort sett eldre og andre med mindre ressurser som ble boende. Etter en stund bremsset saneringsarbeidene og byfornyingsplanene opp. Mange leiligheter ble stående tomme og bygningsmassen som ventet på riving eller sanering tok nå til å bli forsømt.⁶³ Gjennom sin skildring av Sorauer Straße gir kunsthistoriker Thomas Millroth et inntrykk av hvordan atmosfæren i området kan ha vært på denne tiden:

Bakgård efter bakgård på Sorauer Strasse. På en del stod stallen kvar. Varje bakgård var noga avskild från den bredvid. Iblant ringlade taggråd och vassa glasskärvor på murkrönet. Gamla skyltar, blekta och trasiga skvallrade om de många småhantverkare som förut verkat här. Klockan närmade sig halv fyra. Bakgårdarna låg i halvskymning. För att förstå hur mycket klockan var, att det ännu var ljusan dag, måste jag böja nacken bakåt och se mot himlen. Vid en bakgård gapade några fönster tomma och obebodda. Utanpå väggarna, klättrade små utbyggnader, det var hyresgästernas gemensamma dass i trappan. Nästan bortblekta bokstäver viskade Wäscherei, Schuhmacherei. Utanför ett fönster hade någon gjort ett patetiskt försök att odla tomater.⁶⁴

Men det som her beskrives som en grå og trist hverdagsrealisme, skulle etter hvert også vise seg å bli betraktet med andre øyne. Med byggingen av muren hadde Vest-Berlin blitt til en økonomisk og kulturell eksklave i datidens Vest-Tyskland.⁶⁵ Alle lover som ble gjort gjeldende i det øvrige Vest-Tyskland, måtte i Vest-Berlin gå gjennom et ekstra vedtak i parlamentet. På denne måten fikk byen en særstatus, og mange oppfattet den også som en autonom øy midt i DDR.⁶⁶ Slik situert, i utkanten av denne utkant, kan Kreuzberg SO36 sies å ha stått i nok en særstilling. Med sin avsidesliggende posisjon fremstod bydelen som tiltrekkende for studenter og kunstnere. Fra 1960-tallet og frem til slutten av 1980-tallet, fant disse gruppene her et politisk, økonomisk og sosialt frirom. Slik ble Kreuzberg SO36, ifølge etnologen Barbara Lang, et «mekka» for annerledes-tenkende, et sted hvor folk kunne leve i tråd

⁶³ Ibid.: 124f. Se også Thörnig og Freyer (1989:24ff.).

⁶⁴ Millroth og Karlewski (1982: 23f).

⁶⁵ Eksklave betegner en del av en stat som fysisk er omsluttet av et fremmed territorium og stat, og som kun er tilgjengelig via dette fremmede område. Til forskjell fra termen *enklave*, som betraktes i relasjon til den fremmede staten, sees eksklaven i forhold til moderlandet. Jf. <https://snl.no/eksklave>, [sist sett 01.04.2019].

⁶⁶ Häußermann og Kapphan (2002: 72).

med tidens idealer og eksperimentere med alternative måter å jobbe og leve på.⁶⁷ Forholdene var med andre ord gunstige for oppblomstringen av ulike subkulturer. Man dannet bokollektiver, det florerte av teatre og kulturforeninger, politiske initiativer ble igangsatt, og det ble åpnet en rekke venstreorienterte barer og møtesteder.⁶⁸

I tillegg til denne gruppen av politisk og kulturelt engasjerte beboerne, var det også en annen gruppe som skulle komme til å prege området videre utvikling. Da det etter murens oppføring på midten av 1960-tallet, viste seg vanskelig å erstatte bortfallet av østtysk arbeidskraft med arbeidere fra Vest-Tyskland, ble det fra myndighetshold besluttet å verve arbeidskraft fra Tyrkia, Hellas og senere også fra det tidligere Jugoslavia. De fleste av de såkalte «gjestarbeiderne» ble først plassert i hybler som ble stilt til rådighet av de ulike storbedrifter, men etter hvert gikk mange av disse til anskaffelse av bosted i Kreuzberg SO36 på eget initiativ. Her fant de rimelig husvære i de mange tomme og forsømte leilighetene som – etter byfornyelsesvedtaket fra 1963 – uansett skulle rives. Men mens myndighetene hadde sett for seg at de fleste ville vende tilbake til sine respektive hjemland etter endt arbeidsperiode, viste det seg at bedriftene ønsket å holde på arbeidskraften ved å binde den til stadig nye arbeidskontrakter. Sammen med at saneringsplanene for området bremsset opp, bidro dette til at mange arbeidere ble boende i de nedrivingsklarerte leilighetene. Midlertidige løsninger ble med andre ord permanente. Flere arbeidere hentet sine familier fra hjemlandet og begynte å slå seg ned i området. Her var det mulig å leve blant egne landsmenn, og mange – særlig med bakgrunn fra Tyrkia – klarte seg i hverdagen uten å måtte lære seg tysk. Slik skulle en forholdsvis selvstendig og velfungerende minoritetskultur komme til å sette sitt preg på en bydel som for utenforstående er blitt kjent under kallenavnet «Lille Istanbul», og som for de som bor her har vokst fram som en egen «landsby» i byen.⁶⁹

På slutten av 1970-tallet fant de første protestaksjonene sted. Beboere reagerte på det som over tid hadde utviklet seg til en vedvarende boligmangel i bydelen. For disse stod dette i grell kontrast til det overmål av tom og forsømt boligmasse som fantes i området. For å bøte på situasjonen, sluttet flere seg sammen og okkuperte

⁶⁷ Lang (1998: 155ff.).

⁶⁸ Düspohl (2012: 137).

⁶⁹ Perl og Steffen (2015) og Düspohl (2012: 147).

leiligheter og hus som de så selv satte i stand. Husokkupasjonsbevegelsen førte med seg flere til dels voldsomme sammenstøt mellom politi og okkupanter, og i løpet av 1980-tallet skulle den komme til å få en viss gjennomslagskraft. Protestene bidro blant annet til en gradvis kursendring i bydelens saneringsplaner. Byfornyelsen fikk nå karakter av større varsomhet, og man tok i større grad hensyn til lokalbefolkningens interesser og behov enn det man hadde gjort tidligere. Omtrent på denne tiden ble området også innlemmet i den internasjonale bygningsutstillingen «IBA» som fant sted fra 1984 til 1987. I løpet av denne relativt korte perioden ble opptil 95 prosent av bygningsmassen i området rehabilitert.⁷⁰ Hus og fasader ble renoveret, og bakgårder – så vel som offentlige plasser, ble beplantet og gjort grønne. I tillegg satte man i gang med å utbedre gamle skolebygg, man åpnet flere barnehager samtidig som beboere fant sammen i naboskapsorganisasjoner.

Med tanke på bydelens sosiale liv bør det nevnes at husokkupantenes miljø hovedsakelig bestod av tyske beboere som i det daglige hadde relativt få berøringspunkter med innvandrerne i området. Sistnevnte var på sin side organisert rundt egne politiske og religiøse organisasjoner, kulturforeninger og småforretninger. Men til tross for denne måten å leve på siden av hverandre på, har man over tid likevel vært i stand til å dyrke frem det som – på tvers av de ulike befolkningsgruppene i området – fremstår som en særegen fellesskapsfølelse i bydelen. Områdets isolerte beliggenhet ved murens ytterkant kan ha bidratt til dette.⁷¹

Med murens fall og åpningen av grensene i 1989 mistet imidlertid Kreuzberg SO36 sin utkantposisjon. Igjen var bydelen å finne midt i byens sentrum. Berlin hadde blitt hovedstad og skulle nå begynne å hevde seg blant andre storbyer som Frankfurt, Paris og London. Som gjenforent ble byen på denne tiden attraktiv for handels- og servicenæringen, samtidig som den også trakk til seg stadig flere ressurssterke befolkningsgrupper. Denne nye situasjonen kom også til å virke inn på Kreuzberg SO36. Man reagerte på endringene med blandede følelser der gleden over murens fall for mange var paret med et visst vemod over tapt autonomi.⁷² Grenseovergangene ble lagt ned og gatene ble igjen åpnet for gjennomgang og biltrafikk, og bydelens

⁷⁰ Holm (2013: 177).

⁷¹ Perl og Steffen (2015: 61) og Thörnig (1992: 98).

⁷² Thörnig (1992: 8).

tilbakeførte sentrums karakter gjorde sitt til at man i mediene tok til å tegne et bilde av Kreuzberg SO36 som en bydel i vekst og som et attraktivt sted særlig for økonomisk bedrestilte.⁷³ Forespeilet en slik lys fremtid regnet mange investorer med å kunne få avkastning på boliger i området. Slik kom det også her til en økning av leieprisene. Spesielt leiekostnader til næringslokaler steg kraftig og førte til en del utskiftninger i den lokale næringsstrukturen. Denne trenden varte imidlertid ikke lenge, og den utvikling man så komme, lot vente på seg. Byens nye beboere slo seg istedenfor ned i andre bydeler, og da særlig i det tidligere Øst-Berlin på steder som Prenzlauer Berg og Mitte.⁷⁴ Stikk i strid med de forespeilede forventninger, ble bydelens utvikling snarere preget av en sosial og økonomisk nedgangstid i årene etter murens fall.

Industribedrifter som før var sikret gjennom statlige subsidier, ble rammet av store kutt. Kapital ble nå kanalisert til de tidligere østtyske områdene, og av denne grunn flyttet flere store bedrifter fra Vest-Berlin til de nye delstatene i det gjenforente Tyskland. Dette bidro til en kraftig økning i arbeidsløsheten, spesielt blant utenlandske arbeidstakere, i Kreuzberg SO36. Mange av disse ble fanget opp av familie og sosialt nettverk, mens andre klarte å omstille seg som selvstendig næringsdrivende. Samtidig med at arbeidsledigheten steg, begynte også områdets sosiale struktur og befolkningssammensetning å forandre seg markant. Flere middelklassefamilier flyttet til mer attraktive områder i utkanten av byen, eller til steder der barna kunne gå på «bedre» skoler. Også mange av bydelens kunstnere og studenter bestemte seg for å flytte, tiltrukket som de var av mulighetene for å finne bedre boligareal i de ikke-rehabiliterede og rimelige leilighetene i det tidligere øst. I Kreuzberg SO36 stod man igjen med store sosiale utfordringer. Offentlige støttemidler som hittil hadde blitt brukt til å rehabilitere boligmassen i området, ble nå kuttet, samtidig som en stor del av byens rusmiljø tok til å etablere seg i området rundt Kottbusser Tor. I sammenheng med at flere skoler nå hadde fått klasser der majoriteten av elevene ikke hadde tysk som morsmål, ble i tillegg faren for språklig og kulturell ekskludering også en

⁷³ Lang (1998: 171f.).

⁷⁴ Düspohl (2012: 149) og Perl og Steffen (2015: 65).

bekymring. Konsentrasjonen av fattigdom og kriminalitet gjorde at bydelen i denne perioden var i ferd med å utvikle seg til et område preget av dårlige levekår.⁷⁵

Fortløpende med den samfunnsmessige utviklingen etter murens fall, har stadig flere innvandrergupper kommet til Kreuzberg SO36. Disse består hovedsakelig av politiske flyktninger fra blant annet Palestina, Libanon, Iran, Irak, Kurdistan, Bosnia og Polen. Sammen med det store antallet av tyrkere, utgjør disse grupperingene en betydelig andel av områdets befolkning.⁷⁶ Som en følge av ulike levesett har bydelen sett en oppblomstring av religiøse og kulturelle institusjoner, så vel som spisesteder og småforretninger. I 2003 betegnet daværende borgermester Klaus Wowereit Berlin som «arm aber sexy» (fattig, men sexy).⁷⁷ I denne promoteringen av byen passet Kreuzberg SO36 godt inn; fattig, men tross alt vital, sammensatt og med mye å tilby for enhver smak. Igjen fikk området en mediedekning med fokus på dets mangfold og puls i positiv forstand, og i de påfølgende år har det da også blitt gjenstand for en vedvarende oppgradering. På ny har Kreuzberg SO36 blitt attraktiv for «de unge og kreative». Stadig flere klubber, barer, kunstgallerier, kaféer, så vel som nisjebutikker og spisesteder har åpnet og bidratt til å tegne et bilde av en vital bydel i vekst. Turister har kommet til, og områdets nye status har også trukket til seg investorer så vel som et mer velstående og pengesterkt klientell fra både inn- og utland.⁷⁸

I løpet av denne senere perioden har man også sett tendenser til deregulering i byens boligmarked, der bypolitikken i større grad overlater byutviklingen til markedskreftene. Følgen har vært at prisene på leiligheter og næringslokaler har steget kraftig,⁷⁹ samtidig som at trenden med å gjøre utleieleiligheter om til privateiendom har forsterket seg.⁸⁰ I tilknytning til en slik utvikling har man også hevdet at området

⁷⁵ Se Thörnig (1992: 105f.) og Düspohl (2012: 151ff.).

⁷⁶ Ibid. I forhold til resten av Berlin hadde Kreuzberg SO36 i 2012 en svært høy innvandrerandel (rundt 32 prosent), blant disse utgjorde folk med tyrkisk bakgrunn den største gruppen (38 prosent). Gude m.fl. (2013: 7).

⁷⁷ Jf. Focus (2006) «Wowereits Berlin-Slogan. «Arm aber sexy»»[publisert 19.10.2006].

⁷⁸ Slik har en sterk økning av høyt utdannede innflyttere, spesielt fra andre EU-land, funnet sted. Samtidig har også andelen unge folk mellom 27 og 45 år økt (41 prosent). Gude m.fl. (2013: 7f.).

⁷⁹ Fra 2008 til 2012 har leieprisene i området i gjennomsnitt steget med 15 prosent. Gude m.fl. (2013: 34).

⁸⁰ Inntil nå har opptil 85 prosent av byens befolkning levd i et leiekontraktsforhold. Se Senatsverwaltung für Stadtentwicklung und Umwelt (red.), «Mieterfibel»: <http://www.stadtentwicklung.berlin.de/wohnen/mieterfibel/>, [sist sett 01.04.2019]. Se også Holm (2013: 178).

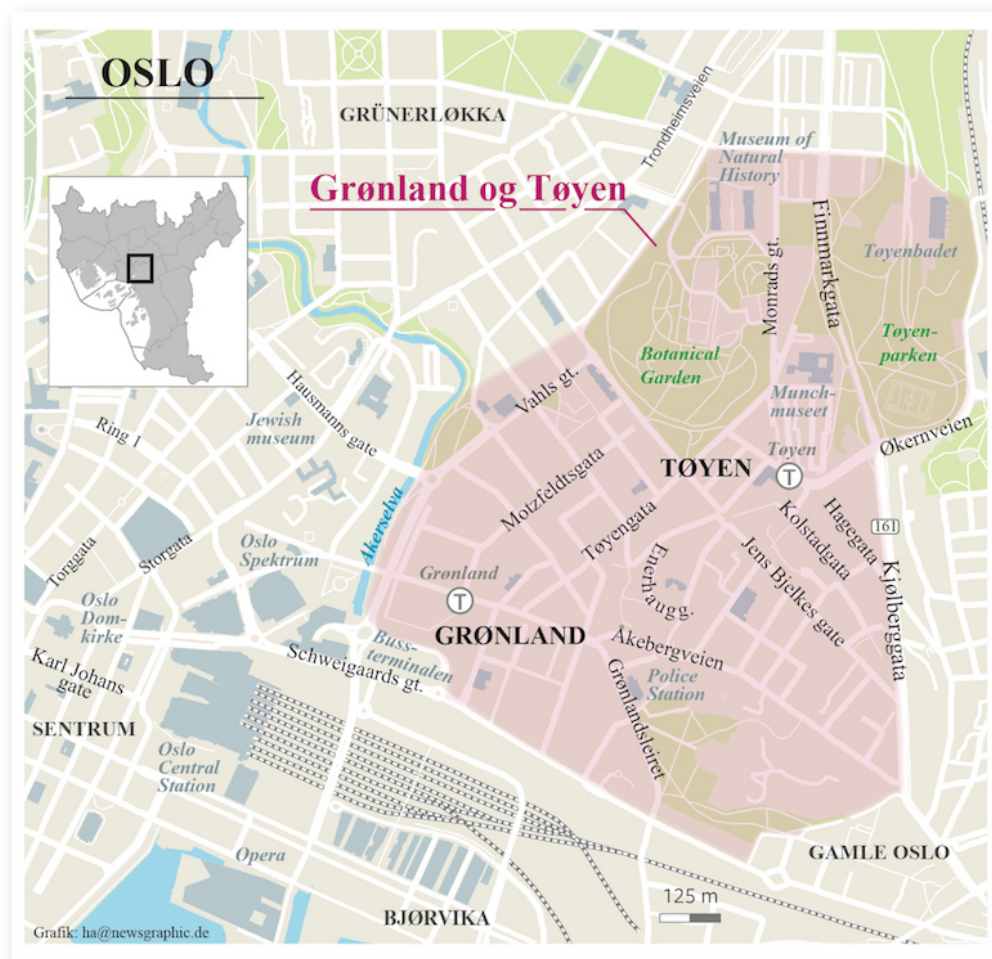
har blitt gjenstand for en såkalt symbolsk gentrifisering. Med bakgrunn i at de omfattende moderniseringsprosjektene allerede fant sted på 80-tallet, peker man på at bydelens status oppvurderes på et symbolsk plan uten at det gjøres noe nevneverdig med de materielle forhold.⁸¹ Dette har bidratt til at kontrastene blir til dels store og iøynefallende. Kreuzberg SO36 har i det store og hele forblitt et lavinntektsområde som scorer høyt i byens arbeidsledighetsstatistikk.⁸² Steder preget av fattigdom og nød ligger her tett opp til steder som er forbeholdt den ressurssterke delen av befolkningen. Slik kan man si at det bildet som tegnes av bydelen i dag er preget av to ulike diskurser. Som byplanleggeren Johannes Novy påpeker, fremstår Kreuzberg SO36 på den ene siden som en trendy og oppgradert bydel hvor forestillingen om et flerkulturelt fellesskap fremdeles står sterkt. På den andre siden gis man inntrykk av et område dominert av sosiale problemer, der tyrkere, tyskere og andre minoriteter lever i parallelle verdener uten noen form for reell interaksjon og utveksling.⁸³

⁸¹ Holm (2013: 178f.).

⁸² Senatsverwaltung für Gesundheit und Soziales (2013: 29ff og 120) «Handlungsorientierter Sozialstrukturatlas Berlin 2013. Ein Instrument der quantitativen, interregionalen und intertemporalen Sozialraumanalyse und -planung.». Selv om stedet preges av en økonomisk oppgradering som også har ført til en viss nedgang i sosiale problemer og fattigdom, ligger andelen av arbeidsløse (16 prosent) fremdeles over byens gjennomsnitt (11, 4 prosent). Gude mfl. (2013: 12 og 64).

⁸³ Novy (2012: 72).

2.2 Grønland og Tøyen

Grønland og Tøyen

Kartet ble tegnet av Heike Aßmann, ha@newsgraphic.de.

Grønland og Tøyen er to sentrale områder i Oslo, som til tross for deres særtrekk, kan sies å ha en del til felles om man ser på deres historiske utvikling, befolkningssammensetningen og det sosio-kulturelle liv. Så oppfattes også grenselinjen mellom de to stedene som flytende, og i mange tilfeller har man ingen klare forestillinger om hvor den går.⁸⁴ En eksakt kartografisk avgrensning og lokalisering av områdenes beliggenhet i forhold til hverandre vil i det kommende bli tilsidesatt til fordel for et begrep om sted, hvor dette får sin bestemmelse ut fra et spørsmål om betydning.⁸⁵

⁸⁴ Slik sier for eksempel en beboer om sin gate at: «[den] egentlig tilhører Tøyen, men jeg tror alle her sier at de bor på Grønland». Intervju GT 8: 17.

⁸⁵ Relph (1976: 29).

Formelt faller områdene inn under den administrative bydelen Gamle Oslo.⁸⁶ Med sin beliggenhet øst for Akerselven befinner Grønland og Tøyen seg i det som ofte omtales som Oslos «østkant». Som sådan hører områdene til blant byens eldste boligområder, og lenge var de kjent for å være rene arbeiderklassestrøk til forskjell fra de mer borgerlig pregede områder i vest. Den lange Tøyengata går som et bindeledd som knytter Grønland – med Grønlandsleiret i sør, og Tøyen – med Munchmuseet i nord, tett sammen. Sett under ett avgrenses de av henholdsvis Botanisk Hage og Tøyenparken i nord, bydelen Grünerløkka i vest og av havneområdet Bjørvika og jernbanesporene i sør. Navnet «Grønland» på området i sør, stammer fra det som i sin tid ble forbundet med den grønne og frodige marken som lå her, mens Tøyenområdet i nord ble oppkalt etter Tøyen hovedgård, den adelige setegården til godseier Jens Bjelke, som ble reist i 1679, og som i dag utgjør Botanisk Hage.⁸⁷

Langsmed trafikkårene som løper sammen i Vaterlands bru ved Akerselven, har Grønland og Tøyen vokst frem som tilgrensende byforsteder. Utbyggingen av disse områdene har foregått over flere hundre år, og har i lang tid vært tett knyttet til Oslos overordnede vekst og utforming. Atskilt fra byen – som den gang het Christiania, lå de frem til midten av 1800-tallet utenfor dens grense og reguleringer. Bebyggelsen her bestod stort sett av små trehus som var reist av innflyttere fra landdistriktene. Levninger fra datidens trehusbebyggelse kan man fremdeles finne, slik som i den nedre delen av Tøyengaten. Situert slik i byens utkant falt områder som Grønland og Tøyen ofte utenfor dens styre og stell. Deres fremvekst var i stor grad uønsket av byens autoriteter, belastet som de var med dårlige levekår, sosial nød og fattigdom.⁸⁸

Etter at Norge ble skilt ut av det dansk-norske dobbeltmonarkiet i 1814, og etter at byen hadde fått status som hovedstad i samme år, kom det til en sterk befolkningsvekst både i og rundt Christiania. I perioden frem til 1845 ble antallet beboere i forstedene tredoblet. I tillegg til plassmangel i byen var også murtvengen som her var gjeldende, en viktig grunn til at mange flyttet til disse områdene. Dette

⁸⁶ I dagligtalen blir Grønland og Tøyen omtalt som bydeler i Oslo, selv om de altså formelt sett tilhører Gamle Oslo bydel. Jeg vil for enkelhets skyld i det kommende holde meg til førstnevnte og spesifisere i de tilfeller det dreier seg om sistnevnte.

⁸⁷ Aslaksby (1986: 18) og Danielsen (2007: 11ff.).

⁸⁸ Myhre (1990: 36ff.).

gjorde det kostbart og vanskelig for innflyttere å bygge hus og slå seg ned innenfor bygrensen. Dessuten lå forholdene i forstedene spesielt godt til rette for handel og småhåndverk, uavhengige som de var av de forskrifter og avgifter som man ble pålagt i byen.⁸⁹ Spesielt på Grønland, hvor Grønlandsleiret dannet hovedinnfartsåren til byen fra øst, foregikk det på denne tiden en travel arbeids- og handelsvirksomhet der fiskere og bønder samlet seg langsmed elven for å selge sine varer fra båter og boder. Like sør for Vaterlands bru, som var et viktig handelsknutepunkt, lå det 25 trelasttomter som sysselsatte flere tusen arbeidere. Med byens vekst, økte også trafikken og handelsaktiviteten i dette området så mye at det etter hvert måtte avlastes. Det var i denne forbindelse at rundt seksti gårdeiere i 1864 gikk sammen og kjøpte en tomt ved Grønlands hovedgate hvorpå Grønlandstorg, eller det såkalte «Kvægtorget» ble opprettet. Her ble det som navnet tilsier, først og fremst handlet med levende dyr og andre jordbruksvarer mellom bønder og byboere.⁹⁰

I løpet av 1800-tallets siste halvdel utvidet byen flere ganger sine grenser, og en fase med betydelig byggeaktivitet ble innledet. Rundt 1859 ble Grønland og Tøyen innlemmet i byen, omtrent samtidig som den industrielle revolusjon meldte sin ankomst. Flere fabrikker ble reist like øst for Akerselven, og tydeligere geografiske og sosiale skiller begynte hermed å avtegne seg i byen. Slik ble en første todeling i østkant og vestkant øyensynlig, blant annet ved at mer velstående folk valgte å flytte vestover. Dette førte til at beboersammensetningen i østkantområdene, til tross for stadig befolkningsvekst, etter hvert ble mer ensartet. Sammen med den opprinnelige by- og forstadsbefolkningen, kom nå store grupper av tilflyttere – sysselsatt i den fremvoksende industrien, i håndverksbedrifter og transportsektoren – til å utgjøre den nye arbeiderklassen i byen.⁹¹ Å kunne bo i nærheten av fabrikkene ved elven ble ansett som viktig, og det tok ikke lang tid før behovet for boliger i området gjorde at utbyggingen av østkantområder som Grønland og Tøyen skjøt fart. Flere arbeiderboliger ble oppført og i de fleste tilfeller dreide det seg om store leiegårder i mur etter forbilde fra tilsvarende arbeiderkvarter i Berlin – slik som eksempelvis

⁸⁹ Ibid.

⁹⁰ Aslaksby (1986: 248f.).

⁹¹ Høifødt (2011: 17f.).

Kreuzberg.⁹² Flesteparten av disse ble reist av private utbyggere, mens andre ble organisert og bygget av arbeidere selv.

Omtrent på denne tiden ble et stort og påfallende arbeiderboligkompleks bygget. Dette ble oppført av byggherren Ole Andreas Olsen, og ble på folkemunne omtalt som «Gråbeingårdene». Byggene som ble reist i Tøyengata, Herslebs gate, Urtegata og Jens Bjelkes gate, hadde et spartansk utseende med fasader laget av grå teglstein, uten dekor og nevneverdig ornamentering. Ved ikke å følge datidens krav om pusset mur og fasadepynt, var dette leiegårder som skilte seg ut fra andre bygg i området. Men med innlagt vann og innebyggede fallklosett i trappeoppgangene, hadde de likevel en bedre standard enn de fleste andre boliger på Grønland og Tøyen. Til tross for denne forskjell, ble ikke Gråbeingårdene kvitt sitt dårlige omdømme, siden de for en stor del huset store barnefamilier som bodde under trange og til dels svært dårlige hygieniske forhold.⁹³ Et utdrag fra Oskar Braatens roman «Ulvehiet» fra 1919, kan gi oss et inntrykk av hvordan gårdene ble oppfattet på denne tiden:

«Ulvehiet» er de største kasernene i denne delen av byen. Og de eldste. Og de *styggeste*, sier de som bor i gårdene kringom. Forgården ligger grå og trist og skummel mot gata. Fasaden er ikke hvitkalket som på de andre gårdene, de nakne mursteinene har mistet sin røde farge, de har suget til seg for meget av væte og røk og tåke, sot og støv har trengt seg inn i dem, de er blitt svarte. Forgården og bakgården er like veldige, like rike på mennesker. Mellom bygningene ligger et smalt gårdsrom, et smalt, steinsatt gårdsrom, et deilig gårdsrom for lekende barn. For her er det så lunt og stille om vinteren, blåsten som hviner gjennom gatene, når ikke hit. Her er det så svalt og skyggefullt om sommeren, når sola er plagsom. Denne gårdsplassen er et fredet sted. Sola er nektet adgang. Den kan gjerne la være å anstrenge seg, den får ikke lov å forstyrre barna.⁹⁴

Preget som de har vært av mye elendighet og nød, har steder som Grønland og Tøyen også sett etableringen av flere institusjoner og veldedige organisasjoner i denne perioden. Frelsesarmeen etablerte således sitt første hovedkontor på Grønland i 1888 og åpnet også etter hvert herberger i både Urtegata og Heimdalsgata. «Østkantens katedral», sognekirken stod ferdig i 1869. I tillegg fant man også plass til en brannstasjon og en politistasjon – samt flere skoler, i området. Fremfor de formelt opptegnede bydelsgrensene som i mange tilfeller var omstridte og allerede på denne tiden ble oppfattet som uklare, var det nettopp slike steder som kirker, skoler og parker

⁹² Aslaksby (1986: 184).

⁹³ Aslaksby (1986: 207ff.) og Kjeldstadli (1990: 70f.).

⁹⁴ Braaten (1976: 5).

som fungerte som de viktigste identifikasjonspunktene for folk som bodde på østkanten.⁹⁵

Like før århundreskiftet tok imidlertid byggeboomen slutt. Knappheten på byggetomter i byen i kombinasjon med uvetting eiendomsspekulasjon førte i 1899 til et stort boligkrakk. Byggeaktiviteten ble på kort tid redusert med 85 prosent. Flere steder etterlot krakket seg tomme endevegger som man fremdeles kan se prege deler av østkantens gatebilde.⁹⁶ Men dette skulle ta seg opp igjen, og tiden som fulgte etter århundreskiftet og frem til begynnelsen av 1930-tallet var igjen preget av et oppsving i byutviklingen. Karakteristisk for denne perioden var progressive idéer om sunnere hjem med luft og lys til den mindre bemidlede delen av befolkningen, idéer som nå ble konkretisert i byggingen av store kommunalt finansierte leiegårdskomplekser.⁹⁷

Men det som fortonet seg som bedre tider for områdets befolkning, endret seg igjen etter andre verdenskrig. Folk fra landsbygden begynte nå å strømme inn til hovedstaden i håp om å finne arbeid. Nok en gang ble det mangel på husvære i byen. Men med utgangspunkt i et fremherskende ideal om at byens innbyggere ikke lenger skulle bo i det tettbygde sentrum, begynte byplanleggerne nå å konsentrere seg om utbyggingen av moderne drabantbyer i hovedstadens utkantområder. I kjølvannet av dette idéskiftet flyttet mange – særlig unge barnefamilier og de mer bemidlede – fra trange og nedslitte byleiligheter til større boliger og hus i drabanten. Her var det også innlagt bad og klosett, og ikke minst attraktive grøntområder. En konsekvens av denne boligpolitikken var at folketallet i sentrumsområdene gikk drastisk ned, og at leiegårdene – spesielt på østkanten – for en stor del ble befolket av eldre og vanskeligstilte som ikke var i stand til å holde dem vedlike. De gamle boligene begynte snart å forfalle og områder som Grønland og Tøyen ble i stor grad gjenstand for forsømmelse.

Til tross for fortsatt fokus på utviklingen av drabantbyene, ble det etter hvert nødvendig å ta stilling til spørsmålet om hva man skulle gjøre med den gamle bebyggelsen på østkanten. Igjen tilskyndet av progressive idéer omkring måter å organisere byer på, ble det på 1960-tallet fattet politisk vedtak om at store deler av den

⁹⁵ Kjeldstadli (1990: 16ff.).

⁹⁶ Gjerland (2010: 64ff.).

⁹⁷ Danielsen (2007: 61) og Aslaksby (1986: 230).

eldre bygningsmassen skulle rives for å skape plass til nye bygg på Grønland og Tøyen.⁹⁸ Hermed skulle områdene komme til å gå igjennom til dels store fysiske endringer. Blokkene på Enerhaugen fremstår som et av de mest radikale og omdiskuterte eksemplene fra denne tidens boligpolitikk. Her måtte et eldre trehusområde vike til fordel for fire 12-15 etasjes høyblokker med tilsammen 427 leiligheter av forholdsvis god standard.⁹⁹ I løpet av dette tiåret ble ytterligere fremskrittstanker satt ut i livet. I nærheten av blokkene satte man i gang med å anlegge en T-baneforbindelse. Med Tøyen stasjon plassert mellom Botanisk Hage og Enerhaugen, fikk T-banen et stopp i nord. Dette ble knyttet til Grønland stasjon ved Vaterland og Grønlandstorg i sør. Som et ledd i planen om å gjøre Tøyen til et knutepunkt for flere T-banelinjer, ble det i samme periode bestemt at et handlesenter skulle bygges like ved stasjonen. Slik kom Tøyensenteret til å bli reist på begynnelsen av 1970-tallet, midt i et av de eldste boligområdene på stedet. Store deler av den gamle bebyggelsen måtte i denne forbindelse rives for å skape plass til et høyhuskompleks og et dertil hørende offentlig rom for handel og ferdsel.¹⁰⁰

Også på Grønland i sør merket man den nye tiden. Med den fremvoksende bilismen ble området her rammet av beslutningen om å bygge en motorvei gjennom byen. Denne planen ble imidlertid bare delvis realisert. Det var kun Nylandsbroen og Nylandsveien øst for Akerselven som ble ferdigbygd. Som det eneste gjennomførte avsnitt av den planlagte motorveien, fremstår dette som en påminnelse om det som i dag kan betraktes som lite gjennomtenkte samferdselsplaner fra denne tiden.¹⁰¹

Som en reaksjon på den voldsomme byggeaktiviteten begynte beboere på Tøyen og Grønland på 1970-tallet å samle seg i protest mot den pågående utvikling i områdene. Følelsen av en fullstendig mangel på medvirkning var utbredt og provoserte mange. Snart ble de første vel- og beboerforeningene dannet for å ta opp kampen mot det som ble oppfattet som rasering av nabolag samt for å fremme ønske om mer beboervennlige sanerings- og moderniseringsmetoder.¹⁰² For selv om det ble bygget

⁹⁸ Danielsen (2007: 70f.) og Gjerland (2010: 94f.).

⁹⁹ Kronborg (2014).

¹⁰⁰ Danielsen (2007: 78ff.).

¹⁰¹ Gjerland (2010: 96f.).

¹⁰² Ibid.: 110f.

nytt og moderne, var betydelige deler av bygningsmassen fortsatt preget av tidens tann, og de fleste boliger hadde enda ikke fått fasiliteter som dusj og vannklosett. Slike forhold var medvirkende til at leieprisene forble lave, og at områdene fortsatte å være steder med dårlig omdømme hvor den mer ressursvake delen av befolkningen holdt til.

I 1978 ble det imidlertid tatt noen grep. Oslo byplankontor foretok da en tilstandsvurdering av boforholdene i indre by og kom frem til at det på Grønland og Tøyen var en klar opphopning av bygårder med svært dårlig bostandard. På denne bakgrunn vedtok man i bystyret et omfattende moderniseringsprogram for østkanten. Gjennom målrettede tiltak for å heve bostandarden, tok man sikte på å sette i stand en hel sentrumsbydel for å legge til rette for det byrådet omtalte som en mer «allsidig befolkning».¹⁰³ Fra 1979 til 1993 ble programmet iverksatt i en prosess som resulterte i at mer enn 10 000 boliger ble oppgradert over hele Gamle Oslo bydel.¹⁰⁴ I tråd med det rådende prinsipp om at man først og fremst skulle gå i gang med modernisering og utbedring av allerede eksisterende boligmasse, ble brorparten av de gamle bygårdene rehabilitert. Leilighetene fikk blant annet innlagt sanitæranlegg, samtidig som de ble brannsikret. Bare i de tilfeller der bygningene var i så dårlig forfatning at rehabilitering var lite hensiktsmessig, ble det revet og bygget nytt. Men igjen skapte byfornyelsen også en del frustrasjon og diskusjon. Befolkningen opplevde i liten grad å bli involvert i de beslutninger og vedtak som ble fattet, og følelsen av å bli forbigått ble nok en gang delt av mange. I en tid der bokostnadene generelt økte,¹⁰⁵ bidro heller ikke utbedringene til at det ble rimeligere å bo på denne kanten av byen. For en stor del av beboerne ble utgiftene uoverkommelige, og mange så seg etter hvert nødt for å flytte fra området.¹⁰⁶

¹⁰³ Jf. Sæter og Ruud (2005: 67).

¹⁰⁴ Ibid.: 66.

¹⁰⁵ Boligprisøkningen knyttes i denne sammenhengen spesielt til den økonomiske krisen på slutten av 1980-tallet. I en tid med økt arbeidsledighet førte denne til renteøkninger og høyere byggekostnader, noe som igjen virket inn på prisene til de boliger som ble, og skulle bli, oppført i forbindelse med byfornyelsen. Ruud (2003: 51f.).

¹⁰⁶ Jf. Sæter og Ruud (2005) og Benum (1990: 365f.). Bysveen og Wessel peker allerede i begynnelsen av 1980-tallet spesielt på utflyttingen av svakerestilte beboere på grunn av økonomisk usikkerhet. En av grunnene til dette ser forskerne blant annet i at leieboligene skulle omdannes til borettslag, noe som for mange ville ha ført til betydelige økninger i boutgifter. Det er med tanke på en slik utvikling at

Delvis parallelt med denne utviklingen fant det også sted noe som i stadig større grad skulle komme til å sette sitt preg på denne delen av byen. Sent på 1960-tallet, i kjølvannet av den økonomiske vekstperioden som fulgte etter krigen, førte det stadig stigende behovet for arbeidskraft til at arbeidsinnvandrere fra Jugoslavia, Tyrkia, Marokko og Pakistan kom til Oslo. Mange av disse bosatte seg på Grønland og Tøyen, og kom dermed delvis til å fylle tomrommet etter folk som hadde flyttet ut til drabantbyene. Rimelige boforhold og nærhet til mange av arbeidsplassene bidro til at mange slo seg ned her. Dessuten var det også slik at kommunen helst delte ut leiligheter i områder på østkanten. Men mot midten av 1970-tallet ble behovet for arbeidskraft mindre og et vedtak om innvandringsstopp avsluttet i 1975 den store arbeidsinnvandringen til Norge. I årene som fulgte, fortsatte likevel immigrasjonen til landet som en følge av at mange hadde opparbeidet seg rett til familiegjenforening. Slik vedble innvandringen å bidra til den generelle befolkningsutviklingen. Blant områdene med størst konsentrasjon av immigranter i Oslo, har Grønland og Tøyen gjennomgått en viss transformasjonsprosess etter hvert som ulike grupper av innvandrere har etablert seg her. Her har diverse møtelokaler blitt åpnet, småbutikker med et tilpasset vareutvalg har blitt startet opp, og en rekke religiøse steder – deriblant Norges første moské, har blitt innviet og tatt i bruk. Mot slutten av 1980-tallet ble nesten halvparten av alle nærbutikkene i disse områdene drevet av innvandrere.¹⁰⁷ Særlig den sørlige delen av Grønland og Tøyen kan nevnes i denne sammenheng. Etter at en større gruppe pakistanske innvandrere slo seg ned her, har området – med sine grønnsakhandler, klesforretninger, gatekjøkkener og dagligvarebutikker – på folkemunne gjerne blitt omtalt som «Lille Karachi».

Denne demografiske utviklingen førte imidlertid til bekymringer fra offentlig hold. Med fremveksten av drabantbyene og den påfølgende fraflytningen fra områdene på østkanten, skulle det snart vise seg at den gjenværende norske befolkningsdelen nesten utelukkende kom til å bestå av eldre og unge enslige. Ved de fleste skoler utgjorde dermed innvandrerbarn flertallet av elevene.¹⁰⁸ For å forhindre det som ble

forskerne her fremhever en sammenheng mellom byfornyelsen og gentrifisering. Bysveen og Wessel (1984: 14-20).

¹⁰⁷ Benum (1990: 341ff.).

¹⁰⁸ Ibid.: 345.

sett på som en mulig «ghettofisering», ble det satt i verk ytterligere tiltak.¹⁰⁹ Slik valgte stat og kommune mot midten av 1990-tallet å forlenge byfornyelsesprosessen ved hjelp av nye handlingsprogrammer- og strategier. Igjen ble det tatt sikte på å forbedre levekårene og bomiljøene på de østlige områdene i indre by. Fokuset lå ikke lenger kun på rehabilitering av forsømt boligmasse. Områdene på østkanten ble nå gjenstand for en oppgradering som skulle inngå i en større sammenheng. Man forsøkte seg med en mer helhetlig tilnærming. På den ene siden ønsket myndighetene å motvirke sosiale problemer som kunne settes i sammenheng med en for sterk konsentrasjon av mennesker med immigrantbakgrunn. På den andre siden fokuserte man på å ivareta og styrke et sosialt og kulturelt mangfold i bydelen. Programmene som kom på denne tiden var blant annet sterkt rettet mot beboermedvirkning. Man hadde som mål å knytte den lokale befolkningen tettere til sine nærområder ved aktivt å inkludere dem i utviklingen av disse. Samtidig søkte man å rette opp i forhold som tidligere hadde gitt uheldige utslag, slik som fraflytting. Ved å åpne opp for å bygge nye leiligheter med en viss attraksjonsverdi, ble det satset på å få inn flere ressurssterke beboere med etnisk norsk bakgrunn. På slutten av 1990-tallet begynte da også en høyt utdannet middelklassebefolkning på Oslos vestkant å få øynene opp for fordelene ved å bo sentrumsnært. Blant disse var det stadig flere som slo seg ned i boligkvartalene som ble bygget i forlengelsen av byfornyelsen.¹¹⁰

Men med den gradvise dereguleringen av boligmarkedet der private aktører etter hvert ble dominerende, ble det stadig vanskeligere å bedrive aktiv boligpolitikk. Den sosiale boligutbyggingen på Grønland og Tøyen stoppet til slutt opp. Boligprisene begynte å stige kontinuerlig, og flere beboere stod i fare for å bli skjøvet ut fra områdene på grunn av økt husleie. Samtidig var det en del – særlig folk med innvandrerbakgrunn – som benyttet seg av muligheten til å få en god pris for leilighetene sine. Disse søkte seg gjerne ut til større boliger for familiene sine i drabantbyene.¹¹¹

Som etnolog Marit Ekne Ruud og sosiolog Oddrun Sæter påpeker i sine studier av byfornyelsen i Oslo, har det i etterkant vist seg at denne periodens ulike politiske

¹⁰⁹ Huse (2014: 26).

¹¹⁰ Jf. Ruud (2005: 251f.) og Sæter og Ruud (2005: 84f.).

¹¹¹ Jf. Sæter og Ruud (2005: 69ff.), Ruud (2005) og Huse (2014).

føringer har vært vanskelig å forene. For eksempel kom det å legge til rette for en privat styrt oppgradering av boligarealet på Grønland og Tøyen, i mange tilfeller i konflikt med målet om å ivareta et sosialt og kulturelt mangfold. Den politisk styrte byfornyelsen medvirket på denne måten til at et stadig mer ensartet, men resurssterkt, sosialt miljø kunne utvikle seg her – noe som kan sies å ha vært en utløsende faktor for det som har blitt betraktet som en tiltakende gentrifisering av disse områdene.¹¹²

Men til tross for at de ulike områdesatsningene har bidratt til stigende boligpriser, har spådommene om en tiltakende homogenisering av befolkningen på Oslos østkant etter århundreskiftet bare delvis inntruffet.¹¹³ Grønland og Tøyen er i dag blant de tettest befolkede stedene i byen og fremstår fremdeles som sosialt og kulturelt sammensatte områder. Den høye konsentrasjonen av kommunale leiligheter gjør at mange sosialt vanskeligstilte fortsatt kan bo her.¹¹⁴ Samtidig har tilstrømningen av både nye og gamle innvandrergupper vedblitt. For tiden er det første- og andregenerasjons somaliere som utgjør den største gruppen.¹¹⁵ Andre kommer fra land som Irak, Sverige, Sri Lanka, Etiopia, Vietnam, Polen og Iran, samt fra land som allerede har vært representert i områdene slik som Pakistan og Tyrkia.¹¹⁶ Det er med andre ord stadig et stort mangfold å finne blant befolkningen på Grønland og Tøyen, noe som reflekteres i de virksomheter som finnes i områdene. Tar man en spasertur gjennom områdene, vil man kunne se mange kontraster. På noen få meter vil man her kunne gå forbi en kommunal institusjon for rusavhengige, en tilsynelatende italiensk møbelbutikk, en pakistansk grønnsakhandler og et muslimsk forsamlingshus. Like bortenfor ligger en somalisk internettkafé vegg-i-vegg med et utested som utelukkende frekventeres av folk fra norsk middelklasse. Kontrastene er med på å prege stedene på

¹¹² Jf. Sæter og Ruud (2005) og Ruud (2005).

¹¹³ Som stedsanalysene fra både Grønland og Tøyen viser, preges områdene av en sterk flytteaktivitet (inn- og utflyttinger) som sammenliknet med gjennomsnittet i Oslo forøvrig, i løpet av de siste årene har vært betraktelig høyere. For begge områdene fremheves en økt tilflytting av unge etniske nordmenn i 20-årene. Jf. Brattbakk m.fl. (2018: 18f.) og (2015: 33f.).

¹¹⁴ Her kan det forøvrig nevnes at andelen private husholdninger som leier sin egen bolig i bydelen Gamle Oslo ligger på 36 prosent. Dette er høyere enn gjennomsnittet i Oslo forøvrig der leietakerandelen ligger på 30 prosent. Jf. Brattbakk m.fl. (2017: 42). I tillegg vises det til at andelen leietakere blant befolkningen med innvandrerbakgrunn, spesielt på Grønland er høyere enn blant den norske majoritetsbefolkningen. Ibid.: 43. Samtidig kan det påpekes at flere beboere med innvandrerbakgrunn på Grønland enn på Tøyen også eier sin egen bolig. Ibid.: 44.

¹¹⁵ Brattbakk m.fl. (2015: 31f.).

¹¹⁶ Brattbakk m.fl. (2015: 29ff.).

godt og vondt. Konsentrasjonen av vanskeligstilte og flyktninger fra Afrika og Asia har ofte blitt sett på som en grobunn for konflikter og sosiale problemer. Samtidig har den særegne befolkningssammensetningen også blitt betraktet som viktig for en flerkulturell utveksling i mer positiv forstand. Dette er et perspektiv som i den senere tid kan sies å ha inngått i en stadig sterkere symbolsk oppvurdering av områdene – både fra politisk hold og fra private aktørers side.¹¹⁷ Transformasjonsprosessene på Grønland og Tøyen tar med andre ord ikke slutt. Flere nye byggeprosjekter er planlagt, og nye kaféer og barer tilpasset norsk middelklasse har begynt å dukke opp her og der i gatene. Parallelt bidrar områdenes nærhet til utviklingen av Fjordbyen og «kultursonen» Bjørvika ved havnen i sør – i tillegg til det såkalte «Tøyenløftet» rundt Tøyensenteret i nord, til nye endringer. I en tid der det igjen er blitt attraktivt å bo sentralt, blir Grønland og Tøyen stadig sett på med nye øyne.¹¹⁸

¹¹⁷ Huse (2014: 30f.).

¹¹⁸ Sæter og Ruud (2005) og Huse (2014).

3. Teori og begreper

Utgangspunktet for denne avhandlingen er å finne i betydningsdannelser som avstedkommes på urbane steder preget av gentrifisering. I denne sammenhengen stiller jeg to spørsmål som står i tett tilknytning til hverandre. Det første dreier seg om hvordan lokalbefolkningen i Kreuzberg SO36 og på Grønland og Tøyen opplever de respektive områdenes egenart, og hvordan tilknytningen til disse kommer til uttrykk. Det andre dreier seg om hvordan man her ser på sosiale, kulturelle, fysiske og økonomiske endringer som kan sies å ta del i en gentrifisering av disse stedene, og hvordan dette igjen virker inn på forholdet man har til sine omgivelser.

Jeg vil i dette kapitlet gi en gjennomgang av begreper og teorier som har vært styrende for de perspektiver som kommer til uttrykk i analysedelen. Et overordnet perspektiv kan føres tilbake til et begrep om gentrifisering. Som sådan gir sistnevnte en forståelsesramme for deler av analysen. Samtidig blir begreper om henholdsvis relasjonen menneske-sted på den ene siden, og fellesskap på den andre, retningsgivende som analyseredskaper i min tilnærming til informantenes opplevelsesdimensjon.

3.1 Gentrifisering – en sammensatt prosess

Gentrifisering er et hovedtema i denne studien. Med tanke på avhandlingens problemstilling ser jeg i det følgende på hvordan en slik prosess kan forstås.

Hva er gentrifisering og hva omfattes av denne termen? Forskere har gitt ulike svar på disse spørsmålene og over tid har det blitt fremmet mange forslag til hvordan prosessen kan defineres. Dette har ført til at det i dag foreligger en relativ stor bredde i måten gentrifisering fremstilles og forklares på.¹¹⁹ At en slik situasjon kan oppleves som uoversiktlig, poengterer den amerikanske byplanleggeren Robert A. Beauregard,

¹¹⁹ Som allerede antydnet i innledningen har forskningsfeltet helt siden det ble grunnlagt, vært preget av stor uenighet og til dels opphetede debatter. Dette har å gjøre med at de involverte i mange tilfeller har hatt svært ulike måter å nærme seg feltet på. Bredden i tilnæringsmåtene reflekteres således i den mangfoldige litteraturen omkring emnet. At det dreier seg om en prosess som finner rask utbredelse globalt, og som slik sett berører mange, kan også være med på å forklare det betraktelige tilfanget av perspektiver på denne. Se for eksempel Brown-Saracino (2010b: 355).

som slår fast at gentrifying: «must be recognized as a <chaotic concept>». ¹²⁰ For å unngå begrepslig forvirring, og med tanke på å kunne bruke termen som et analytisk redskap i forhold til hvordan endringer oppleves og beskrives av informantene, tar jeg utgangspunkt i det som kan betraktes som en sammensatt og dynamisk forståelse av prosessen.

Termen ble for første gang anvendt i 1964 av den britiske sosiologen Ruth Glass, for å betegne det som på denne tiden viste seg som sammenheng mellom en oppgradering av flere bydeler i det sentrale London, og ankomsten av en ny ressurssterk beboergruppe her. Glass henter navnet fra det engelske ordet *gentry*, som betegner atten- og nittenhundretallets engelske lavadel. Hun beskriver prosessen som følger:

One by one, many of the working class quarters of London have been invaded by the middle-class-upper, and lower-shabby modest mews and cottages [...] have been taken over when their leases expired, and have become elegant, expensive residences. Larger Victorian houses, downgraded in earlier or recent period – which were used as lodging houses or were otherwise in multiple occupation – have been upgraded once again. [...] Once this process of <gentrification> starts in a district it goes on rapidly until all or most of the original working class occupiers are displaced and the whole social character of the district is changed. ¹²¹

Slik beskrives en fysisk-materiell transformasjonsprosess som i tillegg til å være lokalisert i Londons arbeiderstrøk, også kan sies å finne sted på et sosialt og økonomisk plan. Ved å sette fokus på hvordan områder som dette går fra å være rimelige, men forsømte, til å bli attraktive og dyre, peker Glass spesielt på hvordan en slik prosess fører til en demografisk forskyvning der et befolkningssjikt skiftes ut med et annet som er mer velstående. Med bakgrunn i et slikt fortrenningsperspektiv blir Glass sin definisjon i dag betraktet som den klassiske formen for gentrifying.

I etterkant av Glass sine studier har man i lengre tid forstått gentrifying i henhold til en bestemt rekke av utviklingstrinn. Selv om man verken i Berlin eller Oslo synes å kunne knytte prosessen til en suksessiv og linear orden, vil jeg her komme inn på en slik forklaringsmodell som et utgangspunkt for en mer differensiert forståelse av denne.

¹²⁰ Beauregard (1986: 40).

¹²¹ Glass (1964: xviii-xix).

3.1.1 Gentrifiseringens faser

Med utgangspunkt i studier fra hovedsakelig britiske og nordamerikanske storbyer, har man fra forskningshold forsøkt å bestemme ulike stadier i prosessen. I en slik sammenheng kan spesielt den fire-leddete fasemodellen til den amerikanske byplanleggeren Phillip Clay betraktes som veiledende.¹²² Modellen har blitt anvendt og videreutviklet i utallige studier, og kan sies å gi en generell skjematisk fremstilling av hvordan gentrifisering tenkes å finne sted i et område. Her følger en elementær skissering av dette forløp;

Gentrifiseringens *innledende fase* beskriver ankomsten av såkalte pionerer, eksempelvis studenter eller kunstnere, til eldre forsømte og sentrumsnære byområder som i overveiende grad befolkes av arbeidere, trygdede og/eller innvandrere. Tiltrukket av rimelig boligareal og en gunstig beliggenhet, begynner de nyankomne, ofte med stor egeninnsats, å sette i stand leiligheter og hus. Etter pionerens oppdagelse av et slikt område, setter *andre fase* inn. Med innflyttingen av stadig flere pioner-hushold får etter hvert også eiendomsbransjen øynene opp. Med interesse i en varig oppvurdering av området, igangsettes ulike oppgraderingsprosesser – finansiert med både offentlige og private midler – som trekker til seg et mer velstående sjikt av beboere. Som en følge av stigende etterspørsel etter boligareal, blir konkurransen om ledige hus og leiligheter stadig sterkere. Slik begynner en første fortrenkning av etablerte, og ofte mindre ressurssterke, beboere. Parallelt med disse endringene observerer man gjerne et skifte i det lokale næringsliv, med etableringen av forretninger som hovedsakelig retter seg mot de nyankomnes smak og preferanser. I den *tredje fasen* får området et «ansiktsløft» der medier og allmenheten forøvrig, blir oppmerksomme på de endringene som her finner sted. Området omtales og fremstilles som attraktivt for mennesker med en viss levestandard og flere trekkes mot det. Interessen fra eiendomsselskaper og investorer intensiveres ytterligere. Med utsikt til profitt tar nå mer omfattende og storstilte oppgraderinger fatt. Kommunale boliger blir kjøpt opp og modernisert, og får hermed ofte en markedsverdi som øker i takt med at fortrenkningspresset overfor mindre ressurssterke beboergrupper forsterkes. *Siste fase* karakteriseres ved at de fleste som flytter inn, og bor, i området kan sies å høre til en

¹²² Clay (1979: 57ff.).

velstående middelklasse. Butikker, restauranter og annen servicenæring blir mer og mer kvalitetsorientert, og området begynner å få et sosialt homogent preg der et resurssterkt befolkningssjikt dominerer.

Disse fire fasene har i lengre tid dannet grunnlaget for det som har fremstått som en nærmest uttømmende beskrivelse av prosessen. I sin nylig publiserte bok *How to kill a city*, foreslår den amerikanske journalisten Peter Moskowitz å legge til en femte fase for å beskrive dens globale side.¹²³ Mens Clays fasemodell tilsynelatende tar utgangspunkt i lokale forhold, hevder Moskowitz at gentrifisering i dag ikke lenger utelukkende har å gjøre med stedbundne aktører. Med henvisning til geografen Neil Smith understreker han at den i stadig større grad viser til den globale kapitalens rekkevidde og innvirkning på det lokale plan.¹²⁴

Inntrykket av at en slik fasemodell fremstiller gentrifisering som en allerede determinert og forutsigbar utvikling, veies imidlertid opp av empiriske studier som presenterer motstridende funn med tanke på hvordan en slik transformasjonsprosess finner sted. Den tyske statsviteren Katharina Bröcker kommer i denne forbindelse med innvendinger mot modellens formale og skjematiske karakter. Hun understreker at de omtalte fasene på et empirisk nivå, vanskelig lar seg skille fra hverandre, siden de enten foregår samtidig eller ikke kan sies å inngå i noen systematisk rekkefølge. Hun påpeker dessuten at prosessen, slik den forløper i tid, ikke nødvendigvis må gjennomgå alle faser. I tillegg kritiserer hun modellen for ikke å ta hensyn til den rollen kommunal bypolitikk spiller i mange sammenhenger. Ifølge Bröcker kan Clays fasemodell med andre ord kun betraktes som en abstrakt fremstilling av en prosess, som i dens konkrete forløp snarere beror på mer stedsspesifikke forhold og premisser.¹²⁵

Bröckers syn bekreftes på mange måter i avhandlingens analysedel, der gentrifisering blir å betrakte i henhold til en sammensatt prosess som – uten en bestemt kronologi – finner bredt nedslag i det sosiale og kulturelle felt, så vel som på det fysiske og økonomiske plan.

¹²³ Moskowitz (2017).

¹²⁴ Ibid.: 34.

¹²⁵ Bröcker (2013: 38f.).

3.1.2 Gentrifiseringens ulike former og forløp

For å åpne opp for en mer systematisk og empirisk anvendbar forståelse av det som i begge byer fremstår som en kompleks prosess, anser jeg det som relevant å komme inn på tilnærminger som tar høyde for den dynamikk som preger dens ulike, og ofte overlappende, forløp.

Nettopp ved å betrakte gentrifisering i mindre fastsatte termer har man i senere forskning kommet frem til nye måter å forstå en slik utvikling. Hos geografene Mark Davidson og Loretta Lees kobles en slik begrepsmessige dynamikk til en oppfatning om at prosessen selv har gjennomgått kontinuerlige endringer over tid, og at den i dag har kommet til å anta ulike former på forskjellige steder over hele verden. Som geografene påpeker har man i gentrifiseringsforskningen fått en mer nyansert og betydelig utvidet forståelse av prosessen, noe som har ført til et mangfold av enkeltstående definisjoner.¹²⁶ Gentrifisering blir stadig diskutert i nye sammenhenger, og i flere studier ser man en tiltakende begrepsmessig differensiering. Dette gjøres blant annet med henblikk på å anskueliggjøre prosessens aktører eller drivkrefter, men også for å konkretisere avgrensede områder for dens nedslag eller tilsynekomst. Slik forskes det eksempelvis på «turisme-gentrifisering»,¹²⁷ «rural gentrifisering»¹²⁸ eller «nybygg-gentrifisering»,¹²⁹ for å nevne noen tilnæringsmåter.¹³⁰ Også Bröcker differensierer prosessen i henhold til ulike forløp, og presiserer videre at disse gjerne kan finne sted samtidig i ett og samme område. Samtidig peker hun på at begrepets terminologiske utvikling har ført til mer fokus på steds spesifikke faktorer når det kommer til hvordan gentrifisering arter seg på lokalt plan.¹³¹ Et tilsvarende poeng understrekes også av geografen Neil Smith som i en av sine undersøkelser skriver:

¹²⁶ Davidson og Lees (2005: 1167).

¹²⁷ Begrepet nevnes først av sosiologen Kevin Fox Gotham (2005) som i sin studie av området French Quarter i New Orleans fremhever turismens drivkraft for at stedet gjennomgår en gentrifisering.

¹²⁸ Med denne termen peker geografen Martin Phillips (2004) på at gentrifisering også finner sted utenfor det urbane rommet.

¹²⁹ Denne betegnelsen anvendes av Davidson og Lees (2005) for å beskrive de bygningsmessige og sosialt oppvurderende effektene som følger med nybyggingen av boliger og andre bygg.

¹³⁰ Se Davidson og Lees (2005: 1167) eller Lees, Slater og Wylie (2008: 129ff.).

¹³¹ Bröcker (2013: 24).

«[i]n each of the neighborhoods where gentrification has emerged, it has taken a particular form.»¹³²

Ved å gi prosessen en tydelig, men samtidig fleksibel definisjon, kan kulturgeografen Eric Clark sies å legge til rette for en utvidet forståelse av gentrifisering:

Gentrification is a process involving a change in the population of land-users such that the new users are of a higher socio-economic status than the previous users, together with an associated change in the built environment through a reinvestment in fixed capital. The greater the difference in socio-economic status, the more noticeable the process, [...]. It does not matter where and it does not matter when. Any process of change fitting this description is, to my understanding, gentrification.¹³³

Uten å glemme at prosessen stadig innebærer sosialt polariserende krefter, åpner Clarks definisjon opp for et blick på dens dynamiske og flertydige karakter. Dette er forhold som kommer til uttrykk gjennom informantenes beskrivelser av endringer i deres nærområder. Som sådan presenteres en tilnærming som lar seg anvende innenfor rammene av denne avhandling. Med utgangspunkt i det som slik blir å betrakte som en differensiert og utvidet forståelse av gentrifisering, åpner jeg i analysedelen opp for et dynamisk perspektiv ved å studere prosessens flertydighet ut fra dens ulike lokale forløp.

3.1.3 Gentrifiseringens konsekvenser

For å komme til en forståelse av hvordan endringer som følger med gentrifisering påvirker informantene i henholdsvis Kreuzberg SO36 og på Grønland og Tøyen, vil jeg i analysedelen trekke veksler på forskning som tematiserer konsekvensene av en slik prosess.

Store deler av mitt empiriske materiale viser spesielt til det som oppleves som problematiske sider ved denne type forandringer i et nærmiljø. Som sådan blir det relevant å involvere studier som har det til felles at de er gentrifiseringskritiske.¹³⁴ Ved å ta utgangspunkt i temaer som peker på dannelsen av en sosioromlig ubalanse, knytter

¹³² Smith (1996: 181).

¹³³ Clark (2005: 258).

¹³⁴ Denne type studier utgjør en dominerende del av forskningsfeltet. Lees, Slater og Wyly (2008: 234).

studier av dette slag som regel prosessen til dens negative virkninger. Blant annet pekes det på at gentrifisering i stor grad bidrar til en tiltakende deling og adskillelse av urban befolkning i grupper med trygge livsforhold på den ene siden, og marginaliserte grupper på den andre siden. Slik oppfattes prosessen som medvirkende til at byområders sosiale struktur blir gjenstand for økt polarisering gjennom en skjev fordeling av de muligheter som gis med henblikk på å tilegne seg dens rom. Sosiologene Mike Savage, Alan Warde og geografen Kevin Ward betrakter av den grunn gentrifisering som: «[...] an expression of inequality and social closure.»¹³⁵ Allerede i prosessens klassiske definisjon (se over) fremmer Ruth Glass et kritisk perspektiv når hun viser at en velstående middelklasses ankomst i et område kan være uheldig eller ufordelaktig for etablerte og ofte ressursvake beboere. Glass viser som nevnt spesielt til gentrifiseringens fortrenningsaspekt, og fremhever hermed en side ved prosessen som har blitt til et stort og betydningsfullt forskningsfelt.¹³⁶ Den tysk-amerikanske byplanleggeren og advokaten Peter Marcuse fremhever sågar fortrenning som selve prosessens kjerne ved å konstatere at den er: «[...] gentrifiseringens vesen, dens mål og ikke en uønsket bieffekt.»¹³⁷

Men selv om fortrenningsaspektet er grunnleggende for et flertall av de definisjoner som gis på gentrifisering, foreligger det ikke noe klart og entydig begrep om dette forhold. Som bysosiologen Holm kommer inn på, skilles det for eksempel mellom frivillig og tvungen flytting når man prøver å slå fast om det i et område dreier seg om fortrenning av beboere. Men en mangfoldighet av flertydige beveggrunner kommer gjerne til syne når man vil ta i betraktning det som foranlediger en slik flytteprosess, noe som, ifølge Holm, gjør det vanskelig å gi en entydig analyse av et slikt forløp.¹³⁸

Om man ser bort fra denne type analytiske hindringer, er Marcuse en av de som har prøvd å gi fortrenningsbegrepet en nærmere bestemmelse. I sine studier fra New York på 1980-tallet skiller han mellom *direkte* og *indirekte* former for fortrenning.¹³⁹

¹³⁵ Savage, Warde og Ward (2003: 94).

¹³⁶ Glass (1964: xviii-xix).

¹³⁷ «Verdrängung ist das Wesen der *gentrification*, ihr Ziel, nicht ein unerwünschter Nebeneffekt.» Marcuse (1992: 80), [min oversettelse].

¹³⁸ Holm (2010a: 60).

¹³⁹ Marcuse (1985).

Førstnevnte har både en fysisk og en økonomisk side. Eksempelvis kan beboere eller butikkinnehavere støtes ut fra et område på grunn av ombygginger, riving av hus eller andre former for materielle endringer. Samtidig vil også økende boligpriser kunne medvirke til at særlig ressursvake deler av befolkningen blir tvunget til å flytte. Sistnevnte omfatter på sin side effekter av et press som legges på den etablerte lokalbefolkningen når et område, som følge av gentrifisering, blir gjenstand for sosial og kulturell homogenisering. Tap av venner og bekjente i et naboskap og endringer i et steds forretningsstruktur er ifølge Marcuse relevante aspekter ved en utvikling som gjerne fører til at beboere velger å flytte. I en slik sammenheng pekes det også i retning av en fremmedgjøringsproblematikk. Samtidig blir fortrenkning diskutert utover det som kan observeres på det individuelle plan. Ved å legge et kontinuerlig ekskluderende press på ressursvake deler av befolkningen, kritiserer Marcuse en utvikling som kan føre til en varig endring av et områdes sosiale struktur.¹⁴⁰

Fokuset som har blitt rettet mot prosessens negative aspekter, har ført til at gentrifisering, både i og utenfor forskningen, har blitt betraktet og diskutert som «a dirty word».¹⁴¹ Som Lees, Slater og Wyly påpeker, finnes det både forskere og forfattere av byutviklingsdokumenter som bevisst utelater å bruke begrepet. Ved å ta i bruk en terminologi som unngår dets negative konnotasjoner, fremhever man gjerne samtidig effekter som fremstilles som positive. Det dreier seg med andre ord om en strategisk omskriving der man istedenfor gentrifisering eksempelvis vil kunne tale om «urban regeneration» eller «urban renaissance».¹⁴² Holm, men også Slater, beskriver dette som en diskursiv forskyvning i synet på prosessen. Begge kritiserer etableringen av positive tilnærminger innen forskningen, siden disse ofte unnlater å se relevansen av gentrifiseringens fortrenkningsaspekt og dermed bidrar til en bagatellisering av dens negative virkninger.¹⁴³ Et tydelig, og ofte sitert, eksempel på en slik tendens er artikkelen til den amerikanske juristen Peter Byrne som har fått tittelen «Two Cheers for Gentrification».¹⁴⁴ Her argumenterer Byrne for prosessens positive sider ved å vise

¹⁴⁰ Ibid.: 204ff..

¹⁴¹ Smith (1996: 30ff.).

¹⁴² Lees, Slater og Wyly (2008: xix).

¹⁴³ Jf. Holm (2010a: 54f.) og Slater (2006: 738).

¹⁴⁴ Byrne (2003).

til dens gunstige *økonomiske, politiske og sosiale* effekter. Slik fremheves de økonomiske mulighetene som en slik prosess tenkes å kunne ha for den etablerte og ofte ressursvake befolkningen i et område: «[...] existing residents should find expanding employment opportunities in providing locally the goods and services that more affluent new residents can afford.»¹⁴⁵ Videre blir gentrifiseringens innvirkning på det politiske plan fremstilt som positiv siden den bringer til veie: «[...] urban political fora in which affluent and poor citizens must deal with each other's priorities in a democratic process.»¹⁴⁶ Endelig beskrives en situasjon der: «[n]ew more affluent residents will rub shoulders with poorer existing residents on the streets, in shops, and within local institutions, such as public schools.»¹⁴⁷ En slik sosial blanding vil, ifølge Byrne, kunne bidra til å redusere forekomsten av kriminalitet i et område, samtidig som den vil kunne sette i gang forbedringer av offentlig infrastruktur slik som skoler og biblioteker.¹⁴⁸

I en mer nyansert tilnærming reflekterer byplanleggeren Freeman over prosessens oppside og nedside. Fra et beboerperspektiv studerer han gentrifisering av to områder i New York. I denne sammenheng anerkjenner han begge sider som betydningsfulle for befolkningen:

Gentrification can bring benefits that the indigenous residents of these neighborhoods are appreciative of. There are, however, significant potential downsides to this revitalization, including the loss of affordable housing, conflict between newcomers and more established residents, and resentment stemming from feelings of irrelevance; the neighborhood improvements are for «them».¹⁴⁹

Freeman konkluderer med at gentrifiseringen bør forstås som en kompleks prosess som, avhengig av ståsted og betraktningssmåte, kan innebære ulike betydninger.¹⁵⁰ Selv om prosessens negative konsekvenser fremtrer som en sentral side i mitt materiale, anser jeg Freemans innspill som relevant for analysedelen, der også positive aspekter ved en slik prosess fremstår som betydningsfulle.

¹⁴⁵ Ibid.: 419.

¹⁴⁶ Ibid.: 421.

¹⁴⁷ Ibid.: 422.

¹⁴⁸ Ibid.: 423f..

¹⁴⁹ Freeman (2006: 207).

¹⁵⁰ Ibid.: 201.

Til tross for at teorier omkring gentrifisering blir å betrakte som vesentlig i tilnærmingen til utsagn som beskriver endringer i informantenes omgivelser, fremstår en slik innfallsvinkel som noe begrenset med tanke på en analyse av hvordan disse oppleves. I undersøkelsen av en slik dimensjon ser jeg det derfor som relevant å trekke inn teori som favner om forholdet mellom menneske og sted. Hermed legges det til rette for å komme nærmere inn på hvordan informantene gir betydning til sine omgivelser. Samtidig åpnes det opp for å se på hvordan endringer som inngår i en gentrifiseringsprosess, kan sies å virke inn på deres opplevelse av, og tilknytning til, til disse.

3.2 Forholdet mellom menneske og sted

De første betydelige teoridannelser som ser på steder ut fra en opplevelsesdimensjon, kan spores tilbake til kulturgeografisk forskning på 1970-tallet. Med utgangspunkt i denne perioden er nye tenkemåter omkring hvordan mennesker erfarer, tolker og tilegner seg sine omgivelser blitt brakt på banen. I dag er litteraturen som omhandler denne tematikken, tverrfaglig og omfattende.¹⁵¹ Snarere enn å komme med entydige svar, har mangfoldet av ulike tilnærminger åpnet opp for nye problemstillinger omkring hvordan relasjon mellom menneske og sted formes.

3.2.1 Et begrep om sted

Å skulle få et grep om hvordan informantene opplever, beskriver og forholder seg til sine nærområder, krever først og fremst en viss forståelse av hva steder er og hvordan de skapes. Slik kan et begrep om sted sies å inngå i det teoretiske rammeverk for avhandlingens problemstilling.

Historiker og geograf Tim Cresswell skriver: «Neighborhoods, villages, towns, and cities are easily referred to as places and these are the kinds of places that most

¹⁵¹ Jf. kapittel 1, avsnitt 1.3 om tidligere forskning.

often appear in writing on place.»¹⁵² Likevel kan det være vanskelig å gi en distinkt teoretisk beskrivelse av hva steder er, samtidig som teoriene om hva som utgjør et sted selv er varierende. Med utgangspunkt i en distinksjon mellom sted og rom ble det imidlertid gitt et grunnlag for å komme frem til et mer avklart begrep om førstnevnte. Innenfor kulturgeografien bidro Tuan til å utvikle et slikt skille på 1970-tallet: ««Space» is more abstract than «place». What begins as undifferentiated space becomes place as we get to know it better and endow it with value. [...] The ideas «space» and «place» require each other for definition.»¹⁵³ Slik beskrives en korrelasjon mellom sted og rom i termer av en gjensidig bestemmelse. Tuan betoner en glidende overgang, der frembringelse av førstnevnte gjennom den menneskelige erfaring kan sies å forutsette sistnevnte. Ved å bli innrettet etter biologiske behov og sosiale forhold kan det romlige, ifølge Tuan, sies å ta del i utformingen av et sted.¹⁵⁴

Med bakgrunn i denne distinksjonen ble et annet viktig bidrag gitt av geografen John Agnew på 1980-tallet.¹⁵⁵ Ved å peke på stedets lokalisering i rommet, dets materielle struktur samt dets mening og verdi som tre grunnleggende og komplementære karakteristika, ble han opphavsmann til et stedsbegrep som, til tross for at det med tiden har blitt utvidet på ulike måter, kan sies å ha dannet et teoretisk bakteppe for mange stedsforskere.¹⁵⁶

Basert på Agnews tredeling nyanserer den danske kulturhistorikeren Niels Kayser Nielsen stedsbegrepet i sin bok *Steder i Europa. Omstridte byer, grænser og regioner*.¹⁵⁷ Her blir et steds *lokalisering* å forstå som den singulære og bestemte plassen i den romlige konteksten som stedet settes inn i, en plass som muliggjør at man kan skille mellom et *her* og et *der*. Videre peker stedets *materialitet* på det forhold at det kun kan forstås i tilknytning til en konkret form som binder ethvert sted til en viss stofflighet. Som Nielsen slår fast, vil et steds kulturelle bearbeidelse, og med det enhver dimensjon for sosiale relasjoner, praksiser og tenkemåter, være betinget av

¹⁵² Cresswell (2015 [2004]: 18).

¹⁵³ Tuan (2008 [1977]: 6).

¹⁵⁴ Ibid.: 34.

¹⁵⁵ Agnew (1987) sitert i Berg og Dale (2015: 31f.).

¹⁵⁶ Se for eksempel Cresswell (2015 [2004]), Berg og Dale (2015) eller Nielsen (2005).

¹⁵⁷ Nielsen (2005).

et fysisk-materielt utgangspunkt.¹⁵⁸ Kort sagt lokaliserer mennesker sine idéer og handlinger ved å utnytte allerede eksisterende strukturer i en kreativ omtolkningsprosess. Agnews siste karakteristikkk vektlegger eksplisitt den *menneskelige opplevelsen* av sted, og blir også omtalt som «sense of place» eller stedsfølelse. Denne siden innebærer, som Nielsen utdyper, at et sted får betydning ved å bli tilskrevet *mening og verdi*. Hermed vises det til de subjektive og emosjonelle forhold som gjør at et sted antar visse kvaliteter. Disse er imidlertid ikke fastlagt, men skifter over tid og er ofte omstridte.¹⁵⁹

I henhold til Nielsen må et begrep om sted altså bestemmes ut fra både en materiell og en mental dimensjon. Med andre ord inngår dets konkrete form og dets verdi- og betydningssskapende egenskaper i et kontinuerlig samspill med hverandre. Avhengig av de perspektiver (individer, grupper, alder, kjønn eller klasse) som ligger til grunn for hvordan det kommer til uttrykk på det mentale og/eller materielle plan, antar et sted mening og verdi. En slik forståelse innebærer at et sted ikke er gitt i stasis, men snarere blir å tenke som en prosess, i kontinuerlig forandring eller tilblivelse.¹⁶⁰

3.2.2 Stedstilknytning

Den teoretiske betraktningen omkring relasjonen mellom menneske og sted, handler i stor grad om menneskets opplevelse av steder, og hvordan de knytter seg til dem. For å forstå hvordan informantene forholder seg til sine respektive nærområder i Kreuzberg SO36 og på Grønland og Tøyen, vil jeg her ta i bruk et begrep om *stedstilknytning*. Forstått på bakgrunn av det som ovenfor ble omtalt som «sense of place», vil begrepet være relevant for å se nærmere på hvordan endringer som følger med de respektive områdenes gentrifisering, virker inn på informantenes relasjon til, og opplevelse av, sine omgivelser.

¹⁵⁸ Ibid.: 23.

¹⁵⁹ Ibid.: 24.

¹⁶⁰ Ibid.: 29f.. En tilsvarende refleksjon finner vi hos Cresswell som hevder at spørsmålet om hva et sted er like mye handler om hvordan det oppfattes og forstås. For ham er et sted ikke kun en ting eller et saksforhold i verden, men snarere en måte å se, kjenne og forstå verden på. Cresswell (2015 [2004]: 18).

Ved å ta utgangspunkt i en distinksjon mellom det han på den ene siden betrakter som stedets identitet («identity of place»), og et sted som gjenstand for identifisering («identity with place») på den andre, prøvde Relph på 70-tallet å komme til en forståelse av hvordan mennesker knytter seg til steder. Ifølge Relph handler førstnevnte om stedets særpreg eller omdømme, mens sistnevnte peker i retning av en subjektiv og sanselig betinget stedsfølelse¹⁶¹ («sense of place») eller «personlig» forståelse av et sted som ligger til grunn for tilknytningen til det.¹⁶² Også de norske geografene Nina Gunnerud Berg og Britt Dale fremhever betydningen av denne distinksjon, samtidig som de understreker at mennesker og steder utvikler identitet i samspill med hverandre.¹⁶³ Mitt fokus på informantenes opplevelse og tilknytning til bydelene i Berlin og Oslo anerkjenner denne type faktorer i relasjon mellom menneske og sted. Samtidig som aspekter ved de respektive stedenes identitet her blir betydningsfulle,¹⁶⁴ bør det imidlertid påpekes at det først og fremst er de identitetsmessige sidene ved stedstilknytningen som i analysens kontekst fremstår som vesentlige. Stedenes identitet vil snarere være et resultat av disse.

Et grunnleggende og strukturerende utgangspunkt for å kunne gripe og sette ord på de identitetsmessige sidene ved menneskers stedsforhold, gir miljøpsykologene Leila Scannell og Robert Gifford i artikkelen «Defining place attachment. A tripartite organizing framework».¹⁶⁵ Som tittelen antyder gir forskerne her et begrep om stedstilknytning forstått som: «[...] a multifaceted concept that characterizes the bonding between individuals and their important places.»¹⁶⁶ Stedstilknytning blir med andre ord å betrakte som et sammensatt og flerdimensjonalt fenomen som kan forstås i henhold til relasjoner som oppstår i et samspill mellom tre komponenter; personer, psykologiske prosesser og steder.

Med *person*-komponenten viser Scannell og Gifford til hvem det er som knytter seg til et sted. I denne sammenheng fremheves det at stedstilknytningen må forstås i

¹⁶¹ Se for eksempel den franske sosiologen Jean-Paul Thibaud som fremhever sanser som syn, lukt, smak og hørsel som relevante ved byboernes opplevelse av sine omgivelser. Thibaud (2010 og 2015).

¹⁶² Relph (1976: 45f.).

¹⁶³ Berg og Dale (2009 [2004]: 49f.).

¹⁶⁴ Dette kommer for eksempel til uttrykk gjennom beskrivelser som gis av hvordan de respektive områdene blir omtalt i medier og av andre «utenforstående».

¹⁶⁵ Scannell og Gifford (2010).

¹⁶⁶ Ibid.: 1.

forhold til et individuelt og et grupperelatert plan. Gruppe og individ tenkes med andre ord å overlapse hverandre siden et steds felles kulturelle betydning og verdi også virker inn på den personlige tilknytningen man har til det.¹⁶⁷

Psykologiske prosesser omfatter det de to forskerne fremhever som affektive, kognitive og atferdsrelaterte aspekter ved måten mennesker forholder seg til steder. Det affektive¹⁶⁸ kommer til uttrykk gjennom følelser som for eksempel trivsel på et sted, kjærlighet til det eller stolthet over det. Men som Scannell og Gifford utdyper, dreier det seg ikke kun om positive følelser. Også andre følelser utgjør en viktig side ved stedstilknytningens affektive side. Bekymring, frykt og sorg kan eksempelvis bli fremkalt av stedsendringer som fører til en opplevelse av fremmedgjøring og «stedstap». Slik presenteres vi for en rekke følelser av ulik valør, som favner om alt fra glede og tilfredshet til hat og ambivalens.¹⁶⁹ Det kognitive innebærer stedsoppfatninger og refleksjoner som frembringes ved tanker og minner om et sted. Her kan det dreie seg om betydninger som det tilskrives, planer eller prosjekter det inngår i eller om viten man har om det. Som et siste element ved stedstilknytningens psykologiske dimensjon, står vi ifølge forskerne overfor forhold som har å gjøre med atferd. Dette inkluderer handlinger som kan gå ut på å endre et sted, skape det på nytt eller opprettholde en viss nærhet til det.¹⁷⁰ Denne type handlinger viser med andre ord til et visst engasjement for et sted. Geografen Trond Thuen påpeker at et slikt engasjement ofte er knyttet opp mot konflikter omkring ulike syn på hva et sted skal være, og gjerne kommer til uttrykk i motstand mot forandringer av dets identitet.¹⁷¹

Endelig refererer Scannell og Gifford til selve *stedet* som en grunnleggende dimensjon ved menneskers stedstilknytning. I denne sammenheng fremheves både dets sosiale og fysiske attributter eller kvaliteter. De peker på stedets funksjon som sosial arena, og understreker at tilknytningen man har til det på et personlig plan i stor grad skjer på bakgrunn av mellommenneskelige relasjoner og gruppeidentiteter. Slik

¹⁶⁷ Ibid.: 2f..

¹⁶⁸ Undersøkelser av affektive forhold i en slik sammenheng, kan forøvrig knyttes til et større interdisiplinært felt der også kulturvitenskapelig forskning vil være relevant. Se for eksempel Frykman og Frykman (2016).

¹⁶⁹ Ibid.: 3, se også Manzo (2005).

¹⁷⁰ Ibid.: 3f..

¹⁷¹ Thuen (2003: 69f.).

blir det nødvendig å ta i betraktning stedstilknytning i forhold til faktorer som venner, familie, bekjente eller spesielle kulturer på et sted. Men også de materielle sidene ved et sted kan spille en vesentlig rolle i tilknytningen man har eller får til det. Dette kan eksempelvis dreie seg om arkitektur, naturforhold eller en tetthet av visse tilbud og fasiliteter.¹⁷²

Men til tross for at Scannell og Gifford gir en oversiktlig forståelse av stedstilknytning og kommer med sentrale innspill i diskusjonen omkring et slikt begrepet, strekker deres konseptualisering imidlertid ikke helt til i sammenheng med min tilnærming i analysen. Man kan få inntrykk av at begrepets inndeling i klart avgrensede komponenter ikke i tilstrekkelig grad tar høyde for tilknytningens dynamiske karakter. Dette er en dimensjon som har vist seg å bli relevant i møtet med empirien, der en analyse av informantenes betraktning av stedsendringer står sentralt. Også den britiske humangeografen Patrick Devine-Wright peker på en tilsvarende begrensning hos Scannell og Gifford ved å bemerke at deres utlegning av stedstilknytning i liten grad relaterer mennesker og steder til prosesser. Dette gjør at deres perspektiv lett kan fremstå som statisk.¹⁷³ Ifølge Devine-Wright bør et begrep om stedstilknytning tenkes i grunnleggende dynamiske termer, siden det uavvendelig vil kretse omkring spørsmål om kontinuitet og endring.¹⁷⁴

En betenkning av stedstilknytningens dynamiske karakter må blant annet åpne opp for at enkelte individ – med utgangspunkt i de ulike sidene ved dets personlige liv og avhengig av dets varierende livssituasjon – kan være i stand til å oppleve og identifisere seg med et sted på ulike måter. Samtidig må det også tas høyde for at et sted, på bakgrunn av den enkeltes plassering i tid og rom og deres foranderlige sosiale og kulturelle posisjon, vanskelig vil kunne oppleves på samme måte av forskjellige individer.¹⁷⁵ En slik betenkning tar med andre ord utgangspunkt i en grunnleggende tanke om at menneskets opplevelse av, og tilknytning til, steder ikke er fastsatt, men foranderlig på en slik måte at det inngår i forhold preget av ulik intensitet eller styrke. Forestillinger om at tilknytningen man har til et sted forsterkes med tiden en har

¹⁷² Scannell og Gifford (2010: 4f.).

¹⁷³ Devine-Wright (2014: 166).

¹⁷⁴ Ibid.: 167.

¹⁷⁵ Se Relph (1976: 56f.), Thuen (2003: 61) og Wiborg (2003: 128f.).

tilbragt på det, eller at den blir svekket når mulighetene for identifisering med stedet forsvinner, kan i denne sammenhengen nevnes som eksempler som viser til forhold som går i en slik retning.

Siden flere informanter har bakgrunn fra andre steder enn henholdsvis Kreuzberg SO36/Berlin/Tyskland og Grønland og Tøyen/Oslo/Norge, må det videre tas i betraktning at opplevelsen av nærhet og avstand spiller en aktuell rolle når det kommer til måten man orienterer seg på et sted og mellom ulike steder. I en tid som i stadig større grad preges av mobilitet og midlertidige forbindelser, er dette et aspekt som virker inn på våre stedsforhold. Den svenske sosiologen Per Gustafson er opptatt av mobilitet og hvordan denne påvirker menneskers tilknytning til steder. Han konstaterer at kategorier som stedstilknytning og mobilitet ikke utelukker, men snarere forutsetter hverandre. Ifølge forskeren burde det ansees som forholdsvis vanlig at en i dagens verden er knyttet til flere steder, og at en med det kan føle på et mangfold av tilhørigheter.¹⁷⁶ I en slik sammenheng slår Cresswell fast at: «[p]laces need to be understood through the paths that lead in and out.»¹⁷⁷ Hermed kan han sies å peke på relevansen av overlokale relasjoner når det kommer til hvordan mennesker i dag opplever, knytter seg til – og med det skaper eller utformer, sine steder.

Teori om stedstilknytning finner i analysen en konkret anvendelse i redegjørelsen av utsagn som beskriver sosiale, materielle og kulturelle forhold i informantenes respektive nærområder. Slik belyses deres opplevelse av tiltalende, så vel som problematiske, aspekter ved stedenes egenart og utvikling. Ved å bli knyttet til en rekke ulike trekk ved områdene, kan et slikt perspektiv betraktes som gjennomgående i analysedelen.¹⁷⁸

3.3 Fellesskap

Som det fremgår av intervjuene både i Kreuzberg SO36 og på Grønland og Tøyen, bestemmes informantenes opplevelser av områdenes egenart og utvikling, i

¹⁷⁶ Gustafson (2014).

¹⁷⁷ Cresswell (2015 [2004]: 75).

¹⁷⁸ Slik blir eksempelvis stedstilknytning å betrakte i forhold til beskrivelser som gis av områdenes stemning, lokalbefolkningens sosiale og kulturelle sammensetning, væremåter og sosiale omgangsformer, engasjement, boligstruktur, forretningslandskap og språkforhold i områdene.

overveiende grad av sosiale forhold på det enkelte sted. Siden omgangsformer, relasjoner og gruppeidentiteter på begge steder også har betydning for hvordan informantene knytter seg til disse, ser jeg det som hensiktsmessig også å ta i bruk et begrep om fellesskap. Dette blir særlig aktuelt i forbindelse med forhold som kan knyttes til en opplevelse av henholdsvis nærhet eller distanse, av trygghet eller utrygghet, så vel som av fortrolighet eller fremmedgjøring i områdene. På et sosialt plan blir slike aspekter å finne i forbindelse med beskrivelser som gis av atferd og væremåter blant befolkningen i områdene, av kontakten man her har med andre beboere, eller av sosiale trekk ved forretningslivet på stedene.

Et begrep om fellesskap kan betraktes som tett knyttet til en delt opplevelse og oppfatning av et sted. Slik baserer det seg på en forståelse av stedets sosiale dimensjon, det vil si de mellommenneskelige bånd som preger relasjonen mellom mennesket og sted.

Forskning på fellesskap har i stor grad vært preget av kulturvitenskapelige studier. Samtidig har forståelser av fellesskap også strukket seg utover fagets grenser og inngått i andre fag som sosiologi, psykologi og geografi. Litteraturen omkring emnet er med andre ord også her omfangsrik og det foreligger et til dels uoversiktlig mangfold av ulike syn på hva fellesskap er, og hvordan det kommer til uttrykk. Ifølge den britiske sosiologen Graham Day kan en slik situasjon være både fordelaktig og en ulempe. Begrepets omfattende og ofte skiftende innhold, innebærer på den ene siden en fare for at det lett kan fremstå som et uegnet analytisk verktøy i forskningssammenheng. På den andre siden poengterer han samtidig at dets betydningsmessige variasjon også kan ses på som en styrke. Ved å besitte en innholdsmessig tøyelighet mener han at fellesskapsbegrepet stadig vil kunne fremtre i nye former som gir det relevans og aktualitet. I en slik sammenheng skriver Day: «[p]recisely because it is so elastic and various in its meanings, the idea of community continues to grip people's imaginations, and even grow in significance as it takes on new applications.»¹⁷⁹

Den norske sosiologen Aksel Tjora tar, i et forsøk på å gi begrepet en mer empirisk anvendbar ramme, utgangspunkt i den daglige bruken av ordet «fellesskap».

¹⁷⁹ Day (2006: 1).

Han påpeker at dette gjerne kan erstattes med andre ord som samhørighet, samhold eller samkvem. Hver for seg viser disse ord til tre grunnleggende sider ved det vi tenker på som fellesskap; det å identifisere seg med hverandre, det å stå solidarisk sammen og det å ha med hverandre å gjøre.¹⁸⁰ Med denne forståelse av fellesskap pekes det med andre ord på noe mennesker har til felles, som binder dem sammen og gir dem en følelse av å høre til. Dette er aspekter som nærmest kan fremstå som selvsagte, samtidig som de imidlertid gir lite innsikt i *hvordan* og i *hvilken grad* fellesskap skapes og kommer til uttrykk. Ved å fremheve det som i overveiende grad fremstår som positive forestillinger omkring begrepet, tas det kanskje ikke tilstrekkelig høyde for dets mer problematiske sider. Slik kommer Tjora inn på at spørsmål om fellesskap alltid vil vise til grenser, noe som åpner opp for refleksjoner omkring innenfor- og utenfor, det å høre til eller ikke.¹⁸¹ «Å være innenfor fellesskapet gjør oss lett blinde og døve for de opplevelsene som følger av å være utenfor»¹⁸², skriver Tjora og understreker med det at opplevelsen av fellesskap ofte skjer ubevisst. Hermed fremhever sosiologen også et forhold som står sentralt i analysen. Fordi et fellesskap lett kan fremstå som noe gitt og ubestridelig, er det lett å glemme at det vanskelig lar seg betrakte som en konstant størrelse, men snarere må forstås som gjenstand for en sosial konstruksjon. Som Tjora utdyper, forutsetter fellesskap, og opplevelsen av det, ulike former for sosialt betingede handlinger og forhandlinger, noe som innebærer at det kontinuerlig må bekreftes, ivaretas og fornyes.¹⁸³

I avhandlingen står informantenes opplevelse av, og tilknytning til, områder som påvirkes av en tiltakende gentrifisering i sentrum. Som det fremkommer både i Berlin og i Oslo betraktes forandringer som følger med en slik prosess, som grunnleggende for at også sosiale relasjoner på stedene endres. I en slik kontekst blir teoretiske perspektiver som også kan bidra til å kaste lys på fellesskapets begrensning og foranderlige karakter, relevant for analysen. I denne sammenheng fremstår samspillet og spenningen mellom begrepene *Gemeinschaft* og *Gesellschaft*, som begge kan oversettes med fellesskap, som et brukbart analytisk verktøy.

¹⁸⁰ Tjora (2018: 10).

¹⁸¹ Ibid. (2018: 44). Se også Day (2006: 2).

¹⁸² Tjora (2018: 44).

¹⁸³ Ibid.: 15.

3.3.1 *Gemeinschaft og Gesellschaft*

Begrepsparet ble definert av den tyske sosiologen Ferdinand Tönnies, som i sin avhandling *Gemeinschaft und Gesellschaft* presenterer disse som to kontrasterende samfunnsformer eller to typer av menneskelig samliv.¹⁸⁴ Tönnies anvender termene for å belyse forskjellige grupper og samfunn i beskrivelsen av sosiale forandringer som fant sted med overgangen fra førmoderne samfunn til urbane industrisamfunn. Slik kommer begrepet *Gemeinschaft* til å betegne samfunn preget av kvaliteter som skaper samhold. Medlemmene av et slikt samfunn handler i forhold til en kollektiv enhet. De inngår i relasjoner tuftet på nære, personlige og følelsesbaserte bånd blant annet gjennom slektskapsforhold eller stedstilhørighet. I Tönnies forstand blir *Gemeinschaft* sågar å forstå som samfunnets opprinnelige sosiale form. Han fremstiller dets sosiale forhold som naturlige, eller kjennetegnet av en viss ekthet eller originalitet. Som fellesskap blir *Gemeinschaft* videre karakterisert ved kontinuitet. Det er en samfunnsform der mennesker over tid føler seg forbundet med hverandre i kraft av sosiale bånd som springer ut fra en opplevelse av å være i samme situasjon eller av å høre til samme gruppe.

Begrepet *Gesellschaft* derimot blir for Tönnies å betrakte i lys av storsamfunnet og kjennetegnes av svake og upersonlige sosiale relasjoner. I motsetning til medlemmer av en *Gemeinschaft* handler individene i en *Gesellschaft* på bakgrunn av egne interesser og i mindre grad med tanke på fellesskapets beste eller samfunnet forøvrig. Her er dydene og de nære følelsespregede relasjonene som *Gemeinschaft* bygger på, blitt byttet ut med mer distanserte, materielle eller forretningsmessige forbindelser. I en slik samfunnsform baserer sosiale bånd seg i mindre grad på samhold og felles overbevisninger, men fremstår snarere som instrumentelle eller nytteorienterte relasjoner, ofte basert på sprikende interesser. For å tydeliggjøre forholdet mellom disse to samfunnstyper forklarer Tönnies sammenfattende: «Community means genuine, enduring life together, whereas Society is a transient and superficial thing. Thus *Gemeinschaft* must be understood as a living organism in its own right, while *Gesellschaft* is a mechanical aggregate and artefact.»¹⁸⁵

¹⁸⁴ Tönnies (2001 [1887]).

¹⁸⁵ Ibid.: 19.

I et historisk perspektiv knytter riktignok Tönnies *Gesellschaft* til urbane industrielle samfunn og *Gemeinschaft* til rurale førindustrielle samfunn. Men han foretar i denne forbindelse ingen tydelig avgrensing og mener at begge samfunnstyper kan være å finne på både rurale og urbane steder. Tönnies forstår med andre ord først og fremst *Gemeinschaft* som knyttet til lokale forhold og til relasjoner preget av nærhet, i kontrast til *Gesellschaft* som for ham er koblet til anonyme forbindelser som går ut over det lokale miljø. Det teoretiske perspektivet som Tönnies drar opp og utvikler med sitt begrepspar, er blitt videreført og utdypet av teoretikere innen forskjellige fagfelt. Blant annet tar den tyske sosiologen Max Weber begrepene opp igjen. Til forskjell fra Tönnies presenterer han dem som abstraksjoner eller såkalte idealtyper, og påpeker at *Gemeinschaft* og *Gesellschaft* som samfunnstyper i praksis ikke er å finne i deres rene form. Weber forstår begrepene snarere som veiledende ytterpunkter av et kontinuum, og han mener at de ikke burde forveksles med reelt eksisterende forhold. For ham er *Gemeinschaft* og *Gesellschaft* ikke to motstridene samfunnstyper, men snarere to *tendenser* som står i konflikt med hverandre. Det vil si at et samfunn, ifølge Weber, alltid vil være preget av *både* *Gemeinschaft*-aktige og *Gesellschaft*-aktige former for fellesskap, og at disse vil være betonet på ulikt vis alt ettersom hvilke konkrete samfunnstyper vi står overfor.¹⁸⁶

Slik danner Tönnies' begrepsdefinisjon en viktig forståelsesramme for analysen av fellesskapets foranderlige karakter i Berlin og Oslo. Siden hans bestemmelse imidlertid går i retning av et avgrenset og bestemt motsetningsforhold mellom to historisk situerte samfunnsformer – noe som i liten grad viser seg i mitt empiriske materiale – anvender jeg begrepene *Gemeinschaft* og *Gesellschaft* på en mer tøyelig måte i avhandlingen. Som sådan betrakter jeg dem i samsvar med Weber som to overlappende former for fellesskap.

3.3.2 Nye former for fellesskap

Selv om Tönnies gir inntrykk av at *Gemeinschaft*-aktige fellesskap har gått tapt i kjølvannet av industrialiseringen, storbyenes fremvekst og den tiltakende

¹⁸⁶ Weber (1922: 21ff.).

urbanisering,¹⁸⁷ har etterfølgende studier imøtegått denne antakelse. For eksempel fremhever de tyske sosiologene Hartmut Häußermann og Walter Siebel at byboere, spesielt i dagens europeiske storbyer, fremdeles i stor grad kan sies å gi uttrykk for opplevelser av fellesskap forstått som Gemeinschaft. Samtidig understreker de at det kontinuerlig skapes flere muligheter for dannelsen av slike fellesskap *på tross av* at dagens bysamfunn i stadig større grad, og på ulikt vis, preges av sosial fragmentering.¹⁸⁸

Day viser til den samme tvetydigheten. Han slår fast at Gemeinschaft-aktige fellesskap i dag kan fremkalles nettopp *på grunn* av splittelser i samfunnet, ved at folk kollektivt prøver å motsette seg disse. Han illustrerer sitt syn ved å sitere de britiske sosiologene Scott Lash og John Urry: «[...] in times of social disorganization and uncertainty people can opt to <throw themselves into> community».¹⁸⁹ Ved å fremheve det som han ser på som en økende oppslutning om ulike sosiale bevegelser, mener Day at det gis grunnlag for dannelsen av nye fellesskap gjennom organisering og skapelsen av nye former for menneskelig samhandling basert på felles interesser, kollektive aktiviteter og den enkeltes evne til å engasjere seg. Slik kan sosiale bevegelser, ifølge Day, foranledige og legge til rette for en følelse av tilhørighet og samhold som går på tvers av sosiale og kulturelle forskjeller. Som sådan trenger de heller ikke å være bygget på allerede eksisterende identiteter og tilknytningspunkter slik som sosial status, etnisitet, slekt, kjønn og tro.¹⁹⁰ Den britiske sosiologen Gerard Delanty kan sies å gi uttrykk for et liknende syn ved sin beskrivelse av de muligheter som sosiale bevegelser bærer med seg: «[...] social movements can give rise to new expressions of community. Through participation in social movements, people discover they have common interests out of which collective identities can emerge.»¹⁹¹ Day understreker at sosiale bevegelser til en viss grad også kan tenkes som formelle sammenslutninger med politisk relevans i kraft av ambisjoner om å oppnå avgjørende sosiale endringer på lokalt, nasjonalt eller globalt plan.¹⁹²

¹⁸⁷ Tönnies (2001 [1887]: 252).

¹⁸⁸ Häußermann og Siebel (2004: 107ff.).

¹⁸⁹ Day (2006: 225).

¹⁹⁰ Ibid.: 225f.

¹⁹¹ Delanty (2010 [2003]: 48).

¹⁹² Day (2006: 225).

Dannelsen av nye fellesskapsformer kan, på den ene siden tolkes som en mulighetsgivende og positiv side ved en aktuell og problematisk byutvikling som enten synes å splitte opp Gemeinschaft-aktige fellesskap, eller å forhindre skapelsen av disse. På den andre side kan fellesskapets nye former også betraktes i forhold til visse begrensninger. Slik påpeker Day at de i mange sammenhenger kan fremstå som uforpliktende og overfladiske. På denne måten blir de å betrakte som forbigående uttrykk for samhold og tilslutning som synes å mangle den vedvarende og betryggende stabiliteten som mange mennesker søker etter.¹⁹³ Sagt med andre ord kan de se ut til å gestalte seg som en tvetydig blanding av Gemeinschaft og Gesellschaft.

Både i Berlin og i Oslo refererer informantene til etableringen av nye sosiale sammenslutninger i form av blant annet beboergrupper og naboinitiativer. Disse fremheves som et viktig aspekt ved den utviklingen som finner sted i de respektive områdene. Det er i en slik sammenheng at teori omkring nye former for fellesskap blir relevant. Slik gis et grunnlag for å forstå det som på begge steder blir å betrakte som fremveksten av et visst stedsengasjement.

I dette kapitlet har jeg presentert teoretiske innfallsvinkler til henholdsvis gentrifisering, relasjonen menneske-sted og fellesskap. Jeg har vist at disse perspektivene, ved å innebære en viss begrepslig elastisitet, fremstår som relevante i en undersøkelse der menneskers opplevelse av endring står sentralt. Anvendt som retningsgivende redskaper i analysedelen brukes de med henblikk på å forstå hvordan befolkningen i Kreuzberg SO36 og på Grønland og Tøyen opplever og betrakter stedenes egenart og forandringer som følger med deres gentrifisering. Selv om begrepene er blitt fremstilt som sentrale analyseredskaper i henhold til avhandlingens problemstilling, må det påpekes at jeg underveis i analysen også henter opp, og trekker veksler på, annen relevant teori. En slik fremgangsmåte vil man kunne betrakte som eklektisk. Som sådan er den tilpasset forhold som gir seg av det empiriske materialet.

¹⁹³ Ibid.: 229f.

4. Metodisk tilnærming

I dette kapitlet forklarer jeg min metodiske fremgangsmåte og hvorfor jeg har valgt (deltagende) observasjon og intervju som grunnleggende metodeverktøy i innsamlingen og skapelsen av datamaterialet. I redegjørelsen for bruken av disse gir jeg en fremstilling av feltarbeidets forløp i både Berlin og Oslo, og viser til vurderinger som er blitt tatt forut for og underveis i arbeidet på hvert sted. Videre tydeliggjør jeg hvordan min forforståelse av feltet kan sies å ha påvirket mitt blikk på de respektive stedene, samt min fortolkning av informantenes opplevelse av områdene. Jeg kommer i tillegg inn på visse praktiske og etiske utfordringer som metodebruken min medførte. Avslutningsvis beskriver jeg måten informantenes integritet er blitt forsøkt ivaretatt på, og reflekterer over materialets analytiske behandling og endelige presentasjon.

4.1 Valg av metode

I kulturvitenskapelige studier etterstreber forskeren en forståelse av mennesker på deres egne premisser. Mitt valg av metode er i så måte blitt til med tanke på å vinne innsikt i forholdet mennesker har til omgivelsene de lever i. I denne avhandlingen er jeg som nevnt interessert i betydningsdannelser som følger med endringer på urbane steder preget av gentrifisering. Med et slikt studieobjekt som utgangspunkt, blir spørsmålet om hvorvidt jeg kan få tilgang til – og få frem, den subjektive meningen knyttet til opplevelser som andre har gjort seg, relevant.

For å komme til en forståelse av hvordan mennesker skaper mening i urbane områder preget av gentrifisering, har jeg valgt å fokusere på erfaringer og opplevelser som skriver seg fra hverdagen til lokalbefolkningen i henholdsvis Kreuzberg SO36 og på Grønland og Tøyen. Bruken av et slikt perspektiv krever kvalitativt orienterte forskningsmetoder som kan åpne opp for et analytisk blikk på hvordan stedene selv og endringene som disse gjennomgår oppleves.¹⁹⁴ Det blir med andre ord tale om å anvende en metodisk innfallsvinkel som gir meg mulighet til å undersøke hvordan man oppfatter, opplever og beskriver sitt nærområde. Med et slik utgangspunkt

¹⁹⁴ Fossåskaret (1997: 12f.).

nærmer jeg meg feltet «nedenfra» og kommer i berøring med de tanker, opplevelser og oppfatninger som finner uttrykk blant mennesker som jobber og lever i disse områdene. En slik tilnærming er også ment å kunne gi innsikt i deres forståelse av verden slik den fremstår for dem, uavhengig av andre forklaringer.

I denne sammenhengen blir særlig to fremgangsmåter relevante; observasjon og det kvalitative intervju. Kombinasjonen av disse åpner opp for et samspill som på et metodisk plan muliggjør en vurdering av det sagte opp mot det observerte og vice versa. Som folkloristen Bente Alver sammen med sosiologen Ørja Øyen stadfester, er kvalitativ forskning preget av: «[...] en ganske tett forbindelse mellom innsamling av empirien og analysen av materialet [...]»¹⁹⁵ Ved å kombinere intervjuer med observasjoner på stedet, har jeg underveis måttet belage meg på at nye og uforutsette spørsmål og svar kunne dukke opp og virke inn på min opprinnelige problemstilling. Denne vekselvirkningen gjør at mitt metodevalg har krevd en viss grad av fleksibilitet i behandlingen av det innsamlede materialet.

Intervjuene med et utvalg av tretten informanter fra hvert område, utgjør den mest omfattende delen av avhandlingens materiale, og jeg regner disse for å være analysedelens primærkilder. I tillegg støtter feltnotater og fotografier, som jeg har tatt i forbindelse med mine stedsobservasjoner, opp om min forståelse av stedene og det som kommer frem i intervjuene. Mens observasjoner i form av notater viser til en tankevirksomhet som der og da har gestaltet seg gjennom språklig aktivitet,¹⁹⁶ har bildematerialet gitt meg mulighet til å fange inn situasjoner og hendelser på et mer umiddelbart vis. I en redegjørelse for fotografimediet's særegne og direkte karakter, kommer etnologen Oddlaug Reiakvam inn på forskjellen mellom bilde- og skriftmediet: «Fotografiet har ein spontan autentisitet som samanlikna med verbale kjelder framstår som ubearbeidde ytringar - ikkje silt gjennom skrift-filter som tekstar [...]»¹⁹⁷ Samtidig fanger fotografiet inn visuelle inntrykk som, ifølge Reiakvam, innebærer sitt eget «språk».¹⁹⁸ Selv om fotografiet som sådan blir å betrakte som et deskriptivt og ikke-nøytralt medium, kan kilder av denne art fange inn stemninger som

¹⁹⁵ Alver og Øyen (1997: 130).

¹⁹⁶ Arvastson og Ehn (2009: 29).

¹⁹⁷ Reiakvam (1997: 41).

¹⁹⁸ Ibid.: 43.

åpner opp for å supplere visuelt det man forstår begrepslig – og med det vise det som kan være vanskelig å si med ord.

4.2 Kjent og ukjent, nærhet og distanse

Siden studien tar for seg områder i to forskjellige byer har jeg måttet dele feltarbeidet i to. Jeg tok fatt på dette i Kreuzberg SO36 i slutten av juni 2014, hvor jeg ble værende i to måneder. Av organisatoriske og praktiske grunner prioriterte jeg å gjennomføre feltarbeidet i Berlin først. Uten bekjente, og med en relativ liten forforståelse av Grønland og Tøyen i Oslo, ville det ha vært mer tidkrevende og utfordrende å komme i gang med feltarbeidet her.

I Berlin lå forholdene i utgangspunktet bedre til rette. På bakgrunn av min oppvekst her, hadde jeg – med familie, venner og bekjente i byen, eksempelvis enkel tilgang til et sted å bo. Samtidig kunne jeg begynne arbeidet i felt på et sted som jeg fra før av hadde en viss erfaring med. Som et sted jeg jevnlig har besøkt, hørt og lest om, kan Kreuzberg SO36 sies å ha blitt en del av mitt bybilde. Men til tross for mitt kjennskap til området, var det imidlertid flere sider ved bydelen som jeg verken hadde et personlig inntrykk av, eller et grundig nok begrep om. Jeg kunne med andre ord ikke fullt ut påberope meg et «innenfra-perspektiv». At jeg nå i tillegg har bodd utenbys i flere år har nok også bidratt til å prege blikket mitt på, og forhold til, stedet. I løpet av denne tiden har flere forandringer funnet sted. Disse har tidvis vært av en så omfattende karakter at jeg ved flere anledninger fikk opplevelsen av at kjente steder plutselig fremstod som fremmede. I møte med informantene har slike inntrykk i noen tilfeller imidlertid vært av nytte. De har gjort at jeg bedre har kunnet leve meg inn i, og forstå, deres opplevelse av endring i området.

Mitt begrensede kjennskap til Kreuzberg SO36 førte til at jeg i feltarbeidet beveget meg i et grenseland mellom det kjente og ukjente. I sin refleksjon over forskerens forforståelse av sitt felt, kommer statsviteren Gry Paulgaard inn på problemet med å forholde seg til absolutte skillelinjer og kriterier når man skal avgjøre om ens egen posisjon i et slikt felt er basert på nærhet eller distanse. I en slik sammenheng vil forskerens erfaringer og kunnskap kunne åpne opp for visse former

for innsikt, men også skygge for andre.¹⁹⁹ Etnologene Billy Ehn og Barbro Klein kommer med en lignende betraktning. De hevder at den uklare grensen mellom det å kjenne og ikke kjenne til et forskningsfelt, kan bidra til å skape en viss uro hos forskeren ved å pålegge denne en viss grad av refleksjon over seg selv og sin egen posisjon i feltet.²⁰⁰ Under feltarbeidet i Kreuzberg SO36 ble et slik dilemma konkretisert på bakgrunn av et spørsmål som dukket opp om min egen relasjon til området: var jeg «innenfra» eller «utenfra»?

Feltarbeidet på Grønland og Tøyen ble påbegynt i november 2014 og varte i seks uker. Til forskjell fra Berlin var områdene jeg skulle ta for meg i Oslo ukjente, og mitt blikk på disse var i begynnelsen av feltarbeidet preget av distanse. En slik avstand kreves gjerne for å kunne se ting av mer underforstått art.²⁰¹ Som en som kom «utenfra», var mitt perspektiv på områdene forskjellig fra lokalbefolkningens. Slik kunne det eksempelvis falle meg naturlig å oppdage og spørre om ting som for dem fremstod som selvsagte.

Som jeg hadde tenkt var derimot det å få en første oversikt og forståelse av feltet i Oslo mer krevende enn i Berlin. I denne fasen av feltarbeidet kom erfaringer jeg hadde gjort meg fra felt i Kreuzberg SO36 til nytte. De bidro nå til «å skjerpe blikket», og til å sette visse observasjoner og situasjoner inn i et klarere perspektiv.

Siden feltoppholdene i Berlin og Oslo var av begrenset varighet, var det å legge merke til betydningsfulle endringer i områdene utfordrende. Men til forskjell fra Grønland og Tøyen, hvor jeg var henvist til å stole på mine informanter, kunne jeg i kraft av mitt kjennskap til stedet imidlertid fornemme en viss utvikling i Kreuzberg SO36. Endringer, som blant annet virket inn på områdets fysiske fremtoning og påvirket dets sosiale sammensetning, var med andre ord enklere å oppdage her.

I etterkant av disse feltarbeidsoppholdene har jeg i tillegg foretatt supplerende økter i felt på begge steder. Disse har vært av kortere varighet. Et halvt år etter mitt første opphold i Kreuzberg SO36, reiste jeg igjen ned for en uke i desember 2014. På Grønland og Tøyen foretok jeg ytterligere en ukes feltarbeid i februar 2015. Dette ble

¹⁹⁹ Paulgaard (1997: 75).

²⁰⁰ Ehn og Klein (2007 [1994]: 74).

²⁰¹ Paulgaard (1997: 72f.).

gjort for å få et bedre inntrykk av utviklingen i de respektive områdene, samt for å gjennomføre flere intervjuer og møte noen informanter igjen for oppfølgingsspørsmål.

Verken i Berlin eller i Oslo bodde jeg i feltområdene under oppholdene. Dette var først og fremst av praktiske årsaker. Men også med hensyn til å opprettholde en analytisk distanse til feltet, viste det seg gunstig å kunne ta en pause fra det etter øktene hver dag. Til tross for at en slik bosituasjon innebar klare begrensninger med tanke på hvor nært jeg kunne komme perspektivet til lokalbefolkningen i de respektive områdene, bidro den også til å skape et rom hvor jeg i ro kunne reflektere over feltinntrykk underveis. Samtidig har en slik avstand bidratt til å tydeliggjøre særegenheter ved feltområdene sett i forhold til andre bydeler.

For å skaffe meg et første inntrykk av områdene begynte jeg feltarbeidet på begge stedene med observasjon.

4.3 Observasjon og deltagelse

En metodisk bruk av observasjon har vært hensiktsmessig, med tanke på selv å få et inntrykk av områdene, men også som en tilnærming til informantenes tankesett og ideer. I henhold til en slik fremgangsmåte kan et sted bli gjenstand for en erfaring (eller medopplevelse) som man selv gjør seg på bakgrunn av egen fysisk tilstedeværelse. Slik tenkes man å kunne komme til en bedre forståelse av de perspektiver som ble formidlet av informantene. For min egen del tok jeg sikte på å utvikle en egen «stedsfølelse» i de respektive områdene. Gjennom observasjon ønsket jeg å skaffe meg et grunnlag for en mer helhetlig forståelse av de opplevelser som kom til uttrykk blant informantene i Kreuzberg SO36 og på Grønland og Tøyen. Som kulturgeografen Gunhild Setten er inne på, kan steder sies å bli til gjennom vår aktivitet og tilstedeværelse all den tid vi beveger oss i flukt med dem.²⁰² I henhold til etnologen Jonas Frykman og kulturviteren og filosof Nils Gilje kan forskernes oppsøkning av, og tilstedeværelse i, sitt felt betraktes som: «[...] an intention to go to things as they are and to the places in order to see how nature and the material influence people's ideas and actions much more than what they themselves are able to

²⁰² Setten (2013: 98).

project into them.»²⁰³ Også for meg har en slik tilnærming vært avgjørende for den innsikt jeg har fått i stedene.

Ifølge sosiologen Katrine Fangen kan observasjon som metode deles inn i et *observasjonsprinsipp* og et *deltagerprinsipp*. Slik vil forskerens rolle som observatør i et feltarbeid befinne seg i spennet mellom ren observasjon med liten eller ingen grad av deltagelse, til tett samhandling med informanter eller andre involverte. Rollen som observatør eller deltagende vil i en slik sammenheng med andre ord være gjenstand for en viss variasjon.²⁰⁴

Det var kun i Berlin at jeg for en kort tid trådte inn i rollen som deltager. Gjennom en av mine informanter kom jeg her i kontakt med folk som tok aktivt del i et protestinitiativ mot gentrifisering i området.²⁰⁵ I denne forbindelse fikk jeg en forespørsel om å ta en fire timers vakt sammen med dem i deres protestleir – kanskje med tanke på å vinne min støtte ved å vise meg som forsker på deres side av saken. Jeg takket ja med en forventning om å få innblikk i deres sak, men også med tanke på å komme i kontakt med flere potensielle informanter i området. Dette gjorde jeg til tross for at jeg var klar over at jeg ved min deltagelse ville kunne komme til å fremstå som talerør for deres sak, og med det fremkalle spørsmål av forskningsetisk karakter omkring mitt arbeid i området. For en kort periode var jeg behjelpelig med å invitere interesserte forbipasserende inn i protestleiren, lage te og informere dem om initiativet. Slik fikk jeg til en viss grad innblikk i hvordan protestaksjonen ble organisert. Min rolle som deltager var i utgangspunktet ikke planlagt. Uten at jeg selv oppsøkte den, var det snarere initiativets deltagere som satte meg i den. For meg førte denne situasjonen imidlertid til en tydelig bevisstgjøring av min egen rolle som forsker i området. Men om man ser bort fra dette tilfellet i Berlin, tok jeg under feltarbeidet i begge byer relativt lite del i andres dagligliv og gjøremål. Jeg har med andre ord først og fremst tatt på meg rollen som observatør. Som forsker, med et annet blikk på områdene, skilte jeg meg i så måte ikke ut fra de fleste andre. Jeg beveget meg hovedsakelig på offentlige steder der det ikke var noe problem å gli inn i omgivelsene.

²⁰³ Frykman og Gilje (2003: 14).

²⁰⁴ Fangen (2011: 38).

²⁰⁵ Se avsnitt 6.4.3 om motstand mot gentrifisering i Kreuzberg SO36.

Slik vil jeg påstå at jeg til tross for min observatørrolle, i liten grad påvirket de observerte.²⁰⁶

Min fremgangsmåte som observatør i både Kreuzberg SO36 og på Grønland og Tøyen kan deles inn i ulike faser. På begge steder innledet jeg mine feltarbeidsøkter med relativt åpne og ustrukturerte observasjoner for å kartlegge områdene før jeg satt i gang med intervjuene. Jeg vandret rundt gatelangs, satte meg ned på benker på forskjellige plasser, besøkte kafeer, institusjoner som bydelsmuseer, biblioteker og butikker. Det hendte også at jeg kom i småprat med kunder og butikkansatte. På denne måten fikk jeg et overordnet inntrykk av områdene med tanke på arkitektur, bruksområder, infrastruktur, stemning og mennesker.

På Grønland og Tøyen ble jeg slik bedre kjent med områdene, og det ble etter hvert enklere for meg å orientere meg i dem. Her var det særlig én opplevelse som gjorde inntrykk ganske tidlig i feltarbeidet. Ved et besøk på en liten tyrkisk kafé på Grønlandsleiret ble jeg overrasket over at servitøren uforvarende snakket til meg på tysk. På spørsmålet om hvordan han visste om mitt morsmål, forklarte han at han kunne høre det på min aksent da jeg bestilte min kaffe. Selv hadde han bodd flere år i Tyskland, og syntes det var artig som tyrker å kunne prate tysk på Grønland i Oslo. Dette møtet bidro til å skape en slag fortrolighet med området. Snarere enn at jeg følte meg «avslørt» som tysk av en ukjent, medvirket dette til at min fornemmelse av å være en fremmed på Grønland og Tøyen raskt forsvant.

Også i Kreuzberg SO36 førte innledende stedsobservasjoner til at jeg ble mer fortrolig med det som for meg var ukjente sider ved stedet. Samtidig åpnet de opp for å ta i betraktning allerede kjente sider med et nytt blikk. Dette kommer også den finske etnologen Tiina-Riitta Lappi inn på. Hun diskuterer ulike aspekter ved det å observere metodisk gatelivet i en ukjent by, og fremhever i denne sammenhengen at et slikt fremmed blikk på omgivelsene kan ha overføringsverdi på allerede kjente steder og avstedkomme flere og nye perspektiver på disse.²⁰⁷ I Kreuzberg SO36 innebar dette forsøk på å sette egen kjennskap til området ute av spill ved å bestrebe meg på å innta den fremmedes perspektiv. Slik søkte jeg å bryte med vanepregede bevegelsesmønstre

²⁰⁶ Jf. Fangen (2011 [2004]: 78).

²⁰⁷ Lappi (2012: 148).

ved å nærme meg området på nye måter. For eksempel valgte jeg å ta buss eller undergrunnsbane istedenfor å sykle, slik jeg gjerne gjorde da jeg bodde i byen. Ved et slikt lite grep fikk jeg et nytt blikk på befolkningen i området, samtidig som dets kontrast til andre bydeler kom tydeligere frem. Jeg merket meg eksempelvis en kontinuerlig økning av passasjerer jo nærmere bussen eller banen kom stedet. Til forskjell fra mine sykkelturer, kom jeg nå i relativt tett berøring med andre reisende i området. Jeg kunne se dem i ansiktene, høre dem snakke, og merket meg etter hvert at ulike stopp kunne knyttes til forskjeller i språk, klesstil og sosial sammensetning.

Videre bidro endringer innen områdets forretningsstruktur til en forskyvning i mitt tilvante perspektiv på stedet. Ankomsten av en rekke nye utesteder slo meg som spesielt påfallende etter å ha bodd utenbys i en periode. Under en av mine spaserturer i Falckensteinstraße ble jeg eksempelvis slått over hvor mange gatekjøkken, småbutikker og kaféer som var åpnet. Gaten, som jeg en gang kjente som rolig og litt kjedelig, hadde nå blitt gjenstand for omfattende forandringer og var knapt til å kjenne igjen. Til tross for at slike opplevelser bar preg av et visst vemod over det som engang var, vekket de også en ny interesse og fascinasjon for området, og jeg tok meg i å lure på hva som hadde skjedd i mitt fravær.

I tillegg til åpne og ustrukturerte observasjoner ble det etter hvert viktig å samle synet og se etter indikasjoner på gentrifisering i områdene. Slik ble blikket rettet mot fenomener, som jeg, ut fra min forforståelse (med bakgrunn i erfaring og kunnskap), koblet til en slik prosess. Jeg var blant annet interessert i forekomsten av ulike bygge- og flytteaktiviteter i områdene, jeg registrerte nyrenoverte hus og bygårder samt det som fremstod som nylig åpnete lokaler – forretninger og utesteder, vendt mot et økonomisk godt stilt og ressurssterkt befolkningssegment. Samtidig var jeg på utkikk etter visse befolkningsgrupper, slik som barnefamilier og unge trendbevisste mennesker som etter min oppfatning kunne betraktes som tydelige uttrykk for at en slik prosess var påløpende. Min forkunnskap og mitt fokus virket med andre ord styrende for min observasjon, både med hensyn til hvordan og hva jeg observerte på stedene. Som Alver og Øyen påpeker, har vi en hang til å iaktta det vi forventer å oppdage – en tilbøyelighet som er tett koblet til våre behov og forutgående erfaringer. Ifølge forskerne innebærer en slik fokusering imidlertid en risiko for at vi både overser

og unnlater å registrere aspekter som strider i mot våre erfaringer og forventninger. Dette kan medføre et skjevt blikk på feltet.²⁰⁸ Slik forekom det at mine forhåndsbestemte tolkninger ikke alltid stemte og at de noen ganger ble satt på prøve. Både i Berlin og i Oslo opplevde jeg at min forståelse av gentrifiseringens «observerbare» uttrykk kunne gjøre det vanskelig for meg å oppdage eller forstå steds spesifikke aspekter ved prosessen, noe som iblant gav meg en fornemmelse av å ikke kunne «se» tydelig nok relevante lokale aspekter ved stedenes gentrifisering. Denne begrensningen forsvant imidlertid i samspill med intervjuene og jo mer jeg ble kjent med stedene underveis i feltarbeidet. Slik utvidet og korrigerende informantenes beskrivelser min forståelse av henholdsvis Kreuzberg SO36 og Grønland og Tøyen og endringene som skjedde der. Styrkt av beboernes utsagn spisset jeg blikket mitt enda en gang og gjennomførte omsider mer målrettede observasjoner av bestemte steder og situasjoner i områdene. I henhold til den svenske etnologen Magnus Öhlander kan det sies at måten jeg observerte på, endret seg fra å være åpen og søkende, til å bli mer fokusert og undersøkende. Ifølge Öhlander fungerer den åpne observasjon ofte som et grunnlag for formulering av (nye) spørsmål og idéer, mens den fokuserte observasjonen gjerne bidrar til en videreutvikling eller prøve av antakelser. Følgelig kan også et skifte fra åpen til fokusert observasjon vise til en viss fremgang i feltarbeidets forløp.²⁰⁹ Sammenfattende var det både i Berlin og i Oslo med andre ord tale om *to former* for observasjon, der innledende iakttagelser enten var åpne eller utelukkende lot seg føre av mine egne forkunnskaper om stedene, mens senere observasjoner hovedsakelig ble ledet av et samspill mellom mine og informantenes.

Selv om observasjon i liten grad gav meg adgang til hvordan informantene i områdene selv opplevde stedene og gentrifiseringen av disse, var metoden et godt hjelpemiddel til bedre å kunne forstå deres perspektiver. Som Fangen fremhever, har en metodisk bruk av observasjon en fordel ved at den kan gi et bredt utgangspunkt for tolkninger og en viss følsomhet for mindre åpenbare sider ved feltet som en kanskje ikke ville ha fanget opp i en intervjusituasjon.²¹⁰ Observasjonene gjorde det omsider

²⁰⁸ Alver og Øyen (2007: 36).

²⁰⁹ Öhlander (1999: 78f.).

²¹⁰ Fangen (2011: 39f.).

mulig at jeg, på bakgrunn av det jeg hadde sett – eller nettopp ikke hadde sett, også kunne stille informantene spørsmål som gikk ut over deres egne perspektiv.²¹¹

4.3.1 Skriftlige feltnotater og fotografi

For å kunne komme tilbake til, og reflektere over, mine observasjoner – underveis og i etterkant av feltarbeidet – var det viktig å holde fast på inntrykk jeg hadde gjort meg på gateplan. Parallelt med observasjonene og intervjuene skrev jeg derfor ned feltnotater, samtidig som bilder også ble tatt av hendelser og steder som jeg festet meg ved. Med det kom jeg i besittelse av et skriftlig og visuelt materiale som supplerte mine undersøkelsesmetoder.

I tillegg til å redegjøre for mine observasjoner fungerte feltnotatene også som deskriptive gjengivelser av det observerte. Med tanke på deres førstnevnte funksjon brukte jeg mine to feltdagbøker (ett for hvert sted) først til å skrive ned fortolkninger av det jeg hadde sett og opplevd. Deretter ble disse notatene forsøkt satt inn i en foreløpig analytisk sammenheng. I deres deskriptive funksjon hjalp notatene meg også til å holde oversikt over feltarbeidets progresjon og forløp. Med tanke på å gi leseren et «førstehåndsintrykk» av de respektive områdene som går utover informantenes utsagn og den analytiske fortolkningen av disse, har jeg valgt å plassere redigerte utdrag fra feltnotatene som innledende betraktninger til hvert analysekapittel. Hermed tas det sikte på å ta leseren med til steder og situasjoner i henholdsvis Kreuzberg SO36 og på Grønland og Tøyen, som kan gi en liten presentasjon av disse områdene.

Bildene som er tatt, har på sin side fungert som visuelle feltnotater. Formålet med dem var todelt. På den ene siden kunne jeg relatere dem til min egen opplevelse av områdene. Med fokus på motiv og et begrenset utsnitt, kunne jeg bruke dem til å avgrense, skjerpe og klargjøre mitt eget perspektiv på stedene. Samtidig åpnet de også opp for en mer distansert synsvinkel ved å legge til rette for det medieviter Karin Becker omtaler som en «konstruktiv refleksivitet»,²¹² noe som ble spesielt aktuelt i forbindelse med feltarbeidet i Berlin. På den andre siden var bildene også til hjelp i min tolkning av informantenes perspektiv på deres omgivelser. Til dette heftet det seg

²¹¹ Ibid.: 40.

²¹² Becker (2000: 108).

imidlertid et problem. For selv om bildene på en tilforlatelig og tilsynelatende objektiv måte syntes å gjengi visuelt aspekter ved informantenes utsagn, ble det viktig å huske på at de likevel bar i seg en begrensning som utsnitt av mitt eget subjektive blikk på stedene. Også valget av motiver og måten de ble tatt på, endret seg underveis. Dette fant sted i tråd med mine observasjoner som også var gjenstand for en viss utvikling der jeg, som nevnt, gikk fra en relativ åpen og ustrukturert kartleggingsfase til et mer bestemt og detaljorientert fokus mot feltarbeidets slutt. Slik valgte jeg for eksempel etter hvert å rette kameraet mot motiver som var relevante sett opp mot informantenes utsagn. I henhold til etnologene Lizette Gradén og Lars Kaijser kan det kanskje sies at bildene som ble tatt, gir en tilstandsbeskrivelse av den innsikt som jeg kontinuerlig fikk og modifiserte underveis i undersøkelsen.²¹³ Motivene som jeg har valgt å bruke i avhandlingen, fungerer først og fremst som illustrasjoner til avsnittene de er satt i. Bildene må betraktes i forhold til den skriftlige sammenheng de inngår i, og er som sådan ment å vise eller tydeliggjøre aspekter og perspektiver som fremkommer fra informantenes side.

4.4 Kvalitative intervjuer

For å få innsikt i hvordan områder som er berørt av gentrifisering oppleves av mennesker som lever og jobber der, har jeg funnet det mest hensiktsmessig å ta i bruk intervjuet som en kvalitativ innfallsvinkel til feltet. Også byplanleggeren Lance Freeman fremhever i en liknende sammenheng relevansen av et slikt metodevalg: «Residents' descriptions of how they see their neighborhood changing and how they feel about this can be taken as straightforward accounts of their perceptions of how gentrification impacts them.»²¹⁴ Ifølge psykologene Steinar Kvale og Svend Brinkmann søker man i kvalitative intervju å komme til en forståelse av sentrale temaer i intervjupersonens livsverden. Dette skjer gjennom en prosess der man registrerer og fortolker meningen til de fenomener som blir beskrevet.²¹⁵ Med tanke på å skulle komme til en forståelse av områdene – og endringene her – fra informantenes

²¹³ Gradén og Kaijser (1999: 112).

²¹⁴ Freeman (2006: 10).

²¹⁵ Kvale og Brinkmann (2015: 47).

side, kan intervjusituasjonen sies å gi tilgang til deres perspektiv gjennom deres utsagn. Den kunnskap som herved frembringes baserer seg på et samspill mellom intervjueren og den som blir intervjuet.²¹⁶ Slik vil hver enkelt intervjusituasjon også kunne være egnet til å kaste nytt lys over et gitt fenomen for slik å la nyanser fremkomme som andre metodiske tilnæringsmåter kanskje ikke så lett vil fange opp.²¹⁷

4.4.1 Utvalg av informanter

Kreuzberg SO36 og Grønland og Tøyen er som nevnt områder preget av variasjon og mangfold, med en lokalbefolkning som har ulik sosial og kulturell bakgrunn. De fleste av mine informanter har bodd eller jobbet i de respektive områdene i minst ett år. Gjennom deres lokale tilknytning er de med på å gi et nyansert og sammensatt bilde av områdene. Jeg har ønsket å sette disse inn i en relativ bred sosial og kulturell sammenheng. I denne forbindelse har det vært viktig å kunne vise til et bredt spekter av ulike opplevelser og oppfatninger som fremkommer blant informantene i tilknytning til stedene. Når det gjelder utvalget av informanter, har jeg derfor operert med kategorier som i forkant er ment å fange inn forskjeller med hensyn til kultur, økonomi og sosial tilhørighet. Slik har jeg tatt høyde for faktorer som kan tenkes å virke inn på hvordan informantene opplever og oppfatter sine respektive nærmiljø. Jeg har med andre ord bestrebet meg på å få på plass en viss spredning med hensyn til informantenes herkomst/etnisitet, alder, kjønn og yrkesbakgrunn. Jeg har også sett på varigheten av deres tilknytning til områdene, og om de har bodd eller jobbet der. Slik har jeg satt fokus på enkeltindivider snarere enn å rette blikket mot bestemte befolkningsgrupper i områdene.²¹⁸ Dette er blitt gjort med tanke på at den enkelte ofte inngår i flere kulturelle og sosiale sammenhenger som delvis kan gripe over i hverandre. Ved å gå inn på individnivå har jeg ment å kunne få frem et komplekst og nyansert bilde av informantenes opplevelser, oppfatninger og beskrivelser av sine nærområder på den ene siden, og gentrifiseringen av disse på den andre. I sin klassiker

²¹⁶ Se avsnittet 4.4.3 om intervjusituasjonen.

²¹⁷ Kvale og Brinkmann (2015: 49).

²¹⁸ Selv om jeg i avhandlingen kommer inn på informantenes etniske bakgrunn så blir denne kun å betrakte som en del av avhandlingens fokus.

Identity and violence. The illusion of destiny kommer økonomen Amartya Sen inn på viktigheten av å anerkjenne en slik kompleksitet som ligger til grunn for den enkeltes identitet. Han advarer her mot at et for endimensjonalt blikk på identitet kan føre til uheldige misforståelser, siden hver og en er et univers for seg selv, preget av en særegen historie og konkrete omstendigheter, referanserammer og verdier, som lett kan forsvinne for et slikt blikk.²¹⁹

Det endelige utvalget av 26 informanter er også blitt gjort med tanke på å få en håndterlig oversikt over materialet. Antallet fordeler seg likt for henholdsvis Kreuzberg SO36 og Grønland og Tøyen. Med utgangspunkt i tretten informanter med varierende bakgrunn mener jeg det skulle være mulig å gi et nyansert bilde av de respektive områdenes sammensatte mangfold.

I tillegg til etniske tyskere inkluderer utvalget i Berlin førstegenerasjonsinnvandrere og barn av disse. Ti informanter har tilknytning til land som Tyrkia, Italia, Frankrike og Hellas og kan beskrives som personer med innvandrerbakgrunn. Av disse er fire vokst opp i Tyskland med utenlandsfødte foreldre, mens seks har flyttet til Tyskland etter å ha vokst opp i andre land. Fem informanter er fra Berlin, av disse er tre oppvokst i Kreuzberg SO36 hvor de har blitt boende. På den tiden jeg foretok intervjuene, var de fleste bosatt i området, og blant disse var det også ni stykker som jobbet der. Kun én informant var knyttet til området kun gjennom jobben. Hva angår informantenes alder så foreligger det også her en viss spredning, med en aldersforskjell som spenner mellom 20 og 70 år. En tilsvarende spredning foreligger også med tanke på varigheten av deres tilknytning til området. Denne spenner fra litt over ett år, til nærmere seksti år. Også i forhold til kjønnsfordeling og yrkesbakgrunn er utvalget relativt variert med ni menn og fire kvinner. Mens intervjuene pågikk, drev to av disse småforretninger i området, to jobbet som sosialarbeidere, mens de andre hadde bakgrunn som henholdsvis sykepleier, ingeniør, lærer, musiker, filmprodusent, kurator, student, gartner (arbeidsledig) og konsulent i offentlig sektor (pensjonert).

På tilsvarende vis som i Berlin finner vi blant informantene i Oslo også førstegenerasjonsinnvandrere og barn av disse samt etniske nordmenn. Ni har

²¹⁹ Sen (2006: xii).

innvandrerbakgrunn med tilknytning til land som Sri-Lanka, Tyrkia, Mexico, Somalia, Tyskland og en stat i Øst-Afrika. Tre har vokst opp i Norge med foreldre født i utlandet, mens seks har hatt oppveksten sin i andre land før de flyttet til Norge. Fem informanter har vokst opp i Oslo og to av dem på Grønland og Tøyen. Som i Kreuzberg SO36 var de fleste i Oslo bosatt i de aktuelle områdene da jeg intervjuet dem. Av disse var det seks som også jobbet der. Av de som kun jobbet på Grønland og Tøyen var antallet fem, én av disse hadde tidligere bodd her. Aldersspennet blant informantene i Oslo er likt som i Berlin. Kjønnfordelingen er den samme og en liknende variasjon med henblikk på deres yrkesbakgrunn finner vi også igjen. Mens intervjuene pågikk, jobbet to som konsulenter i offentlig sektor, to var kunstnere, av to studenter jobbet en som butikkansatt, en informant drev en liten forretning, mens de andre hadde bakgrunn som kulturarbeider, skribent, konservator, barnehageansatt og renholder.

Både i Berlin og kanskje spesielt i Oslo, viser informantutvalget til en viss overvekt av folk med jobb i kultursektoren. Dette kan forklares med at jeg i min søken etter informanter gjerne tok kontakt med ulike kulturelle institusjoner og organisasjoner i områdene på grunn av deres tilgjengelighet og relative åpenhet. Sett under ett mener jeg dette i forholdsvis liten grad har virket inn på variasjonen i sammensetningen av materialet, siden en slik bakgrunn kun i visse sammenhenger har vist seg å være relevant i forhold til deres utsagn om stedene.

Følgende to tabeller gir en kort oversikt over informantene og deres bakgrunn på hvert sted, og presenterer hver for seg en befolkningsmessig variasjon:

Kreuzberg S036

<i>Navn og alder:</i>	<i>Herkomst:</i>	<i>Har vært i området:</i>	<i>Yrkesbakgrunn:</i>	<i>Bor og/eller jobber i området:</i>
Peter , slutten av 60-årene	Berlin	hele livet	pensjonert offentlig konsulent	bor
Franko , begynnelsen av 70-årene	Italia	45 år	småbutikkeier	bor og jobber
Emine , begynnelsen av 40-årene	Berlin, med tyrkisk innvandrerbakgrunn	40 år	småbutikkeier	bor og jobber
Mirac , midten av 40-årene	Berlin, med palestinsk innvandrerbakgrunn	38 år	sykepleier	bor og jobber
Yasemin , slutten av 50-årene	annen by i Tyskland, med tyrkisk innvandrerbakgrunn	31 år	sosialarbeider	bor og jobber
Ulrike , midten av 40-årene	annen by i Tyskland	30 år	sosialarbeider	bor og jobber
Ismet , slutten av 40-årene	Berlin, med tyrkisk innvandrerbakgrunn	24 år	arbeidsledig gartner	bor og jobber
Jean , begynnelsen av 50-årene	Frankrike	24 år	kurator	jobber
Hawar , slutten av 40-årene	Tyrkia	18 år	filmprodusent	bor og jobber
Karan , slutten av 30-årene	Tyrkia	14 år	musikker	bor og jobber
Ajda , begynnelsen av 40-årene	Tyrkia	13 år	lærer	bor og jobber
Max , begynnelsen av 40-årene	Berlin	20 år	ingeniør	bor
Dimitros , slutten av 20-årene	Hellas	over ett år	student	bor

Grønland og Tøyen

<i>Navn og alder:</i>	<i>Herkomst:</i>	<i>Har vært i området:</i>	<i>Yrkesbakgrunn:</i>	<i>Bor og/eller jobber i områdene:</i>
Randi , begynnelsen av 50-årene	Oslo	26 år	konsulent i offentlig sektor	bor og jobber
Bjarne , begynnelsen av 50-årene	Oslo	25 år	kunstner	jobber
James , begynnelsen av 60-årene	Øst-Afrika	24 år	kunstner	jobber og bodde i områdene tidligere
Fadhila , midten av 20-årene	Oslo, med afrikansk innvandrerbakgrunn	hele livet	butikkansatt og student	bor og jobber
Bilal , begynnelsen av 30-årene	Oslo, med pakistansk innvandrerbakgrunn	20 år	student	jobber
Ranga , midten av 40-årene	Sri-Lanka	17 år	renholder	bor og jobber
Jamila , midten av 40-årene	Tunisia	17 år	barnehageansatt	bor og jobber
Helge , begynnelsen av 70-årene	annen by i Norge	11 år	småbutikkeier	jobber
Daahir , begynnelsen av 30-årene	Oslo, med somalisk innvandrerbakgrunn	10 år	konsulent i offentlig sektor	jobber
Erol , begynnelsen av 40-årene	Tyrkia	6 år	konservator	bor og jobber
Kasper , begynnelsen av 40-årene	annen by i Norge	6 år	kulturarbeider	bor og jobber
Yana , midten av 40-årene	Mexico	4 år	skribent	bor
Stefan , begynnelsen av 50-årene	Tyskland	over ett år	kulturarbeider	bor og jobber

4.4.2 Kontakt med informantene

I Berlin gjorde jeg mine første forsøk på å komme i kontakt med informanter via internett. Blant ulike nettsider var det én som umiddelbart fanget min interesse. Den offisielle hjemmesiden til bydelen Friedrichshain-Kreuzberg²²⁰ gav meg oversikt over webadressene til flere religiøse, sosiale og kulturelle organisasjoner i området. I tillegg kom jeg, via et bydelskart som jeg fant i en bokhandel i Kreuzberg SO36, i besittelse av en liste med nettadresser til ulike kultur- og forretningstilbud i området. Med dette som utgangspunkt sendte jeg flere e-poster med intervjuforespørsel til kontaktpersoner som var oppført for ulike virksomheter og forretninger. Videre hang jeg forespørsler opp i flere trappeopp ganger som var tilgjengelige i området. Av disse to relativt åpne og vidtfavnende fremgangsmåtene var det i hovedsak e-postforespørselene som folk svarte på. Mange skrev imidlertid at de ikke hadde anledning til å stille opp til intervju, og blant mitt endelige informantutvalg er det kun én som ble rekruttert på denne måten.

En mer direkte og – skulle det vise seg – effektiv måte å komme i kontakt med informanter på, var ved å besøke ulike butikker, organisasjoner og institusjoner i området. Ved å spørre om man kunne tenke seg å være med på et uformelt intervju for å fortelle om området, kom jeg i kontakt med fem relevante informanter. To av disse jobbet i ulike forretninger, én var aktiv i en protestbevegelse i bydelen, mens de andre to som stilte opp, var ansatt i ulike sosiale organisasjoner i området. Men selv om flere var velvillige og positivt innstilte til mine forespørsler, var denne fremgangsmåten imidlertid ikke alltid like vellykket. Ved flere anledninger – og spesielt når jeg nevnte min egen bakgrunn som forsker – fikk jeg inntrykk av at folk ikke ønsket å snakke med meg om deres egne opplevelser av området. Siden det dreier seg om et område som ofte er i medienes søkelys, og som også gjerne omtales i ulike vitenskapelige studier, tolket jeg en slik innstilling som en slags forsvarsstrategi blant de oppsøkte, som kanskje ønsket å verne seg mot å bli gjort til gjenstand for urimelige fremstillinger. For meg tydeliggjorde avvisninger som dette at forskerrollen kanskje ikke er den beste for å oppnå kontakt med folk,²²¹ og i begynnelsen av feltarbeidet

²²⁰ <https://www.berlin.de/ba-friedrichshain-kreuzberg/>, [sist sett 01.04.2019].

²²¹ Wadel (2014 [1991]: 35).

utløste de en viss usikkerhet hos meg. Som den tyske etnologen Rolf Lindner påpeker, kan en i sin rolle som forsker, spesielt når en søker innpass i et felt, lett stå i fare for å bli konfrontert med en form for nervøsitet og uro. Denne kan ofte kjennes som hemmende og oppstår gjerne når en i felt får inntrykk av å bli vurdert som påtrengende.²²² For min egen del ble det viktig å overkomme en slik barriere ved at jeg anledningsvis forlot en slik rolle som antropologen Bror Westman mener kan bli oppfattet som en slags «spionvirksomhet».²²³ Oppmerksomheten på at det å utelukkende fremstå som forsker ville kunne virke mot sin hensikt og hindre adgang,²²⁴ tok jeg av og til på meg en annen rolle, eksempelvis som interessert kunde. Slik ble det åpnet opp for lengre samtaler og bedre kontakt med noen informanter.

I tillegg til direkte og indirekte forespørsler fikk jeg også, via tips og anbefalinger fra bekjente og allerede intervjuede, kontakt med ytterligere seks personer som skulle vise seg å være relevante for min undersøkelse.

På samme måte som i Berlin tok jeg også i Oslo utgangspunkt i internett i mitt forsøk på å opprette kontakt med informanter. Gjennom Google Maps og Bydel Gamle Oslos offisielle hjemmeside,²²⁵ fant jeg e-postadresser til flere foretak registrert på Grønland og Tøyen. Disse innbefattet blant annet diverse forretninger, samt religiøse og kulturelle institusjoner og organisasjoner. Jeg tok kontakt med noen av dem og fikk, etter relativ kort tid, tre positive tilbakemeldinger fra folk som jobbet i ulike kulturinstitusjoner i områdene. Også her ble trappeoppganger brukt til å henge opp forespørsler, noe som førte til at jeg fikk kontakt med en kvinne som var bosatt på stedet.

Gjennom direkte henvendelser på gatenivå kom jeg på Grønland og Tøyen relativt raskt i kontakt med informanter. På tilsvarende vis som Kreuzberg SO36, er dette områder som gjerne er av interesse for både medier og fra forskerhold. Men til forskjell fra Berlin, satt jeg her igjen med et overordnet inntrykk av at folk var mer interessert i å fortelle om sine omgivelser. Gjennom tips, hovedsakelig fra allerede

²²² Lindner (1981: 53).

²²³ Westman (1988: 147).

²²⁴ Wadel (2014 [1991]: 35).

²²⁵ <https://www.oslo.kommune.no/politikk-og-administrasjon/bydeler/bydel-gamle-oslo/>, [sist sett 01.04.2019].

rekrutterte informanter, kom jeg også her i berøring med ytterligere personer som viste seg å være relevante som informanter. Denne «snøballeffekten» opplevde jeg som fordelaktig på begge steder.²²⁶ Muligheten av å få anbefalt mulige informanter direkte på en slik måte, gjorde det enklere å sikre en viss spredning i utvalget.

I begge områder kom jeg i besittelse av bakgrunnsinformasjon om stedene gjennom personer som satt inne med relevante opplysninger om disse, men som av forskjellige grunner ikke fikk status som informanter (for eksempel fagpersoner eller ansatte i sosiale organisasjoner med liten eller ingen personlig tilknytning til områdene).

4.4.3 Intervjusituasjonen

Med tanke på intervjusituasjonen har det vært viktig å gi informantene muligheten til selv å bestemme møtesteder. Slik har jeg fått anledning til å treffe dem i deres vante omgivelser, noe som har bidratt til at samtalene kunne finne sted på en utvungen måte. Sett bort fra én informant, har jeg møtt samtlige i de aktuelle områdene. Flere foreslo å treffes på steder hvor de selv likte seg, noen inviterte hjem til seg selv, mens andre ville møte meg på arbeidsplassen eller på en bestemt kafé, i en park eller på biblioteket. Med ønske om å vise visse forhold, har det for noen informanter vært et poeng å møtes på helt bestemte steder i områdene. I Kreuzberg SO36 ville en informant for eksempel møtes på en benk på sin yndlingsplass slik at jeg kunne få oppleve områdets særegne sosiale stemning. Ved å være med informantene i deres nærmiljø, har jeg til en viss grad fått anledning til å komme i berøring med deres verden, for slik bedre å kunne forstå deres perspektiv.

Intervjuene har blitt gjennomført på både offentlige og private steder. Dette bidro til å skape ulike former for kontakt, der det å møtes i en kafé eller i en park, på bibliotek eller hjemme, innebar en noe større grad av nærhet og fortrolighet i intervjusituasjonen enn det å treffes i arbeidstid på kontorer og i forretninger. Med hensyn til sistnevnte var det eksempelvis ved flere tilfeller nødvendig å ta korte pauser i forbindelse med henvendelser fra kunder. Men sett bort fra slike avbrytelser, hadde

²²⁶ Se Ryen (2002: 90) for en utdypende forklaring av denne metoden.

det å intervju informanter på ulike lokaliteter imidlertid liten innvirkning på informantenes åpenhet og intervjuenes generelle flyt og forløp.

I både Berlin og Oslo ble ett av tolv intervju gjennomført med to informanter samtidig. I begge tilfeller foreslo informanten som jeg først hadde opprettet kontakt med, å bringe inn en person til i intervjuene. I tillegg til at vedkommende kunne være relevant å snakke med, fikk jeg vite at personen var interessert i prosjektet mitt. De to i Berlin var gift med hverandre og hadde bodd sammen i lengre tid, mens informantene i Oslo hadde samarbeidet tett med hverandre som kollegaer over flere år. På denne bakgrunn ble det nærliggende å gjennomføre de respektive intervjuene med begge tilstede. Formelt sett liknet samtalene de øvrige intervjuene, samtidig skilte de seg ut ved deres dynamikk. De kom raskere i gang og var i stor grad preget av åpenhet og flyt, noe som trolig kan tilbakeføres til at informantene i begge tilfeller var godt kjent og fortrolige med hverandre. Fordi informantene her respektivt utdypet hverandres svar og også stilte mer utfyllende spørsmål til hverandre, skulle det vise seg at materialet fra disse to intervjuene ble spesielt fyldig og nyansert. Spørsmålet om hvorvidt en slik intervjusituasjon, med kjennskap til, og tilstedeværelse av, en annen, også kan ha satt visse begrensninger, lar vi imidlertid stå åpent.

Før jeg gikk i gang med intervjuene, laget jeg en intervjuguide som, sett bort fra enkelte små justeringer, stort sett var lik for begge områdene.²²⁷ Dette ble gjort med tanke på å legge til rette for senere å kunne trekke paralleller mellom stedene. Guiden ble delt inn i underkategorier som berørte forskjellige aspekter ved informantenes forhold til områdene. Veiledende for de spørsmål som ble stilt, ble disse utformet i henhold til den overordnede problemstillingen om hvordan lokalbefolkningen i urbane områder preget av gentrifisering opplever sine omgivelser, og omhandlet temaer som:

- *Tanker om områdekvaliteter, væremåter og bruk av stedene*
- *Forhold til andre mennesker i områdene, eksempelvis naboer, venner eller folk som generelt befinner seg her*
- *Interesse for, og engasjement i, områdene*
- *Kulturelle og sosiale tilbud*

²²⁷ Se appendiks 1.

- *Stedenes fysiske trekk*

Til disse temaene ble det gjennomgående knyttet spørsmål vedrørende opplevelser av, og oppfatninger omkring *endringer* i områdene. Slik har det tematiske oppsettet brakt til veie et spesifikt materiale gjennom de utsagn som herved, samlet sett og på ulikt vis, fant uttrykk gjennom informantenes beretninger. Samtidig har det gitt meg et visst innblikk i synet som den enkelte informant har hatt på hans eller hennes nærområde og hvordan endringer som her gjorde seg gjeldende, har virket inn på vedkommende. Som et tillegg til denne «tematiske tråd», og som en følge av samtalenes relativt åpne karakter, dukket også nye emner opp underveis i intervjuene. Slik har også ytterligere perspektiver blitt åpnet opp. Når det gjelder de enkelte intervju, har jeg brukt intervjuguiden i større eller mindre grad alt ettersom dens anvendbarhet har variert i forhold til de ulike samtalenes tema, forløp og flyt. Sistnevnte opplevde jeg noen ganger som vanskelig å styre, særlig i tilfeller der den enkelte informant tenderte mot å fortelle mye om interessante forhold som imidlertid ikke alltid var like relevant med tanke på avhandlingens tematikk.

For å kunne forklare den dynamikk som er særegen for intervjusituasjonen, kan det være viktig å komme inn på det Kvale og Brinkmann omtaler som det kvalitative intervjuets mellommenneskelige karakter. Psykologene understreker i denne sammenheng intervjuets intersubjektive og sosiale sider, og fremhever disse som helt avgjørende for en erkjennelsesprosess der kunnskap bringes til veie gjennom et samspill mellom mennesker.²²⁸ Også psykologen Jette Fog kommer inn på viktigheten av kontakten mellom intervjupartnerne, som hun på den ene siden betrakter som en forutsetning for at forskeren overhodet kan få vite noe om det hun gjerne vil vite noe om. Samtidig blir den på den andre siden å betrakte som avgjørende for selve den kvalitet som intervjumaterialet omsider vil få.²²⁹

Siden intervjuene har tatt sikte på å få innsikt i informantenes virkelighetsforståelse, har jeg hatt fokus på å få i stand en viss fortrolighet med de involverte basert på gjensidig forståelse. Som regel begrenset møtene seg til den enkelte intervjuavtale. Dette innebar en spesiell form for sosial kontakt der jeg i løpet

²²⁸ Kvale og Brinkmann (2015: 49).

²²⁹ Fog (1996 [1982]: 202).

av relativt kort tid måtte skape en relasjon til informantene som gjorde det mulig å komme i berøring med de enkeltes perspektiv. Ved å fortelle litt om meg selv i begynnelsen av hvert intervju, forsøkte jeg å komme informantene i møte, for slik å komme i posisjon til å kunne få åpne svar tilbake. Med hensyn til intervjusituasjonen, hevder etnologen Haci Akman at intervjupartnernes ofte ulike verdisyn og sosiale og kulturelle bakgrunn – betraktet som uttrykk for deres subjektive virkelighetsforståelse – kun kan gi mening dersom de involverte er villige til å åpne disse i møte med hverandre. På denne måten kan man få i stand en gjensidig anerkjennelse som skaper grunnlag for selve samtalen.²³⁰ Slik viste det seg i Berlin å være hensiktsmessig å fortelle om min egen bakgrunn fra byen, og da spesielt fra bydelen Prenzlauer Berg hvor jeg selv er vokst opp.²³¹ Min egen kunnskap om, og erfaring med dette området og de endringer som her over tid har funnet sted, bidro i flere tilfeller til å åpne opp for en felles forståelsesramme for informantene og meg selv. I Oslo derimot spilte min bakgrunn som utenforstående inn i intervjusituasjonen, både med hensyn til hva og hvordan informantene fortalte om sine nærområder. Her ble det tidvis påfallende at flere tok seg bryet med å fortelle om områdene på en klar og lettfattelig måte. Enkelte var eksempelvis nøye med å forklare beliggenheten til bestemte steder, mens andre forsikret seg om at jeg hadde kjennskap til visse forhold fra før.

Siden flere av mine informanter har vært fra andre land enn Norge og Tyskland, forventet jeg å møte visse språklige utfordringer med hensyn til flyt og forståelse i intervjusituasjonen. Men overraskende nok var det kun én informant på hvert sted som ikke behersket det offisielle språket her. Intervjuene med disse ble gjennomført på henholdsvis engelsk i Kreuzberg SO36 og på tysk på Grønland og Tøyen. Men selv om de fleste intervjuene forløp uten større språklige vanskeligheter, hendte det i blant at mindre misforståelser kom opp. Disse ble imidlertid raskt oppklart underveis, og hadde som sådan liten påvirkning på intervjuene. Et eksempel fra samtalen med den tyrkiske informanten Ismet i Berlin kan vise noe av dette. Ved flere anledninger tok han ordet «Biodeutsche» (biotyskere) i bruk, et uttrykk som jeg ikke var kjent med fra før. Uten å tenke noe særlig over det, antok jeg i første omgang at termen på en

²³⁰ Akman (1993: 25).

²³¹ Prenzlauer Berg er et område som ofte trekkes frem som et typisk eksempel på en gentrifisert bydel i Berlin, se også avsnitt 1.1.

beskrivende måte skulle dekke den delen av befolkningen i Kreuzberg SO36 som både var etnisk tysk og som hadde en økologisk preget livsstil. Men siden ordet underveis i intervjuet brøt med min tiltenkte sammenheng, måtte jeg be om en forklaring. Slik ble det omsider klart at det for ham var ensbetydende med mennesker som er født i Tyskland:

Jeg er heldig. Fordi jeg gikk i barnehagen her og vokste opp med tyskere, altså med biotyskere.

– *Hva mener du med biotyskere?*

Folk som er født her. Jeg har hørt begrepet et eller annet sted og synes at det er sympatisk, det er ikke

nedsettende. I stedet for innfødte sier jeg biotyskere.²³²

Eksempelet viser at en idiosynkratisk bruk av et språk som man i utgangspunktet deler, i visse tilfeller kan føre til misforståelser, som egne innforståtte assosiasjoner ikke akkurat rydder av veien. I tilfeller som dette har jeg forsøkt å få en oppklaring så raskt som mulig.

Selv om forholdet til informantene i de fleste intervjuene stort sett har vært preget av gjensidig åpenhet og relativ fortrolighet, har jeg også merket meg det asymmetriske maktforhold som implisitt kan sies å ligge i en slik relasjon, og som kan føre til problemstillinger av en forskningsetisk karakter.²³³ Et slikt dilemma ble spesielt tydelig i etterkant av et intervju i Berlin. Etter at lydopptakeren var slått av, tok informanten til å fortelle om et nokså sensitivt tema fra sitt eget liv. Overrasket over vedkommendes åpenhjertighet i dette tilfellet, ble jeg samtidig urolig og bekymret for at jeg uforvarende skulle ha kommet til å utnytte informantens tillit. For meg var det av den grunn viktig å møte informanten igjen ved en senere anledning, utenfor rammene som intervjusituasjonen setter og der den over en kopp kaffe kunne snakke med meg over andre, ikke styrte temaer. På denne måten ville jeg skape en annen, og

²³² «Ich hatte ja das Glück, dass ich, bedingt durch meinen Kita-Aufenthalt, mit Deutschen aufgewachsen bin, also mit Biodeutschen. – *Was meinst du mit Biodeutschen?* Hiergeborene. Den Begriff habe ich irgendwo mal gehört und finde ihn sympathisch, der stuft niemanden herab. Anstatt Einheimische, Biodeutsche.» 1KB: 26. – Et blick i den tyske ordboken *Duden* viser forøvrig at begrepet også på offisielt vis kan anvendes for personer som er født i Tyskland. Til forskjell fra Ismets tolkning peker ordboksforståelsen imidlertid ikke på en nøytral, men på en ironisk og nedsettende måte å omtale denne befolkningsgruppen på, <https://www.duden.de/rechtschreibung/biodeutsch>, [sist sett 01.04.2019].

²³³ Kvale og Brinkmann (2015: 51f.).

kanskje mer nøytral relasjon til vedkommende. Som nevnt er dannelsen av nærhet og tillit et sentralt moment når det arbeides med kvalitative metoder. I henhold til Alver og Øyen bør en som forsker imidlertid også være klar over at slike tillitsforhold kan regnes som metodens svake punkt. Om de ikke håndteres med et visst ansvar, vil de med andre ord kunne komme til å stå i veien for den nødvendige distansen man som forsker trenger til sitt felt.²³⁴ Kort sagt kan man i en slik sammenheng stille seg kritisk til den kvalitative metodens tilnærming, og påpeke at den her mangler et adekvat perspektiv.

Intervjuene har vært av ulik lengde, fra en time til opp mot to og en halv timer. I Oslo var det imidlertid et intervju som kun varte i en halv time. Vedkommende hadde med seg et lite barn som ikke følte seg bra, og som etter kort tid måtte følges hjem. I dette tilfellet hadde informantene heller ikke anledning til å treffe meg igjen for et oppfølgingsintervju. På tross av dette, fikk intervjuet frem en side ved informantens stedsopplevelse som andre ikke kom inn på, noe som gjorde at jeg vurderte det som relevant for avhandlingen.

Samlet sett sitter jeg igjen med et inntrykk av at jeg gjennom intervjuenes uformelle og åpne karakter, har fått frem nyanserte og relativt detaljerte fremstillinger av informantenes opplevelse av områdene og endringene som preger disse. Slik har mange informanter gitt ganske omfattende og utdypende svar på mine spørsmål. Noen har i denne sammenheng fremstått som tydelig reflektert over sin egen situasjon på stedet, mens andre har gitt generelle presentasjoner av stedene, og atter andre har vært opptatt av å snakke om bestemte temaer.

4.4.4 Transkripsjon og oversettelse

Intervjuene er blitt overført i skriftlig form med tanke på analytisk bearbeidelse. Det er først som tekst at den flyktige sosiale interaksjon som ligger til grunn for innsamlingen av det empiriske materialet, blir tilgjengelig for en mer grundig tolkning. Ifølge lingvisten Sabine Kowal og psykologen Daniel O' Connell forsøker man ved transkripsjon å skape et samsvar mellom samtale og tekst. De understreker imidlertid

²³⁴ Alver og Øyen (1997: 132).

at enhver transkripsjon også vil være en transformasjon, noe som uvegerlig vil innebære at en betydelig mengde informasjon vil gå tapt.²³⁵ Kvale og Brinkmann kommer inn på et liknende forhold. De peker på at forskere ofte kan være tilbøyelige til å betrakte intervjutranskripsjoner som grunnleggende empiriske data, og minner oss på at disse snarere bør betraktes som abstraksjoner hvis mål er å rekonstruere den konkrete intervjusamtalen. Transkripsjoner er med andre ord oversettelser fra tale- til skriftspråk. Som sådan er de ikke nøytrale, men baserer seg på en rekke vurderinger og valg hos den transkriberende.²³⁶ Til syvende og sist vil en slik seleksjon ligge til grunn for, og virke inn på, den analytiske bearbeidelsen av det empiriske materialet.

For å få anledning til å friske opp igjen og reaktualisere mine egne intervjuer, har jeg valgt å transkribere disse på egenhånd. Hermed har jeg også fått med meg enkelte detaljer som i samtalen løp gikk upåaktet hen. Med tanke på lesbarhet har jeg transkribert i henhold til skriftlig norm, et grep som i noen tilfeller kan ha gått utover en mest mulig lojal gjengivelse av informantenes ytringer. Jeg har utelatt eller endret enkelte muntlige særegenheter, samtidig har jeg rettet opp i språket når det ble snakket gebrokkent. Dialekter er ikke tatt med. Dette er blitt gjort med hensyn til krav om informantenes konfidensialitet,²³⁷ og for å unngå unødvendig stigmatisering av enkeltindivider eller grupper.²³⁸ I tillegg har jeg kun tatt med ordgjentakelser og innskuddsord dersom disse har kunnet gi mening i sammenheng med relevant innhold i intervjuet. Dette gjelder også for aspekter i samtalen som ikke har vært direkte språklige, eksempelvis latter, som jeg fortløpende har satt i hakeparentes.

Mens transkripsjon kan sies å være en prosess som primært transformerer talespråk til skriftspråk,²³⁹ har det også vært aktuelt å overføre sistnevnte fra et originalspråk til det språk som er brukt i avhandlingen. Samtlige transkripsjoner er nedfelt med utgangspunkt i de språk som er blitt brukt i intervjuene (tysk, norsk, engelsk). Av hensyn til avhandlingens lesbarhet har jeg valgt å oversette alle tyske sitater som brukes i analysen til norsk. I denne forbindelse er det noen forhold som kan

²³⁵ Kowal og O'Connell (2013).

²³⁶ Kvale og Brinkmann (2015: 204f.).

²³⁷ Jf. avsnitt 4.6 om Samtykke, konfidensialitet og aidentifisering.

²³⁸ Kvale og Brinkmann (2015: 214).

²³⁹ Ibid.: 205.

være verdt å nevne. Fordi grenser foreligger for hva som lar seg oversette mellom språk, vil sistnevnte praksis stadig måtte betraktes som en fortolkende. I sin bok *Omsetjingsteori*, peker språkviteren og oversetteren Sylfest Lomheim på at det å oversette er noe som i utpreget grad kretser rundt det subjektive og språklige skjønnet til den som oversetter. Det vil si at en tekst som overføres fra et språk til et annet vanskelig vil kunne sammenfalle i en fullkommen ekvivalens.²⁴⁰ Så har da dette heller ikke vært et mål i seg selv. Oversettelsene i avhandlingen har derimot først og fremst tatt sikte på å gjengi sitatenes overordnede mening på en så klar og tydelig måte som mulig.²⁴¹ I likhet med Lomheim har jeg i denne sammenhengen kommet til å betrakte det å skulle erstatte mentale forestillinger knyttet til tysk med mentale forestillinger knyttet til norsk, som oversettelsens mest utfordrende side.²⁴² Dette har i stor grad berodd på min egen språklige kompetanse. Begrensninger i denne kan ha ført til at enkelte oversettelser kan fremstå som noe avvikende fra de tyske sitatene. For å bøte på dette har jeg valgt å sette sistnevnte i fotnoter, slik at leseren ved eventuelle uklarheter selv kan få mulighet til å sammenlikne dem med oversettelsene.

4.5 Analytiske refleksjoner

I kulturvitenskap ligger fortolkning og forståelse av mening til grunn for en stor del av den forskning som foregår innenfor fagfeltet. Som en vesentlig del av fagets selvforståelse, vil en slik tilnærming innebære at kulturvitenskapelig forskning i stor grad kan betraktes som en fortolkningsprosess.²⁴³ Formålet med dette avsnittet er å redegjøre for min analytiske fremgangsmåte i fremstillingen av den sammenheng som foreligger mellom det innsamlede intervjumaterialet og min problemstilling.

For å komme til en helhetlig forståelse av den relasjon informantene har til deres nærområder og hvordan gentrifiseringen av disse oppleves av dem, har det vært nødvendig å ta i bruk en hermeneutisk innfallsvinkel. Et grunnleggende prinsipp innen hermeneutikken er at fortolkningen av mening ikke er forutsetningsløs, men alltid inngår i den forståelsestradisjonen fortolkeren lever i. Dette innebærer at

²⁴⁰ Lomheim (1989).

²⁴¹ Ibid.: 25f.

²⁴² Ibid.: 27.

²⁴³ Gilje og Grimen (1993:144).

fortolkningsarbeidet består av en pendling mellom *forforståelse* og *forståelse*. Førstnevnte term vil jeg her se i sammenheng med filosofen Hans-Georg Gadamer begrep om for-dommer slik dette blir å betrakte som et grunnleggende aspekt ved vår forståelse av verden.²⁴⁴ Som ved et hvilket som helst meningsbærende fenomen, vil fortolkningen av de utsagn som kommer til uttrykk gjennom det innsamlede intervjumateriale – med Gadamer, alltid forutsette at man tar utgangspunkt i en viss forforståelse, eller retningsgivende idé, i forhold til det man er ute etter å undersøke. Som Gadamer forklarer, vil en slik foregripelse bringes til veie gjennom en skissering eller opptegning, som gjør at den forståelse man kommer til, bærer i seg visse forventninger: «Den som vil forstå en tekst, fullbyrder alltid et utkast. Han fremkaster en helhetlig mening i det øyeblikk en første mening viser seg i teksten. En slik første mening viser seg på sin side bare fordi man allerede leser teksten med visse forventninger til en bestemt mening.»²⁴⁵ Ved å vise til en for-dom eller en oppfatning som går forut, blir det her tale om forventninger som for forståelsens del, lar ethvert utgangspunkt fremstå som ikke-nøytralt. Med en slik tilnærming blir det relevant å komme inn på hvordan min egen analysedel, med hensyn til oppsett og struktur, har blitt ansporet og preget av en forutgående oppfatning. At gentrifisering må betraktes som en prosess som har en betydelig innvirkning på en lokalbefolknings forhold til, og opplevelse av, nærmiljø – har hele tiden vært utgangspunkt, både for min orientering i felt og i min tolkning av det innsamlede intervjumateriale.

For å komme til en forståelse av denne korrelasjon har jeg i første omgang vurdert det som hensiktsmessig å se på informantenes relasjon til deres nærområder uten fokus på de endringer som gentrifisering medfører. Slik har jeg ønsket å få frem trekk ved henholdsvis Kreuzberg SO36 og Grønland og Tøyen som fremstår som betydningsfulle for informantene. På denne bakgrunn har jeg først forsøkt å skaffe meg et overordnet inntrykk av de respektive stedene med henblikk på en påfølgende problematisering av gentrifiseringsaspektet.

Håndteringen av intervjuene har, i utførelse så vel som ved gjennomlesning, vært ledet av to sentrale, og gjensidig forbundne, spørsmål. Jeg har begynt med å rette

²⁴⁴ Gadamer (2012 [1990, 6. opplag]: 302ff.).

²⁴⁵ Ibid.: 303f.

blikket mot sosiale, kulturelle, fysiske og økonomiske forhold, som har kunnet si noe om hvordan de respektive stedene oppleves, og hva slags forhold eller tilknytning informantene har til dem. Deretter har jeg ut fra et gentrifiseringsperspektiv, sett på beskrivelser av endringsprosesser i områdene. Med tanke på gentrifiseringens effekt og konsekvenser, har jeg endelig betraktet disse beskrivelsene i lys av første spørsmål. I denne forbindelse har jeg på pragmatisk vis trukket veksler på ulike teoridannelser omkring gentrifisering, menneskets forhold til sted og fellesskap, slik disse blant annet er blitt presentert i kapittel 3.

På denne måten har det innsamlede materialet blitt ordnet i henhold til aspekter som jeg har vurdert som aktuelle i forhold til disse to spørsmål. Basert på deres forekomst i materialet samt deres korrespondanse med hverandre på den ene side, men også med teoretiske betraktninger omkring opplevelse av sted og gentrifisering på den andre siden, kom jeg etter hvert frem til ulike kategorier eller temaområder som fremstod som relevante. Selv om tolkningsprosessen i stor grad har vært preget av uforutsette ideer som på usystematisk vis har oppstått underveis, har jeg i denne arbeidsfasen til en viss grad prøvd å følge den tretrinnsprosess som sosialpsykologen Harriet Holter omtaler som «kategoriproduksjonens kronologi».²⁴⁶ Slik forsøkte jeg først å danne meg et helhetsinntrykk av hvert intervju. Deretter skrev jeg ned assosiasjoner knyttet til teori og tematisk for forståelse. Etter at intervjutekstene var blitt «tømt» for assosiative muligheter, foretok jeg endelig en presisering av de temaområder som ville kunne bli satt inn i en videre fortolkningskontekst.

I fortolkningen av informantenes utsagn har jeg vekslet mellom de perspektiver som har kommet til uttrykk under intervjuene, og mitt eget analytisk pregede blikk. Hermed har jeg i en viss forstand beveget meg mellom ulike, men til dels overlappende forståelsesrammer. Ifølge Kvale og Brinkmann kan disse deles inn i en *selvforstående*, en *kritisk forstående* og en *teoretisk forstående* fortolkningskontekst.²⁴⁷ Slik har informantenes deskriptive perspektiv eller selvforståelse blitt satt inn i en bredere teoretisk og kritisk fortolkende forståelsesramme. Dette har ført til at det som i intervjusituasjonen kan ha fremstått som særegne uttrykksmåter hos den enkelte, har

²⁴⁶ Holter (1996 [1982]: 18).

²⁴⁷ Kvale og Brinkmann (2015: 241ff.).

blitt gjenstand for en mer generaliserende og forklarende vitenskapelig språkliggjøring. I en slik sammenheng har vekselspillet og kontrasten mellom det Geertz omtaler som informantenes erfaringsnære og teoriens erfaringsfjerne, begreper og beskrivelser – blitt utdypet av kulturviteren og filosofen Nils Gilje og filosofen Harald Grimen. Disse presiserer at det som her kan fremstå som et uforsonlig motsetningsforhold ikke nødvendigvis må oppfattes som absolutt, men også kan tenkes å inngå i et varierende forhold til hverandre.²⁴⁸

Som begrep synes gentrifisering verken å kunne betraktes som umiddelbart erfaringsnært eller erfaringsfjernt. Til tross for dets teoretiske utgangspunkt, kan termen sies å ha blitt en del av dagligspråket i både Oslo og i Berlin – om enn i ulik grad. Spesielt i Berlin har «gentrifisering» funnet sin plass i den gjengse språkbruk i løpet av de siste ti til femten årene. Sammen med økt medial oppmerksomhet og omtale, kan dette også ses i tilknytning til at mange byboere har kommet i berøring med prosessens forløp på en eller annen måte. Men til forskjell fra Berlin, merket jeg meg at enkelte i Oslo imidlertid ikke hadde kjennskap til dette ord. Som begrep, men også som gjenstand for erfaring, syntes gentrifisering med andre ord å ha ulik status og språklig utbredelse blant informantene på de respektive stedene. Om man legger til grunn at begrepets anvendelse i både media og forskningssammenheng gjerne kan fremstå som ladet og lite nøytral, har dette omsider blitt utslagsgivende for mitt valg om ikke å henspille til gentrifisering direkte i mine intervju spørsmål. Ved et slikt grep har jeg villet unngå å legge utilsiktede føringer på informantenes svar, ved å fremkalle allerede bestemte eller gitte forestillinger omkring de endringsprosesser som gjør, eller har gjort seg, gjeldende på begge steder.

4.6 Samtykke, konfidensialitet, aidentifisering

Forskningsetiske problemstillinger, spesielt med hensyn til misforståelser basert på feiltolkninger av utsagn, har jeg imøtegått ved å ta hensyn til forhold omkring informantenes integritet. Fordi kvalitative studier er preget av en viss nærhet til de involverte, tilkommer det forskeren et spesielt ansvar for å ivareta, og respektere,

²⁴⁸ Gilje og Grimen (1993: 146f.).

deltakernes autonomi, frihet og medbestemmelse.²⁴⁹ Med tanke på dette har jeg i forkant av intervjuene informert om studiens innhold, og om retten til å trekke tilbake utsagn som har fremkommet under intervjuene i ettertid. Samtidig har de involverte blitt bedt om å gi et skriftlig samtykke²⁵⁰ som gir meg anledning til å bruke utsagn i sammenheng med mitt prosjekt. Dette er blitt gjort i samsvar med de krav som Norsk Senter for Forskningsdata legger til grunn for informert samtykke.²⁵¹

Utsagn kan være av sensitiv karakter og kan få uforutsette følger. Med hensyn til personvernet har jeg i tillegg valgt å *avidentifisere* informantene. Det innsamlede materialet har i så måte blitt behandlet fortrolig og etter krav som NESH legger til grunn for konfidensialitet.²⁵² Fordi prosjektet omhandler en tematikk som involverer relativt små miljøer på avgrensede steder (naboskap, gater, møtesteder, foreninger etc.), har det i tillegg vært nødvendig å ta hensyn til omtalte «tredje-personer» (familie, venner, omgangskrets), som ikke inngår i studien. Disse er derfor blitt gjenstand for full anonymisering.²⁵³ Når det gjelder avidentifiseringen av informantene, så er dette blitt gjort for å unngå gjenkjennelse. I denne forbindelse har jeg gitt dem nye navn og generalisert i forhold rundt alder og herkomst. Samtidig har jeg i enkelte tilfeller vært tilbakeholden med mer detaljert og sensitiv informasjon om yrkesbakgrunn og familiesituasjon. Denne type opplysninger er blitt anonymisert i avhandlingen, men gjort tilgjengelig for min egen del gjennom koblingsnøkler. I en slik sammenheng må det forøvrig tas i betraktning at det kan være vanskelig å finne en god balanse mellom vern av informanter (ved anonymisering eller avidentifisering) på den ene siden, og et underliggende krav om å gi en mest mulig «helhetlig» beskrivelse av det emne som er gjenstand for den kvalitative studie på den andre siden.²⁵⁴ Her har mitt valgt om avidentifisering fremfor full anonymisering, gitt meg større spillerom med tanke på å kunne gi en mer omfangsrik beskrivelse av de enkelte informantene og konteksten rundt dem. Dette har igjen hatt betydning for fortolkningen av materialet.

²⁴⁹ Jf. NESH (2016) «Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi», pkt. 6.

²⁵⁰ Se appendiks 2.

²⁵¹ <http://www.nsd.uib.no/personvern/meldeplikt/samtykke.html>, [sist sett 01.04.2019].

²⁵² NESH (2016: pkt. 9).

²⁵³ Ibid.: pkt. 13.

²⁵⁴ Se for eksempel Fjell (2014), Vike (2001) eller Alver og Øyen (1997: 120).

De transkriberte intervju vil bli oppbevart i Etnofolkloristisk arkiv tilknyttet Institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap ved UiB. Både med hensyn til etterprøvbarhet og med tanke på eventuelle oppfølgingsstudier, vil navn og lydfiler knyttet til intervjuene lagres i to år etter prosjektslutt. De vil deretter slettes og ikke lenger være tilgjengelige for innsyn.

I de følgende fire kapitler drar jeg først til Berlin og deretter til Oslo. I denne forbindelse omhandler de to første Kreuzberg SO36, hvor jeg starter med en fremstilling av informantenes erfaringer, opplevelse og beskrivelse av områdets særegne profil, for samtidig å vise hvordan de forholder og knytter seg til dette stedet.

5. Forbindelser

Betraktninger 1

Det er en varm sommerettermiddag idet jeg stiger av bussen ved Oranienstraße, en av de livligste gatene i området. På fortauet er det travelt, menneskene går i ulike retninger, krysser gaten eller står foran de ulike butikkvinduene som ligger tett i tett. I trengselen passerer jeg en gruppe motebevisste unge mennesker med påfallende fargerike klær som henger utenfor inngangen til en liten og uanselig bar. Lukten av hasj streifer meg forbigående. Jeg blir oppmerksom på en fyr med racersykkel som roper noe inn i vinduet til en stor varebil som åpenbart står i veien for ham. I bilen sitter en eldre mann med sikspens som på omstendelig vis prøver å rygge inn i en svært trang parkeringsluke. Som påskriften og en stor illustrasjon av en sesamkringle på bilens ene side viser, hører den til et tyrkisk bakeri i nærheten.

Jeg fortsetter og i løpet av kort tid legger jeg bak meg tre klesforretninger, to alternative bokhandlere og et antikvariat. Foran meg ser jeg en sykkelbutikk med hjul, sykkelrammer, og vesker hengende på veggene i lokalet. Få meter unna ligger et par fullsatte små kaféer ved siden av en spartansk innredet japansk sushirestaurant som frister med et åpningstilbud i vinduet.

På min ferd videre svinger jeg inn i første sidegate; Mariannenstraße. Her er det betraktelig færre mennesker og en roligere stemning enn i Oranienstraße. Fasadene til de fire- og femetasjes murhusene fra gründertiden er i overveiende god stand, og malt i lyst gult og rødt så vel som i mørke grå- og brunfarger. Ved første gatehjørne oppdager jeg et lite tyrkisk bakeri som har et variert utvalg av kjeks og annen småbakst i utstillingsvinduet sitt. Jeg går inn for å kjøpe meg en liten smakebit. Idet jeg åpner døren blir jeg møtt av en søt kakelukt som henger tungt i luften. Så faller blikket mitt på tre festkleddede menn som sitter rundt et lite plastikkbord fordypet i samtale. I et hjørne bak dem summer et stort svart kjøleskap med glassdør. Skapet er fullpakket med ulike typer limonade-, vann- og ølflasker. På øverste hylle ser jeg noen hvite plastikkbegre med ordet «Ayran» skrevet på lokket. Jeg tar ett av dem og velger meg deretter noen glinsende gule- og grønnfargede småkaker som ligger i en lang glassvitrine ved siden av kassen. På vei ut av butikken får jeg øye på en blå plakat som er klistret opp på inngangsdøren. Den viser et fotografi av en stor gruppe mennesker som sitter og spiser sammen i en festpyntet bakgård. Overskriften er på både tysk, tyrkisk og arabisk og inviterer til: «Iftar – Avslutt fastedagen sammen med naboer i museumshagen. Tor., 3. juli 2014, kl. 20.00».²⁵⁵

Jeg går ut og beveger meg litt lenger nedover gaten helt til jeg kommer til en parklignende plass omkranset av høye og skyggefulle trær. Området er godt besøkt og på nesten alle benkene rundt den store engen i midten av plassen, sitter det folk som

²⁵⁵ «Iftar – Nachbarschaftliches Fastenbrechen im Museumsgarten Do., 3. Juli 2014, 20.00 Uhr».

sover, leser eller følger med på det som foregår rundt dem. Jeg slår meg ned på en ledig benk og lar øynene vandre over plassen. En liten gutt løper etter to små dachs. Hundene bjeffer i ett sett, og klarer så vidt å overdøve en høylytt krangel mellom to uflidde og åpenbart alkoholpåvirkede karer som sitter ved siden av en busk på motsatt side av parken.

En eldre tyrkisk dame, med hodetørkle og en lang mørkebrun kjole, slår seg ned ved siden av meg og hilser med et smil. Etter noen få minutter reiser hun seg og beveger seg sakte videre mot en boligblokk på hjørnet av en av plassens sidegater. Den hvite femtittallsbygningen ser nymalt ut og på ytterveggen leser jeg med stor bokstavering mottoet til et boligbyggelag: «Fellesskap gir styrken som stadig skaper nye verdier».²⁵⁶ Like foran husets inngangsdør møter kvinnen en ung mann med en liten hund i bånd og slår av en prat med ham.

I dette kapittelet undersøker jeg informantenes opplevelse og forståelse av Kreuzberg SO36s egenart samt deres forhold og tilknytning til stedet, gjennom deres beskrivelser av dette. I denne sammenheng anvendes ofte kun navnet «Kreuzberg». Hermed henviser informantene først og fremst til det som forbindes med deres nærmiljø eller nærområde, og ikke så mye til den formelle og administrative forståelsen av storbydelen Kreuzberg.²⁵⁷ Beboeren Hawar avklarer på sin måte denne distinksjon: «[...] mitt Kreuzberg, Kreuzberg 36 – altså hele tiden når jeg snakker om «Kreuzberg», snakker jeg egentlig om strøket mitt. [...], jeg besøker for eksempel sjelden Bergmannstraße, det teller vel også til Kreuzberg, eller?»²⁵⁸ Slik viser Hawar at vår oppfattelse av steder i mange tilfeller styres av en personlig dimensjon som også gjør seg gjeldende for bruken av stedsnavn og det vi knytter til dem. Samtidig gjøres vi oppmerksom på at formelle faktorer som benevnelse, administrativ tilhørighet og kartografiske lokalisering – ofte vil være utvendige og sekundære i forhold til den mening som et sted vil kunne gis ut fra et spørsmål om opplevelse. Kulturgeografen Edward Relph berører et liknende punkt når han om steder generelt skriver: «[...] most places are indeed located - but they indicate that location or position is neither a

²⁵⁶ «Gemeinschaft gibt die Kraft, die immer neue Werte schafft».

²⁵⁷ Se avsnitt 2.1 «Historisk blikk på Kreuzberg SO36» for en nærmere beskrivelse av sistnevnte.

²⁵⁸ «[...] mein Kreuzberg, Kreuzberg 36 – also wenn ich die ganze Zeit über «Kreuzberg» rede, rede ich eigentlich über meinen Kiez. [...], ich gehe zum Beispiel selten in die Bergmannstraße, das ist doch auch Kreuzberg, oder?» 5KB: 15.

necessary nor a sufficient condition of place.»²⁵⁹ Med utgangspunkt i det som blir omtalt som et erfaringsnært perspektiv, tas det sikte på å løfte stedet ut fra «kartet» og inn i «terrenget». I denne forbindelse utgjør også de tidligere introduserte begrepene om sted og stedstilknytning en viktig forståelsesramme. Ved å ta hensyn til informantenes ulike ståsteder, åpnes det hermed opp for å komme i befatning med et bredt spekter av utsagn som kan si noe om de enkeltes opplevelse av, og tilknytning til, området.²⁶⁰ Samtidig som det fortelles om sanselige fornemmelser knyttet til forestillinger om det hjemlige, beskrives også relasjoner, praksiser og tenkemåter på stedet. Slik fremkommer et aspekt ved det som kan betraktes som et sosialt rom i området. I min tilnærming til det som slik kan sies å gå utover den enkeltes ståsted, vil jeg i det kommende også trekke vekslers på teoridannelser omkring samhandling og fellesskap.²⁶¹

Under intervjuene ble det klart at de fleste informantene gir uttrykk for en overveiende positiv innstilling til området, til tross for at deler av Kreuzberg SO36 inntil i dag er preget av fattigdom og nød.²⁶² Denne tydelige tilstedeværelsen av trivselsfølelser overrasket meg. Jeg vil av den grunn begynne med å fokusere på det som av mange oppleves som meningsfulle trekk ved strøket. Hvilke sider fremheves som relevante og betydningsfulle i deres hverdag? Hvordan tilskrives stedet mening og verdi?

5.1 Et sted med stemning

Selv om informantene har ulik fartstid i området og er blitt kjent med det ut fra forhold og omstendigheter som ikke sammenfaller, er de fleste enige i at denne delen av byen skiller seg fra andre bydeler i positiv forstand. Jeg spurte informantene om hva det kan være som gjør området attraktivt for mange. Ulrike, en beboer i førtiårene, svarer at det sett i forhold til andre steder først og fremst fremstår som åpent og mindre konformt, samtidig som man her gis: «[...] veldig mange muligheter til å uttrykke seg

²⁵⁹ Relph (1976: 29).

²⁶⁰ Jf. kapittel 3, avsnitt 3.2 «Forholdet mellom menneske og sted».

²⁶¹ Jf. kapittel 3, avsnitt 3.3 «Fellesskap».

²⁶² Se kapittel 2, avsnitt 2.1 om Kreuzberg SO36.

[...]».²⁶³ Slik fremkommer en oppfatning som går igjen i flere av informantenes beskrivelser. Yasemin, som i lengre perioder av sitt liv har bodd i bydeler med en mer homogen sosial sammensetning og profil, forteller at hun i Kreuzberg SO36 i mindre grad kjenner seg presset til å tilpasse seg bestemte regler og normer. Opplevelsen av en slik form for frihet ble for henne avgjørende når hun valgte å bosette seg her på midten av 1990-tallet:

Nei, det ble min redning da jeg kom til Kreuzberg. Jeg pustet dypt og tenkte, «Pokker, ja det er midt i blinken!» Det var det jeg savnet. Jeg følte meg med en gang som en hel person. [...] Og da jeg kom hit og en lørdag morgen gikk til bakeriet rundt hjørnet, med bustete hår og sånn, følte jeg meg veldig bra. Kreuzberg har gjort meg veldig godt. Jeg er fortsatt glad for at jeg bor her.²⁶⁴

Også Jean, som har jobbet 24 år i strøket, kommer inn på noe av det samme som Yasemin og Ulrike i sin beskrivelse av dette som: «[...] et åndelig frirom», hvor man kan: «[...] bevege og uttrykke seg på en måte som ikke er mulig i mange andre byer.»²⁶⁵ Hermed ser vi konturene av et sosialt rom avtegnet i væremåter og omgangsformer preget av åpenhet, tilgjengelighet og en viss takhøyde. Ismet, som først i voksen alder flyttet hit etter å ha vokst opp i bydelen Moabit, betoner dette når han forteller om sitt nærmiljø:

For meg er Kreuzberg litt mer laissez faire, litt mer avslappet i motsetning til de andre bydelene. [...] Det er ikke så spissborgerlig distansert, [...]. Ja og mange av studentenes behagelige måte å være på. Det liker jeg. Det er lett å komme i snakk med folk. Det kjente jeg ikke til fra andre steder, som for eksempel i Moabit. Der var folk mer tilkneppet, der måtte en ta hensyn til etiketten. Men her er det mulig.²⁶⁶

På liknende vis fremhever andre informanter det som beskrives som områdets særegne stemning eller atmosfære. For Hawar, en mann i slutten av førtiårene, synes dette å

²⁶³ «[...] viel mehr Möglichkeiten sich auszudrücken.» 4KB: 2-3.

²⁶⁴ «Nein, das war meine Rettung als ich in Kreuzberg ankam. Ich habe tief Luft geholt und habe gedacht, «Verdammt, ja das ist es!» Das war es was mir gefehlt hat. Ich war dann auf einmal eine ganze Person. [...] Und als ich dann hierher kam und morgens dann, am Samstag zum Bäcker ging um die Ecke, die Haare waren zerzaust und so. Da habe ich mich so gut gefühlt. Und mir hat Kreuzberg sehr gut getan. Ich bin sehr froh, dass ich seitdem hier in Kreuzberg wohne.» 6KB: 5.

²⁶⁵ «[...] beispielhaft für einen geistigen Freiraum. Also, hier kann man sich einfach bewegen und ausdrücken wie in anderen Städten nicht.» 2KB: 5.

²⁶⁶ «Kreuzberg bedeutet für mich, ein bisschen mehr laissez fair, ein bisschen mehr Lockerheit im Gegensatz zu den anderen Bezirken. [...] Nicht so spießig zurückgezogen [...] Ja und diese softe und emphatische Art mancher Studenten. Das mag ich. Man hat leicht Anlässe ins Gespräch zu kommen. Das kannte ich von anderswo nicht so, wie zum Beispiel Moabit. Da war es mehr so zugeknöpft und man musste seine Etikette wahren. Aber hier geht das.» 1KB: 7-8.

være bestemmende for at han etter 18 år fortsatt bor og trives her: «Dette strøket gir meg en følelse av at livet ikke er så komplisert – altså denne avslappede stemningen. Det er nok hovedgrunnen til at jeg bor her. [...] Man har følelsen av at ikke alt er så høytidelig og offisielt. Det er spontant [...]»²⁶⁷ Emine knytter på sin side det hun oppfatter som stedets atmosfære konkret til folks væremåte. I en alder av to år flyttet hun på syttitallet fra Tyrkia til Kreuzberg SO36 med sine foreldre, og i dag både bor og jobber hun her. Ifølge henne er det nettopp folks måte å være på som gjør at Kreuzberg SO36 skiller seg ut i forhold til andre bydeler. Slik kommer hun inn på den særegne sosiale stemningen i hennes nærområde, som hun her sammenlikner med en annen bydel i Berlin: «Jeg kunne ikke tenke meg å flytte til Wedding. Det er ikke vondt ment. Men det er væremåten, folk er helt annerledes der enn de som bor her i Kreuzberg. [...] Atmosfæren er en helt annen.»²⁶⁸

Gjennom informantenes utsagn fremkommer overveiende positive aspekter ved en «bydelsvirkelighet» som de langt på vei synes å dele en erfaring av. Det som er blitt omtalt som stedets særpreg, dets stemning eller atmosfære, synes i en slik sammenheng å kunne betraktes gjennom humangeografen Jürgen Hasses begrep om dette. For Hasse blir atmosfæren til et sted å forstå ut fra det som kan tenkes som en stedsspesifikk eller lokalisert sensibilitet. Den finner sin bestemmelse gjennom sansemessige kvaliteter som spiller en avgjørende rolle for hvordan vi erfarer våre romlige omgivelser. Slik kommer det vi oppfatter som en atmosfære til å inngå i den omskiftelighet som preger vårt følelsesliv. Lokalisert i det romlige på annet vis enn persepsjonen av et hus i en rekke av andre hus, omgir atmosfæren stedet, den hyller det inn og lar det fremtre som noe særpreget og stemningsfullt.²⁶⁹ Som sådan åpnes det opp for at erfaringer som er betinget av en sosial eller mellommenneskelig dimensjon, også vil kunne tenkes å virke inn på opplevelsen av et steds stemning eller atmosfære.

²⁶⁷ «Dieses Viertel gibt mir das Gefühl, dass das Leben nicht so kompliziert ist, also das Lockere. Das ist für mich der größte Grund warum hier wohne. [...] Man hat das Gefühl, dass alles nicht so offiziell ist. Es ist spontan [...]» 5KB: 1-2.

²⁶⁸ «Ich würde jetzt nicht nach Wedding ziehen wollen. Das ist nicht böse gemeint. Aber die Art, die Leute sind dort ganz anders als die die hier in Kreuzberg leben. [...] Die Atmosphäre ist anders als hier.» 7KB: 13.

²⁶⁹ Hasse (2012: 11f.). Se også etnologene Jonas Frykman og Maja Povrzanović Frykman som i henhold til geograf Ben Anderson reflekterer rundt begrepet «affective atmospheres» og fremhever den sansbare effekten av hva atmosfærer *gjør* med oss, uten at vi nøyaktig kan sette ord på det. (2016: 10f.).

Som en tilføyelse til en undersøkelse av et steds sosioromlige beskaffenhet, synes et slikt begrep om dets atmosfære å kunne bidra til å anskueliggjøre opplevelsessiden av den sosiale dynamikk som beskrives i informantenes utsagn.²⁷⁰

5.2 Det sammensatte fellesskapet

Som vi har sett blir opplevelsen av omgjengelighet, takhøyde og sosialt inkluderende omgangsformer blant befolkningen i Kreuzberg SO36, fremhevet av flere informanter som grunnleggende for det som fremstår som en utbredt positiv oppfatning av området. Med Hasse blir det tale om faktorer som, på et sosialt plan, bidrar til å gi området en atmosfære eller et kvalitativt særpreg som man mener er vanskelig å finne igjen andre steder i byen. I det følgende avsnitt kommer jeg nærmere inn på hvordan disse sidene kommer til uttrykk gjennom informantenes beskrivelser av de sosiale forholdene i deres nærmiljø. Dette er forhold som kan beskrives i termer av det bysosiologen Per Morten Schiefloe omtaler som *lokale nettverk*. Slik dreier det seg om uformelle sosiale strukturer som dannes, og bæres oppe, av et sett private relasjoner med relativ varighet mellom beboere i et område. Ifølge Schiefloe er slike nettverk et resultat av spontane og frivillige sosiale prosesser som i mange tilfeller kan spille en avgjørende rolle for menneskers sosiale stedstilknytning. De presenteres som arenaer for transaksjon, der man i tillegg til å kunne gi hverandre emosjonell støtte, også vil kunne utveksle tjenester, kunnskap og erfaringer. Som sådan kan lokalt forankrede nettverk av denne typen utgjøre en betydelig ressurs både psykologisk og sosialt, men også materielt og økonomisk.²⁷¹ Hvordan opplever informantene de sosiale omgangsformene og samhandlingen i området?

Karan, som både jobber og bor i Kreuzberg SO36, beskriver omgangsformen blant folk her som utvungen og direkte, men samtidig hensynsfull:

For eksempel så legger jeg merke til at folk her i Kreuzberg med en gang er du med hverandre og det er noe jeg liker. De prøver ikke først å si «De» til hverandre, altså sånn høflig. De er likevel høflige, men er du. En kan legge merke til at man i Kreuzberg er som i en stor familie. Det er noe jeg føler hele tiden.

– *Mener du at alle kjenner hverandre?*

²⁷⁰ Hasse (2012: 15).

²⁷¹ Schiefloe (1985: 140ff.)

Nei, ikke at alle kjenner hverandre. Folk som har bodd her i veldig mange år gjør sikkert det, de kjenner hverandre, i hvert fall av utseende. Altså, ansiktene er ikke ukjente.²⁷²

Uten å være preget av en distanserende, og kanskje kunstig, høflighet, synes den direkte og uformelle tiltaleformen for Karan å gi en følelse av nærhet og fortrolighet som han setter pris på. At denne omgangsformen bærer preg av noe familiært uten at man nødvendigvis kjenner hverandre på det personlige plan, bekreftes av Ajda, en kvinnelig beboer i førtiårene:

Her er det mer som et strøk. [...] Altså, her er jeg midt opp i det og så er det som en familie.
– *Du forbinder strøket altså med en familie, eller hva mener du med strøk?*
Altså, når man går forbi folk, så hilser man stadig vekk på hverandre. Om man flere ganger ser den samme fyren sitte på en kafé, så hilser man på hverandre.²⁷³

Med Karan og Ajda gis vi inntrykk av at en slik form for mellommenneskelig kontakt kan oppleves som tilhørighetsskapende og medvirke til en følelse av fellesskap. Omgangsformer som dette kan til en viss grad assosieres med Tönnies' begrep *Gemeinschaft* som nettopp viser til sosiale forhold preget av fortrolighet og nærhet.²⁷⁴ Det å gjenkjenne og hilse på folk i gatene gjør at Yasemin føler seg vel der hun bor. Slik synes hun å sette pris på en omgangsform som, ifølge byforskeren Jane Jacobs, kan sies å karakterisere et velfungerende byliv på det sosiale plan. Ved å fremheve den sosiale kontakten mellom mennesker i sitt nærmiljø som lavtersklet og utvungen, peker Yasemins perspektiv i retning av det Jacobs omtaler som: «a marvel of balance between [...] people's determination to have essential privacy and their simultaneous wishes for differing degrees of contact, enjoyment or help from around.»²⁷⁵ Hermed betones samtidig et aspekt ved det sosiale liv i området, som for Yasemin ser ut til å fremstå som en attraktiv sosial kvalitet:

²⁷²«Ich merke zum Beispiel in Kreuzberg, dass die Menschen sich hier gleich duzen, was mir auch gefällt. Die versuchen nicht erst mal ja Sie und Sie, also so höflich. Sie sind trotzdem höflich, aber duzen sich. Man merkt, dass es in Kreuzberg wie in einer großen Familie ist. Das merke ich immer. – *Meinst du damit, dass jeder jeden kennt?* Nicht dass jeder jeden kennt. Die Leute die seit sehr vielen Jahren hier wohnen bestimmt, wenigstens vom Sehen. Also, die Gesichter sind nicht unbekannt.» 9KB: 4-5.

²⁷³ «Aber hier ist es kiezmassig. [...] Also, hier bin ich drin und dann ist es schon so wie eine Familie. – *Den Kiez würdest du also mit einer Familie verbinden, oder was meinst du mit kiezmassig?* Also, wenn man an Jemanden vorbei geht, dass man sich auch regelmäßig grüßt. Wenn man fünfmal den gleichen Typen im Café sitzen sieht, dann grüßt man sich.» 10KB: 2.

²⁷⁴ Jf. avsnitt 3.3.1 «Gemeinschaft og Gesellschaft» og Tönnies (2001 [1887]).

²⁷⁵ Jacobs (1992 [1961]: 59).

Jeg opplever det sosiale her som tiltrekkende, jeg opplever det ikke som sosial kontroll. Jeg kan delta i det [sosiale fellesskap] så mye jeg vil. Men jeg synes at det er veldig tiltalende når jeg på vei hjem og i naboskapet kan hilse på fem kjente eller at jeg kan gå forbi butikkene og hilse på folk. Det gir meg en deilig følelse.²⁷⁶

Yasemins positive fremstilling av de fleksible sosiale forhold i hennes nærmiljø, lar seg imidlertid også assosiere med en mindre balansert, og mer abstrakt, form for samvær som vanskelig lar seg begripe som et «fellesskap» i en mer klassiske forstand.²⁷⁷ I henhold til et slikt perspektiv vil nettopp det urbane liv med valgfrihet og få forpliktelser i sosiale relasjoner, snarere kunne betraktes som et tegn på sosialt forfall.²⁷⁸

På mitt spørsmål om hvorvidt det er lett å komme i kontakt med andre i hennes nærområde, forteller Ulrike at hun i løpet av sin tid i Kreuzberg SO36, har fått inntrykk av at folk generelt er flinke til å stille opp for hverandre. Hun beskriver kommunikasjonen mellom beboere og forretningsdrivende som god, og at man gjerne gjør små og alminnelige tjenester for hverandre. Dette bidrar til det hun oppfatter som en velfungerende sameksistens i strøket:

[...] i alle hus jeg har bodd i til nå fantes det et godt naboskap [...] et godt samhold. Man gir hverandre nøkler, man tar i mot pakker, man passer på barn og vanner blomster. Altså, alle disse tingene fungerer supert. Også i butikken like ved kan du levere fra deg noe, hvis ingen er i huset. Også da barna var små, kunne de gå på en kafé og ringe til foreldre hvis skolen sluttet tidligere. Altså, jeg synes at ting fungerer knirkefritt.²⁷⁹

Også Peter, som er i slutten av sekstiårene og har bodd hele sitt liv i Kreuzberg SO36, kommer inn på at samspillet (eller den sosiale interaksjonen) mellom folk på en naturlig måte slutter opp om deres dagligdagse gjøremål. For ham bunner dette i at man har, og viser, tillit til hverandre. En slik form for fellesskap der folk på forskjellige måter stiller opp for hverandre, mener han også har ført til en viss

²⁷⁶ «Ich finde dieses Soziale als angenehm, ich empfinde es nicht als soziale Kontrolle hier. Ich kann mich darauf so viel einlassen wie ich möchte. Aber ich finde es sehr angenehm, wenn ich in der Nachbarschaft, wenn ich nach Hause gehe, dann schon fünf Leute grüße oder an den Läden grüßend vorbei gehen kann. Das gibt mir ein schönes Gefühl.» 6KB: 14-15.

²⁷⁷ Jf. Durkheim (2000 [1893]) og Tönnies (2001 [1887]).

²⁷⁸ Day (2005: 9).

²⁷⁹ «[...] in allen Häusern in denen ich bis jetzt gewohnt habe, war immer eine gute Nachbarschaft [...] ein guter Zusammenhalt. Man gibt sich die Schlüssel, man nimmt sich die Pakete, man passt auf die Kinder auf, man giesst die Blumen. Also, diese ganzen Sachen funktionieren super. Auch im Laden nebenan kannst du etwas abgeben, wenn keiner im Haus ist. Auch als die Kinder kleiner waren konnten sie sich mal ins Café reinsetzen und anrufen, wenn sie früher Schulschluss hatten. Also, ich finde die Sachen laufen, da muss man gar nicht drüber reden.» 4KB: 17.

selvstendighet blant folk i området ved at man her, i mindre grad enn andre steder, er avhengig av støtte utenfra. Han forteller:

Tillit ja, og da mener jeg noe sånt som å passe på barna og å organisere støtteundervisning. Alt dette gjør man seg i mellom. Å ta ansvar for eldre, kjøpe mat. Andre steder er dette jo tjenester man må betale for, eller som til og med betales av staten. Men her er det ingen som må det.²⁸⁰

Ifølge Schiefloe vil en slik type samhandling som er forankret i lokale nettverk, basere seg på ulike former for sosialt ansvar som er regulert i henhold til de involvertes kulturelt betingede normer og regler.²⁸¹ Som Peter er inne på kan dette innebære at man stiller opp og deltar i sosialt omsorgsarbeid. Beroende på tillitsforhold og kjennskap som har fått utvikle seg over tid, er dette praktiske ordninger med kvaliteter som ikke uten videre lar seg erstatte med profesjonelle eller administrative støttetiltak fra det private eller offentlige. Men selv om funksjonelle nettverk kan betraktes som forholdsvis lite ressurskrevende og bidra til at man gis større muligheter til å utfolde seg sosialt, slår Schiefloe fast at relasjoner som dette også vil kunne være til last for de som inngår i dem. Dersom det skulle komme til å kreve uforholdsmessig mye tid, penger eller krefter vil dette kunne bidra til at motivene som ligger til grunn for deres opprettholdelse står i fare for å bli svekket.²⁸² Ved å være organisert og regulert rundt et sett med ikke-formaliserte og uuttalte normer og regler, synes forholdet mellom frivillighet og forpliktelse å være avgjørende for graden av den funksjonalitet som kan tilskrives slike sosiale nettverk.

Et annet aspekt som ifølge mange informanter er med på å prege de sosiale forholdene i området, er dets befolkningsmessige sammensetning. Karan beskriver denne som internasjonal, samtidig som han nyanserer mellom et vidt spekter av ulike

²⁸⁰ «Grundvertrauen ja, und da meine ich so etwas wie, auf die Kinder aufpassen und Nachhilfe organisieren. Das tut man alles unter sich. Alte betreuen, mal was zu Essen kaufen, woanders sind das ja Dienstleistungen, die richtig bezahlt werden müssen, oder die sogar der Staat bezahlt. Das muss hier alles niemand.» 11KB: 17.

²⁸¹ Schiefloe (1985: 140ff.).

²⁸² Ibid. Betydningen av slike sosiale nettverk kan også ses i sammenheng med det Jacobs skriver om verdien av lokale fellesskap og den grunnleggende tillit som hun, i likhet med Peter, mener er dets ufravikelige forutsetning: «The sum of such casual, public contact at a local level, most of it fortuitous, most of it associated with errands, all of it metered by the person concerned and not thrust upon him by anyone – is a feeling for the public identity of people, a web of public respect and trust, and a resource in time of personal or neighborhood need. The absence of this trust is a disaster to a city street. Its cultivation cannot be institutionalized. And above all, *it implies no private commitments.*» Jacobs (1992 [1961]: 56).

sosiale plasseringer både på gruppe- og individnivå. Hermed presenteres vi for det som fremstår som et relativt kontrastfylt bilde av folk i området:

Ja, altså i Kreuzberg kan man oppleve alt. For det første er det mange ulike nasjonaliteter, [og grupper] fra uteliggere til kunstnere – og veldig forskjellige yrkesklasser. Og så kan man på det ene gatehjørne høre gatemusikk og på det andre hjørnet kan man se en narkohai, og på atter et hjørne ser man folk som krangler.²⁸³

I samsvar med Karan synes Yasemin å peke på at det i Kreuzberg SO36 foreligger en sammensatt, men relativt velfungerende sosial og kulturell struktur. Hun viser til et av områdets mest sentrale knutepunkter – Kottbusser Tor – som beskrives som vitalt og mangfoldig, bestående av mennesker med ulik bakgrunn og levesett. Her ligger forretninger og andre virksomheter tett i tett, med et rikt tilbud av varer og tjenester. Denne variasjonen, på det sanselige – så vel som på det sosiale og kulturelle – plan, bidrar til å gi området en dynamikk som gjør at hun trives her:

[...] når man ser nærmere på Kottbusser Tor, så har du disse kafeene, der folk drikker og spiser. Så er det turistene og der er fotohandelen, avis kiosken og gatekjøkkenene. Og i et lite område på den ene siden er det selvfølgelig også noen junkier. Altså alle har sin plass. Det er en veldig levende og fargerik plass. Om det nå er det kulinariske, kafeer, farger, mennesker. Jeg trives fordi jeg får en sånn følelse av at det er fargerikt, at alt er i bevegelse og at alt er mulig. Og man ser det kanskje ikke på overflaten at det også finnes veldig mye solidaritet. [...] Og det gjør meg varm om hjertet, fordi det er det pure liv og alt er med. Det finnes lidelse, men også utrolig flotte ting, der folk hjelper hverandre eller er solidariske med hverandre. Alt dette er tilstede.²⁸⁴

Til tross for at hun, med sitt arbeid på en sosial institusjon i nærheten, er godt klar over de mer prekære og problematiske forholdene på plassen, ser vi Yasemin fremheve det som oppleves som en sterk grad av solidaritet blant folk her. Denne type samhold, som hun ser ut til å oppfatte som en verdifull og emosjonelt rørende kvalitet, er imidlertid

²⁸³ «Ja, also in Kreuzberg kann man alles erleben. Erstens, viele verschiedene Nationalitäten und dann von Obdachlosen bis zu Künstlern, sehr verschiedene Berufsklassen. Und dann kann man an der einen Ecke Straßenmusik hören und an der anderen Ecke kann man Drogenhändler sehen. An einer anderen Ecke sieht man, dass die Leute miteinander streiten.» 9KB: 3.

²⁸⁴ «[...] wenn man das Kottbusser Tor so anguckt, da sind die Cafés, da trinken Leute, da essen Leute, dann sind da Touristen, dann gibt es das Photogeschäft, Zeitungsgeschäft, Imbisse und an einer Seite, ein Stückchen sind natürlich dann auch die Junkies, also jeder hat so seinen Platz. Es ist ein ganz wuseliger, lebendiger Platz und ganz bunt. Sei es was das Kulinarische betrifft, sei es Cafés, Farben, Menschen. Das ist eher so das Gefühl wo ich mich wohl fühle, dieses Bunte und dieses Quirlige und alles geht und man sieht nicht an der Oberfläche wie viel Solidarität da auch herrscht. [...] Und dabei wird mir immer das Herz so warm, weil das ist das Leben pur. Es ist alles dabei, es ist das Leiden dabei, aber auch so schöne Sachen wo Menschen sich helfen oder solidarisieren. Das ist ganz schön vorhanden.» 6KB: 7.

ikke begrenset til Kottbusser Tor, men synes for henne også å gjøre seg gjeldende i andre deler av området: «Det samme gjelder for naboskapet i huset mitt, altså her jeg bor [i Kreuzberg SO36]. Det at man til tross for sin forskjellighet kan føle seg så nær. Ja, av og til skal det ikke så mye til [...]»²⁸⁵ At mennesker som sosialt og kulturelt sett har relativt lite til felles bryr seg om – og stiller opp for – hverandre, kan si noe om hvordan man omgås mangfold og forskjellighet i et område. Solidariteten som Yasemin fremhever, virker i så måte avgjørende for at en følelse av fellesskap kan finne sted. Sosiologen Émile Durkheim skiller mellom en *mekanisk* og en *organisk* form for solidaritet. Der førstnevnte har som utgangspunkt at mennesker i en viss utstrekning er like, beror sistnevnte nettopp på deres forskjellighet.²⁸⁶ Distinksjonen blir interessant for å belyse Yasemins utsagn omkring den solidaritet som preger det sosialt og kulturelt sammensatte livet i Kreuzberg SO36. Durkheim knytter den mekaniske formen for solidaritet til samfunn der den enkelte, på bakgrunn av likhet med andre, inngår i et overordnet og samkjørt fellesskap. I slike samfunn virker det homogene som en integrerende kraft som bidrar til samhørighet. Her handler den enkelte ikke først og fremst etter egen vilje, men blir ført av fellesskapets bestemmelser. Den organiske solidaritetsformen tar, ifølge Durkheim, derimot utgangspunkt i et mer differensiert samfunn og forutsetter individer som er autonome og handler etter egen vilje. Samholdsformer vil i slike samfunn bygge på fellesskap blant mennesker som er forskjellige, og som i kraft av deres individuelle forskjeller er knyttet til hverandre. Dette innebærer at den enkelte tar del i fellesskapet ved å anta en selvstendig rolle som er nødvendig for dets funksjon, noe som ifølge Durkheim:

[...] kun [er] mulig, hvis enhver har sit eget virkefelt og følgelig en personlighed. Det vil da være nødvendigt, at den kollektive bevidsthed lader en del af den individuelle bevidsthed være urørt, for at der dér kan etablere sig de specielle funktioner, som den ikke kan regulere; og jo større dette område er, desto stærkere er den kohæsi on, som er resultat af denne solidaritet.²⁸⁷

Sett fra Durkheims perspektiv, synes det samhold som Yasemin beskriver for sitt nærområde, ved første øyekast å kunne betraktes som en organisk form for solidaritet

²⁸⁵ «Auch in meiner Nachbarschaft in dem Haus in dem ich wohne, also ich wohne auch hier. Wie unterschiedlich man ist aber doch wie nah man sich fühlen kann. Ja, dazu braucht es manchmal gar nicht viel, [...]» Ibid.

²⁸⁶ Durkheim (2000 [1893]).

²⁸⁷ Ibid.: 140.

all den tid det nettopp er det forskjelligartede ved området sammensatthet som betones på ulike plan. Hvorvidt disse forskjellene kan sies å være av en individuell karakter i Durkheims forstand, synes imidlertid å forbli et åpent spørsmål. Med tanke på at området kan sies å være preget av grupper av beboere som til en viss grad deler sosial og kulturell bakgrunn, vil det være rimelig å anta at det også kan dreie seg om mer mekaniske former for solidaritet basert på likhet blant beboergrupper.²⁸⁸ Slik peker ikke Yasemins utsagn nødvendigvis i retning av den ene eller andre samfunnsformens gyldighet i området. Snarere åpnes det opp for å ta i betraktning nyanser og kombinasjoner av ulike former for sosialt samspill i området.

Gjennom å muliggjøre kommunikasjon på tvers av mangfold og forskjell, hevder bysosiolog Detlev Ipsen at urbane områder kan medvirke til at man lærer å omgås det som fremstår som annerledes.²⁸⁹ I en slik forstand synes Ulrike å mene at Kreuzberg SO36 gir reelt rom for en høy grad av sosial og kulturell diversitet. Til forskjell fra Yasemin, er det imidlertid ikke først og fremst det solidariske samholdet blant befolkningen som betones, men evnen man her har til å tåle hverandres ulikhet. Ved det som beskrives som en bred aksept for tilstedeværelsen av ulike – og til dels kontrasterende – verdisyn og tenkemåter, får vi inntrykk av at området beboere er i stand til å omgås, og forholde seg til hverandre, på en oppriktig måte, til tross for grunnleggende forskjeller. Sameksistensen og mangfoldet av livsanskuelser som man finner her, kan, ifølge Ulrike, vise noe av dette:

Man har en høy grad av toleranse her. Ikke sånn å forstå at alle respekterer alle, man har også animositet. [...] Det er ganske store forskjeller, for eksempel finner du veldig mange ateister her, men også meget religiøse muslimer [...] men det finnes ingen dannelse av fronter. Det foreligger en utrolig stor vilje til å akseptere folk slik de er, og jeg tror at dette i det store og hele også er oppriktig ment og at man ikke bare later som. Av denne grunn veier de positive tingene for meg tyngre enn de negative.²⁹⁰

²⁸⁸ For eksempel som tysker, som sosialklient, som tyrker eller som middelklassetilhørig.

²⁸⁹ Ipsen (2004: 267).

²⁹⁰ «Es gibt eine ganz hohe Toleranz. Ich würde jetzt nicht sagen, dass jeder jeden respektiert, es gibt auch Animositäten. [...] Es gibt ganz große Unterschiede, es gibt ja zum Beispiel unheimlich viele Atheisten und dann hat man aber auch sehr religiöse Muslime [...] aber es gibt keine Frontenbildung. Es gibt eine unglaublich große Bereitschaft jeden so sein zu lassen wie er ist. Und ich glaube das ist im Großen und Ganzen, auch so gemeint und nicht so getan. Und deswegen überwiegen für mich hier die positiven Sachen.» 4KB: 20.

En tilsvarende distinksjon som Ulrike her kan sies å ta i bruk, mellom *toleranse* og *respekt*, blir tematisert av statsviteren Michael Walzer. Toleranse gjelder for ham som en universell og konsekvent livsholdning, som av pragmatiske grunner prioriterer opprettholdelsen av en fredelig omgang med (ofte religiøst motivert) forskjellighet. Respekt antyder på sin side en mer aktiv holdning styrt av en viss begeistring, der forskjellighet blir noe man til en viss grad går inn for og gir verdi. Slik blir det tale om en holdning som kan sies å kreve en større grad av engasjement og forpliktelse enn toleranse. I forbindelse med Ulrikes utsagn kan man tenke seg at det over tid vil være enklere, og kanskje mer realistisk og hensiktsmessig, å forholde seg til det som fortøner seg som annerledes gjennom toleranse enn ved (ubetinget) respekt.²⁹¹

I likhet med Ulrike kommer også Hawar inn på det som presenteres som en fremherskende grad av toleranse blant alle de ulike levesettene i Kreuzberg SO36. Dette er ifølge ham karakteristisk og særegent for bydelen: «Altså, man kan legge merke til at det finnes mer toleranse her. Menneskene tolererer hverandre, det føler jeg. At en kvinne med skaut går bak to lesbiske kvinner er et sjeldent syn andre steder. Men her i Kreuzberg får du liksom dette bildet.»²⁹² Slik vil man kunne få inntrykk av det som kan fremstå som en noe ensidig fremstilling av tolerant og harmonisk sameksistens, der alle typer forskjellighet blir gjenstand for bejelse. Sett fra et slikt perspektiv vil man kunne innvende at Hawars bruk av termen toleranse skiller seg fra Ulrikes. Ved å differensiere mellom toleranse og respekt, legger sistnevnte inn et forbehold om at toleransen blant folk i hennes nærområde ikke utelukker, men snarere tar høyde for at samlivet her ikke nødvendigvis lar seg betrakte som harmonisk og velbalansert. Dette påpekes også av statsviteren Wendy Brown som minner om at en overveieende positiv anvendelse av toleransebegrepet kan bidra til å maskere mer problematiske og potensielt konfliktskapende sider ved det forskjelligartede, og antyde en språkbruk som står i fare for å fremstå som moralsk lettvtint og implisitt (for)dømmende.²⁹³

²⁹¹ Walzer (2000: 215f.).

²⁹² «Also, man fühlt, dass es hier mehr Toleranz gibt. Die Menschen tolerieren einander, das fühle ich. Man sieht anderswo selten, dass eine Kopftuchfrau hinter Lesben herläuft, hier in Kreuzberg hat man dieses Bild irgendwie.» 5KB: 4.

²⁹³ Brown (2000: 259).

Respectbar

Foto: Sara Kohne.

I dette avsnittet har jeg kommet inn på ulike aspekter ved det informantene beskriver som inkluderende omgangsformer i Kreuzberg SO36. I denne sammenheng tegnes det et bilde av et velfungerende og sammensatt fellesskap i området. Ved å bære preg av fortrolighet, tillit og toleranse, gis det et inntrykk av at fellesskapet bygger på relasjoner som også evner å gå utover, eller på tvers av, sosiale og kulturelle barrierer. Slik blir det med andre ord tale om lokalt forankrede nettverk som på et sosialt plan fremstår som grunnleggende for informantenes positive vurdering av området.

Hvordan dette inkluderer, og kommer til uttrykk gjennom, det som oppfattes som et særegent forretningslandskap på stedet, blir et tema i det følgende avsnitt.

5.3 Falafel, kino, fiskebutikk

Flere informanter trekker frem forretningslivet i Kreuzberg SO36 som tiltalende og karakteristisk for området. Butikkenes relativt beskjedne størrelse og varierte sammensetning synes i denne sammenheng å spille en rolle i det som er blitt beskrevet som en åpen og sosialt inkluderende bydel. Ved at foretakene antar det som fremstår som en sosial funksjon i området, pekes det i retning av det antropologen Marc Augé, i motsetning til såkalte *ikke-steder*, omtaler som *antropologiske steder*. Sistnevnte betegner identitetsskapende steder som på et sosialt plan fremstår som relasjonelle og historiske. De betraktes med andre ord først og fremst som sosiale fenomener som får

mening i kraft av menneskers omgang med hverandre.²⁹⁴ Steder som derimot ikke, eller kun i liten grad, åpner opp for identifikasjon eller tilknytning, blir for Augé å betrakte som ikke-steder. Dette kan blant annet være steder for transitt, slik som flyplasser og togstasjoner, men også steder som er utformet med tanke på fritid og konsum slik som temaparker, hoteller eller kjøpesentre. Konstituert for bestemte formål, blir disse, på en ensidig måte, styrende for hva slags relasjon man kan ha til dem.²⁹⁵

Ajda forteller at hun har sansen for stedets små foretak, og at hun spesielt liker å besøke nisjekinoene her:

Jeg liker York-kinoene, altså disse små kinoene. De har noe familiært ved seg, og jeg liker generelt små butikker og det at eieren hilser på deg. Altså, når du går til Kaisers [stor supermarkedkjede] så vet du jo ofte ikke hvem det er som eier stedet. Han [eieren] vil du sannsynligvis heller ikke treffe i butikken.²⁹⁶

I lys av Augés distinksjon kan området hun bor i, med dets småforretninger og personlige kundeforhold, sies å få status som et antropologisk sted. Opplevelsen av nærhet og kontakt med de forretningsdrivende fremstilles som tiltalende og settes opp mot opplevelsen av anonymitet og distanse som hun knytter til større kjedevirksomheter. Forholdet hun har til stedets små kinoer fremheves og beskrives i denne sammenheng som spesielt fortrolig.

At forretningslivet i et område inngår i betydningsssammenhenger som går utover rent økonomiske transaksjoner, blir også et tema for sosiologen Herbert Gans, som skriver om lokale foretaks sosiokulturelle plassering i urbane fellesskap. I *The Urban Villagers* fra 1962, undersøker han dannelsen av fellesskap på et sted i Boston, blant annet med tanke på hvordan forretningsvirksomhet kan sies å legge til rette for at folk kan finne sammen ved å fungere som sosiale rom. Ifølge Gans dreier dette seg om tilfeller der den økonomiske transaksjonen fremstår som sekundær fordi handelen først og fremst har å gjøre med det som blir å betrakte som en sosial utveksling. Gans

²⁹⁴ Augé (2012 [1992]: 71).

²⁹⁵ Ibid.: 96.

²⁹⁶ «Ich mag die York-Kinos, also diese kleinen Kinos. Die haben auch so etwas Familiäres und ich mag auch so generell kleine Läden und das der Inhaber dich grüßt. Also, wenn du zu Kaisers gehst, weißt du oft nicht wem das gehört. Der [Besitzer] würde sich da auch wahrscheinlich nie hinstellen.» 10KB: 20.

påpeker at denne type samhandling – hvor beboere oppsøker lokale forretninger for å slå av en prat eller be om enkle tjenester – gjerne finner sted blant folk med felles sosial og kulturell bakgrunn. Ved å dele visse normer og verdier, har de tillit til og føler seg trygge på hverandre.²⁹⁷ På linje med Gans' observasjoner, og i likhet med Ajda, oppfatter Karan, som er født og oppvokst i Tyrkia, den uformelle kontakten med det lokale forretningslivet i sitt nærmiljø som positivt. Tettheten i området av nettopp tyrkiske foretak med innehavere eller ansatte som han, etter å ha bodd her en stund, kjenner eller er på hils med, er med på å gi ham en følelse av trygghet og tilhørighet:

Ja, det er veldig tyrkisk. Altså når man går ut av huset og går forbi en restaurant, så hilser alle kelnerne på deg, fordi vi har bodd her i ti år. Så hilser bakeren på deg, og når et barn kommer fra skolen eller har et problem, så kan det gå til en butikk og si, «Kan du ringe til min pappa?» eller noe sånt. Det synes jeg er veldig bra.²⁹⁸

Slik synes opplevelsen av et trygt og sosialt gateliv, å finne noe av sitt grunnlag i kontakten mellom lokale næringsdrivende og beboere. Dette betones også av Jacobs som i sin betraktning av denne type relasjoner, til forskjell fra Gans, ikke legger nevneverdig vekt på forhold bestemt av sosial og kulturell tilhørighet. Byforskeren mener derimot at forretningsdrivende – innehavere og ansatte – generelt kan betraktes som allmenne figurer som befolkningen lokalt har tilgang til. Med tanke på å ivareta gode kundeforhold tenkes de med andre ord å være avhengige av å ha en åpen og imøtekommende innstilling til et relativt stort antall mennesker som det er i deres interesse å pleie kontakt med.²⁹⁹ Hermed ligger det i utgangspunkt til rette for at man som beboer kan komme i kontakt, og bli kjent med de som driver forretninger på gatenivå, noe som bidrar til at et område oppleves som trygt og fortrolig. I tråd med en slik oppfatning gir hun her en beskrivelse av sin egen hverdag som beboer i Greenwich Village i New York:

I exchange my ritual farewell with Mr. Lofaro, the short, thick-bodied, white-aproned fruit man who stands outside his doorway a little up the street. [...] We nod; we each glance

²⁹⁷ Gans (1962: 117ff. og 142ff.).

²⁹⁸ «Ja das ist ziemlich türkisch. Also, wenn du aus dem Haus gehst und dann an einem Restaurant vorbeiläufst, dann grüßen dich alle Kellner, weil wir haben dort zehn Jahre lang gewohnt haben. Dann grüßt dich der Bäcker und wenn ein Kind aus der Schule kommt, oder wenn es irgendein Problem hat, dann kann es zu einem Laden gehen und sagen, «Kannst du meinen Papa anrufen?» oder so. Das finde ich ziemlich gut.» 9KB: 3.

²⁹⁹ Jacobs (1992 [1961]: 68).

quickly up and down the street, then look back to each other and smile. We have done this many a morning for more than ten years, and we both know what it means: All is well.³⁰⁰

I tillegg til forretningslivets sosiale funksjon, fremheves også dets sammensetning og variasjon blant informantene i Kreuzberg SO36. Karan forteller her om de mange kulinariske mulighetene som byr seg der han bor, og som for ham oppfattes som en tiltalende kvalitet ved bydelen:

Og det som er best med Kreuzberg er at man til enhver tid, midnatt eller når som helst, kan kjøpe mat. Man går aldri sulten. [...] Når man vil spise suppe, kan man gå til Hasir eller til et annet lokale på Oranienstraße. Eller hvis man vil spise kebab går man til Tadim og hvis man vil spise falafel finnes det et falafelsted i Adalbertstraße. Man kan også spise stekt kylling. Alt etter hva man har lyst på.³⁰¹

Emine mener på sin side at det store mangfoldet av internasjonale matforretninger med særegne vareutvalg bidrar til at området fremstår som tiltalende og attraktivt ved å gjøre det til noe for seg selv:

[...] hvis det ikke hadde vært for alle disse butikkene her i Kreuzberg, de tyrkiske, arabiske, italienske eller spanske – det finnes jo også spanske restauranter her – så ville atmosfæren ikke vært den samme. Ingen ville flytte til Kreuzberg, fordi man ikke ville ha hatt dette særegne her. Fiskebutikken, den finner du ikke andre steder. Slike særegenheter og spesialiteter; Knofi, tyrkiske pistasjer eller disse godteriene, det får du kun her.³⁰²

Både Karan og Emine kan sies å sette pris på at forretningslivet i området i stor grad baserer seg på en sameksistens av ulike kulturer som gir et rikholdig tilbud av matvarer og spisesteder. Dimitros, som i samband med sine studier flyttet fra Athen til Kreuzberg SO36 for litt over ett år siden, formidler et liknende syn. Han er imidlertid mindre opptatt av de kulinariske sidene ved området, men lar seg heller fascinere av dets evne til å samle folk med ulik bakgrunn fra store deler av verden. Dette kommer

³⁰⁰ Ibid.: 51.

³⁰¹ «Und das Schönste an Kreuzberg ist, dass man zu jeder Zeit, Mitternacht oder egal, man kann immer etwas zu Essen kaufen. Man wird nie hungrig bleiben. [...] Wenn man Suppe möchte, dann geht man in das Hasir, oder auf der Oranienstraße gibt es noch einen Laden. Oder wenn man Döner essen möchte, dann geht man zu Tadim, wenn man Falafel essen möchte, gibt es in der Adalbertstraße einen Falafelladen. Man kann sehr schön gebratene Hühnchen essen. Je nachdem was man essen möchte.» 9KB: 3-4.

³⁰² «[...] wenn in Kreuzberg nicht diese Geschäfte wären, türkisch, arabisch, italienisch oder spanisch, es gibt ja auch spanische Restaurants, dann würde diese Atmosphäre gar nicht stimmen. Es würde niemanden nach Kreuzberg ziehen, weil dann hast du die Besonderheit nicht mehr. Den Fischladen, das kriegst du nirgendwo, diese Besonderheiten und Spezialitäten. Knofi, diese türkische Pistazien oder diese Süßteigwaren, das kriegst du alles nur hier.» 7KB: 16.

særlig frem i forbindelse med hans inntrykk fra et stort og velkjent frukt- og grønnsaksmarked langsmed Landwehrkanal, som han jevnlig besøker:

First of all I love the fruit vegetable market at the Maybach Ufer. It is really amazing. I have this personal thing that every Friday, I am going to the market, because it is pretty funny. There are people of different ages and it is like being in a bar sometimes. Because you go, walk up and down and instead of looking at the vegetables [...] If you go there, on one square meter it is like on a United Nations conference. [ler] There are people from everywhere. Which I think is a nice thing, this is something I really, really like.³⁰³

Markedet ved Maybach Ufer

Foto: Sara Kohne.

Beskrivelsene som gis av forretningslandskapet i Kreuzberg SO36 tegner et bilde av en sosialt og kulturelt sammensatt bydel med en utpreget urban stemning. Med gjenklang i Dimitros utsagn, finner vi en tilsvarende stemning skildret ved det som ifølge filosof og sosiolog Henry Lefèbvre gjør at slike områder oppfattes som nettopp urbane: «[p]iles of objects and products in warehouses, mounds of fruit in the marketplace, crowds, pedestrians, goods of various kinds, juxtaposed, superimposed, accumulated – this is what makes the urban urban.»³⁰⁴ Samtidig har vi sett at områdets forretninger fremstår med funksjoner som på et sosialt plan synes å inngå som en integrert del av beboernes daglige liv. Ved slik å gå utover rent forretningsmessige transaksjoner, kan de sies å spille en viktig rolle lokalt ved å legge til rette for en opplevelse av fellesskap, trygghet og tilhørighet blant befolkningen her.

³⁰³ 12KB: 3, 11.

³⁰⁴ Lefèbvre (2003 [1970]: 116).

5.4 Hjemme i mangfoldet

På bakgrunn av det som fremkommer i avsnittene ovenfor, så synes det særpreg som informantene knytter til deres nærmiljø i Kreuzberg SO36, å bli utslagsgivende for den relativt utbredte oppfatningen om bydelen som et attraktivt sted å bo. Forretningslivets variasjon og sammensatthet; tillit, samhold og solidaritet blant en heterogen befolkning; i tillegg til en viss takhøyde og en høy grad av toleranse – beskrives som momenter som bidrar til dette. I denne forbindelse kommer flere informanter inn på følelsen av «å være hjemme» i området. Som etnologene Ehn og Löfgren fremhever, vil et begrep om det hjemlige kunne innebære en høy kulturell betydningskonsentrasjon. Ved å henvise et sted til en materiell verden eller sammenheng, så vel som til et mentalt bilde av dette, vil beskrivelser som gis av det hjemlige kunne knyttes til konkrete forhold, samtidig som de tar opp i seg en symbolsk dimensjon. Denne sammenkoblingen vil, ifølge Ehn og Löfgren, kunne være med på å gjøre et slikt begrep godt egnet i en kulturvitenskapelig sammenheng.³⁰⁵ Følger vi geografen Tim Cresswell kan forestillingen om «hjemmet» – forstått som et sted forbundet med en grunnleggende følelse av tilhørighet – også betraktes som et prototypisk eksempel på hvordan stedstilknytning finner uttrykk i den vestlige kulturen.³⁰⁶ Det bør imidlertid påpekes at en forestilling som dette også kan sies å gå utover en slik kontekst. Ved dens omfattende utbredelse og variasjon vil det i mange sammenhenger være vanskelig å komme til en entydig begrepslig avklaring av dem. Hvordan beskriver informantene deres forhold til Kreuzberg SO36 i termer av det hjemlige?

For Emine knyttes følelsen av å være hjemme til det som på et sosialt plan er blitt beskrevet som en opplevelse av fortrolighet i området. Det at hun i likhet med mange av hennes naboer har bodd her en stund og lært dem å kjenne, fremheves som sentralt for at hun trives: «Altså, hver gang jeg kommer tilbake hit etter å ha vært borte [...], føler jeg meg bra. Jeg har en følelse av å være hjemme her. Folk kjenner hverandre etter mange år, og på gaten er det som å være i en liten bygd. Alle kjenner

³⁰⁵ Ehn og Löfgren (2010 [2001]: 27f.).

³⁰⁶ Cresswell (2015 [2004]: 39).

hverandre.»³⁰⁷ Ved å sammenlikne sitt nærmiljø med sosiale forhold som gjerne knyttes til småsteder, viser følelsen hun her har av å være hjemme til en opplevelse av fellesskap basert på langvarige og personlige relasjoner. Slike forutsetninger for dannelsen av tilhørighet og tilknytning til et sted, synes med andre ord ikke å være begrenset til slike plasser, men kan, slik sosiologen Gans er inne på, også sies å gjøre seg gjeldende i en urban sammenheng.³⁰⁸ Uten å begrense seg til en bestemt geografisk kontekst, åpnes det opp for en mer fleksibel måte å tenke fellesskap på.³⁰⁹

Ismet ser for sin del ut til å knytte sine tanker om tilhørighet og det hjemlige til spørsmål omkring identitet og hva det vil si å være en del av det samfunnet man lever i. Født i Istanbul, flyttet han med sine foreldre – som var tyrkiske gjestearbeidere – til Berlin i en alder av fire år. Han forteller at den tallrike tyrkiske tilstedeværelsen som i lang tid har preget denne bydelen, skaper en stemning som bringer mange med deres bakgrunn litt nærmere det han kaller for hjemlandet: «Kreuzberg har alltid vært litt knyttet til Tyrkia. Her kunne man oppleve noe av hjemlandet. Her kom de første butikkene på rekke og rad. Kanskje ikke like mange som i dag, men de formidlet en atmosfære av Tyrkia og basar.»³¹⁰ Det Ismet omtaler som <hjemlandet> [Heimat] i denne forbindelse, skiller imidlertid geografen Winfried Ellingsen fra det <å være hjemme> [zu Hause sein]. Førstnevnte kan betraktes i forhold til språk og normer som man er fortrolig med og som relaterer seg eksklusivt til en forestilling om et hjemland. Sistnevnte blir derimot å forstå som noe man gjør, og som – ved å verbaliseres – viser til en prosess som kan utspille seg på ulike steder.³¹¹ Distinksjonen klargjør Ismets refleksjoner når han kommer inn på det som han opplever som en diskrepans i sin egen væremåte. På den ene siden utelukker han ikke at Kreuzberg SO36 kan betraktes som hans hjem. Samtidig gir han uttrykk for en viss distanse til sine omgivelser

³⁰⁷ «Also, immer wenn ich ausserhalb des Gebietes war und dann wieder zurück kam, habe ich mich wohl gefühlt. Ich fühle mich hier wie zu Hause. Man kennt sich nach vielen Jahren und auf der Straße ist es wie auf einem kleinen Dorf. Jeder kennt sich.» 7KB: 3.

³⁰⁸ Gans (1962).

³⁰⁹ Dette bryter imidlertid med en mer stereotyp oppfatning om bylivets anonyme preg, slik dette blant annet blir å finne tematisert hos sosiologen Georg Simmel. I sitt klassiske essay om «Storbyene og åndslivet» beskrives forholdet mellom bymennesker som upersonlig og reservert, preget av instrumentell hensiktsmessighet. Simmel (1978 [1903]: 93f.).

³¹⁰ «Kreuzberg war immer ein bisschen mit der Türkei verwurzelt. Hier konnte man ein bisschen Heimat erleben, hier hatte man die ersten so aneinander gereihten, vielleicht nicht so in der Anzahl wie heute, Geschäfte die so eine Atmosphäre von Türkei und Basar vermittelten.» 1KB: 7.

³¹¹ Ellingsen (2013: 50 og 57).

sammenliknet med hvordan det kjennes å være i Tyrkia. Oppvokst med tyrkiske foreldre i et overveiende tysk miljø, opplever han det stadig som strevsomt å måtte forholde seg til det som fremstår som en ambivalent følelse av tilhørighet i det daglige. Slik synes Tyrkia for ham å anta karakter av et <hjemland>, et sted der han ser for seg et enklere liv på dette området:

– *Vil du si at Kreuzberg er ditt hjem?*

I utgangspunkt, nei. Men det blir jo mer og mer mitt hjem. Men jeg kunne fortsatt også tenke meg å flytte til Tyrkia, til tross for at jeg har bodd her i over førti år. Det er egentlig helt vanvittig. Fordi jeg har lagt merke til at når jeg er på ferie i Tyrkia, så slår min måte å være på mye bedre an der. For eksempel når jeg setter opp et eller annet ansiktsuttrykk så vet man der med en gang, <Å ja, derfor>. Men her er min væremåte en blanding av atferd, eller oppfatninger som jeg har fått fra det kulturelt tyrkiske barndomshjemmet og fra det dagligdagse livet med mine medmennesker her, tyskerne. Iblant legger jeg merke til det og så tenker jeg, <Du slette tid! Du er jo også en sånn macho-tyrker.> Slik tenker jeg iblant, i den ene eller andre situasjon. Fordi av og til føler jeg da en diskrepans.³¹²

Ismets selvrefleksjon omkring tilhørighet og tilknytning kan ses i sammenheng med et aspekt som sosialantropologen Agnete Wiborg mener karakteriserer en typisk identitetskonstruksjon i det moderne menneskets verden. I en tid med økt mobilitet og globalisering tenkes en sentral forutsetning for utforming av identitet å være gitt ved at flere steder spiller synkrone roller i den enkeltes hverdag og forestillingsverden. Den stedsmessige identifiseringen fremstår med andre ord som en flerlokal prosess. Med utgangspunkt i premisset om at en identitet ikke lar seg forstå som noe gitt, men må betraktes som et resultat av valg som på det individuelle plan foretas i en kontinuerlig prosess, understreker Wiborg at den enkelte også i spørsmål vedrørende tilhørighet står i en valgsituasjon. Denne typen valg legitimeres gjerne ut fra en kulturell selvforståelse der det «å være seg selv» gjerne kommer til å bero på bekreftelse gjennom andre.³¹³ Ismets utsagn anskueliggjør problematiske aspekter i en slik prosess. Ved å la sin etniske bakgrunn som tyrker bli bestemmende med tanke på egen

³¹² «– *Würdest du sagen das Kreuzberg dein zu Hause ist?* Also nee, aber das verstärkt sich, das wird immer mehr mein zu Hause. Aber ich könnte mir auch immer noch vorstellen in die Türkei zu gehen, obwohl ich schon über 40 Jahre hier lebe. Das ist eigentlich Wahnsinn. Weil ich habe festgestellt, dass in den Urlauben in der Türkei, da kommt meine Art viel besser an. Also wenn ich zum Beispiel irgendeine Mimik oder so mache, weiß man da dann einfach, <Ach deswegen>. Aber hier habe ich wohl ein Gemisch von erzogener Verhaltensweise, oder Ansichten, aus dem kulturell türkischen Elternhaus, und dann diesem alltäglichen Leben mit meinen Mitmenschen, den Deutschen. Manchmal merke ich das und denke dann, <Mensch! Du bist ja auch so ein Macho-Türke>. Manchmal sage ich mir das, in der einen oder anderen Situation. Weil manchmal spüre ich da eine Diskrepanz.» 1KB:13.

³¹³ Wiborg (2003: 128ff.).

tilhørighet og hjemfølelse, synes han samtidig å oppleve at en slik selvforståelse, heller enn å finne entydig bekræftelse fra sine omgivelser, snarere resulterer i det som fremstår som en uavklart ambivalens.

I likhet med det som hos Ismet fremstår som en selvrefleksjon, reflekterer også Ajda over det tyrkiske nærværet i Kreuzberg SO36 som hun fremhever som en betydningsfull side ved strøket. Til forskjell fra Ismet er hun imidlertid født i Berlin, men oppvokst i Istanbul. Det er først i voksen alder at hun har flyttet tilbake hit. Det er med tanke på sin oppvekst i Tyrkia at hun kommer inn på hvordan aspekter ved hennes egen kulturelle bakgrunn – som hittil har vært ukjente for henne – her har kommet til å fremstå i et nytt lys:

Jeg må si at strøket har fått meg til å forstå den tyrkiske kulturen på en bedre måte. [...] For eksempel har vi aldri snakket om denne offerfesten. Man tror at man alltid vet slike ting, men. De tre ben blir knyttet sammen og et ben henger fritt, slik at blodet kan pumpe ut. Og slik er det jo også her hos slakteren, når de henger opp kjøttet. Helt ferskt kjøtt får en jo ikke lov å spise ved offerfesten. For eksempel må jeg la det ligge en god stund, for at det kan hvile seg. Det er noe jeg har lært her.³¹⁴

Slik viser Ajda at det å møte sin egen tyrkiske bakgrunn gjennom det tyrkiske migrantmiljøet i Berlin, hos henne har ført til en nyorientering. En slik refleksjon kan ifølge sosiologen Erol Yildiz også betraktes som en form for rekonstruksjonsarbeid. Det vil si en handling som – ved å la en opprinnelseskultur inngå i en ny symbolsk verden som overskrider grensen mellom et fysisk sted og en identitet – til en viss grad innebærer en ny oppfinnelse av denne.³¹⁵

³¹⁴ «Ich muss sagen, dieser Kiez hat mir auch diese türkische Kultur ein bisschen besser beigebracht. [...] Zum Beispiel dieses Opferfest, darüber haben wir nie gesprochen. Man denkt immer man weiß das, aber. Die drei Beine werden zusammen gebunden und ein Bein bleibt dann frei, damit dann das Blut raus pumpen kann. Und das ist ja beim hier Schlachter auch so, die hängen ja das Fleisch dann auf. Ganz frisches Fleisch beim Opferfest darf man gar nicht essen. Zum Beispiel muss ich das schon ein paar Tage da liegen haben, damit es sich ruht. Das habe ich hier gelernt.» 10KB: 16.

³¹⁵ Yildiz (2013: 179).

Pyntet vindu med tyrkisk og tysk flagg

Foto: Sara Kohne.

Hawar, som er kurder og oppvokst i Tyrkia, opplever at han i Kreuzberg SO36 er nærmere sitt hjemsted enn i noen annen del av byen. Kontakten han her har med det kurdiske fellesskapet fremheves som sentral – først og fremst med tanke på hans arbeid som filmskaper – men også det som oppfattes som bydelens fleksibilitet, variasjon og mangfold av tilbud, er faktorer som har medvirket til at han har lagt både bosted og arbeidsplass hit. Han forteller:

For meg og kollegaene mine som har kontor og tilholdssted her er det mer behagelig å være her enn for eksempel i Prenzlauer Berg. Altså, når vi lager en film om immigranter her i Berlin, er det veldig viktig at vi har det rommet her i Kreuzberg. Men også i hverdagen har man en fornemmelse av at det er mer fleksibelt og trivelig her. Den gemyttlige atmosfæren er kun en liten ting, men når vi for eksempel går ut for å spise lunsj, så har vi mange muligheter her, mange tilbud.

– *Også med tanke på at man her kan finne mat fra både Tyrkia og Kurdistan?*

Det er selvfølgelig også en viktig grunn – siden vi beskjeftiger oss med opprinnelsen vår og lager film om denne – at det kurdiske fellesskapet vårt er i nærheten. Da får du i hvert fall mer inspirasjon. Når du skriver eller utvikler et prosjekt om hjemstedet ditt, så er du nærmere her.³¹⁶

³¹⁶ «Für mich und meine Mitarbeiter, die hier ein Office haben und einen Standort haben, ist es hier gemütlicher als zum Beispiel Prenzlauer Berg. Also, wenn wir in Berlin über Immigranten einen Film machen ist es sehr wichtig, das wir diesen Raum haben in Kreuzberg. Aber auch für den Alltag fühlt man, das es hier mehr flexibel ist und gemütlicher ist. Die gemütliche Atmosphäre ist nur eine Kleinigkeit, aber wenn wir zum Beispiel Mittagessen gehen, haben wir hier viele Möglichkeiten, viele Angebote. – *Auch im Hinblick darauf, dass es hier Essen aus der Türkei oder auch aus Kurdistan gibt?* Das ist natürlich auch ein wichtiger Grund. Wenn wir uns mit unserer Herkunft beschäftigen und darüber Filme machen, dass dann die Community in der Nähe ist. Dann kriegst du vor Allem mehr Inspiration, wenn du über die Heimat schreibst oder ein Projekt entwickelst, dann bist du hier der Heimat näher.» 5KB: 2-3.

Med beskrivelsen som gis av forholdet mellom området og det han omtaler som et hjemsted, antyder Hawar en tilknytning til førstnevnte som ved første øyekast ser ut til å være bestemt av hans bånd til det kurdiske fellesskapet her. Ifølge antropologen Seta M. Low kan en slik forbindelse til et bestemt kulturelt miljø på et sted betraktes som: «[a] symbolic relationship formed by people giving culturally shared emotional/affective meanings to a particular space or piece of land that provides the basis for the individual's and group's understanding of and relation to the environment.»³¹⁷ At mennesker med migrasjonsbakgrunn og en delt forestilling om et felles hjemland gjerne søker kontakt gjennom dannelsen av etnisk bestemte fellesskap, er også noe sosiologene Hartmut Häußermann og Walter Siebel kommer inn på. Forskerne henviser til sosiologen Gans sin observasjon om at lokale fellesskap, i ellers kulturelt og sosialt heterogene urbane omgivelser, gjerne blir til på bakgrunn av et liknende levesett, og føyer til at denne type fellesskap stort sett er å finne i storbyområder som er preget av innflyttere med ulik kulturell bakgrunn. Ifølge Häußermann og Siebel vil beboere på slike steder tendere mot å søke mot egne etnisk-kulturelle nettverk for bedre å kunne orientere seg i omgivelser som fremstår som fremmede.³¹⁸

For Hawar synes imidlertid ikke en slik type kontakt i seg selv å være utslagsgivende for at han trives med å bo og jobbe i Kreuzberg SO36. Mer sentralt fremstår det han i likhet med andre informanter beskriver som områdets særegne stemning. Denne sammenlikner han med områder han kjenner til fra sin oppvekst i Istanbul:

– *Føler du deg også hjemme her fordi det finnes en viss <Lille-Istanbulatmosfære>?*

Ja visst, for eksempel i Istanbul, Taksim, Beyoğlu, disse strøk i Istanbul er helt forskjellig i forhold til resten av Tyrkia. Altså, der finnes det mye mer toleranse, mer individuelt liv, frihet og rom, og det kan du også finne her. Området her er ikke interessant for meg fordi det finnes så mange tyrkere eller kurdere. Det som er avgjørende er heller stemningen og at jeg trives.³¹⁹

³¹⁷ Low (1992: 165).

³¹⁸ Häußermann og Siebel (2004: 109).

³¹⁹ «– *Fühlst du dich hier auch zu Hause, weil man hier ein bisschen diese <Klein-Istanbulatmosphäre> hat? Ja das auch, zum Beispiel in Istanbul, Taksim, Beyoğlu, diese Istanbuler Viertel sind ganz unterschiedlich zum Rest der Türkei. Also, da gibt es mehr Toleranz, du hast mehr individuelles Leben, Freiheit, Räume und das findet man hier auch. Aber mich interessiert es hier eigentlich nicht,*

Sosiologen Aysegul Baykan fremstiller Istanbuls sentrale bydeler Beyoğlu og Taksim, som Hawar assosierer med Kreuzberg SO36, som flerkulturelle områder der mennesker med ulik etnisk, nasjonal, religiøs og sosioøkonomisk bakgrunn møtes og lever i gjensidig aksept og stort sett fredelig sameksistens.³²⁰ På linje med Baykans fremstilling synes også Hawar å formidle et inntrykk av Istanbul som en kosmopolitisk by som skiller seg ut i tyrkisk sammenheng forøvrig. Det han finner igjen som en tilsvarende stemning i Kreuzberg SO36 synes således å ha betydning for hans tilknytning til området: «Jeg vil ikke at den tyrkiske eller kurdiske kulturen får ha dominansen her i Kreuzberg. Jeg vil gjerne at det finnes et samliv her. Det er det jeg egentlig liker, at det her finnes et lite stykke verden. Det er den følelsen jeg får her.»³²¹ Til forskjell fra Ismet, ser imidlertid ikke Hawar ut til å operere med forestillinger omkring eksklusive kulturelt betingede fellesskap eller grupperinger. Snarere ser han på seg selv som et sammensatt menneske, og som sådan er han tiltrukket av det kontrastfylte: «Jeg tror ikke at jeg kun kan leve i ett land og i én by. Jeg er et delt menneske, jeg har alltid likt kontrasten.»³²² Slik fremheves også bydelens kulturelle diversitet som sentral for følelsen han her har av å være hjemme:

Altså, jeg føler at her i Kreuzberg er jeg i Berlin. For meg er det på en måte midtpunktet, altså her er byens sentrum. Jeg er kurder og kommer fra Tyrkia. Her kan jeg fornemme flere følelser på samme tid. Altså her kan jeg få en følelse av å være hjemme, samtidig kan jeg få internasjonale følelser, og så vet jeg at jeg er i Tyskland. [...] Her i Kreuzberg finnes det dette ordentlige multikulturelle liv og her føler jeg meg rett og slett hjemme.³²³

Men når Hawar kommer nærmere inn på grunnen til sin hjemfølelse i Kreuzberg SO36, blir imidlertid verken tilstedeværelsen av et kurdisk fellesskap eller stemningen

weil hier viele Türken oder Kurden leben. Das ist nicht der entscheidende Punkt, das ist mehr die Stimmung, mehr das Wohlfühlen.» 5KB: 15.

³²⁰ Baykan (2011).

³²¹ «Ich möchte nicht, dass hier in Kreuzberg die türkische oder kurdische Kultur dominant wird. Ich möchte gerne, dass es dieses Zusammenleben gibt. Das ist es was ich eigentlich mag, dass hier ein kleines Stück von der Welt ist. Dieses Gefühl kriege ich hier.» 5KB: 16.

³²² «Ich glaube nicht, dass ich nur in einem Land und nur in einer Stadt leben kann. Ich bin selber ein geteilter Mensch, ich mag immer den Kontrast.» Ibid.: 14.

³²³ «Also, ich fühle, dass ich hier in Kreuzberg in Berlin bin. Das ist irgendwie der Mittelpunkt für mich, also hier ist der Mittelpunkt der Stadt. Ich bin ein Kurde und komme aus der Türkei. Hier kann ich mehrere Gefühle gleichzeitig erleben. Also, ich kann meine Heimatgefühle hier erleben, aber gleichzeitig auch Internationale und ich weiss auch, dass ich hier in Deutschland bin. [...] Hier in Kreuzberg gibt es dieses wirklich multikulturelle Leben und hier fühle ich mich einfach zu Hause.» Ibid.: 1.

knyttet til det kulturelle mangfoldet nevnt som det mest sentrale. I stedet for fremheves kjennskapet til – og fortroligheten med – omgivelsene i en videre forstand, der relasjoner tilegnet over tid ser ut til å spille den avgjørende rollen:

– *Du sa at du også ville omtale området her som ditt hjem.*

Ja!

– *Hva betyr hjem for deg?*

Hjem er rett og slett stedet der du ikke føler deg så fremmed, hvor du kanskje ikke tilbringer resten av livet, men hvor du har vært i en lang periode og som du knytter eksistensen din til og hvor du har følelsen at alt er kjent, smakene, naboskapet. Alt virker kjent, stemningen i gaten, at du føler deg trygg.³²⁴

Det som Hawar her forbinder med det kjente, fortrolige og trygge kan ses i sammenheng med det sosiologen Per Gustafson på den ene siden beskriver som «place as roots». Dette knytter seg til et forholdsvis tradisjonelt syn på det hjemlige, der bofasthet over lengre tid gir grunnlaget for lokal kunnskap om, og sterke bånd til, fellesskap på stedet.³²⁵ Samtidig ser vi Hawar påpeke at et hjem ikke nødvendigvis må forstås som et sted der man tilbringer hele livet. Dette peker i retning av det Gustafson på den andre siden omtaler som «place as routes». Snarere enn å arte seg som en rotfestet tilknytning, vil det hjemlige i et slikt perspektiv også kunne basere seg på en viss grad av mobilitet knyttet til frivillighet og personlige valg. Ved å synliggjøre begge aspekter ved Gustafsons betraktningssmåte omkring det hjemlige, synes Hawars utsagn å vise at disse bør forstås skjematisk, som abstrakte idealtyper, siden menneskers erfaringsmessige eller konkrete forhold til hjemsted gjerne kan fremstå som en blanding av begge.³²⁶

Beboeren Mirac er på sin side født i Palestina, men oppvokst i området. Uten å omtale Kreuzberg SO36 som sitt hjem, blir det tydelig at hans tilknytning til stedet, i likhet med Emine og Hawar, også er basert på fortrolighet og inngående kjennskap til stedets befolkning og struktur. På bakgrunn av sin tid i området kommer Mirac, som er i midten av førtiårene, her inn på liknende forhold som vi har sett nevnt hos andre

³²⁴ «– *Du sagtest ja, dass du dieses Gebiet hier auch als dein zu Hause bezeichnen würdest. Ja!*

– *Was bedeutet zu Hause für dich?* Einfach zu Hause, das ist der Ort an dem du dich nicht so fremd fühlst, an dem du vielleicht nicht bis an das Ende deines Lebens bist, aber an dem du längere Zeit verbracht hast und dass deine Existenz da ist und dass du das Gefühl hast, dass alles bekannt ist, die Geschmäcker, die Nachbarschaft. Alles kommt dir bekannt vor, die Stimmung in der Straße, dass du dich sicher fühlst.» Ibid.: 3-4.

³²⁵ Gustafson (2014: 38f.).

³²⁶ Ibid.

informanter. Stedets sammensatte heterogenitet, dets særegne forretningsliv og sameksistensen av folk med ulik bakgrunn – synes for ham å være med på å forme hans syn på Kreuzberg SO36 som et særegent sted med gode livsvilkår. Han forteller:

Jeg er jo vokst opp her. Altså som ung gutt kom jeg hit, og det er jo mer fortrolig her sammenliknet med andre deler av byen. Livet her er annerledes enn for eksempel i Wilmersdorf eller Zehlendorf. Her er det vokst frem en annen måte å leve sammen på, med hensyn til både struktur og mennesker. Det er nok litt mer blandet. [...] Jeg kjenner det her. Jeg er jo vokst opp med dette. Gatene er mer fortrolige enn andre steder på grunn av alle disse barndomsminnene. Så er det også mer behagelig enn en sånn monokultur, strukturene her er annerledes. Der finner du bare noen bestemte butikker, men her har du italienerne og mange tyrkere og arabere, en hel infrastruktur for liv og arbeid.³²⁷

Som Hawar er inne på, kan Miracs utsagn gi oss et inntrykk av hvordan tiden spiller en sentral rolle i måten vi oppfatter og knytter oss til steder. I samsvar med kulturgeografen Tuans tanke om at: «[s]ense of time affects sense of place»,³²⁸ beskrives fortidige forhold som bestemmende for at en følelse av fortrolighet og tilknytning til området kan finne sted. I en slik sammenheng taler psykologen Maria Lewicka om det som ser ut til å arte seg som en identifikasjonsprosess. Denne blir å tenke ut fra forholdet mellom hukommelse og sted. Ved å peke på at minner fra et sted bidrar til å aktivere en følelse av kontinuitet og tilknytning, sammenliknes hukommelsen med: «[...] a <glue> that connects people to their places.»³²⁹ Miracs påpekning av forbindelsen mellom områdets fortrolighet og minnene han har fra sin oppvekst her, bidrar til å understreke det som i et slikt perspektiv fremstår som en sterk tilknytning til stedet.

³²⁷ «Ich bin ja hier groß geworden. Also, ich bin als kleiner Junge hierher gekommen und es hat ja schon was Vertrautes, im Vergleich zu anderen Berliner Stadtteilen. Schon das Leben ist hier anders als zum Beispiel in Wilmersdorf, oder in Zehlendorf. Das Zusammenleben, das ist hier anders gewachsen, von der Struktur und von den Menschen. Es ist schon ein bisschen durchmischer. [...] Ich kenne es halt. Ich bin halt so groß geworden. Die Straßen sind vertrauter als woanders, durch diese ganzen Kindheitserinnerungen. Es ist auch angenehmer als so eine Monokultur, du hast halt ein anderes Zusammenleben, weil du hast mehr Möglichkeiten, die Strukturen sind halt anders. Da gibt es halt nur gewisse Geschäfte und hier hast du dann halt, die Italiener und viele Türken und Araber, da hast halt eine Infrastruktur zum Leben und Wirken.» 8KB: 2.

³²⁸ Tuan (2008 [1977]: 186).

³²⁹ Lewicka (2014: 51).

5.5 Konklusjon

I dette kapitlet har jeg fokusert på hvordan informantene i Kreuzberg SO36 beskriver områdets karakter, og jeg har sett nærmere på hvordan deres tilknytning til stedet kommer til uttrykk. Mange kommer inn på spesifikke kvaliteter ved et nærmiljø som oppleves som særegent og meningsfylt.

Slik fremkommer først og fremst forhold som på det sosiale plan knytter seg til væremåter og omgangsformer preget av åpenhet, omgjengelighet og takhøyde eller nonkonformitet. Flere informanter kommer i denne forbindelse inn på forholdet mellom områdets sosiale miljø og det som oppfattes som en stedsspesifikk stemning eller atmosfære her. Hermed kommer aspekter ved det sosiale liv til å fremstå som nærmest sansbare kvaliteter ved den stemning som beskrives. Betraktet som bestemmende for sistnevnte, blir de sosiale omgangsformene blant beboerne i området beskrevet som velfungerende og inkluderende. Ifølge informantene bærer de preg av fortrolighet og tillit, og fremstår som sådan som tilhørighets- og trygghetsskapende.

Med tanke på områdets sammensatte demografi gis det uttrykk for en relativt utbredt følelse av fellesskap. At mennesker som kulturelt og sosialt sett kanskje har lite til felles, omgås og tåler hverandres ulikhet, blir sentralt for informantenes opplevelse av solidaritet og samhold i området. For mange blir det som oppfattes som tiltalende trekk ved Kreuzberg SO36 også å finne igjen i de beskrivelser som gis av områdets forretningsliv. Ved deres variasjon og sammensatthet gjenspeiler foretakene en flerkulturell sameksistens som gjør seg gjeldende blant den heterogene befolkningen her. Samtidig kan de sies å anta en sosial funksjon ved å inngå i det som er blitt beskrevet som stedsspesifikke nettverk.

Med dette som bakteppe, taler flere informanter om følelsen de her har av «å være hjemme». I en slik sammenheng presenteres spesielt fortroligheten som fremkommer i betraktning av sosiale, kulturelle og temporale forhold, som en betydningsfull kvalitet ved området. Samtidig fremheves den fleretniske tilstedeværelsen som sentral for at man finner seg til rette her. Ved å gi rom for flerlokale identiteter og tilhørigheter – spesielt for informanter med tilknytning til ulike steder og kulturer – fremstår flerkultur som en relevant størrelse når det kommer til denne formen for stedstilknytning.

Samlet sett blir det tydelig at informantene beskriver Kreuzberg SO36, og deres forhold til stedet, i overveiende positive ordelag. At ulikhetene og kontrastene i området også har mer problematiske sider knyttet til seg, synes til en viss grad å nedtones. Slik tenderer området mot å bli fremstilt i termer av et harmonisk og attraktivt fellesskap som evner å gå utover sosiale og kulturelle barrierer. På denne måten kan man få inntrykk av å bli presentert for et idealbilde. I lys av omfattende endringer som følger med det som blir å betrakte som en tiltakende gentrifisering i området, kan det imidlertid tenkes at fremstillingsmåten uttrykker et behov for å trekke frem forhold som informantene mener det er verdt å ivareta og hegne om. Hvordan en slik endringsprosess og dens konsekvenser oppleves, blir et tema i det følgende kapittel.

6. Endringer tar tak i Kreuzberg SO36

Betraktninger 2

Jeg sitter på Lausitzer Platz, på en benk som er bygget rundt et tjukt lindetre, og kikker på T-banens høytliggende trasé som går tvers igjennom Kreuzberg SO36. Det er en fredag ettermiddag og i korte regelmessige intervaller faller det noen solstråler gjennom det gråe skylaget og lyser opp asfalten under banens skinnegang. Her, på Skalitzer Straße, dundrer den daglige biltrafikken forbi. På sykkelstien like ved, går en uavbrutt strøm av syklistene. Noen av dem suser forbi på dyre og fargerike racersykler, mens andre triller ved siden av hverandre på fortauet i et mer bedagelig tempo. To arbeidere, kledd i blå malerdrakter, setter seg på en ledig benk foran meg og åpner hver sin flaske øl. Sannsynligvis kommer de fra en av de mange byggeplassene i nærheten og er ferdige med dagens arbeidsøkt. Idet jeg står opp for å gå, blir jeg møtt av en kvinne som bærer en Berlin-guide i hånden. På markant sørtyisk dialekt spør hun meg om et godt sted for å spise currywurst. Jeg anbefaler henne et nylig åpnet lokale i Oranienstraße, og rusler videre mot T-banestasjonen Görlitzer Bahnhof. Ved et gatekryss får jeg øye på to sommerkleddede tenåringer som står ved siden av en liten fotoautomat og ler. På høyløst spansk kommenterer de en liten bildestripe som de trolig nettopp har fått fremkalt fra maskinen, og som den ene av dem nå vifter med i luften. Rett bak automaten holder en høyreist fyr på å feie fortauet foran et hjørnelokale med store vinduer. Ermene hans er oppbrettede, og med kraftige drag soper han gårsdagens glasskår og flaskekorker sammen til en haug, og begynner å gjøre stedet klart for kvelden.

Kreuzberg SO36 har i senere tid vært preget av endringer som lar seg knytte til en tiltakende gentrifisering. Utviklingen i området har imidlertid ikke fremstått som determinert i henhold til visse faser med en bestemt rekkefølge slik dette er blitt nevnt tidligere.³³⁰ Snarere enn å fremvise en tydelig linear suksessjon, har prosessen her vært preget av tidvis synkrone, overlappende og tilsynelatende uavhengige forløp. I innledningskapitlet til deres bok fra 1986, *Gentrification of the City*, foreslår geografene Neil Smith og Peter Williams en tilnæringsmåte til gentrifisering som tar høyde for en slik dynamikk. De skriver:

[...] it is not amenable to overly restrictive definitions; rather than risk constraining our understanding of this developing process by imposing definitional order, we should strive to

³³⁰ Jf. kapittel 3, avsnitt 3.1.1 og fremstillingen av gentrifiseringens fasemodell.

consider the broad range of processes that contribute to this restructuring, and to understand the links between seemingly separate processes.³³¹

Prosessens brede nedslag i det sosiale og kulturelle felt, så vel som på det materielle og økonomiske plan, kan også i Kreuzberg SO36 sies å reflektere dens flertydighet og mangefasettede karakter. En slik sammensatthet kommer tydelig frem i informantenes beskrivelser av endringer i deres omgivelser. Oppfatningen om at Kreuzberg SO36, på godt og vondt, har gjennomgått en til dels omfattende transformasjon i løpet av de senere år, fremstår i denne sammenheng som utbredt. I tilknytning til oppgraderinger og oppvurderinger i området, skildres forhold som får betydning for deres opplevelse av, og tilknytning til, stedet – slik dette ble tematisert i forrige kapittel. I det følgende analyserer jeg informantenes ulike syn på konkrete forandringer i området slik dette kommer til uttrykk gjennom deres beskrivelser av disse.

6.1 Med verden som gjest

For flere informanter blir murens fall i 1989 og den påfølgende forandring av byens geopolitiske landskap, betraktet som igangsettende for områdets transformasjon. Med bydelens nye posisjon i sentrum av det gjenforente Berlin, trekkes ankomsten av en ny form for internasjonal turisme frem som drivende for den utvikling som Kreuzberg SO36 skal komme til å gjennomgå i tiden fremover.

Koblingen mellom turisme og gentrifisering er blitt tematisert innen forskningen på urban turisme så vel som i gentrifiseringsstudier.³³² Den portugisiske geografen Augustín Cocola-Gant påpeker spesifikt gentrifiseringens tendens til å opptre sammen med en tiltakende turisme.³³³ Dette forløp får betegnelsen «turismegentrifisering» og beskrives som: «a process of socio-spatial change in which neighbourhoods are transformed according to the needs of affluent consumers, residents and visitors alike.»³³⁴ Ifølge geografen Kevin Fox Gotham, som står bak begrepet, setter det fokus både på turisme og på dynamikken som står bak urbane

³³¹ Smith og Williams (1986: 3), jf. også Clarks (2005) definisjon av prosessen i kapittel 3, avsnitt 3.1.2.

³³² Se for eksempel Cocola-Gant (2015), Dirksmeier og Helbrecht (2015), Füller og Michel (2014), Novy (2014), Zukin (2010) og Gotham (2005).

³³³ Cocola-Gant (2015: 4).

³³⁴ Ibid.

oppgraderinger og oppvurderinger. Ved å betrakte de to sidene i samspill med hverandre åpnes det opp for nye perspektiver på disse.³³⁵

I det følgende kommer jeg inn på hvordan informantene opplever områdets stadig økende attraktivitet blant turister og andre besøkende. For å komme til en forståelse av hvordan informantene oppfatter konsekvensene som følger med et slikt forløp, blir begreper om turisme samt menneskers forhold til sted og fellesskap veiledende redskaper.

6.1.1 Fra utkantområde til internasjonal hotspot

Max, som er i begynnelsen av førtiårene, har bodd sammen med sin kone Ajda i Kreuzberg SO36 i over ti år. Selv om han er vokst opp i en annen bydel, har han fra barndommen av hatt kjennskap til området og dets forandring over tid. Han har også bodd her i senere perioder av livet sitt. På mitt spørsmål om hvordan han først la merke til disse endringene, kommer han i likhet med andre inn på murens fall, som han mener har spilt en nøkkelrolle for bydelens utvikling. I denne sammenheng fremhever Max særlig den sentrale posisjon som området kom til å få i byen, etter at det fysiske grenseskillet mellom øst og vest ble fjernet:

[...] før var det jo et utkantstrøk. Da jeg var liten – jeg var 18 da muren falt – da var Kreuzberg skikkelig langt unna. Da hadde du Charlottenburg i sentrum og dette her var nok utkanten, fordi det lå like ved muren. Nå er muren borte og nå er det midt i byens midte. Det har forvandlet seg voldsomt.³³⁶

På liknende vis anser Yasemin, som er i slutten av femtiårene, murens fall og områdets påfølgende nyposisjonering, som et avgjørende øyeblikk. Med et anstrøk av vemod sammenlikner hun bydelen som var med den som nå er, og påpeker: «Nå er det et vakkert og livlig strøk. Men greit, faktum var at muren gav oss ly. Vi var et

³³⁵ Gotham (2005: 1103).

³³⁶ «[...] vorher war das ja ein Randbezirk. Als ich klein war, ich war 18 als die Mauer gefallen ist. Da war Kreuzberg absolut weit weg. Da hattest du Charlottenburg als Zentrum und das hier war halt Randbezirk, weil direkt an der Mauer. Jetzt ist die Mauer weg und jetzt ist es mitten in der Mitte. Das hat sich schon massiv gewandelt.» 10KB: 31.

utkantområde og nå er vi kun ti minutter unna Alex [en sentral plass i byen]. Nå er det midt i, det er helt klart.»³³⁷

Særlig med tanke på byens attraktivitet som turistdestinasjon har murens fall fått stor betydning. Som Füller og Michel understreker, var Berlin før gjenforeningen på ingen måte å betrakte som det betydelige internasjonale turistmål som byen har blitt i etterkant av denne.³³⁸ Mirac knytter endringer i sin egen bydel til denne utviklingen i Berlin forøvrig. I denne forbindelse kommer han inn på byens profilering som daværende borgermester Klaus Wowereit stod i spissen for på begynnelsen av 2000-tallet. På denne tiden ble Berlin, i bypolitisk regi, gjenstand for en storstilt markedsføringskampanje som Mirac mener har vært avgjørende i den internasjonale konkurransen om å trekke til seg folk. Samtidig blir dette å se i sammenheng med situasjonen i Europa forøvrig, og han er av den oppfatning at finanskrisen i flere europeiske land også har spilt en viktig rolle når det kommer til byens befolkningsvekst i senere tid. I tillegg til en tiltakende turisme fremheves også arbeidsinnvandringen, særlig av unge mennesker fra land sør i Europa, som en drivkraft bak det som også av ham beskrives som en omfattende transformasjon av bydelen:

Ja, det er jo egentlig denne Wowereit-historien som gjør at Berlin nå er så interessant for mennesker fra utlandet. Denne hypen omkring Berlin og at man absolutt vil se muren og hele sulamitten med øst og vest [...] alt dette har bidratt til å drive folk hitover. Men også hele denne økonomiske utviklingen i land som Italia, Spania og Portugal, det at ungdommen og studentene der ikke finner arbeid etter at de er ferdige med utdanningene sine. At arbeidsledigheten der er så stor og at plutselig ekstremt mange mennesker fra ulike land har kommet hit [til Kreuzberg SO36], det har gjort at det har endret seg fullstendig her. Og det er ikke kun eldre som det var den gang da de hentet tyrkerne hit, men ganske unge og helt ulike folk.³³⁹

³³⁷ «Das ist eine schöne, lebendige Ecke. Aber ich meine gut, wir hatten, das ist Fakt, wir hatten durch die Mauer den Schutz. Wir waren ein Randgebiet und jetzt sind wir zehn Minuten vom Alex entfernt. Jetzt ist es mittendrin. Das ist ganz offensichtlich.» 6KB: 14.

³³⁸ Füller og Michel (2014: 1309).

³³⁹ «Ja das ist ja diese Wowereitgeschichte, eigentlich, dass Berlin so interessant wird für Menschen aus dem Ausland. Dieser Berlinhype, dass man unbedingt die Mauer sehen will und das ganze drumherum, West und Ost. Diese ganze historische Geschichte hat die Menschen dann so ein bisschen hergetrieben. Diese ganze wirtschaftlich Entwicklung in Ländern wie Italien und Spanien und Portugal, dass dort die Jugendlichen oder die Studenten kein Job gefunden haben, nach dem Studium oder nach der Ausbildung. Dass die Arbeitslosigkeit da so groß ist. Das hat es hier total verändert, als hier total viele, und ganz plötzlich, aus unterschiedlichen Ländern Menschen hergekommen sind. Und

Tilsvarende inntrykk av at til dels eksterne impulser og omstendigheter er i ferd med å sette sitt preg på bydelen gjennom en stadig økende tilstrømming av mennesker – turister så vel som tilflyttere – fra andre land, går igjen i flere av informantenes beskrivelser. Som Peter, en eldre beboer med en fartstid i området på rundt seksti år, slår fast: «Ja, det har endret seg veldig! Og i mellomtiden har det jo blitt dét kjerneområde i indre by [...] Nettopp, og nå er det jo så mange mennesker fra fremmede eller andre land her, og det har igjen forandret bybildet fullstendig, vi har fått et helt annet bilde av Kreuzberg.»³⁴⁰ Jean, en kurator i begynnelsen av femtiårene, følger opp. I over 24 år har han hatt jobb i tilknytning til kunstscenen i Kreuzberg SO36. Han beskriver her en tendens mot en økende internasjonalisering, både i disse miljøene og i gatebildet forøvrig:

I dag er det en helt annen situasjon. I dag har vi en sterk internasjonalisering her [...]. Spesielt blant kunstnerne har det oppstått en enorm internasjonal tilstedeværelse. Og man har å gjøre med både spanske, japanske, islandske og norske kunstnere, mennesker som kommer fra hele verden. [...] Dette er et relativt nytt fenomen, som bidrar til å gjøre Kreuzberg veldig spennende. [...] også på gaten med alt som hører til. Til og med når det iblant kan være ganske irriterende, som når en turistgruppe fremstår som en skrålende masse, eller når du treffer på en sakte kjørende sykkelgruppe på Oranienstraße, noe som er litt irriterende når man har det travelt. Men jeg regner meg heller til dem som synes at denne turismen er bra, fordi den bidrar til liv og holder bydelen ung. Det er jo unge mennesker som er interesserte og som også besøker utstillingene her og kikker og er nysgjerrige. Og dette hører også med i en storby.³⁴¹

Selv om Jean til tider opplever de besøkendes tallrike tilstedeværelse som enerverende, hilser han utviklingen velkommen. At området har blitt attraktivt, spesielt blant de unge, synes han å oppleve som stimulerende. Å komme i berøring med den

nicht ältere, wie es damals mit den Türken war, als man die hergeholt hat, sondern so ganz junges Volk und ganz unterschiedlich.» 8KB: 5.

³⁴⁰ «Das hat sich sehr geändert! In der Zwischenzeit ist es ja der angesagte Innenstadtbezirk. [...] Und jetzt gibt es eben ganz viele Menschen aus fremden oder anderen Ländern hier und da hat sich das Stadtbild noch mal vollkommen verändert, ein vollkommen geändertes Bild Kreuzbergs.» 11KB: 2-3.

³⁴¹ « Heute haben wir eine ganz andere Situation. Heute haben wir hier eine sehr starke Internationalisierung [...]. Es ist mittlerweile auch gerade bei Künstlern eine enorme Internationalität gekommen und man hat mit spanischen, japanischen, isländischen, norwegischen Künstlern zu tun. Die eben aus der ganzen Welt kommen. [...] Und das ist ein Aspekt, der relativ neu ist und auch Kreuzberg total spannend macht. [...] auch auf der Straße, also auch mit allen Aspekten. Manchmal ist es nervig, wenn Touristen sich als Gruppe und als grölende Masse gebaren. Oder als langsam fahrende Fahrradfahrergruppe auf der Oranienstraße, was manchmal wenn man es eilig hat ein bisschen nervt. Aber ich muss sagen ich gehöre eher zu den Leuten die hier auch diesen Tourismus gut finden. Weil er auch eine Lebendigkeit hat und den Bezirk auch jung hält. Das sind ja junge Menschen die interessiert sind, auch hier in die Ausstellungen kommen und schauen und neugierig sind. Und das gehört auch zur Großstadt dazu.» 2KB: 3-4.

diversitet som kan knyttes til en internasjonal tilstedeværelse i visse byområder, kan ifølge sosiologen Erol Yildiz nettopp betraktes som en grunnleggende urban erfaring. Han konstaterer at konfrontasjonen med det mangfoldige alltid har vært en del av den urbane hverdag, og mener at dette uomgjengelige forhold bør betraktes som en ressurs og et viktig utgangspunkt for en fremtidig byutvikling.³⁴² Slik kan Jeans velvillige innstilling til strømmen av tilreisende også tenkes å implisere en overbevisning om at en bys vitalitet også er avhengig av impulser utenfra.

Fra sitt ståsted mener også Hawar, som har bodd her i over 18 år, at turistene tilfører området verdi – først og fremst på det økonomiske plan, men også med tanke på andre ting som kan tenkes å oppstå i møtet mellom lokalbefolkning og besøkende. Slik er han i det store og hele positivt innstilt til den populariteten som er kommet bydelen til del:

Jeg hører veldig ofte at det har blitt et turiststrøk. Det legger man også merke til, når det i helgene kommer mange unge mennesker og de har mye penger, mye.

– *Hva synes du om det?*

Jeg har overhodet ikke noe i mot at det kommer flere mennesker utenfra og at det blir mer attraktivt. Det er jo bra for økonomien i strøket og i bydelen. Også tror jeg at menneskene utvider horisonten, sine perspektiv på livet.

– *Mener du de som kommer hit?*

Både de som kommer hit og de som kommer herfra. Og de små forretningsfolkene tjener også på det.³⁴³

På linje med Hawar er også Emine tydelig på at den tiltakende turismen er økonomisk gunstig for området. Slik utviklingen har vært, har den fått flere til å satse på virksomheter her. Men til tross for at hun, som jobber i en liten butikk i en av sidegatene til den store og livlige Oranienstraße, selv synes å sette pris på et større utvalg av både forretninger og utesteder, gir hun likevel inntrykk av en viss ambivalens i forhold til denne typen endringer på stedet:

[...] det var ikke så mange forretninger her som nå, bare noen. Det var heller ikke så mange kaféer og restauranter her. Nå er det også trivelig og deilig, men tidligere var det ikke fullt så

³⁴² Yildiz (2013: 19).

³⁴³ «Ich höre sehr oft, dass es einfach ein Touristenviertel geworden ist. Man merkt auch, das am Wochenende viele junge Menschen kommen, die auch Geld haben eigentlich, viel. – *Wie denkst darüber?* Ich bin überhaupt nicht dagegen, das von Aussen immer mehr Menschen kommen und es mehr attraktiv wird. Das ist auch eine Ökonomie für den Kiez, für den Bezirk. Ich glaube die Menschen erweitern auch ihren Blick, ihre Lebensperspektive. – *Die, die hierher kommen?* Beide Seiten, beide Seiten und kleine Geschäftsleute verdienen auch.» 5KB: 7.

bråkete som nå. Jeg trives nå bedre enn før, nå er det fint. Men man har inntrykk av at det i fremtiden kan komme til å bare finnes turister i denne gaten. Turister og kun kaféer og barer, og at man ikke kommer til å trives lenger på grunn av disse endringene. På kveldstid og om nettene er det veldig mye støy. Før var det ikke slik.³⁴⁴

Slik gis det uttrykk for bekymring med tanke på hvordan det kan komme til å se ut om utviklingen fortsetter. Dette er imidlertid en bekymring som hun deler med flere informanter i området.

6.1.2 Turistenes invasjon

Avgrenset fra turismen generelt identifiserer man fra et forskningsperspektiv en spesifikk form for «new urban tourism». Karakteristisk for denne er at man fremfor tilrettelagte turistdestinasjoner, foretrekker byområder uten typiske «sights», gjerne utenfor den gjengse turismens allfarvei. Geografene Henning Füller og Boris Michel, som også har forsket på storbydelen Kreuzberg, undersøker i denne sammenheng det fokus som denne relativt nye formen for turisme kan sies å sette på opplevelser av en særegen urban karakter. Ofte søkes det mot tidligere arbeiderklasseområder med et visst strukturelt og kulturelt mangfold, der man gjerne kan finne et bredt utvalg av småforretninger og gastronomiske tilbud.³⁴⁵ Slik kommer det til å dreie seg om steder som Kreuzberg SO36 har mye til felles med. Kulturgeografene Ilse Helbrecht og Peter Dirksmeier har i en slik sammenheng sett nærmere på aspekter ved den nye byturismen fra et beboerperspektiv. I deres studie «Residents Perceptions of New Urban Tourism» pekes det på at det relativt tette forholdet som har oppstått mellom denne type turister og beboere i sentrale byområder i nyere tid, på ingen måte er konfliktfritt.³⁴⁶ At sistnevntes syn på de tilreisende i stor grad påvirkes av deres atferd og opptreden, blir tydelig i Karans beskrivelse av utviklingen i området der han har bodd siden midten av nittitallet. Her blir det som oppfattes som støy i forbindelse med

³⁴⁴ «[...] es gab nicht so viele Geschäfte wie jetzt, es gab nur ein paar. Es gab auch nicht so viele Cafés und Restaurants, auch angenehm schön. Also es war nicht so laut wie jetzt. Ich fühle mich jetzt auch wohler als vorher, es ist auch schön aber man hat diesen Eindruck, das es später nur Touristen geben würde in dieser Straße. Touristen und nur so Café und Bars, wo man denkt, das man sich dann nicht mehr wohl fühlt, wegen den Änderungen. Abends bis nachts ist es sehr laut, früher war das nicht so.» 7KB: 1.

³⁴⁵ Füller og Michel (2014: 1306).

³⁴⁶ Dirksmeier og Helbrecht (2015: 277).

festing og uteliv, samt følelsen av at det til enhver tid foregår noe i gatene, først og fremst å betrakte som et uttrykk for turistenes stadig mer markante nærvær. Selv om utviklingen kan sies å være økonomisk positiv for de som driver forretningsvirksomhet i området, er han tydelig på at den har vært uheldig for de som bor her:

Før var det slik at det var litt roligere, og i de siste seks eller syv årene har jeg til stadighet følt at det har blitt veldig turistifisert. Det har blitt veldig mange turistbesøk og de fester til klokken seks om morgenen. Og det har blitt mer bråkete på gatene. I de siste seks eller syv årene har jeg hatt en fornemmelse av at det stadig vekk skjer noe på gaten. Enten er det folk som krangler eller en full person som skriker. For syv eller åtte år tilbake var det, tror jeg, litt roligere, og enda lenger tilbake var det naturlig nok mye roligere, i hvert fall om kveldene.
– *Hvordan ville du beskrive denne utviklingen?*

Ja, det er kanskje positivt for de folk som driver forretning, men for beboerne er det heller negativt. Helt klart negativt, ja!³⁴⁷

Også Ulrike kommer inn på negative konsekvenser ved det hun opplever som et økt lydnivå i området. I denne forbindelse forteller hun at hun selv så seg nødt til å flytte fra kvartalet der hun tidligere bodde på grunn av det hun beskriver som et intensivert natteliv her:

Altså, vi måtte flytte fra Sorauer fordi vi ikke lenger fikk sove der. Det har jo blitt et partystrøk, langsmed Schlesische står den ene klubben etter den andre. Vi holdt ikke ut lenger. Vi kom oss bort derfra, og jeg kjenner flere andre som gjorde det fordi det var bråkete hver natt. Altså, det var en sånn gjennomgang av folk, [...] og alle ferdet gjennom Oppelner, Sorauer, Lübbener, det har blitt et feststrøk. Det var for bråkete for oss, og det var flere som flyttet bort derfra.³⁴⁸

Slik gis vi inntrykk av at byturismen i området har eskalert og utartet seg til et nivå som går på bekostning av beboernes bomiljø. Selv om Ulrike ikke måtte flytte langt unna for å få igjen natteroen, viser hennes beretning til det Cócola-Gant omtaler som

³⁴⁷ «Früher war es so, da war es noch ein bisschen ruhiger und die letzten sechs oder sieben Jahren habe ich immer wieder gefühlt, dass es sehr touristisch geworden ist. Tourismusbefuche sind sehr viel geworden und die feiern bis morgens früh sechs Uhr. Und die Straßen sind immer lauter geworden und ich habe das Gefühl, dass seit den letzten sechs oder sieben Jahren immer irgendetwas auf der Straße passiert. Die Leute streiten, oder ein Besoffener schreit. Das war, glaube ich, vor sieben oder acht Jahren ein bisschen ruhiger und noch weiter davor war es natürlich viel ruhiger, wenigstens abends. – *Wie würdest du diese Entwicklung beschreiben?* Ja für die Leute die Geschäfte haben ist es vielleicht sehr positiv, aber für die Anwohner ist es eher negativ. Natürlich negativ, ja!» 9KB: 2.

³⁴⁸ «Also wir mussten aus der Sorauer wegziehen weil wir nicht mehr schlafen konnten. Das ist hier ja mittlerweile eine Partymeile, die Schlesische runter, dann ein Club nach dem anderen. Wir haben das nicht mehr ausgehalten. Da sind wir abgehauen, und da kenne ich einige, weil das jede Nacht total laut war. Also es war so Durchgang hier durch und [...] alles ging dann durch die Oppelner, Sorauer, Lübbener, hier ging so die Partymeile durch. Das war uns zu laut, und da sind einige dann weggezogen.» 4KB: 8.

en *indirekte form for fortregning* forstått som: «a mechanism of exclusion that constrains the quality of life of the indigenous residents.»³⁴⁹ Kort sagt synes både Karan og Ulrike å ha nådd et punkt hvor nærværet av besøkende oppleves som et invaderende element som går utover deres trivsel i området. En konfliktlinje tegnes her opp i forholdet mellom hverdag og fritid som en følge av at de tilreisende ikke deler lokalbefolkningens mer regulerte livsvilkår.³⁵⁰

Yasemin er på sin side opptatt av utfordringer knyttet til Kreuzberg SO36 sitt omdømme blant unge tilreisende. I denne sammenheng fremstår fremveksten av stadig flere rimelige overnattingstilbud rettet mot et slik turistsegment som påfallende. Slik legges det til rette for det hun mener er en uheldig form for turisme:

Ja, ja riktig, altså vi har blitt til et turiststrøk de siste årene, det er åpenbart. [...] Og det har blitt veldig mange unge turister. Det finnes nå mange ungdomsherberger her i området. Det kommer unge turister hit, delvis med lite penger, men også unge turister som har blitt lokket av et bilde av at alt er lov i Kreuzberg. Og det er ikke trivelig, at alt er lov liksom, da er det sånn, altså da er det knuste flasker og bråk og slikt. Altså alt som man ikke får lov til hjemme, eller som man ikke kan gjøre på bygden, eller som man ikke gjør hos foreldrene sine, det kan man gjøre her. En slik turisme finner du her, og det er ikke alltid særlig bra.³⁵¹

Uten å si så mye om hva som kan ligge bak et slikt bilde, blir det klart at en forestilling om et tilnærmet lovløst Kreuzberg SO36, stemmer dårlig overens det hun selv oppfatter som områdets åpne og nonkonforme karakter.³⁵² Ved å antyde et syn på bydelen som en temapark (et sted) for utagerende og grenseoverskridende atferd, kan Yasemin samtidig sies å rette oppmerksomhet mot forventninger man har som besøkende. Slik berøres et aspekt ved det sosiologen John Urry omtaler som «*The Tourist Gaze*». I sitt klassiske verk med samme tittel tematiserer Urry tilbøyeligheten turister kan ha mot å tiltrekkes visse steder i søket etter lystbetonte opplevelser som

³⁴⁹ Cocola-Gant (2015: 3).

³⁵⁰ Füller og Michel (2014: 1314).

³⁵¹ «Ja, ja schon, also wir sind wirklich in den letzten Jahren eine Touristenmeile geworden, das ist eindeutig. [...] Und es sind sehr sehr viele junge Touristen. Es sind sehr viele Hostels in der Ecke, es kommen junge Touristen, teilweise mit wenig Geld, aber auch junge Touristen die von diesem Bild Kreuzbergs angezogen sind, dass hier alles erlaubt ist. Und das ist nicht schön. Dass alles erlaubt ist, das ist dann, also da sind kaputte Flaschen und Lärm und so. Also so alles was man zu Hause nicht machen kann, auf dem Dorf nicht machen kann, oder bei den Eltern nicht machen kann, kann man hier machen. So ein Tourismus ist hier und das ist teilweise nicht schön.» 6KB: 12.

³⁵² Se avsnitt 5.1 for hennes utsagn om, og en mer utdypende fremstilling av, områdets nonkonforme preg.

gjærne skiller seg markant fra ens egen hverdag.³⁵³ Ifølge Urry er investeringen i det ekstraordinære gjærne knyttet til objekter eller steder som *for mange* antar en karakter av noe enestående og unikt.³⁵⁴ Slik ser vi med Yasemin Kreuzbergs SO36s ry – særlig blant unge tilreisende som et sted hvor man kan leve ut sider ved seg som man kanskje ikke tillater seg hjemme – komme i konflikt med hennes eget syn på området. Dette tydeliggjøres særlig i beskrivelsen hun gir av sitt forhold til Admiralbrücke, den gamle brosteinsbelagte fotgjengerbroen som går over Landwehrkanal, bydelens vannløp i sør:

[...] jeg unngår Admiralbrücke. [...] Om sommeren er Admiralbrücke grusom, dag og natt okkupert av bare unge folk. Altså, man får ikke roen der og det synes jeg ikke er helt riktig. Altså, en litt mer respektfull omgang med hverandre ville ha vært på sin plass. Det er ingen jungel, det bor mennesker der, mennesker jobber der [...] Altså som Kreuzberger ville jeg for eksempel ikke ha satt meg ned der. Nei, det hadde ikke vært aktuelt. [ler] Jeg ville heller gått på en kneipe på et gatehjørne, på Jodelkeller eller på Trinkteufel. Der ville jeg ha funnet meg mye bedre til rette enn der blant de altfor åpenbare turistene.³⁵⁵

Admiralbrücke på dagtid

Foto: Sara Kohne.

Broen, som i senere tid har utviklet seg til å bli et populært samlingssted for unge fra hele verden, assosieres her med hensynsløs atferd og det som fremstår som en regelrett

³⁵³ Urry (1990).

³⁵⁴ Ibid.: 12.

³⁵⁵ «[...] ich meide die Admiralbrücke. Weil [...] im Sommer ist es furchtbar. Nur von jungen Leuten, Tag und Nacht besetzt. Also man hat keine Ruhe. Und das finde ich auch nicht so ganz korrekt, also so ein bisschen mehr respektvoller Umgang miteinander wäre schon nötig. Und das ist kein Urwald, da leben Menschen, da arbeiten Menschen [...] Also da würde ich mich zum Beispiel nicht hinsetzen, als Kreuzbergerin. Nein, das käme nicht in Frage. [lacht] Eher in eine Eckkneipe hier, dann lieber hier im Jodelkeller oder im Trinkteufel. Da wäre ich eher gut aufgehoben, als da, bei den ganz ganz eindeutigen Touristen.» 6KB: 17.

okkupasjon. Som innbygger i Kreuzberg SO36 velger Yasemin å styre unna et sted som for henne ser ut til å ha mistet sin sjarm ved å ha blitt til en ren kulisse for turister. Kulturgeografen Relph peker på at områder som er preget av massekulturen og dens verdier, lett kan betraktes som inautentiske, mens steder som gjenspeiler eksempelvis kulturelle eller mentale trekk fra en kontekst som de er en del av, derimot kan fremstå som autentiske eller ekte.³⁵⁶ Om vi anvender en slik distinksjon på Yasemins utsagn blir det klart at Admiralbrücke i en slik setting heller mot det inautentiske, mens kneipene som finnes i området kanskje anses som mer autentiske ved at de på en mer sømløs måte inngår i omgivelser hun tar del i.

Som Yasemin, viser også Peter til ansamlingen av turister på Admiralbrücke og setter denne i forbindelse med broens omtale i den populære reisehåndboken *Lonely Planet*. Her beskrives den som byens beste utsiktspunkt for romantiske solnedganger, en vurdering som han imidlertid sier seg uenig i:

[...] Admiralbrücke. Har du opplevd den om kvelden noen gang? Opptil 500 personer kan få plass på den og det er så mange som kommer dit, fordi det for noen år tilbake stod i turisthåndboken, som da het *Lonely Planet*, «Den vakreste solnedgangen finnes på Admiralbrücke». Men det er ikke sant, det finnes enda finere solnedganger, på enda penere broer.³⁵⁷

Ved å presentere rimelige reisemål utenfor allfarvei tar *Lonely Planet* sikte på å formidle unike opplevelser fra et «innside-perspektiv». I Berlin oppfordres man eksempelvis til å: «[go] local - Berlin's spirit reveals itself to those walking around a neighbourhood, people-watching in a park or simply being curious about local food and drink.»³⁵⁸ Slik peker Peter i retning av den tette koblingen som foreligger mellom slike stedsomtaler og den form for turisme som Michel og Füller mener er: «[...] explicitly oriented towards an experience of the city beyond the officially stated tourist attractions, strolling through «ordinary» but diverse and lively neighborhoods and eager to consume «authentic» local amenities.»³⁵⁹ I en slik sammenheng vil man kunne hevde

³⁵⁶ Relph (1976: 68f.).

³⁵⁷ «[...] Admiralbrücke. Hast du die schon mal abends erlebt? Bis zu 500 Leute finden darauf Platz und die sind dann auch da, weil in dem Reiseführer, genannt *Lonely Planet*, vor einigen Jahren stand, «Der schönste Sonnenunter ist auf der Admiralbrücke». Dabei stimmt das gar nicht, es gibt viel schönere Sonnenuntergänge, auf viel schöneren Brücken.» 11KB: 12.

³⁵⁸ *Lonely Planet Berlin. 10th edition*. Schulte-Peevers (2017: 16).

³⁵⁹ Füller og Michel (2014: 1314).

at både blikket, forventningene og drivkraften til mange av vår tids reisende, til en viss grad er formet av forestillinger skapt av det som fremstår som en kommersiell orientert reiselivsindustri.³⁶⁰ For et kritisk blick fremstår utdraget fra Lonely Planet om Berlin som en spesiell markedsføring av det «autentiske». Samtidig er det mulig å spekulere i om den «autentiske» Berlin-opplevelsen som man er ute etter, overhodet har en eksistens utover den som svarer til deres forestillinger og forventninger. Peters beskrivelse av Admiralbrücke som åsted for en ny urban turisme, synes således å vise at jakten på det autentiske eller unike ved et sted, faktisk kan bidra til å gjøre det konvensjonelt. Kanskje kan han ha rett i at de fineste solnedganger finnes på broer man ikke nødvendigvis leser om.^{361/362}

Ulikt Yasemin og Peter, som ser på Admiralbrücke fra et rent beboerperspektiv, forteller Dimitros, som for tiden også bor i området som student, at han har merket seg en tydelig forskjell fra den tiden han oppdaget broen som besøkende:

But now there is a difference. Because I remember that I used to go to Admiralbrücke a lot, but now at ten o'clock everyday, the police comes and throws the people out. Because there is noise and that is fair enough. If I would have an apartment there and people would shout and I could not sleep, I would have the same problem. It is fair enough. But on the other hand, if I had this view and if I would live in one of those apartments I would say to me, «Ok, do not be so selfish, let the other people also enjoy it». [laughs]³⁶³

At man omsider har tatt grep for å bøte på situasjonen ved å løse opp folkemengden på broen om kvelden er for Dimitros forståelig, sett fra et beboerperspektiv. Samtidig mener han at man godt kunne vist en større grad av åpenhet overfor de besøkende som ønsker å oppleve stedet. Slik gis det uttrykk for en slags mellomposisjon som heller

³⁶⁰ Urry (1990: 13).

³⁶¹ Her vil jeg kort peke på etnolog Barbara Lang som i sin avhandling *Mythos Kreuzberg* fremhever at området allerede på 1980-tallet har vært i fokus av internasjonale «alternative» reiseguides og at det i denne sammenheng har blitt presentert som et spennende og «annerledes» sted. (1998: 137ff.).

³⁶² På bakgrunn av Yasemins og Peters utsagn vil man også kunne påstå at den nye urbane turismen i Kreuzberg SO36 kan være utsatt for det sosiologen Dean MacCannell beskriver som *autentisitetens dialektikk*. MacCannell påpekte allerede i 1976 det paradoksale ved at turister også i deres bestrebelse etter å komme i berøring med «en reell verden» som de forventet å finne bak turismebransjens fatamorgana, gjerne utsettes for nok et vrengebilde. Slik leder jakten på det autentiske til: «[...] a progressive development of spurious structure, ever further removed from domestic life, as modern man is driven ever further in his quest for authentic values and his true self.» ([1976] 1999: 152) Utsagnet kan ses i sammenheng med den tyske forfatteren Hans Magnus Enzensbergers fremstilling av *turismens dilemma*, som går ut på at turismens søken etter det urørte og «ekte», uunngåelig medfører dets ødeleggelse ([1958] 1996).

³⁶³ 12KB: 11.

enn å fremstå som formidlende, snarere reflekterer hans egen «doble» bakgrunn som beboer og besøkende.³⁶⁴

6.1.3 Språk og fremmedgjøring

Med tilstrømmingen av turister og andre tilreisende til området, kommer noen informanter også inn på utfordringer knyttet til en økt tilstedeværelse av fremmede språk i området. Mirac peker i denne forbindelse på det han beskriver som språklig ekskluderende gruppedannelser i sitt nærmiljø, noe som han opplever som fremmedgjørende:

Her snakker de spansk og der ditt og der datt. Det er nok en større blanding når språket ikke lenger er tysk, og når italienerne, spanjoler og tyskere må snakke på engelsk, fordi flesteparten ikke kan snakke tysk. Og når det sitter en gruppe spanjoler der som kun snakker spansk sammen, så opplever jeg det som en klikk. Om det er slik, kan jeg ikke vurdere. Men det er litt besynderlig hvis du nå går fra kneipe til kneipe og alle snakker et helt annet språk enn det du egentlig er vant til. Det at man ikke lenger snakker tysk sammen, blir veldig rart.³⁶⁵

Også Yasemin forteller om en type språklig forvirring som kan oppstå på et hverdagslig plan i møtet mellom det lokale og det globale:

Nå finnes det overalt kaffe «to go» og det har skjedd at mennesker som ikke behersker engelsk så godt har spurt «Du, hva er denne kaffe to go? Kommer den fra Togo, eller hva?» [ler] «Nei, det betyr at den er til å ta med.» Slike trivielle ting. Men nå er det alltid på disse språkene. Og så er det selvfølgelig prisene. Alt dette passer ikke for de menneskene som bor her fra før.³⁶⁶

Ankomsten av noe språklig fremmedartet som, ved sin lokale utbredelse, samtidig kan oppfattes som fremmedgjørende, beskrives her fra et beboerperspektiv. Slik antyder

³⁶⁴ Se Dirksmeier og Helbrecht (2015: 277f.) eller Füller og Michel (2014: 1306).

³⁶⁵ «Da sprechen die halt spanisch und da halt dies und da das. Dass ist schon so eine größere Durchmischung, wenn die Sprache dann nicht mehr deutsch ist, sondern das Italiener und Spanier und Deutsche, sich dann auf englisch unterhalten müssen, weil sie erstmal die deutsche Sprache gar nicht so können. Das wirkt auf mich erstmal so, dass wenn da eine Gruppe von Spaniern zusammensitzt, die dann zusammen nur spanisch sprechen, dann wirkt das schon so ein bisschen wie so eine Cliquenbildung. Ob es das dann letzten Endes ist, kann ich nicht beurteilen. Aber es ist dann schon ein bisschen befremdlich, wenn du dann durch die Kneipen läufst und alle sprechen eine ganz andere Sprache als du es eigentlich gewohnt bist. Dass man sich nicht mehr auf deutsch unterhält, das hat dann so ganz komische Züge.» 8KB: 11.

³⁶⁶ «Ansonsten gibt es jetzt immer nur so Cafés to go und ich bin auch oft von Menschen angesprochen worden, die jetzt nicht so gut englisch sprechen, «Frau Yasemin, was ist denn Café to Go? Kommt das aus Togo, oder so?» [lacht] «Na, es ist zum mitnehmen.» So banale Sachen, aber immer so in diesen Sprachen. Und dann sind es natürlich auch die Preise und alles. Das ist dann nichts mehr für die Menschen die hier wohnen.» 6KB: 12.

informantene den betydning språk kan ha for hvordan et sted oppleves. Følelsen av utenforskap i eget nærmiljø fremstår i denne sammenheng som språklig betinget.

Fremmede språk i butikkene

Foto: Sara Kohne.

Betraktet som: «[...] det viktigste tegnsystemet i menneskesamfunnet,»³⁶⁷ blir vår språkforståelse, ifølge sosiologene Berger og Luckmann, en forutsetning for at vi kan komme til begrep om vår hverdag og inngå i en virkelighet som vi deler med andre.³⁶⁸ Språkets evne til å være samlende fremheves også av språkviteren Per Linell, som samtidig slår fast at en slik egenskap også innebærer grensedragninger. Hermed vil mennesker med en språklig betinget gruppetilhørighet gjerne oppfatte andre, som ikke tar del i samme språkfelleskap, som utenfor eller tilhørende andre grupper.³⁶⁹ I et område som allerede er kjent som et sted hvor man kan komme i berøring med ulike grupper som snakker tyrkisk, kurdisk og arabisk, synes både Mirac og Yasemin å oppleve at tysk ikke lenger har samme status som fellesspråk i området som tidligere. Ankomsten av nye språkfelleskap som, i brudd med det tilvante, oppleves som fremmede, viser at det fra et beboerperspektiv kanskje ikke er alle som har like lett for å ta del i det som fremstår som en ny språklig hverdag. Emine derimot, som driver en liten forretning i området, gir imidlertid inntrykk av å være i stand til dette. Samtidig har hun en velvillig innstilling til de besøkende:

³⁶⁷ Berger og Luckmann (2000 [1966]: 55).

³⁶⁸ Ibid.

³⁶⁹ Linell (1982 [1978]: 22f.).

– *Og hvordan får du med deg at disse menneskene er turister?*

Gjennom språket, at man snakker mer til deg på engelsk. Også her i butikken, når de kommer inn og spør «Snakker du engelsk?» [...] Jeg sier «Ja litt.» Og så begynner de å kommunisere. [ler] Det er jo også moro. [...] for meg er det greit. Da er jeg ikke en sånn som sier at de heller må lære seg tysk. Men så prøver de på det selv og sier noe sånt som «Jeg kan litt tysk.»³⁷⁰

Som forretningskvinne synes hun å tilpasse seg den språklige utviklingen i sitt område. På pragmatisk vis kan hun kanskje sies å imøtegå oppkomsten av situasjoner hvor kommunikasjon på engelsk finner sted som en naturlig følge av at flere turister besøker området. Tilpasning eller ikke, gjennom sine drøftinger av språkets innflytelse på vår stedsopplevelse, understreker kulturgeografen Tuan at måten vi mentalt relaterer oss til steder, gjennomgående preges av språklige forhold. I noen tilfeller kan disse være med på å forandre et sted på en mer gjennomgripende måte enn om det skulle ha blitt gjennomgått fysiske forandringer.³⁷¹ Også utsagnene til informantene viser at forandringer i språk og språkbruk er faktorer som virker inn i måten de opplever, og forholder seg til, sine omgivelser på et hverdagslig plan.

Som «åsted» for det som er blitt omtalt som en relativt ny form for urban turisme, blir det klart at mange informanter opplever Kreuzberg SO36 som en bydel i markant endring. Beskrivelsene som i denne sammenheng er blitt gitt av situasjonen i området tyder til en viss grad på et delt syn på denne utviklingen blant lokalbefolkningen. På den ene siden fremheves den økonomiske stimulerende effekten av flere besøkende for det lokale næringsliv, en effekt som enkelte også mener gir seg utslag i at bydelen blir mer attraktiv og vital. På den andre siden blir bydelens popularitet og det som oppleves som en stadig sterkere strøm av tilreisende, å betrakte som en kilde til konflikt i møte med beboere på stedet. Fra et beboerperspektiv knyttes frustrasjoner til de besøkendes atferd som i mange tilfeller oppfattes som grenseoverskridende, invaderende og hensynsløs. Særlig lydnivået på ukurante tider har ifølge flere

³⁷⁰ «– *Und wie kriegst du hauptsächlich mit, das die Menschen Touristen sind? Über die Sprache, das man mehr auf englisch angesprochen wird, auch im Laden. Wenn sie reinkommen und fragen, können sie Englisch? [...] Ja ich sage, ein bisschen und dann fangen die an, zu kommunizieren (lacht). Es macht auch Spaß [...] für mich ist es ok. Ich bin da nicht so und sage die müssen jetzt deutsch lernen. Aber die versuchen dann und sagen sowas wie, «Ich kann ein bisschen deutsch», oder so.» 7KB: 4.*

³⁷¹ Tuan (1991: 689).

informanter utartet seg og blitt intensivert med det som skal ha utviklet seg til å bli en «party-kultur» på stedet. I denne sammenheng gis det også uttrykk for bekymring for det ry som Kreuzberg SO36, i samspill med kommersielle interesser, har fått som et sted for et utsvevende uteliv. Forventningene blant de tilreisende synes med andre ord ikke å være på bølgelengde med mange informanternes syn på området. I møtet mellom hverdag og fritid tegnes en konfliktlinje opp med hensyn til hvem som skal ha rett til å definere området. En tilsvarende problemstilling synes også å gi seg utslag i opplevelser knyttet til endringer i områdets «språklandskap». Selv om noen åpenbart klarer å tilpasse seg, og kanskje til og med dra fordel av, bruken av nye språk i området, opplever andre en slik utvikling som utfordrende. Manglende språklige forutsetninger synes her å kunne gi seg utslag i forvirrende situasjoner. Fra et beboerperspektiv ser disse ut til å bære i seg et element av fremmedgjøring all den tid de bryter med en tilvant språklig forståelse og tilegnelse av ens omgivelser.

Utviklingen med et stadig økende antall turister og andre besøkende i urbane og sentrumsnære områder som Kreuzberg SO36, kan som nevnt spille en avgjørende rolle for hvordan gentrifiseringen opptrer på slike steder.³⁷² At et slikt forløp har en økonomisk slagside, fremgår mer eller mindre tydelig av informantenes utsagn. Karan sier rett ut at siden området han bor i er blitt: «[...] veldig turistmessig, [så] har alt blitt veldig dyrt».³⁷³ Slik gis vi inntrykk av at det som fremstår som en «turistifisering» av området, blir betraktet som en pådriver for endringer som i Kreuzberg SO36 i tillegg til å gjøre seg gjeldende på et økonomisk og materielt plan, også gir seg til kjenne sosialt og kulturelt. Som Cocola-Gant er inne på blir samspillet mellom turisme og gentrifisering særlig tydelig når førstnevnte bidrar til at en økonomiske velstående gruppe også begynner å få øynene opp for et område.³⁷⁴ Jeg vil i det følgende se hvordan informantene i tillegg til turistenes ankomst, nettopp fremhever tilflyttingen av et bedrestilt beboerskap som utslagsgivende for det som blir å betrakte som en annen type endringer i deres nærmiljø.

³⁷² Jf. Novy (2014: 254f.).

³⁷³ «[...] weil es eine sehr touristische Gegend geworden ist, ist alles teurer geworden.» 9KB: 5.

³⁷⁴ Cocola-Gant (2015: 4f.), se også Gotham (2005).

6.2 Nye innbyggere, nye hus og nye måter å være på

Blant de som forsker på gentrifisering, er nettopp ankomsten av et økonomisk velstående beboerskap å betrakte som bestemmende for at oppvurderingen av et område kommer i gang.³⁷⁵ Ved å ta i bruk termen «*the gentry*» betoner Ruth Glass nettopp den øvre middelklassens sentrale rolle i denne prosessen.³⁷⁶ Informantenes beskrivelser av det som fremstår som en spesifikk nyankommet beboergruppe i Kreuzberg SO36, kan ses i sammenheng med demografiske endringer knyttet til et annet forløp som påvirker deres opplevelse og tilknytning til området.

6.2.1 Rike «outsidere»

Flere informanter gir uttrykk for skepsis og mistro overfor det som fremstår som en ny gruppe av beboere i området. Ulrike har inntrykk av at folk flytter til Kreuzberg SO36 ut fra et motiv om økonomisk lønnsomhet, uten at de synes å være interessert i andre aspekter ved stedet. Med en litt skarp undertone forteller hun: «[...] plutselig kommer det folk som ikke har noen relasjon til stedet. Men det er også det samme for dem. De har sannsynligvis kommet hit fordi det har vært lønnsomt, man har fortsatt kunnet kjøpe rimelige leiligheter her.»³⁷⁷ Også Yasemin ser med skepsis på sine nye naboer. Hun beskriver disse som unge og pengesterke mennesker, en gruppe som i sin fremtreden og ved sine væremåter, på markant vis skiller seg fra bydelens befolkning forøvrig:

Ja hvem kommer? De trenger jo ikke en gang å komme hit, de sender pengene sine. De kjøper leilighetene [...]. Det er det ene, altså pengene kommer hit og leilighetene blir solgt for en spottpris. Og så kommer selvfølgelig folk som kan betale for dette. Det kan være at man ikke hører til samme sosiale klasse. Man spiser og drikker annerledes, man morer seg annerledes, man går til andre steder, man betaler andre priser for en øl eller et glass vin. Slik begynner det, altså området deler seg. Visse mennesker kommer hit, jeg vet ikke hvem de er, de er unge og de tjener godt.³⁷⁸

³⁷⁵ Se for eksempel Clark (2005), Holm (2010a), Lees, Slater og Wyly (2008), Ley (1996) eller Glass (1964).

³⁷⁶ Glass (1964: xviii-xix).

³⁷⁷ «[...] es landen jetzt auf einmal Leute hier die haben keinen Bezug hierher. Das ist denen auch grad egal. Die sind halt hier, weil es sich lohnt und weil man sich hier noch günstig Wohnungen kaufen konnte.» 4KB: 4.

³⁷⁸ «Ja wer kommt? Ja und sie brauchen ja auch gar nicht zu kommen, sie schicken ihre Gelder. Sie kaufen die Wohnungen [...]. Das ist das Eine, also das Geld kommt hierher und die Wohnungen

På bakgrunn av det som oppfattes som en annen livsstil og en bedrestilt økonomi, ser vi at både Ulrike og Yasemin opplever de nyankomne som et nytt og fremmed element i nærmiljøet. Som Yasemin kommer inn på, synliggjøres et merkbart klasseskille, noe som spesielt gir seg utslag i det som fremstår som en fysisk avsondring fra det omkringliggende. Dette blir tydelig når Yasemin forteller om oppføringen av et atskilt kvartal i Dresdener Straße.

6.2.2 Et nytt boligkvartal – en uvirkelig verden

I forskningen på gentrifisering har man i overveiende grad observert og fremhevet at en slik demografisk utvikling som informantene er inne på, ofte medfører endringer i et områdes bebygde landskap.³⁷⁹ Men der mange studier har tatt utgangspunkt i koblingen mellom ressurssterke tilflyttere og modernisering av eldre og nedslitt bebyggelse, har man i mindre grad sett på forholdet mellom *nybygde boliger* og innflyttingen av et slikt befolkningssjikt.³⁸⁰ En viktig grunn til dette har vært at nyoppført boligmasse ikke har latt seg knytte til en direkte fortrenkning av allerede etablerte beboere, et aspekt som i lengre tid har vært ansett som helt sentralt i gentrifiseringsprosessen. Først i nyere forskning har det blitt aktuelt å se nærmere på såkalt «nybygg-gentrifisering», forstått som et eget forløp ved denne.³⁸¹ I en slik sammenheng kommer bysosiologen Andrej Holm inn på det han omtaler som «luxury housing enclaves».³⁸² Disse omfatter en type nybygg som gjerne oppføres i sentrumsnære byområder. Med utgangspunkt i internasjonale studier, så vel som i egne undersøkelser av ulike boligprosjekter i bydelene Mitte og Prenzlauer Berg i Berlin, konstaterer Holm at bygg som dette ofte har en påkostet og eksklusiv bostandard, og at

werden verscherbelt, und dann kommen natürlich Leute die das bezahlen können. Möglicherweise gehört man da nicht derselben Kaste an. Man isst anders, man trinkt anders, man amüsiert sich anders, man geht anderswo in, man zahlt andere Preise für ein Bier oder einen Wein. So fängt das an, also das ist, also es spaltet sich. Also es sind irgendwelche Leute, ich weiß es nicht, ein bisschen wohlverdienende, junge.» 6KB: 19.

³⁷⁹ Se for eksempel Clark (2005), Lees, Slater og Wyly (2008) eller Glass (1964).

³⁸⁰ Lees, Slater og Wyly (2008: 103) og Holm (2010a: 14). Se også avsnitt 6.4.

³⁸¹ Davidson og Lees (2005 og 2010). Selv om «nybygg-gentrifisering» for det meste forbindes med nybygg på tidligere industri- eller havneområder i byen, finnes det stadig flere eksempler på at dette forløp også blir synlig i allerede eksisterende boligområder. Jf. Lees, Slater og Wyly (2008: 141) og Holm (2010a).

³⁸² Holm (2013: 176).

de som regel selges til folk med en atskillig høyere inntekt og formue enn gjennomsnittet. Det påpekes også at kjøpere av slik eiendom snarere enn å orientere seg mot de sosiale og kulturelle ressursene som et område har å by på, først og fremst interesserer seg for de kommersielle aspektene ved dette. Dette blir, ifølge Holm, å se i sammenheng med det som beskrives som en «ekspressiv» levemåte blant de som bor på slike steder. Gjennom en individuelt tilpasset boligutforming stilles gjerne rikdom og smak til skue. Samtidig legges det i liten grad til rette for å knytte naboskapsforbindelser som går utover de nyoppførte kompleksenes klart definerte grenser. Slik bidras det med relativt lite kapital til de omkringliggende omgivelsene.³⁸³

Det nye kvartalet som Yasemin sikter til, synes å kunne ses i lys av en «nybygg-gentrifisering» generelt. Samtidig kan hennes beskrivelse av boligkomplekset og dets beboere ses i sammenheng med Holms betraktninger. Bygningene ligger nordvest i Kreuzberg SO36 og grenser mot sentrumsbydelen Mitte. De ble delvis reist på det åpne og tomme arealet der muren mot Øst-Berlin tidligere gikk. Med dets fysiske fremtoning og nyinnflyttede beboere, synes kvartalet for Yasemin å skille seg ut fra omgivelsene på en måte som kan gi inntrykk av at en ny sosial «mur» er i ferd med å konkretisere seg i området.

Nytt og påkostet boligkvartal i Dresdener Straße

Foto: Sara Kohne.

I sin eksklusive fremmedartethet sammenliknes kompleksets beboere med befolkningen i Prenzlauer Berg³⁸⁴ – der et tilflyttet ressurssterkt beboerskap er kjent

³⁸³ Ibid. (2010b).

³⁸⁴ En av byens fremste eksempler på en gentrifisert bydel, se avsnitt 1.1.

for å leve ut en forestilling om det trygge og gode familieliv. Yasemins assosiasjon samsvarer i så måte med Holms beskrivelse av sistnevnte område som byens: «showcase for family gentrification».³⁸⁵ Hun forteller:

Vi har et strøk her i Kreuzberg, i Dresdener Straße, hvor bygårdene er en verden for seg selv uten noen som helst kontakt med Kreuzberg, verken bygningene eller dets beboere. Det er en lukket verden. Befolkningen der er sannsynligvis snarere som i Prenzlauer Berg, med mange flotte barnevogner. Rett og slett andre folk.

– *Hvordan opplever du det?*

De går rundt i deres egen verden, i sine bakgårder, som om de er på månen eller et annet sted. Slik opplever jeg det. For meg føles det som om det er en verden som ikke er virkelig, sånn midt i Kreuzberg. De kommer ikke til Kreuzberg, de kommer til dette fine anlegget. Men med en gang de forlater anlegget kunne de jo havne på Kottbusser Tor. Det ville jo vært et sjokk. Det er altså mennesker som egentlig ikke har noe forhold til området her, som verken er kjent med det, eller har valgt det når de flyttet til denne bydelen. Det de derimot har valgt er dette forespeilte stykke paradis.³⁸⁶

Slik synes Yasemin å betrakte kvartalet i Dresdener Straße som et kunstig sted som, ved å kretse omkring sin egen innhegning, vender seg bort fra omgivelsene. Sett utenfra blir kontrasten til forholdene omkring såpass påtakelig at kvartalet, med dets beboere, fortoner seg som en parallell, nærmest prospektaktig, verden som i sin avsondring nettopp får preg av noe uvirkelig. Den britiske forfatteren Jonathan Raban beskriver i en annen sammenheng et plan hvor en tilsvarende brytning kan sies å finne sted: «The city as we imagine it, the soft city of illusion, myth, aspiration, nightmare, is as real, maybe more real, than the hard city one can locate on maps, in statistics, in monographs on urban sociology and demography and architecture.»³⁸⁷ I motsetning til en by satt sammen av «harde» fakta og saksforhold, fremkommer en «myk» urban virkelighet vevd sammen av forestillinger på et imaginært plan. Til forskjell fra Raban, som betrakter disse sidene ut fra en tanke om en nyanserende «ontologisk»

³⁸⁵ Holm (2013: 171).

³⁸⁶ «Wir haben einen Teil hier in Kreuzberg, das ist Dresdener, zu Mitte hin. Die Anlage und so, das ist eine Welt für sich, die hat nichts mit Kreuzberg, weder die Bewohner, noch diese Bauten haben was mit Kreuzberg zu tun. Das ist eine in sich abgeschlossene Welt. Das sind Leute, wahrscheinlich wie im Prenzlauer Berg das wirst du dann da eher sehen, mit vielen schönen Kinderwägen, andere Leute einfach. – *Wie wirkt das auf dich?* Die kommen in diese heile Welt hinein, diese Innenhöfe, als ob sie in einer Mondlandschaft, irgendwo anders, also so kommt es mir vor. Das sind so Welten die eigentlich nicht real sind empfinde ich, so eine Anlage mitten in Kreuzberg. Sie kommen nicht nach Kreuzberg, sie kommen in diese schöne Anlage, aber sobald sie die Anlage verlassen, dann könnten sie am Kottbusser Tor landen. Das wäre dann ja ein Schock. Also das sind Menschen die mit den Orten eigentlich nichts zu haben, weder ihn kennen, oder den Ort so gewählt haben wenn sie in diesen Bezirk kommen. Sondern sie haben dieses Stückchen vorgegaukeltes Paradies gewählt.» 6KB: 19-20.

³⁸⁷ Raban (1974: 2).

jevnbyrdighet, synes Yasemins beskrivelse av kvartalet og dets beboere som en nærmest illusorisk verden, imidlertid å være forankret i hennes egen virkelighetsoppfatning som oppfattes som reell i «hard» forstand.

Som Yasemin er inne på, kan kvartalet sies å tilby dets beboere det sosiologen Zygmunt Bauman kaller for «isolasjonens trygghet». Ved å redusere kontakten med området og dets befolkning forøvrig, til det som tenderer mot et minimum, legger komplekset seg på et uforpliktende og ikke-personlig plan. Bauman beskriver dette som en: «[...] «ikke-nabolags-betingelse», [eller] immunitet fra lokal innblanding, en idiotsikker, usårbar isolasjon, oversatt som personlig «sikkerhet» for dem selv, hjemmene og lekeplassene deres.»³⁸⁸ En slik innretning, som i sin tilbaketrekning settes opp rundt en individualistisk orientert livsførsel blant «likemenn», finner vi også tematisert hos Richard Sennett. Ved å vise i retning av en livsholdning preget av sosial likegyldighet, betraktes denne som: «[...] the obvious enemy of cooperation».³⁸⁹ Med utgangspunkt i det som kan forstås som et moderne individualismebegrep utarbeidet av den politiske teoretikeren Alexis de Tocqueville, gir sosiologen en nærmere beskrivelse av en slik type innstilling: «[...] individualized withdrawal seems the perfect recipe for complacency: you take for granted people like yourself and simply don't care about those who aren't like you; more, whatever their problems are, it's their problem. Individualism and indifference become twins.»³⁹⁰ På bakgrunn av en slik «tvillingformasjon» tydeliggjøres den tendens som antydes av Yasemin, der kompleksets beboere foretrekker å inngå i fellesskap blant sine egne, fremfor å opprette kontakt med andre i området. Inntrykket vi får av «[...] dette forespeilte stykket paradiset» – eller en verden og et fellesskap avsondret i sin egen idyll fra en verden der ute, synes å tangere den melankoli som Bauman beskriver i sin bok *Community*, der det som forespeiles i utgangspunktet er tapt og som sådan søkes: ««Community» is nowadays another name for paradise lost - but one to which we dearly hope to return, and so we feverishly seek the roads that may bring us there.»³⁹¹

³⁸⁸ Bauman (2006 [1998]: 42).

³⁸⁹ Sennett (2013: 166).

³⁹⁰ Ibid.: 188.

³⁹¹ Bauman (2001: 3).

Ikke langt unna kvartalet i Dresdener Straße bor ekteparet Ajda og Max. I likhet med Yasemin har også de fått med seg at det nye komplekset har ført med seg et annet beboersegment til området. Imidlertid synes begge at det er vanskelig å tegne et nøyaktig bilde av de nyankomne. De er forholdsvis sikre på at det dreier seg om tyskere, men usikre på om disse kommer fra Berlin. Max viser til leilighetenes høye prisnivå og slutter seg til at det må være folk som kommer utenbys fra, da han vanskelig kan tenke seg at innbyggere i Kreuzberg SO36, og byen forøvrig, disponerer over økonomiske ressurser av denne størrelsesorden:

– *Du sa at det var nye folk som kommer, et nytt klientell. Hvem er det? Hva slags folk flytter nå hit?*

A: Godt spørsmål, det vet jeg ikke. De kommer kanskje utenbys fra og bygger bare her, altså de begynner med byggeprosjekter. Jeg vet ikke hvem det er som bor i disse nye bygningene.

[Ajdas ektemann Max kommer inn i samtalen og tilføyer]:

M: Altså særlig her, ved hele området der muren stod, det har de jo nå bygget igjen. Der koster kvadratmeteren, hvis du kjøper noe der, mellom tre- og fem tusen euro. Her fra strøket er det definitivt ingen som har råd til det. Men jeg vet heller ikke hvem det er som har råd til dette, altså hvor de nå kommer fra. Men jeg tror at mange snarere kommer fra Vest-Tyskland, men ikke fra Berlin. Det er ikke-berlinere.

– *Men i all hovedsak tyskere?*

[Begge svarer samtidig]: Ja, ja.³⁹²

Ved å beskrive innflytterne som i hovedsak vesttyske, viser Max at han fremdeles opererer med et skille som følger den gamle akse mellom øst og vest. Implisitt vises det til et gap i velstand og inntekter som fremdeles kan sies å gjøre seg gjeldende blant befolkningen i det forhenværende øst og vest. I en slik sammenheng blir det tydelig at folk fra «Vest-Tyskland» for Max fremstår som mer velstående.³⁹³ Selv om informantene beskriver det nye kvartalet og dets beboere som fysisk, sosialt og økonomisk atskilt fra de omkringliggende forhold i Kreuzberg SO36, blir det samtidig klart at deres egne utsagn er preget av en viss distanse. Verken Yasemin, Ajda eller

³⁹² « – *Du meintest hier kommen neue Menschen her, ein neues Klientel. Wer ist das, was für Leute ziehen jetzt hierher? Gute Frage, weiß ich nicht. Vielleicht sind sie ausserhalb Berlins, dass sie hier nur bauen, Bauprojekte anfangen. Ich weiß nicht, wer in diesen neuen Gebäuden wohnt. [Ajdas Mann Max kommt hinzu]: Also speziell hier, den ganzen Mauerstreifen, den sie jetzt hier zugebaut haben. Da kostet der Quadratmeter, wenn du es kaufst, zwischen drei-und fünftausend Euro. Das kann sich hier aus dem Kiez definitiv kaum einer leisten. Aber wer sich das genau leisten kann, das weiß ich jetzt auch nicht, also wo die dann herkommen. Aber ich vermute viele eher aus Westdeutschland, aber nicht aus Berlin, Nichtberliner. – Aber hauptsächlich Deutsche?* [Beide antworten]: Ja ja.» 10KB: 14.

³⁹³ Opprettholdelsen av det gamle skillet i en slik forstand er stadig et aktuelt tema, se for eksempel avisartikkelen «Entgeltatlas zeigt großes Ost-West-Verdienstgefälle» i Süddeutsche Zeitung [publisert 11.05.2016].

Max kommer nærmere inn på om de selv har besøkt komplekset eller truffet de nye naboene. Det hele synes med andre ord å bli betraktet utenfra. Slik opprettholdes en avstand som kan sies å gjøre seg gjeldende på flere nivåer og fra ulike sider.

6.2.3 Fettfri latte og stilige skjorter – avstandens smak og behag

For Ajda og Max synes de nyankomne i Dresdener Straße imidlertid ikke å peke seg ut på noen spesielt synlig måte i gatebildet. Likevel gir begge inntrykk av at de ville vært i stand til å skjelve dem fra den etablerte lokalbefolkningen:

– *Ville dere gjenkjenne disse folkene på gaten, altså at det er noen som egentlig ikke hører til her?*

A: Nei, i grunnen ser man det ikke. Enten har de tilpasset seg, eller så bor de ikke her. Hvis man nå hadde tatt et bilde av gatene og menneskene, ville de ikke være iøynefallende. Men hvis de bestiller noe på en kafé, melk med tju prosent fett eller uten laktose, så ville man kanskje finne ut av det. [Ler, mens Max nikker bekreftende med hodet].³⁹⁴

Ved å komme inn på situasjoner der tilhørighet til en bestemt gruppe tenkes å bli tilkjennegitt gjennom handlinger som uttrykker smak og preferanser, pekes det i retning av forhold som kan ses i sammenheng med det sosiologen Pierre Bourdieu omtaler som «habitus». Forstått som et begrep for kroppsliggjorte sosiale mønstre som bidrar til å forme måten vi oppfatter og skaper mening i vår omverden, vil det ut fra Bourdieus perspektiv her dreie seg om et varig sett av føringer som blir bestemmende for struktureringen av våre sosiale handlinger og representasjoner. Slik kommer vi til å oppfatte verden ut fra bestemte posisjoner som kan sies å være gitt i den forstand at de er distribuert i henhold til en fordeling av visse sosiale og økonomiske forutsetninger og muligheter. Mennesker med en liknende erfaringsmessig bakgrunn som tilhører samme samfunnsmessige sjikt, vil slik tendere mot å ha samsvarende former for habitus og dermed fremstå med visse fellestrekk (i både en bevisst og ubevisst forstand).³⁹⁵ Det er i en slik sammenheng at smak og preferanser for Bourdieu blir å

³⁹⁴ « – *Würdet ihr die Leute auf der Straße erkennen, dass das jetzt Jemand ist der hier eigentlich nicht hingehört?* Nein, das meinte ich ja, eigentlich sieht man das nicht, entweder haben sie sich angepasst, oder sie wohnen gar nicht hier. Wenn man jetzt ein Foto machen würde, von den Straßen und den Menschen, wären sie jetzt nicht auffällig. Wenn sie jetzt aber im Café etwas bestellen, mit 20 Prozent fettarmer Milch oder laktosefrei, dann würde man es vielleicht rausfinden können. [Lacht, während Max zustimmend mit dem Kopf nickt].» 10KB: 14-15.

³⁹⁵ Bourdieu (2006 [1980]a).

betrakte som uttrykk for sosiale bestemmelser som fattes på et nivå som går utover det individuelle. Manifestert gjennom moralforestillinger, estetiske preferanser og ulike former for praksis, synliggjøres med andre ord den enkeltes relasjon til det sosiale rom:

[s]mak er en form for praktisk mestring av samfunnsmessige fordelinger [...], og det går alltid sammen med en følelse for hva som vil passe eller ikke passe for et individ som har den eller den posisjonen i det sosiale rommet. Smaken virker som en slags sosial stedsans (*sense of one's place*) og orienterer de som har en spesiell plass i det sosiale rommet mot de sosiale posisjonene som passer til deres egenskaper, og videre mot de virksomheter eller goder som passer for de som har denne posisjonen.³⁹⁶

I henhold til en slik betraktningssmåte vil det å bestille en kaffe med melk som er laktosefri eller som har et bestemt fettinnhold, kunne tolkes som uttrykk for en bestemt sosial plassering eller tilhørighet. Handlingen sier med andre ord noe som går utover den som handler. Ved deres assosiasjon antyder Ajda og Max samtidig at de sitter inne med en implisitt kunnskap som gjør dem i stand til å skille mellom ulike sosiale befolkningsgrupper i deres nærområde, til tross for at slike forskjeller ikke utpreget er synlige. Spørsmålet om det dreier seg om kunnskap eller fordommer, eller kanskje begge deler, lar vi imidlertid stå åpent.

Også Mirac har merket seg tilstedeværelsen av nye beboere i området der han bor. Han gir uttrykk for å være fremmedgjort i sitt eget nærmiljø, og knytter denne følelsen til de nyankomne: «Det er irriterende at menneskene som flytter hit, gir en følelsen av at man – når man beveger seg i gatene, gjennom strøket og på alle disse små kafeene – at man gis en følelse av å ikke høre til her. Det går en på nervene.»³⁹⁷ Inntrykket som formidles av å være «out of place», eller av å ikke lenger passe inn, blir å se i sammenheng med den avstand, og de skillelinjer, som anskueliggjøres ved at en økonomisk bedrestilt gruppe finner seg til rette i hans nærområde og tilegner seg deler av det. Dette blir spesielt tydelig i forbindelse med en bar som han lenge har frekventert før den ble til et yndet sted for et nytt og pengesterkt klientell. Til forskjell fra Ajda og Max, er det spesielt denne gruppens synlighet i området som han fester seg

³⁹⁶ Ibid. (1995 [1979]: 218).

³⁹⁷ «Was nervt ist , dass man das Gefühl hat, dass die Menschen die hierher ziehen, dass die einem das Gefühl geben das man hier, wenn man durch die Straßen läuft, durch den Kiez, durch diese vielen kleinen Cafés, dass die einem das Gefühl geben das man hier nicht mehr dazu gehört. Das nervt.» 8KB: 14.

ved. Tilstedeværelsen av stadig flere mennesker som ved deres elegante og ekstravagante klesstil, signaliserer rikdom og velstand, bryter med hans eget bilde av det Kreuzberg SO36 som han selv synes å ha kjent seg som en del av. Han forteller:

Så har det nå blitt slik at hvis man kommer til Mir, så har [...] terskelen for å gå inn der naturlig nok blitt høyere. Siden det først og fremst er uvant hvis det sitter folk der som har litt mer penger enn deg. Man spør seg selv om man fortsatt hører til der? Det er en rar følelse. Fordi Kreuzberg alltid har vært alternativt og uten mye penger, og uten at det fantes folk om kvelden som sitter der på kneipen med dressjakke og stilig skjorte. Slikt fantes ikke før. Og nettopp sånt ser du nå. Folk som sitter i drakt og kjole på pizzeriaen.³⁹⁸

Ajda provoseres ved visse sider av de nyankomnes fremferd. Først og fremst knyttet til måten de innretter seg på i området. Snarere enn å tilpasse seg omgivelsene de kommer til, mener hun at de heller går i gang med å tilpasse disse til egne behov:

Altså, de godtar det ikke som det er – og i Prenzlauer Berg ser du det samme. De anerkjenner det ikke, de vil endre det. Og nå skjer det samme også her. [...] Utstedet «Henne» der borte på hjørnet, det har i hvert fall vært der så lenge jeg har vært her, men kanskje har det vært der i femti år. Ja, og så flytter de plutselig inn en etasje over og sier «Ja, nå kan du ikke lenger lage kylling, lukten trekker inn i leiligheten vår.» Folk i Prenzlauer Berg er også slik, liknende ting har også skjedd i strøket der.³⁹⁹

Ved å trekke paralleller til liknende fremferd som hun har observert i den gentrifiserte bydelen Prenzlauer Berg, viser hun implisitt til en utvikling som hun ikke ønsker for sitt eget nærområde.⁴⁰⁰ Også Peter føyer seg inn i rekken av informanter som er skeptisk til den demografiske utviklingen i området, og som sitter igjen med et dårlig inntrykk av de nyankomne:

Et helt nytt klientell er i ferd med å trekkes til [området]. Altså, vi kan si at det er et misforhold på samme måte som mellom en kuruke og fluene. Slik ser det ut og slik er også

³⁹⁸ «Und dann ist es natürlich so, wenn du dann in das Mir gehst, da ist dann die Hemmschwelle jetzt da rein zu gehen natürlich größer. Weil es dann schon erstmal ungewohnt ist, weil dann da auch Leute sitzen mit ein bisschen mehr Geld und du dir dann sagst, passt du denn da noch so dazu? Das ist dann schon so ein komisches Gefühl, weil Kreuzberg war immer alternativ und ohne viel Geld, ohne das dann da jemand mit Sakko sitzt und schickem Hemde, abends in der Kneipe, das gab es halt nicht. Und das siehst du dann auch irgendwie dann, im Kostüm und Kleid an der Pizzeria da sitzen und das ist dann schon, ja.» Ibid.: 18.

³⁹⁹ «Also sie nehmen nicht, im Prenzlauer Berg siehst du das auch, sie nehmen es nicht so wie es ist an, sie wollen es ändern. Und das passiert jetzt gerade hier auch. [...] Also das ist wie zum Beispiel «Die Henne» da an der Ecke, die gibt es auf jeden Fall schon seitdem ich hier bin, vielleicht ist es aber auch schon 50 Jahre da. Ja und dann ziehen die [Zuzügler] auf einmal eine Etage höher da ein und dann sagen die, «Ja du kannst jetzt keine Hähnchen mehr machen, das riecht jetzt in der Wohnung.» Die Prenzlauer Berger sind auch so, solche ähnlichen Sachen sind auch dort im Kiez passiert.» 10KB: 9-10.

⁴⁰⁰ Se også avsnitt 6.2.2. for en beskrivelse av befolkningen i Prenzlauer Berg.

disse folkene. Virkelig ekle. Når du får med deg hvordan de snakker så høres det virkelig ikke bra ut «Man må nok ha gjort seg fortjent til å kunne bo her», sier de. Selv om det finnes folk her som nettopp har bidratt til at denne bydelen har blitt så fin og trivelig som den er nå.⁴⁰¹

Slik blir de nye beboere i overveiende grad beskrevet ved lite sympatiske trekk som først og fremst viser seg i atferd og væremåter. At den negative oppfatningen av de nyankomne fremstår som såpass utbredt blant informantene, kan tyde på at førstnevnte – på en overordnet måte – bryter med sistnevntes syn på hvordan området bør være. Geografen Tim Cresswell observerer at grupper med ulike forestillinger om hva som er riktig, rettferdig eller passende for et sted, strukturerer en normativ verden som trer frem og blir synlig i tilfeller hvor man overskrider regler for hva som er, og ikke er, akseptabelt.⁴⁰² Cresswell forklarer i denne sammenheng hvordan et steds normative geografi gjerne formes, eller finner sin bestemmelse, gjennom nettopp konflikt og maktkamp:

It is when different spatial ideologies come into conflict that they are taken out of the role of «common sense» and are stated as «the right way» – the «orthodoxy». It is at this point, when different cultural values clash, that the normative geographies are defined by those with the power to do so.⁴⁰³

Selv om verken Ajda, Max, Mirac eller Peter nevner eksempler på direkte konflikter mellom den etablerte lokalbefolkningen og nye beboere, anskueliggjøres likevel det som fremstår som en latent konfliktlinje gjennom deres utsagn. Det blir tydelig at gruppen av nye beboere, for flere informanter, bidrar til å tegne et bilde av Kreuzberg SO36 som kolliderer med det som i forrige kapittel er blitt beskrevet som et annerledes, sosialt åpent og inkluderende sted.⁴⁰⁴ Slik det fremkom i forbindelse med turistenes ankomst til området, blir igjen spørsmålet om definisjonsmakt aktuelt.

Informantenes inntrykk av at området er i endring og at det dannes nye skillelinjer mellom deler av befolkningen, kommer også til uttrykk gjennom beskrivelser av hvordan forretningsstrukturen har forandret karakter.

⁴⁰¹ «Es wird ein ganz neues Klientel angezogen. Also sagen wir mal es ist ein Missverhältnis wie mit dem Scheißhaufen und den Fliegen. So sieht das aus, und so sind die Leute auch. Wirklich ekelhaft, wenn du deren Reden hörst, das ist echt nicht schön. «Hier muss man einiges für getan haben, wenn man hier wohnen will», sagen die. Obwohl da Leute sind, die diesen Stadtteil erst zu diesem schönen und lebbaren gemacht haben.» 11KB: 4.

⁴⁰² Cresswell (1996: 9).

⁴⁰³ Ibid.: 10.

⁴⁰⁴ Jf. kapittel 5.

6.3 Barer, restauranter og trendy utesteder

Som jeg har vært inne på i de to foregående avsnitt, er forandringer knyttet til lokal forretningsstruktur et sentralt moment i informantenes beskrivelser av betydningsfulle endringer i Kreuzberg SO36. Med turistenes inntog og med tilflyttingen av en ny ressurssterk beboergruppe, har mange inntrykk av at det som er blitt ansett som et attraktivt og særegent forretningstilbud,⁴⁰⁵ i løpet av de siste årene har gjennomgått en påfallende transformasjon både med hensyn til omfang og sammensetning.

Forandringer som faller inn under et slik forløp, omtales gjerne som «kommersiell-gentrifisering» og har lenge vært et til dels forsømt forskningsområde.⁴⁰⁶ Som geografen Phil Hubbard påpeker, kan dette ses i sammenheng med at man fra forskningshold har hatt et primært, og ofte ensidig, fokus på boligproblematikken. Slik har endringer i steders forretningslandskap gjerne blitt betraktet som et symptom på denne, fremfor å bli sett på som en spesifikk utvikling med betydelige konsekvenser.⁴⁰⁷ Nyere forskningslitteratur om gentrifisering fremhever forretningsmessige omstruktureringer – som både kan være i forkant, og i kjølvannet av andre forløp, slik som økt turisme og ankomsten av et nytt beboerklientell – være tydelige tegn på gentrifisering.⁴⁰⁸ I denne forbindelse understreker Cocola-Gant at den kommersielle gentrifiseringen bør betraktes som: «a revitalisation process in which the agents of change are not new middle class residents, but new spaces and services aimed at attracting them.»⁴⁰⁹ I det følgende setter jeg fokus på hvordan informantene beskriver og opplever konsekvensene av det som blir oppfattet som endringer i områdets forretningslandskap.

⁴⁰⁵ Jf. avsnitt 5.3 «Falafel, kino, fiskebutikk».

⁴⁰⁶ Slik er det for eksempel påfallende at boken *Gentrification* til Lees, Slater og Wyly, som er ment å gi et omfattende overblikk over emnet, kun inneholder et kort avsnitt over den kommersielle gentrifiseringen (2008: 131).

⁴⁰⁷ Hubbard (2017: 2f.).

⁴⁰⁸ Se for eksempel Hubbard (2017), Zukin m.fl. (2016 og 2009), Cocola-Gant (2015) eller Holm (2010a).

⁴⁰⁹ Cocola-Gant (2015: 3).

6.3.1 Tap av variasjon

Franko, som i over tretti år har drevet en liten tekstilhandel i området, forteller at han i løpet av denne tiden har opplevd en sterk utskifting av forretningsvirksomheten her:

Det er mye som har endret seg når det gjelder forretningene. Alle disse kneipene som er på Oranienstraße, eller her. Av de forretningene som opprinnelig var her er det kun meg som har blitt værende. Ellers har det endret seg totalt. Mariannenplatz har endret seg, tidligere lå det en blomsterhandel der. Her på hjørnet var det et bakeri, her en fiskehandel, som det også var der på Heinrichplatz. Hele Oranienstraße var annerledes enn i dag. Nå er den mer kommersiell, med restauranter og så videre.⁴¹⁰

Han beklager at det som var et særegent forretningsmessig mangfold har måttet vike plassen for en ny og mer konsum- og utelivsorientert næringsstruktur.⁴¹¹ At han i en slik sammenheng fremhever tilstedeværelsen av sin egen virksomhet som den eneste gjenværende, kan tyde på at han betrakter seg selv som en levning fra det «opprinnelige» forretningslandskapet som knyttes til en fordum tid. Yasemin beskriver en liknende utvikling der det som har vært en variert sammensetning av ulike dagligvarehandler i området, med tiden har forsvunnet:

Før hadde vi tre, fire, fem matvarebutikker på Oranienstraße og noen slaktere og ølstuer på gatehjørnene. Greit, den ene skyver den andre ut. Kneipene ble fortrent av tyrkiske lokaler og nå senere ble de tyrkiske butikkene fortrent av barene og restaurantene. Vi hadde sikkert tre eller fire matvarebutikker på Oranienstraße. Nå er det ikke en eneste igjen. De har alle sammen blitt barer, restauranter, bilutleiere eller Spätkäufe [småkiosker som holder nattåpent].⁴¹²

Selv om Yasemin ser ut til å fremstille utskiftingen av næringsvirksomhet som et nærmest naturlig syklisk forløp i området, kan hun, ved å vise til det som foregår som gjennomgående forandringer, også sies å antyde dens betydelige omfang.

⁴¹⁰ «Es hat sich vieles geändert an Geschäften. Diese ganzen Kneipen die dort in der Oranienstraße sind, oder hier. Nur ich bin geblieben, original geblieben. Ansonsten hat es sich hier total verändert. Der Mariannenplatz hat sich verändert, dort war ein Blumengeschäft. Hier an der Ecke war eine Bäckerei, hier war ein Fischgeschäft, auch dort am Heinrichplatz. Die ganze Oranienstraße war nicht so wie heute. Heute ist sie mehr kommerziell, Restaurants und so weiter und so fort.» 3KB: 2-3.

⁴¹¹ Jf. avsnitt 5.3 hvor dette fremheves.

⁴¹² «Wir hatten früher in der Oranienstraße, drei, vier, fünf Lebensmittelläden und teilweise Metzger und teilweise Eckkneipen. Gut der eine verdrängt den anderen. Die Eckkneipen wurden von türkischen Lokalen oder so verdrängt und später wurden die türkischen Läden von den Bars und Restaurants und so verdrängt. Wir hatten in der Oranienstraße, zumindest in dem Abschnitt zwischen Moritzplatz und Wienerstraße, hatten wir locker drei oder vier Lebensmittelläden. Jetzt ist kein einziger mehr da. Das sind Bars geworden, das sind Restaurants geworden oder Autovermietung, oder Spätkäufe.» 6KB: 12.

Også Max, som er i begynnelsen av førtiårene og har bodd i Kreuzberg SO36 i snart tyve år, har lagt merke til at forretningstilbudet i området er i ferd med å endres. Spesielt den omfattende etableringen av utesteder trekkes frem som en årsak til at andre virksomheter har måttet legge ned. Til tross for opphopningen av slike steder, særlig i noen gater, mener han likevel at utviklingen har bidratt til å gjøre strøket mer livlig sett i forhold til den begivenhetsløshet som han kan huske fra tidligere. Her forteller han om utviklingen rundt Schlesische Straße, som med sin nærhet til det tidligere grenseområdet i Øst-Berlin, lenge har vært et sted med få forretninger og et begrenset folkeliv, også i etterkant av murens fall:

Det finnes så uendelig mange [barer] her og de fortrenger nå engang alle de andre handelsvirksomhetene. Særlig på de store gatene, på Schlesische Straße ser man dette allerede nå, der har det jo spredt seg fullstendig ut. Jeg har bodd der tidligere, ved Schlesisches Tor, før jeg bodde her og den gang i 1998 var det dørgende kjedelig der, da skjedde det null og niks. Nå er det full baluba.⁴¹³

Forholdene som Max beskriver, med et utall barer og utesteder, betrakter Mirac, som også er i samme alder og oppvokst i strøket, som en klar forbedring av området. For sin egen del, setter han pris på at utelivstilbudet er blitt betraktelig større og at stedet har blitt mer sentralt enn tidligere.⁴¹⁴ Samtidig understreker han at den kommersielle utviklingen i området må ses i sammenheng med ankomsten av turister og nye beboere. Som Cócola-Gant er inne på, blir et slikt forløp å betrakte i forhold til andre forløp som – ved å sammenfalle i tid og rom – virker inn på hverandre.⁴¹⁵ Mirac forteller: «Før kjørte man til Ku' Damm for å gå på disko, nå må du ikke lenger det. I mellomtiden har infrastrukturen tilpasset seg turismen og denne tilflyttingen, slik at du ikke må gå så særlig langt for å oppleve noe. Det er en stor fordel.»⁴¹⁶

⁴¹³ «Weil es einfach schon so viele gibt, Bars es gibt einfach ohne Ende und die vertreiben halt auch den ganzen anderen Handel. Aber gerade so die großen Straßen, in der Schlesischen Straße sieht man es jetzt schon, die ist ja auch schon völlig zu gewuchert. Da habe ich halt vorher gewohnt, bevor ich hier gewohnt habe, Am Schlesischen Tor und da war da tote Hose 1998. Da war da nix los. Jetzt ist da Halligalli.» 10KB: 31.

⁴¹⁴ Jf. avsnitt 6.1.1 «Fra utkantområdet til internasjonal hotspot».

⁴¹⁵ Cócola-Gant (2015: 4f.).

⁴¹⁶ «Früher ist man dann in die Disko dann auf den Ku' Damm gefahren, das musst du nicht mehr machen. Da ist jetzt mittlerweile die Infrastruktur so auch auf diesen Tourismus und diesen Zuzug gewachsen, dass du gar nicht weit gehen musst um das zu erleben. Das ist ein großer Vorteil.» 8KB: 27-28.

Som flertallet av informantene, kommer også Mirac inn på de mer negative sidene ved denne utviklingen. For ham synes den kommersielle omstruktureringen i området å finne sted i et stadig høyere tempo. I denne forbindelse forteller han om veletablerte forretningsvirksomheter som fortløpende byttes ut med det som oppfattes som en kortsynt og homogen næringsvirksomhet, som utelukkende retter seg etter den tiltakende turismen:

[...], siden den skjer så fort og kun lever for øyeblikket. Så går denne butikken der konkurs og så åpner det igjen en iskremsjappe, eller noe annet, rettet mot turistene. Eller så er den butikken der borte, den som har vært der i 30 år og så dukker det igjen opp et sånt foretak som kun vil betjene et visst klientell som for øyeblikket strømmer til Berlin, fordi det er så interessant nå.⁴¹⁷

Utsagnet gir inntrykk av at Mirac bekymrer seg for det som kan fremstå som en foruroligende utvikling i hans nærområde. At denne type endringer ser ut til å forekomme hyppigere og bre om seg med større hastighet, vil på sikt kunne true med å gjøre ugjenkjennelig det som for ham har vært et fortrolig nærmiljø. Ifølge Bauman kan slike gjennomgripende omstruktureringer foranledige en opplevelse av <tomrom>. Dette er et fenomen som karakteriserer steder preget av en kapitalstyrt samfunnsutvikling. Sistnevnte knytter sosiologen spesielt til den akselerasjon som preger det han beskriver som: «[...] the times of <great disengagement> [...]. The times of high speed and acceleration, shrinking terms of commitment, of <flexibility>, <downsizing> and <outsourcing>. The times of staying together only <until further notice> and as long (never longer) <as the satisfaction lasts>».⁴¹⁸ I billedlig forstand kan denne type akselerasjon kanskje betraktes som en virvelstorm, noe som slår inn i det som på en overordnet måte kan sies å betinge opplevelsen av gode omgivelser, nemlig følelsen av trygghet og eller forutsigbarhet.⁴¹⁹

På bakgrunn av informantenes beskrivelser, tegnes det et bilde av at forretningslandskapet i Kreuzberg SO36 har gått fra å være preget av en særegen

⁴¹⁷ «[...] weil es so schnell passiert. Diese Entwicklung ist so schnelllebig momentan. Der Laden geht da pleite und dann ist da schon wieder ein Eisladen, oder so, abgezielt auf die Touristen. Oder da ist dann der weg, der wirklich 30 Jahre lang da war und dann ist da wieder ein bestimmter Laden der nur so ein gewisses Klientel bedienen möchte, das momentan nach Berlin kommt, weil es grad so interessant ist.» Ibid.: 14.

⁴¹⁸ Bauman (2001: 41).

⁴¹⁹ Ibid.: 46.

variasjon og sammensetning, til å bli stadig mer ensidig og homogen. En utstrakt etablering av tilbud rettet mot turister og andre utenforstående, kan ifølge Cocola-Gant sies å speile et sentralt aspekt ved såkalt «kommersiell-gentrifisering». Geografen advarer mot uheldige sider ved en slik transformasjon. Med tanke på det som oppfattes som et beboerperspektiv, knyttes disse først og fremst til en opplevelse av eksklusjon og fremmedgjøring. Korrelasjonen mellom slike omstruktureringer og denne type opplevelser, vil over tid kunne føre til omfattende, og potensielt sett irreversible, endringer av hele nabolag.⁴²⁰ I denne sammenheng konstaterer Cocola-Gant: «While commercial displacement destroys local businesses and changes the nature of the consumption facilities in an area, the important point is that it leads to a complete mutation in how the neighbourhood is used and by whom.»⁴²¹ Som vi har sett, kan en slik advarsel sies å finne gjenklang i informantenes utsagn. Med deres beskrivelser av denne type endringer i deres nærmiljø fremheves et aspekt som man kun i liten grad har problematisert i forskningen på gentrifisering.⁴²²

6.3.2 Tap av møtesteder

For flere informanter blir utfordringer knyttet til en slik kommersiell utvikling spesielt merkbare ved tapet av møtesteder i deres nærmiljø. Slike lokale samlingsarenaer kan med sosiologen Ray Oldenburg betraktes som såkalte «tredjeplasser». I sammenheng med hans fokus på fellesskapsdannelser i urbane områder, fremstilles disse som offentlige og nøytrale steder som er åpne for alle. Som sådan spiller de gjerne en betydelig rolle lokalt ved å legge til rette for samvær og interaksjon blant befolkningen i et område. Om hjemmet har status som «førsteplass» og jobben som «andreplass», kjennetegnes «tredjeplasser» ved deres uformelle miljø. Slik åpnes det her opp for en type sosial samhandling som går utover det man typisk finner på jobben eller i hjemmet.⁴²³ Et aspekt som Oldenburg imidlertid ikke berører, er viktigheten av denne type møtesteders bestandighet over tid. For Sennett derimot blir en viss vedvarenhet

⁴²⁰ Cocola-Gant (2015: 3).

⁴²¹ Ibid.: 4.

⁴²² Zukin m.fl. (2009: 49).

⁴²³ Oldenburg ([1989] 1999).

eller form for stabilitet betraktet som en forutsetning for at uformelle relasjoner i det hele tatt kan oppstå mellom folk på slike steder.⁴²⁴

Ulrike peker i denne forbindelse på en tendens til at lokale kneiper er blitt skiftet ut med nye utesteder i hennes nærområde. Parallelt med at det blir stadig færre etablerte møtesteder, har hun merket at samværet blant befolkningen har blitt mindre. Med tanke på sin egen omgangskrets fremhever hun betydningen av tilfeldige møter med venner og bekjente i strøket. Men i senere tid har hun opplevd at slike sammentreff ikke finner sted så ofte som tidligere:

Altså, vi møter hverandre jo i ny og ne for å finne på noe, og dette er nok noe som er viktig for meg. Men det har faktisk endret seg litt. Før hadde vi vel to eller tre kneiper eller barer, eller steder vi gikk til, hvor man også ofte traff på hverandre. Dette har nok forsvunnet litt på grunn av det alt for store tilbudet [av serveringssteder]. Det er ikke lenger like selvfølgelig at man treffer på hverandre. Men sånn er det. [...] Det er nok en forandring som er merkbar.⁴²⁵

Også Yasemin opplever at avviklingen av veletablerte virksomheter har en negativ effekt på den sosiale omgangen blant folk i området:

Altså det fantes et suppekjøkken her ved Heinrichplatz, der traff jeg på kolleger når jeg tok lunsjpause eller drakk en kaffe, og da slo jeg gjerne av en prat med dem. Men jeg har registrert at suppekjøkkenet dessverre ikke lenger finnes og at jeg heller ikke lenger treffer på noen jeg kjenner, som jeg kan si «Hei» til, eller som jeg kan slå av en prat med. [...] Det savner jeg! Jeg mener at det er et stykke livskvalitet, det at en kjenner naboskapet, at en hilser på hverandre. Men det har avtatt.⁴²⁶

Det blir tydelig at foretak som dette for henne har fungert som «tredjeplass». Litt vemodig forteller hun at hun savner å: «[...] kunne møte beboere fra hele gaten. Nå er det kun kafé Alibi hvor både gamle og unge sitter sammen eller Kuchenkaiser hvor

⁴²⁴ Sennett (2013: 156).

⁴²⁵ «Also wir treffen uns natürlich auch alle immer mal wieder für irgendwelche Sachen und das ist für mich schon wesentlich. Aber das hat sich so ein bisschen auch tatsächlich verändert. Man hatte Früher dann auch zwei oder drei Kneipen, oder Bars, oder Orte in die man gegangen ist, wo man sich auch immer wieder getroffen hat. Das hat sich durch dieses Überangebot [an Kneipen] auch ein bisschen verläppert. Also da trifft man sich nicht mehr so selbstverständlich. Aber, mein Gott so ist das. [...] Das ist einfach eine Veränderung die wahrnehmbar ist.» 4KB: 16.

⁴²⁶ «Also es gab mal hier die Suppenküche am Heinrichplatz, da hatte ich so den einen oder anderen Kollegen getroffen, wenn ich dann Mittagspause gemacht habe, oder Kaffee getrunken habe, und habe da zwei Worte mit denen gewechselt. Aber die gibt es leider nicht mehr, habe ich festgestellt, diese Suppenküche. Und ich habe tatsächlich gemerkt ich treffe niemanden mehr den ich kenne, dem ich «Hallo» zurufen, oder mit dem ich drei Worte wechseln kann. [...] Das fehlt! Ich meine, dass das ein Stück Lebensqualität ist, das man die Nachbarschaft kennt, das man sich grüßt. Aber das hat abgenommen.» 6KB: 14.

folk treffes.»⁴²⁷ For Ulrike og Yasemin synes man å kunne si at det som oppleves som en markant reduksjon i antall etablerte møtesteder, samtidig legger et visst press på det som er blitt beskrevet som en tilhørighetsskapende fellesskapsfølelse blant befolkningen i området.⁴²⁸ Sett i forlengelse av Cócola-Gants perspektiv, viser informantenes utsagn til en mulig konsekvens av et forløp der kommersielle krefter vil kunne medføre en innskrenkning av det mulighetsrom som åpner opp for å komme i kontakt med, og opprettholde, lokale fellesskap.⁴²⁹

6.3.3 «*Vannmeloner i skiver*»

I tillegg til at lokale møtesteder forsvinner, knytter flere informanter den kommersielle omstruktureringen til det som fremstår som en sosioøkonomisk oppgradering av virksomhetene generelt i området. Mirac viser til det han opplever som en markant prisutvikling der selv de rimeligste hverdagsfornøyer er blitt betraktelig dyrere: «[p]risene er blitt høyere, helt klart. Det merker man på de minste ting. En kule med iskrem koster ikke lenger 90 cent, slik den har kostet tidligere, nå koster den 1, 20 euro, og tendensen tiltar.»⁴³⁰ Peter kommer med en liknende observasjon og forteller om ankomsten av nye foretak som han mener er ute av takt med vanlige folks økonomi i bydelen:

[...] nå, i den siste tiden har det åpnet barer og forretninger her som normale mennesker ikke har råd til. Det er ganske utrolig!

– *Her har det altså åpnet nye butikker?*

Ja, det har åpnet nye butikker, for eksempel hos meg i gaten, der har det åpnet en forretning for japansk keramikk og de betaler 8000 euro i månedsleie! [...] Slik er prisene, og dit går man ikke, dit kan man ikke gå, man har ikke råd til det.⁴³¹

⁴²⁷ «[...] ein paar lokale Sachen, wo man auch Bewohner aus der Straße treffen konnte. Jetzt ist es nur noch Café Alibi wo ein bisschen alt und jung zusammen sitzt, oder Kuchenkaiser wo Leute noch zusammenkommen.» Ibid.: 12.

⁴²⁸ Jf. kapittel 5, avsnitt 5.2 og 5.3.

⁴²⁹ Cócola-Gant (2015: 16f.).

⁴³⁰ «Ja klar, die Preise sind höher geworden. Das merkst du an den ganz kleinen Geschichten. Die Kugel Eis kostet dann nicht mehr 90 Cent wie sie früher mal gekostet hat, die kostet jetzt 1, 20 Euro, Tendenz steigend.» 8KB: 18.

⁴³¹ «[...] jetzt, in der letzten Zeit, haben hier Kneipen aufgemacht und Geschäfte, die sich ein normaler Mensch überhaupt nicht mehr leisten kann. Und das ist wirklich ganz groß! – *Hier haben also neue Geschäfte aufgemacht?* Es haben neue Geschäfte aufgemacht. Zum Beispiel bei mir in der Straße, da hat ein Geschäft für japanische Töpferei aufgemacht und die bezahlen monatlich eine Miete von 8000

Peters eksempel fra gaten der han bor, peker i retning av det sosiologen Zukin har kalt for «boutiquing». Termen beskriver en spesiell kommersiell utvikling med et tiltakende nærvær av eksklusive nisjeforretninger – såkalte «boutiques» – som, med en ofte innstudert estetisk profil, først og fremst svarer til et ressurssterkt befolkningssjiktets smak og preferanser. Ifølge Zukin blir denne type foretak gjerne stående i iøynefallende kontrast til eldre forretninger som betjener den øvrige befolkningens behov i et område. Når en bydel blir gjenstand for «boutiquing» blir det med andre ord tale om en utvikling som i hovedsak er tilpasset en velstående urban middelklasse. Zukin fremhever i denne sammenheng den usikkerhet som gjerne kan oppstå blant folk på slike steder, en uvisshet som følger av at slike virksomheter bærer bud om når et område pekes ut som: «[...] safe for commercial investment that will upgrade services and raise rents.»⁴³² En tilsvarende uro synes å gjøre seg gjeldende også i Peters tilfelle. Ved å fremheve keramikkforretningens usedvanlige sterke betalingsevne, antydes en bekymring over de nye virksomhetenes innvirkning på hans nærområde. Dette blir spesielt tydelig når han kommer inn på det han opplever som et stemningsskifte her. I kjølvannet av den kommersielle utviklingen fremheves spesielt det som oppfattes som en ny form for selektiv fremferd blant de nye virksomhetene på stedet. Slik beskriver Peter et røffere miljø,⁴³³ og en følelse av sosial og økonomisk underlegenhet som tenkes å bli formidlet til vanlige folk som han selv:

Nei, det har blitt hardere og mer ubehagelig. [...] denne utgrensningen og avgrensningen har blitt betydelig verre. Siden det nå helt klart også har blitt mulig [...] for eksempel i butikkene og i kneipene, for folk å si «Hos oss er det slik!» og «Ikke du!». De vil gjerne at vi skal overta deres oppfatning av seg selv og andre. Og så sier mange av oss vanlige folk «Vi hører jo til de som kommer fra små kår».

– *Bestemmes dette hovedsakelig av ressurser eller også av språklige begrensninger?*

Ja, stort sett av ressurser. [...] Dette har ingenting med språket å gjøre. Det hender at folk, for eksempel mange tyrkere, tenker at det uansett ikke kommer til å gå og at de befinner seg helt nederst og sånn. Men det har ingenting å gjøre med språket, men med ressursene.⁴³⁴

Euro! [...] Das sind ungefähr die Preise und da gehst du nicht rein, da kannst du nicht rein, das kannst du dir nicht leisten.» 11KB: 3-4.

⁴³² Zukin m.fl. (2009: 48).

⁴³³ Dette stemningsskifte innebærer kort sagt en kontrast til den åpne og sosiale stemningen som ble beskrevet i avsnitt 5.1 «Et sted med stemning».

⁴³⁴ «Nein es ist härter und grundsätzlich unangenehmer geworden. [...] diese Ausgrenzung und diese Abgrenzung, die ist weit schlimmer geworden. Weil das jetzt auch nach aussen hin richtig geht [...]. Durch die Kneipen und zum Beispiel durch die Geschäfte, wo die Leute sagen, «Bei uns so!» und «Du nicht!» und die sehen das auch so. Die sehen sich selber auch so und die möchten auch das wir uns

Slik kan man se at det som oppleves som tydelige grensedragninger i nærmiljøet, for Peter ikke bare bidrar til å ekskludere den mindre ressurssterke delen av befolkningen her. Denne type fremferd tenkes i tillegg å bekrefte og bidra til en selvforståelse som kan sies å konsolidere en allerede marginalisert og utsatt samfunnsmessig posisjon som man henvises til og godtar uten forbehold. Slik pekes det på en mekanisme som geografen Cresswell har observert, der: «[d]ominated subjects come to have beliefs about their being in the world by applying categorizations and schemes of perception that are produced by the dominant, [...] they define themselves according to established definitions.»⁴³⁵ På bakgrunn av sin jevnlige kontakt med tyrkere i området, synes Peter å antyde en tilsvarende tilbøyelighet blant disse til å gå på akkord med en definisjonsmakt som ikke er deres egen. Denne selvposisjonering knyttes imidlertid mer til deres økonomiske situasjon, enn til kulturelt betingede begrensninger, slik som for eksempel manglende språkkunnskap. Slik sett kan han sies å gå på siden av den ofte påpekte sammenhengen mellom klasse og etnisk tilhørighet.⁴³⁶

Ny og trendy skobutikk

Foto: Sara Kohne.

selber so sehen. Und manche von uns normalen Leuten sagen dann auch selber so, «Wir gehören eben zu den Kleinen». – *Wird das hauptsächlich durch Ressourcen bestimmt, oder sind da zum Beispiel auch sprachliche Abgrenzungen vorhanden?* Hauptsächlich Ressourcen, ja. [...] Also an der Sprache liegt es nicht. Es kommt vor, das Leute zum Beispiel viele türkische Leute denken, es geht sowieso nicht und sie sind da ganz unten und so. Aber es ist nicht die Sprache, sondern es sind die Ressourcen.» 11KB: 10.

⁴³⁵ Cresswell (1996: 19).

⁴³⁶ En slik sammenheng fremhever for eksempel sosialantropolog Thomas Hylland Eriksen i en drøfting omkring skapelsen av kulturforskjeller (2007: 330f.).

Også Ajda har inntrykk av at visse virksomheter, ved å gå langt i å tilpasse seg ankomsten av nye kundegrupper, er med på å skape et skille mellom folk i området. Til forskjell fra Peter, handler ikke dette først og fremst om økonomisk ulikhet, men snarere om det hun opplever som en kulturelt betinget forskjellsbehandling. Gjennom studier av tre gentrifiserte bydeler i New York, understreker sosiologen Zukin hvordan ankomsten av en ny ressurssterk beboergruppe nettopp virker inn på plan som går utover det rent økonomiske.⁴³⁷ Zukin påpeker at omfanget av en slik demografisk forandring for et sted og dets etablerte befolkning også vil være av en kulturell art. Når ulike levemåter kolliderer med hverandre, vil tilstedeværelsen av de nyankomne ofte bidra til forskyvninger i en tilvant livsførsel blant de lokale. Gjennom deres smak og preferanser, og i kraft av deres sosio-økonomiske posisjon, kan de som nevnt sies å gjøre krav på eller bemektige seg sine nye omgivelser. Ofte vil denne typen gjennomslag ha en dominerende effekt på et steds utforming og opplevelsen av dette.⁴³⁸ I en slik sammenheng blir omstruktureringer i et områdes forretningslandskap betydningsfulle også på et kulturelt plan, siden denne type endringer sjeldent samsvarer med den etablerte befolkningens egne preferanser:

[...] a group that imposes its own tastes on urban space – on the look of a street, say, or the feeling of a neighborhood – can make a claim to that space that displaces longtime residents. [...] But this power over space is not just financial. Even more important, it's *cultural* power. New tastes displace those of longtime residents [...] The tastes behind these new spaces of consumption are powerful because they move longtime residents outside their comfort zone, gradually shifting the places that support their way of life to life supports for a different cultural community.⁴³⁹

På linje med Zukins observasjoner, har Ajda innenfor sin egen kulturkrets lagt merke til at tyrkiske forretninger i området er i ferd med å innrette seg etter nye beboeres handlevaner. Ved å endre måten de selger varene sine på, mener hun de gir slipp på en særegen tyrkisk salgskutyme:

Vel ok, strøket tilpasser seg også dem. For eksempel syntes jeg alltid det var flaut å kjøpe under en kilo kjøttdeig når jeg handlet hos tyrkeren. Fordi i Tyrkia er det slik at du faktisk kjøper i hele kilo. Men vannmeloner i skiver, herregud så pinlig! Det går bare ikke an! Du

⁴³⁷ I sin bok *Naked city: the death and life of authentic urban places*. (2010) har Zukin sett nærmere på områdene Brooklyn, Harlem og East Village.

⁴³⁸ Jf. avsnitt 6.2.3 «Fettfri latte og stilige skjorter – avstandens smak og behag» som fremhever informantenes opplevelser av de nyankomnes smak og preferanser.

⁴³⁹ Zukin (2010: 3f.).

kjøper én vannmelon. Men [butikknehaverne] tilpasser seg jo for å kunne selge. En gang kjøpte jeg 200 gram [kjøttdeig] og han [butikknehaveren] vet jeg pleier å kjøpe ett eller to kilo, fordi det er praktisk siden jeg kan fryse det ned. Da kikket han veldig rart på meg. Men med damen ved siden av meg som ville ha 150 gram, var det i orden. [ler] Sånn er det.⁴⁴⁰

Selv om Ajda ikke fremstiller forskjellsbehandlingen hun kan oppleve når hun gjør sine innkjøp som ekskluderende på et personlig plan, er det ikke urimelig å anta at det kan knytte seg et visst ubehag til det å bli kulturelt satt på plass på denne måten. Med en slik type praksis kunne man hevde at de tyrkiske forretningene i Kreuzberg SO36 bidrar til å fastlegge rigide kulturforskjeller i området. Et slikt syn kan man finne hos den britiske sosiologen Tim Butler. Gjennom sitt arbeid med den gentrifiserte bydelen Islington i London, kartlegger han hvordan sosiale og kulturelle skillelinjer kan sies å bli opprettholdt gjennom ulike etniske gruppetilhørigheter. Butler slår i denne forbindelse fast at: «London's middle classes share a common relationship to each other which is largely exclusive of those who are not <people like us> – most strikingly perhaps in relation to their ethnicity.»⁴⁴¹ Ved å tilpasse deres vareutsalg og åpningstider til en velstående urban middelklasses preferanser og livsførsel, legger i mange tilfeller entreprenører med innvandrerbakgrunn til rette for dannelsen av en skillelinje som i en viss forstand utelukker dem selv.⁴⁴² Ifølge Butler dreier det seg her om en sosial konstruksjon av kulturell annerledeshet som gjerne blir sentral i en gentrifiseringsprosess. Slik fremheves det at etniske forretninger gjerne fungerer som markører for en ettertraktet urban diversitet, men at de for mange av de nyankomne får sin verdi: «[...] as a kind of social wallpaper, but not more.»⁴⁴³ Om vi ser Ajdas utsagn ut fra Butlers perspektiv, kunne man si at også de tyrkiske forretningene i Kreuzberg SO36 utviser en viss grad av entreprenørskap gjennom deres tilpasningstiltak overfor et nytt klientell. Samtidig peker hun på en utvikling som er tett knyttet til endringer i

⁴⁴⁰ «Na ja ok, der Kiez passt sich auch an die an. Wenn ich zum Beispiel beim Türken einkaufen gehe, war es mir peinlich unter einem Kilo Hackfleisch zu kaufen. Weil in der Türkei ist das so, du kaufst wirklich ein Kilo ganz. Oder Wassermelonen, ja, also in Scheiben, mein Gott ist das peinlich! So etwas geht gar nicht, du kaufst dann eine Wassermelone. Aber die [Ladenbesitzer] passen sich ja auch an, damit sie auch verkaufen können. Einmal habe ich 200 Gramm gekauft, aber er [Ladenbesitzer] weiß, dass ich immer ein oder zwei Kilo kaufe. Weil es praktisch ist, zum Einfrieren. Da hat er mich auch sehr blöd angeguckt. Aber die Frau die neben mir war, die wollte 150 Gramm haben und da war das ok. [lacht] Also so ist das.» 10KB: 15.

⁴⁴¹ Butler (2003: 2469).

⁴⁴² Ibid.: 2470.

⁴⁴³ Ibid.: 2484.

både det tyrkiske og arabiske forretningslandskapet her forøvrig, noe også andre informanter kommer inn på.

6.3.4 Endringer i det tyrkiske og arabiske «smakslandskapet»

I sin avhandling *Der Geschmack der Gentrifizierung* drøfter den tyske kulturgeografen Miriam Stock den etniske restaurantbransjens rolle i gentrifiseringsprosessen.⁴⁴⁴ Dette er et aspekt som hun mener har blitt oversett i mye av forskningen. En mulig forklaring på en slik forsømmelse kan være at etnisk tilhørighet på unyansert vis i byforskningen gjerne har blitt likestilt med en dårligere sosial og økonomisk posisjon i samfunnet. En annen forklaring kan ha å gjøre med at man rett og slett har feilvurdert denne bransjens rolle og kulturelle kapital.⁴⁴⁵ Med utgangspunkt i en analyse av forskjellige arabiske snackbarer i Berlin, peker Stock på måten deres innehavere er seg bevisst allmenne forestillinger knyttet til deres respektive hjemland og vet å bruke disse aktivt til fordel for deres foretak. Denne evne til å presentere og iscenesette deres kulturelle bakgrunn for en bemidlet og verdensvant urban middelklasse, mener hun bør betraktes som en integrert del av gentrifiseringens forløp på, siden de med en slik praksis bidrar til en generell sosiokulturell oppvurdering av omgivelsene.⁴⁴⁶ Stocks argument lar seg til en viss grad se i sammenheng med Emine's beskrivelse av den utviklingen som allerede etablerte tyrkiske serveringssteder har gjennomgått i hennes nærområde. Uten å komme spesifikt inn på den pågående omstruktureringen der eldre forretningsvirksomhet erstattes med ny, viser Emine til disse spisestedenes utvidelse og vekst:

Nå er vel hvert andre lokale på Oranienstraße en internettkafé. Men gamle restauranter finnes fortsatt. Denne tyrkiske Hasir i Adalbertstraße, den har nok vært her i over 30 eller 40 år. De første lokalene som en gang var Kebabsjapper eller steder med tyrkiske spesialiteter, har ekspandert ganske mye. Nå har de [restauranten Hasir] til og med åpnet to butikker. Det har forandret seg. [...] Og jeg kan fortelle deg at her var det ikke så mange innbyggere, her fantes det knapt nok en kneipe eller en kafé.⁴⁴⁷

⁴⁴⁴ Stock (2013).

⁴⁴⁵ Ibid.: 117.

⁴⁴⁶ Ibid.: 118ff.

⁴⁴⁷ «Jetzt ist ja auf der Oranienstraße jeder zweite Laden ein Internetcafé. Aber gibt es noch alte Restaurants. Dieses türkische Hasir in der Adalbertstraße, die sind auch schon über 30 oder 40 Jahre

Selv om hun ikke kan sies å koble deres ekspansjon direkte til andre forhold i et gentrifiseringsperspektiv – slik som oppkomsten av spesifikke behov og preferanser i kjølvannet av befolkningsvekst og turistindustri – er det rimelig å anta at de, ved å ha tilpasset seg utviklingen i området forøvrig, har nytt godt av denne. Samtidig gir hun uttrykk for at denne endringsprosessen for henne innebærer en viss form for kontinuitet.

Mens Emine fremhever utviklingen som de tyrkiske spisestedene har gjennomgått lokalt, har Karan lagt merke til at det han anser som autentiske tyrkiske spisesteder nå også har fått fotfeste i andre områder enn Kreuzberg SO36. Området fremstår dermed ikke lenger som det eneste stedet i byen der det er mulig å få kjøpt ordentlig tyrkisk mat. For ham har det med andre ord mistet litt av sin eksklusive karakter. Det fremstår i dag på en annen måte enn tidligere da han kom hit med sin onkel for å spise suppe og andre originale tyrkiske retter: «[...] fordi den gang, tror jeg, fantes de gode sakene bare i Kreuzberg.»⁴⁴⁸ Slik viser Karans beretning hvordan endringer av en slik karakter kan være med på å anskueliggjøre grunnleggende dynamiske trekk i vår stedsoppfattelse, der steder – snarere enn å være gitt en gang for alle – heller blir å finne i kontinuerlig skapelse gjennom materielle og mentale forbindelser, bevegelser og praksiser, så vel som sansemessige fornemmelser.⁴⁴⁹ Karans oppfatning av strøket kan slik sies å sammenfalle med utviklingen i byens materielle «smakslandskap» som den har forandret seg med.

En grunn til at man i dag kan finne det som oppfattes som et godt tyrkisk kjøkken også i andre bydeler, ser Karan i flyttemønstre som det tyrkiske samfunnet og dets næringsvirksomheter har gjennomgått i byen. Han forteller:

Men at man kun kan spise tyrkisk i Kreuzberg og slike ting, det forandrer seg. Det kan man nå også i Wedding og i Moabit. Greit, dette gikk også an før, men nå kan man også finne de gode

da. Die ersten Lokale die mal Dönerladen oder türkische Spezialitäten waren, die haben sich ja auch erweitert, ganz groß. Jetzt haben sie [Hasir] ja zwei Läden eröffnet. Das hat sich verändert. [...] Ich sag dir, hier waren nicht so viele Einwohner, hier gab es eher selten eine Kneipe oder ein Café.» 7KB: 5.

⁴⁴⁸ «[...] weil damals, glaube ich, waren die guten Sachen nur in Kreuzberg.» 9KB: 2.

⁴⁴⁹ Se for eksempel Aure, Berg, Cruickshank og Dale (2015: 19), Cresswell (2015 [2004]) eller Devine-Wright (2014) og kapittel 3 avsnitt 3.2.1 «Et begrep om sted».

sakene i Wedding og Moabit. [...] det tyrkiske fellesskapet eller de tyrkiske forretningene, de har jo nå også spredd seg. Altså ikke bare i Kreuzberg, men i hele Berlin.⁴⁵⁰

I en annen sammenheng viser Mirac til det som fremstår som en tilsvarende utvikling. Ved å se på endringer i det som finnes av forretninger på gateplan i området, slår han fast at Kreuzberg SO36 ikke lenger er et sted hvor det i hovedsak bor arabere og tyrkere. For ham er nedgangen i antallet arabiske og tyrkiske gatekjøkken noe som viser dette tydelig. Dette ses imidlertid i sammenheng med det som oppfattes som en kraftig prisstigning i boligmarkedet her, noe han mener har ført til en økt fraflytting blant denne delen av befolkningen:

[...] selv mine foreldre har flyttet vekk herfra. Altså det klassiske bildet av at det kun er tyrkere og arabere som bor her, det finnes ikke, sånn er det overhodet ikke lenger, det forsvinner mer og mer. [...] Du kan bare ta en kikk på alle disse butikkene. Før var det veldig mange kebabsjapper, og en eller annen falafelbod her, men det har avtatt helt ekstremt. Nå har du et helt annet bilde, både av butikkene og menneskene. Og denne utviklingen går raskt. Rundt Kottbusser Tor, der er det tyrkiske livet kanskje fortsatt litt konsentrert, men til og med der vil det forsvinne i de kommende årene. Fordi leieprisene presser folk ut og nå må de lete etter noe annet.⁴⁵¹

I henhold til Miracs fremstilling, blir tilbakegangen av tyrkiske og arabiske foretak i Kreuzberg SO36 symptomatisk for en tendens han mener gjør seg gjeldende i området. I tilknytning til endringer i området boligmarked, ser han for seg at dets tyrkiske og arabiske særpreg vil bli borte i de kommende år, som en følge av at disse befolkningsgruppene blir gjenstand for prispress og fortregning. Hermed pekes det på en problemstilling som går igjen i flere av informantenes utsagn og som jeg vil se på i det som følger.

⁴⁵⁰ «Aber, dass man in Kreuzberg türkisch essen kann und so weiter, das ändert sich. Jetzt kann man das auch in Wedding und in Moabit. In Pankow wahrscheinlich nicht, aber jetzt hat sich die türkische Community, oder die türkischen Geschäfte ja auch verbreitet. Also nicht nur in Kreuzberg, sondern in ganz Berlin.» 9KB: 7.

⁴⁵¹ «Da musst du dir nur die ganzen Läden angucken, früher gab es die ganz viele Dönerläden und vereinzelt auch mal eine Falafelbude und das hat absolut extrem abgenommen. Das ist jetzt ein ganz anderes Bild das du hier hast, an Geschäften und an Menschen. Und die Entwicklung ist ja voranschreitend. Um das Kottbusser Tor, da ist es vielleicht noch ein bisschen konzentriert das türkische Leben, aber selbst da wird es in den nächsten Jahren noch mehr abnehmen. Weil die Mieten einfach so die Menschen rausdrängen und die sich dann was anderes suchen müssen.» 8KB: 13-14.

6.4 Oppusset, solgt, fortrenget

Parallelt med demografiske forandringer og endringer i området forretningsstruktur, kommer flertallet av informantene også inn på utviklingen i boligmarkedet her. Som bysosiolog Holm påpeker, er boligmassen i Kreuzberg SO36 fremdeles i relativt god stand etter å ha blitt rehabilitert og modernisert på slutten av 80-tallet.⁴⁵² Dette gjør området tiltrekkende for mange som ønsker å flytte hit. Med utsikt til fortjeneste har da også en betraktelig mengde private og kommunale eiendommer blitt omsatt og fått nye eiere etter å ha blitt lagt ut på markedet. Mye av denne boligmassen er imidlertid blitt kjøpt opp av internasjonale investorer og eiendomsfirmaer. Kombinert med den store etterspørselen etter boliger, blir denne utskiftingen på eiersiden, ifølge Holm, å betrakte som en vesentlig grunn til at leieprisene⁴⁵³ i området har steget så mye at mange etablerte og mindre ressurssterke beboere står i fare for å måtte flytte herfra.⁴⁵⁴

Følger vi den klassiske forståelsen av gentrifisering, fremstår nettopp en fysisk oppgradering av boligmasse, en sosio-økonomisk oppvurdering av boligareal og fortrenghingen av etablerte beboere – som de mest karakteristiske kjennetegn på at en slik prosess gjør seg gjeldende i et område. I Ruth Glass' første skildring av gentrifisering i bydelen Islington i London går nettopp disse tre aspektene igjen.⁴⁵⁵ Med utgangspunkt i sistnevntes definisjon og utlegning av prosessen, har flere forskere imidlertid utviklet andre mer sammensatte perspektiver som – ved å føye til nye fysiske, økonomiske og sosiale momenter – viser visse begrensninger ved Glass sitt ståsted.⁴⁵⁶ Dette er perspektiver som jeg vil trekke veksler på når jeg nå, fra et beboerperspektiv, går i gang med å tematisere ulike sider ved den transformasjon som boligstrukturen i Kreuzberg SO36 kan sies å ha gjennomgått i de senere år. I denne sammenheng fremstår blant annet saneringer, eierskifter og leiepåslag som markante og betydningsfulle endringer hos informantene. Hvordan beskriver og forholder de seg

⁴⁵² Se også avsnitt 2.1 Historisk blick på området Kreuzberg SO36.

⁴⁵³ I Berlin lever 85 prosent av byens befolkning i et leiekontraktsforhold. Jf. Historisk blick på området Kreuzberg SO36.

⁴⁵⁴ Holm (2013: 178f.).

⁴⁵⁵ Glass (1964: xviii), se kapittel 3, avsnitt 3.1 for Glass' beskrivelse av denne prosess.

⁴⁵⁶ Se for eksempel Holm (2010a) og (2006), Slater (2012), Lees, Slater og Wyly (2008), eller Marcuse (1985).

til en slik utvikling? Og hvilken betydning har den for deres opplevelse av, og tilknytning til, strøket?

6.4.1 Forskjønnelse og prispress

Interessen for utviklingen i området boligmarked deles som nevnt av de fleste informantene i Kreuzberg SO36. Mange føler seg direkte berørt av endringer som finner sted på dette området, mens andre gir uttrykk for et mer distansert forhold. For å kunne gi et mer nyansert innblikk i hvordan denne utviklingen oppfattes, og hvordan den påvirker deres opplevelse og tilknytning til stedet, vil jeg i det følgende se nærmere på beskrivelser av det som, på et fysisk-materielt og økonomisk plan, fremstår som en transformasjon av området boligstruktur.

I kjølvannet av det hun omtaler som et omfattende saneringsarbeid i området, har Ulrike i løpet av de senere årene observert en stadig sterkere prisvekst på leiemarkedet. Hun forteller: «[...] man har nok lagt merke til at det stadig vekk endrer seg. Jeg vil anslå at tendensen har vært stigende i løpet av en tiårsperiode, men de siste fem årene har det vært helt ekstremt, da kom jo alle disse husleieøkningene med alt saneringsarbeidet.»⁴⁵⁷ Emine formidler et liknende inntrykk når hun kommer inn på fasadeendringene som mange av husene i hennes nærmiljø har gjennomgått. I denne forbindelse fremheves spesielt fraværet av graffiti som påfallende. Slik svarer hun når jeg spør henne:

– *Er det mye som har blitt pusset opp?*

Ja i det siste, de ytre fasadene. Noen ting er nok forblitt som før, men det kommer mange forandringer. Det var ofte slik at noen tegnet graffiti utenfor og da var det ingen som brydde seg. Det var jo i slike tilfeller man gjerne sa «Typisk Kreuzberg, med graffiti og ikke alt helt på stell.» Men nå er det slik at en del leiegårdsbestyrere, som har overtatt husene, sanert og økt husleiene, sørger for at det ikke lenger er noen farge på veggene. Hvis det dukker opp en graffiti, så kommer det folk og maler over det. Det passer kanskje ikke helt for Kreuzberg, men jeg synes det er greit.⁴⁵⁸

⁴⁵⁷ «[...] man merkt es eben dann doch tendenziell, das verändert sich. Also ich würde sagen seit 10 Jahren Tendenz steigend, die letzten fünf Jahre waren richtig krass, da kamen dann ja auch noch die ganzen Mieterhöhungen, die ganzen Sanierungen.» 4KB: 5.

⁴⁵⁸ «– *Wird hier viel renoviert?* In letzter Zeit schon, die Aussenfassaden. Manche Sachen sind so geblieben, aber es kommen auch viele Veränderungen. Manchmal war es ja auch so, da jemand von draussen mit Farbe so Graffiti gemalt hat und das hat aber niemanden gestört, das war ja dieser Punkt wo man gesagt hat, «Oh das ist ja typisch Kreuzberg mit Graffiti und nicht gepflegt.» Aber jetzt achten

I tillegg til å knytte utviklingen konkret til eierskifter, oppussing og påfølgende leiepåslag, synes Emine på et vis å avfinne seg med ankomsten av det som kan betraktes som en ny orden i området. Denne konkretiseres materielt, og kan til en viss grad ses i sammenheng med det statsviter og urbanist Erling Dokk Holm omtaler som en estetisering av det fysiske rommet.⁴⁵⁹ Men uten at vi trenger å tolke slike forandringer som en «nihilistisk omfavelse av det ytre»,⁴⁶⁰ vil fjerningen av graffiti fra husfasadene i området kunne forstås i forlengelse av det perspektiv som geografen Cresswell setter opp i en liknende sammenheng; det vil si som en implisitt normativ handling som retter seg mot en type uttrykk som har kommet til å symbolisere uorden og forfall. Slik synes tilgrunnliggende samfunnsmessige maktforhold å bli reflektert i visse forestillinger som blir bestemmende, både for den orden som i slike tilfeller settes og finner sted, samt for det som bryter med denne.⁴⁶¹ Cresswell skriver i denne forbindelse: «[b]eliefs about dirt and pollution relate to power relations in society as they delineate, in an ideological fashion, what is out of place. Those who can define what is out of place are those with the most power in society.»⁴⁶² At graffitien blir mindre synlig i et område som Kreuzberg SO36 er ifølge Emine noe som bryter med tilvante forestillinger omkring denne bydelen. Slik indikeres et skifte der nettopp oppkomsten av en ny ordensmakt blir definerende for hva som anses som passende og ikke i området.

ja auch ein paar Hausverwaltungen darauf, dass sie die Häuser übernehmen und auch die Mieten erhöhen, wenn sie saniert haben und dann auch auf Perfektion, keine Farbe draussen, wenn da ein Graffiti ist dann kommt der Maler und streicht das wieder weg. Passt irgendwie nicht für Kreuzberg, aber ich finde es ok.» 7KB: 20.

⁴⁵⁹ Holm (2003: 86). Se også Sæter og Ruud som fremhever at gentrifisering har: «[...] et sterkt estetisk aspekt, hvor ytre fasader og symboler skaper verdier, og økonomiske, sosiale og kulturelle distinksjoner i bysamfunnet.» (2005: 73).

⁴⁶⁰ Holm (2003: 86). Som en refleks av at en nyankommet ressurssterk beboergruppe har bemektiget seg et område, vil byrommets forskjønnelse, ifølge Holm, også kunne betraktes som en ny form for hygienetenkning. (Ibid.: 88).

⁴⁶¹ Cresswell (1996: 37ff.).

⁴⁶² Ibid.: 39.

Veggmaleri som viser til en (ny) mur i Kreuzberg SO36

Foto: Sara Kohne.

Også Karan opplever at saneringsarbeid i området, i kombinasjon med oppføringer av en rekke nybygg, har ført til boligpriser som han mener er ute av takt med lokalbefolkningens økonomi. I likhet med Emine beskriver han en prisutvikling som ser ut til å rykke ved en tilvant stedsoppfatning:

Altså mange saneringer finner sted, mange nybygg ble og blir bygget. Og jeg kikket på noen hus på nettet. Hundre kvadratmeter for 500 000 euro eller 700 000 euro, og av og til ser jeg leiligheter som koster 1, 5 millioner euro. Ja, det er ikke Kreuzberg, det er ingen folk fra Kreuzberg som kan kjøpe noe sånt, tror jeg.⁴⁶³

Slik fremstilles en ekskluderende og fremmedgjørende utvikling på et boligmarked som ikke synes å være tilpasset den jevne beboer i Kreuzberg SO36. Ulrike beskriver en tilsvarende tendens på leiemarkedet i området der hun bor, hvor nyankomne beboere med sterk betalingsevne er med på å presse prisene kraftig opp:

Overfor hos oss, i Lausitzer Straße steg prisene tohundre prosent i løpet av ett år. Tohundre prosent! [...] Det er noe som folk fra Kreuzberg ikke lenger har råd til. Altså hos oss er det kommet sånne unge folk fra München med vanvittig dyre biler. Det er en leilighet i første etasje som de nå har flyttet inn i, og de kommer helt sikkert ikke til å bli værende. Det er nok bare et sted hvor de kan leve livet, sannsynligvis er det pappa som betaler. Men så er leiligheten ikke lenger å finne på det vanlige boligmarkedet, for når de flytter så vil leieprisene rette seg etter deres siste leie. Det er det som er så problematisk. Når du har hatt leietakere som kan betale mye, så finnes det ingen vei tilbake.⁴⁶⁴

⁴⁶³ «Also viele Sanierungen, viele Neubauten wurden und werden gemacht. Und ich sehe, also ich habe so ein paar Häuser über das Internet angeschaut. 100 Quadratmeter für 500 000 Euro oder 700 000 Euro und manchmal sehe ich so Wohnungen die 1,5 Millionen kosten. Ja, das ist nicht Kreuzberg, das sind keine Kreuzberger die das kaufen können, denke ich.» 9KB: 8.

⁴⁶⁴« Bei uns gegenüber, in der Lausitzer Straße, da gab es eine Steigerung von zweihundert Prozent innerhalb von einem Jahr. Zweihundert Prozent! [...] Und das können sich Menschen aus Kreuzberg

Ulrike synes å være godt informert om prisutviklingen i hennes nærmiljø. Ved å fremheve som prisdrivende ankomsten av velstående unge beboere som kommer utenbys fra, gis det inntrykk av en prosess som igangsettes, og opprettholdes, ved at folk tiltrekkes bydelen *utenfra*. For Ulrike synes denne spesifikke gruppen av nyankomne å fremstå som et privilegert klientell med et uforpliktende forbruk av leiligheter. Ved å drive prisene til værs, mener hun at det samtidig skapes barrierer som gjør lokale beboere med mindre økonomisk spillerom sårbare. Ifølge Ulrike blir det tale om en usosial utvikling som skaper avstand mellom folk: «[...] det som skjer nå er at vi som bor i vanlige leiligheter her i området, føler oss truet og begynner å distansere oss fra de nye som kommer hit. Vi ser på dem som en trussel og det er jo heller ikke noen løsning.»⁴⁶⁵ Slik synes Ulrike å oppleve forholdene som en mental belastning som viser seg i form av det som beskrives som en utbredt mistillit til de nyankomne. Med sitt fokus på tillitsrelasjoner, mener filosofen Harald Grimen at mistillit i all vesentlighet kan forstås ut ifra en innstilling der man tar forholdsregler. I likhet med Ulrike fremhever han at denne form for stillingtaken gjerne er av negativ karakter. Ofte kommer den til uttrykk i måten man holder avstand til andre som man kjenner seg truet av. Slik kommer den i veien for potensielle relasjoner som, under andre omstendigheter, kunne ha utviklet seg i en mer konstruktiv retning. Grimen påpeker i denne sammenheng at mistillit på denne måten også innebærer en større psykisk påkjenning enn tillit, siden det å ta forholdsregler krever at man stadig er på vakt overfor det som virker truende.⁴⁶⁶ Også Ulrike antyder at en tilsvarende situasjon

nicht mehr leisten. Also jetzt gegenüber von uns sind so junge Münchner mit wahnsinnig teuren Autos. Die sind da jetzt eingezogen und das ist eine Erdgeschossbude und die werden da auch garantiert nicht bleiben. Das ist was, da können die sich jetzt austoben, da zahlt dann wahrscheinlich auch der Papi. Aber der Wohnraum ist dann natürlich verbrannt für den normalen Wohnungsmarkt, weil wenn die raus gehen orientiert sich ja die Mieterhöhung an deren letzter Miete. Das ist halt das was so problematisch ist. Wenn du einmal einen drin hattest, der viel zahlt gibt es kein Zurück mehr.» 4KB: 11.

⁴⁶⁵ « Und jetzt findet eigentlich eher so etwas statt wie das, ich sage jetzt mal, das wir, als so eine dort wohnende und dort in Mietwohnungen wohnende Bevölkerung, die sich sehr bedroht fühlt, eigentlich so sehr eine große Distanz aufbauen zu denen die neu dazukommen, weil man die ein Stück weit auch als eine Bedrohung ansieht. Das soll ja jetzt auch keine Lösung sein.» Ibid.: 6.

⁴⁶⁶ Grimen (2009: 90f.).

mellom mennesker i nærområde oppleves som belastende, og at det å holde andre på avstand over tid ikke synes å være noen god løsning.⁴⁶⁷

6.4.2 Frykt for å bli fortrent

Blant informantene i Kreuzberg SO36 blir det tydelig at fortrenning fra bosted og nærmiljø vanskelig lar seg skille fra økonomiske endringer som finner sted i områdets boligmarked. For å kunne gi et innblikk i hvordan informantene oppfatter dette forhold, vil jeg i det følgende se nærmere på utsagn som gir en beskrivelse av problematikken.

Gjennom sitt arbeid for en sosial organisasjon i området, kommer Ulrike jevnlig i kontakt med ulike deler av befolkningen her. Hun forteller om en fremherskende uro blant mange av stedets beboere: «Uansett hvor vi organiserer et naboskapsmøte, et mødretreff, eller en samling for foreldre, så snakker alle om det samme: «Vi er redd for å bli fortrent. Vi har igjen fått husleieøkning.» Det er allestedsnærværende.»⁴⁶⁸ Som allerede antydnet synes forholdet mellom gentrifisering og fortrenning å ha visse følelsesmessige omkostninger for de involverte. Det Ulrike beskriver som en utbredt uro og mistillit blant befolkningen i sitt nærområde, kan ses i forlengelse av det *fortrenningspress* som byplanleggeren Marcuse omtaler som: «the subjective fear of a remote possibility of displacement».⁴⁶⁹ I en liknende sammenheng som Ulrike er inne på, fremhever også byplanleggeren Freeman en tilsvarende frykt for å bli fortrent som signifikant, spesielt for de som er direkte berørt, men også for de som berøres på en mer indirekte måte. Spesielt for de førstnevnte vil utsiktene til ufrivillig fraflytting fra bosted og nærmiljø fortone seg som en betydelig belastning, særlig i tilfeller der alternativet kan være hjemløshet.⁴⁷⁰ I sin studie av områdene Harlem og Clinton Hill i New York observerer Freeman imidlertid de følelsesmessige

⁴⁶⁷ Med tanke på at veien fra mistillit til fiendtlighet i mange tilfeller kan være kort, peker Ulrike i retning av en sosial situasjon som hos Tönnies fremstår med en utpreget Gesellschaft-aktig karakter. (1978 [1887]: 83).

⁴⁶⁸ «Egal wo wir Nachbarschaftstreffen machen, wo es ein Stadtteilmütter Treffen gibt, wo es einen Elternabend gibt, die Menschen reden alle darüber: «Wir haben Angst verdrängt zu werden, wir haben schon wieder eine Mieterhöhung.» Das ist allgegenwärtig tatsächlich.» 4KB: 7-8.

⁴⁶⁹ Marcuse (1985: 208).

⁴⁷⁰ Freeman (2006: 72).

ringvirkninger også blant folk som ikke står i en umiddelbar fare for å bli fortrenget. Ved å se nærmere på utbredelsen av historier omkring folk som var blitt tvunget ut av sine hjem, fremheves det som – i samsvar med Ulrikes observasjon – beskrives som: «[...] a general concern about displacement that permeated the air».⁴⁷¹ Slik pekes det i retning av en «allestedsnærværende» bekymring som på mer eller mindre direkte vis også deles av andre informanter i Kreuzberg SO36.

For Yasemin blir uroen blant folk i området forbundet med konkrete tilfeller av fortrenkning som hun selv kjenner til. Hun forteller her om folk i hennes omgangskrets som har blitt tvunget til å flytte til mer perifere byområder på grunn av utviklingen i boligmarkedet:

Ja, jeg har venner og bekjente som måttet flytte herfra, fordi husene deres ble solgt og fordi de ikke lenger kan få en rimelig leilighet i Kreuzberg. En kollega av meg måtte flytte vekk fra området rundt Wrangelstraße, vekk fra strøket og til Lichtenrade. Ja, dette er svært trist. Jeg kan godt forstå hvordan noen som bor her, jobber her og kanskje også er vokst opp her, har det til sinns når han eller hun plutselig må flytte til et annet sted.⁴⁷²

Selv om Yasemin ikke synes å være direkte berørt, opplever hun utviklingen som trist og bekymringsverdig på et personlig plan. Samtidig gir hun inntrykk av å være innforstått med hvordan det må være å stå oppe i en situasjon der man må flytte fra et område som man er blitt fortrolig med. Med det som fremstår som en sympatisk form for forståelse, kan hennes kjennskap til fortrenkningsproblematikken i området kanskje sies å være basert på medfølelse.

Emine forteller på sin side om husleiepåslag som spesielt har rammet eldre beboere i området. Med det hun her opplever som et påfallende demografisk skifte, gir også hun uttrykk for å bli trist og skremt over en utvikling som gjør at det hun oppfatter som en fortrolig del av beboerskapet er i ferd med å forsvinne:

Ja, mange kunne ikke lenger betale husleien og er flyttet ut. For det meste er de flyttet til Wedding og Neukölln. Disse ansiktene ser du ikke lenger, disse gamle ansiktene som er i alderen til pappa og mamma. De finner du ikke lenger her. De måtte ut og det gjør en trist. Så tenker du at du kun kommer til å se nye ansikter fremover, på grunn av husleieforøkelsene.

⁴⁷¹ Ibid.: 73.

⁴⁷² «Ja Freunde, Bekannte, dass die halt wegziehen müssen, dass ihre Häuser verkauft werden, dass sie einfach keine bezahlbare Wohnung mehr in Kreuzberg bekommen. Da musste ein Kollege nach Lichtenrade umziehen, aus dem dem Wrangelkiez, aus dieser Ecke. Ja und das ist schon ganz schön traurig. Ich kann ihm das gut nachempfinden, wie es jemanden zumute ist der hier lebt, der hier arbeitet, aufgewachsen ist und so und dann auf einmal woanders hinziehen muss.» 6KB: 14.

Det er skremmende, fordi innbyggerne drives bort, og så er det kun turister og slikt som blir prioritert, [...].⁴⁷³

På bakgrunn av det som fremstilles som et tap, synes området for Emine å miste det som kan fremstå som en verdifull menneskelig kvalitet. I en liknende sammenheng skriver kulturgeografen Tuan advarende om steder hvor denne type kvaliteter er fraværende: «In the absence of the right people, things and places are quickly drained out of meaning so that their lastingness is an irritation rather than a comfort.»⁴⁷⁴ Slik berører han kanskje en tilsvarende bekymring som hos Emine.

At endringer i boligmarkedet slår skjevt ut med tanke på befolknings sammensetningen i området er også en utvikling som Karan, i likhet med Emine, er opptatt av. I tilknytning til eiendomsselskapenes interesse for boligmassen her, fremheves det som oppfattes som en hensynsløs grådighet blant nye eiere, som en drivkraft for denne prosessen:

Og selvfølgelig har også fellesskapet endret seg en del. Fordi mange leiligheter og hus ble solgt og kjøpt av konserner, store selskaper og de vil selvfølgelig kaste de eldre leietakerne ut for så å kunne kreve enda høyere leie. Det synes jeg er temmelig uforskammet. Altså, det finnes folk her som har bodd her i tju eller tretti år og så kommer det noen og kjøper huset og sier «Hei, enten dere betaler det dobbelte i husleie, eller så må dere ut», og det er selvfølgelig ganske stygt.⁴⁷⁵

Som Emine, ser også Karan at slike overtakelser først og fremst rammer eldre beboere i Kreuzberg SO36. Stilt overfor det som beskrives som ensidige profitthensyn, blir det tydelig at denne gruppen oppfattes som spesielt sårbar. Hermed fremheves en gruppe som også fra forskningshold har blitt definert som særlig utsatt for fortrenning.⁴⁷⁶ For

⁴⁷³ «Ja, viele die konnten die Miete nicht zahlen und dann sind sie raus. Meistens Richtung Wedding und Neukölln. Die Gesichter siehst du nicht mehr, diese alten Gesichter in Papas oder Mamas Alter, die hast du hier nicht mehr so. Die mussten raus und das macht dann auch traurig. Du denkst dann, dass du immer nur neue Gesichter siehst. Wegen der Mieterhöhung, das macht mir ein bisschen Angst, weil die Einwohner weggetrieben werden und das dann nur Touristen oder so bevorzugt werden, [...]» 7KB: 21.

⁴⁷⁴ Tuan (2008 [1977]: 140).

⁴⁷⁵ «Und natürlich hat sich auch die Community ein bisschen verändert. Weil viele Wohnungen verkauft wurden, viele Häuser wurden verkauft und das haben Konzerne, große Firmen gekauft und die wollen natürlich die älteren Mieter rausschmeißen um dann höhere Mieten verlangen zu können. Das finde ich ziemlich unverschämt. Also, es gibt Leute die hier seit 20 oder 30 Jahren wohnen und irgendwann kommt jemand und kauft dann das Haus und sagt, «Hallo, entweder bezahlt ihr jetzt die doppelte Miete oder ihr müsst hier raus.» Und das ist natürlich ziemlich schlecht.» 9KB: 5-6.

⁴⁷⁶ Se for eksempel Rowland Atkinson som i sine studier fra både England (2000) og Australia (2011) identifiserer pensjonerte eldre beboere som en av de mest sårbare grupper overfor gentrifisering og fortrenning. Atkinson fremhever flere årsaker til dette. Ved å stå utenfor det etablerte arbeidsliv, er

Karans del fremstår den hensynsløse utviklingen som forsert og skamløs. Å skyve ut etablerte beboere med lang fartstid i området og sterk tilknytning til det, synes for ham å gå på bekostning av fellesskapet her. Samtidig blir det klart at han ikke kun betrakter dette utenfra, men selv har opplevd å måtte flytte mot sin vilje:

Vi tenkte jo på å kjøpe et hus og så flytte herfra en gang i fremtiden. Men leiligheten ble solgt, hele huset vårt ble solgt og den nye eieren ville bruke det som et hotell og derfor ville han at vi skulle ut.

– *Så dere ble presset ut?*

Ja, på en måte.⁴⁷⁷

Til tross for at han fant en annen leilighet i samme området, førte omstillingen til at han måtte endre sine fremtidsplaner og tilpasse seg prisnivået i boligmarkedet. Karan beskriver hele prosessen rundt flyttingen som vanskelig og urettferdig:

Det var selvsagt ikke fair [...] og vi følte oss selvfølgelig dårlig behandlet. Vi måtte i all hast finne oss en ny leilighet og så måtte vi betale dobbelt i husleie. Greit, det vi har funnet er mye finere og roligere, men likevel måtte vi betale det dobbelte i husleie.

– *Og det var viktig for dere å bli værende her i Kreuzberg?*

Ja for meg var det viktig, fordi jeg kan komme hit [til jobben] hjemmefra uten å kjøre bil. Og min datter som går på skolen her, må bare gå hundre meter. Min sønn går her i barnehagen her og [...] hvis man har en anatolisk bakgrunn, så kan man spise mat hjemmefra ute her i området.⁴⁷⁸

Med utsikt til å miste verdsette kvaliteter og fordeler som knytter ham til området,⁴⁷⁹ ser det ut til at Karan har hatt tilstrekkelig økonomisk spillerom til å velge å bli

mulighetene for å skaffe seg et høyere inntektsgrunnlag begrensede, noe som gjør dem særlig utsatt for leieprisøkninger. Atkinson peker også på eldre menneskers fysiske begrensninger som kan gjøre det vanskelig for dem å motsette seg huseieres ulike tiltak for å presse dem ut. Samtidig understreker han at eldre beboere ofte lar seg spesielt påvirke av sosiale endringer i deres nærmiljø, der tap av venner og/eller familie nevnes som utslagsgivende for at de omsider velger å flytte på seg. Atkinson (2000: 314).

⁴⁷⁷ «Wir wollten irgendwann ein Haus kaufen und dann umziehen, aber die Wohnung wurde verkauft, das ganze Haus wurde verkauft und der neue Besitzer hat das ganze Haus als Hostel verwendet. Und deswegen wollte er das wir rausgehen. – *Wurdet ihr raus gepresst?* Ja, irgendwie.» 9KB: 2.

⁴⁷⁸ «– *Wie habt ihr euch da gefühlt?* Das war natürlich unfair [...] und wir haben uns natürlich schlecht gefühlt. Wir mussten sehr schnell eine Wohnung finden und danach mussten wir doppelt an Miete bezahlen. Ok, das was wir gefunden haben war viel schöner und viel ruhiger, aber trotzdem mussten wir die zweifache Miete bezahlen. – *Und es war euch wichtig hier in Kreuzberg zu bleiben?* Das war für mich wichtig, weil ich ohne Auto von zu Hause hierher kommen kann. Und meine Tochter geht hier zur Schule und muss nur 100 Meter laufen. Mein Sohn geht hier in den Kindergarten und [...] wenn man anatolische Hintergründe hat, dann kann man hier auch wie zu Hause draußen Heimatküche essen.» Ibid.: 6.

⁴⁷⁹ Jf. kapittel 5, avsnitt 5.3 «Falafel, kino, fiskebutikk».

værende her, selv om han kanskje har måttet utsette eller skrinlegge planene om huskjøp.

Mirac synes imidlertid å være i en mer prekær situasjon. Informert om at huset han bor i skal selges, lever han for tiden i uvisshet om hva som kommer til å skje med leiligheten hans. Med en usikker fremtid i vente, er han blant de som direkte er underlagt utviklingen på boligmarkedet:

Vi er jo også berørt av dette, vårt hus skal jo selges og da får vi se om det finnes interessenter som vil kjøpe denne leiligheten her, og vi får se hvordan det kommer til å gå videre. Det er jo mange her i bydelen som er i den samme situasjon. Det er nok skyggesiden av denne utviklingen her.⁴⁸⁰

Prisgitt bestemmelser som ikke er hans egne og involvert i prosesser som han kun kjenner konsekvensene av, kan Mirac sies å være overlatt til det samspill av usikre, uvisse og utrygge betingelser som sosiologen Bauman mener karakteriserer våre livsvilkår, i en tid der omfattende og til dels dramatiske samfunnsendringer er blitt den nye normalen.⁴⁸¹ Uvissheten til tross, Mirac synes imidlertid å være nokså sikker på at han og familien, når alt kommer til alt, vil være tvunget til å flytte fra Kreuzberg SO36. Samtidig beskriver han en situasjon som han mener rammer mange. Han er imidlertid tydelig på at han mest av alt ønsker å bli værende i området, noe som kan forklare oppgittheten når han forteller om den harde konkurransen med andre som også ønsker å bo i området:

– *Hvis dere snart måtte flytte herfra, hvor ville dere helst flytte til?*

Vel, til Kreuzberg, [vi ønsker å] bli værende her i Kreuzberg. Men om vi da vil finne en leilighet til denne prisen, helt sikkert ikke. Jeg mener det er absolutt umulig å få tak i en leilighet som er på denne størrelsen her i 36, ingen sjanse. Da må du ha griseflaks. [...] Dersom en leilighet skulle bli ledig, så er det med en gang flere hundre interessenter der, og mange som kan betale mer enn deg selv, mye mer.⁴⁸²

⁴⁸⁰ «Wir sind ja selber betroffen, unser Haus soll ja verkauft werden und da wird sich zeigen ob es dann da Interessenten gibt die dann die Wohnung hier kaufen wollen und wie das dann hier weiter läuft. Das geht Vielen so in dem Bezirk. Das ist so die Schattenseite der Entwicklung» 8KB: 7.

⁴⁸¹ Bauman (2006 [2000]: 193f.).

⁴⁸² «– Und angenommen ihr müsstet bald hier ausziehen, wo würdet ihr am liebsten hinziehen? Naja auch nach Kreuzberg, also in Kreuzberg [möchten wir] schon bleiben, aber ob du dann eine Wohnung zu dem Preis findest, ganz bestimmt nicht. Also überhaupt eine Wohnung zu finden ist schon unmöglich, finde ich. In der Größe, in dem Ort hier in 36, keine Chance. Also da musst du wirklich ein Sauglück haben. [...] Und wenn dann eine Wohnung frei wird, da hast du dann gleich ein paar hundert Interessenten und dann auch Menschen die mehr zahlen können als du. Viel mehr.» 8KB: 21.

Enten det gjelder en selv eller andre, så blir det tydelig at bekymring knyttet til fortrenkning går på tvers av informantenes utsagn. Situasjonen beskrives som krevende og innebærer en belastning for de som berøres, det være seg på direkte eller indirekte vis. Som det blir sagt er det en situasjon som, ved å ramme mange, utløser bekymring blant befolkningen i området. Til nå har vi imidlertid sett hvordan en slik bekymring fortøner seg for den enkelte. I det følgende vil jeg se nærmere på hvordan en slik bekymring også kan betraktes som et incentiv og en mulighetsbetingelse for samhandling på et kollektivt nivå.

6.4.3 Motstand og en ny form for fellesskap

Journalisten Christoph Twickel som i flere år har undersøkt initiativer mot gentrifisering i flere tyske byer, fremhever spesielt boligstrukturelle endringer som en hovedgrunn til at slike bevegelser oppstår.⁴⁸³ Foranlediget av denne type endringer, ser vi også at beboere i Kreuzberg SO36 har begynt å mobilisere mot en utvikling der prispress i boligmarkedet har ført til det som er blitt omtalt som en utbredt frykt for fortrenkning i området. Med utgangspunkt i et protestinitiativ som har fått navnet Kotti & Co, vil jeg i dette avsnittet se nærmere på hvordan motstand og mobilisering kommer til uttrykk blant beboere her. Jeg vil også komme inn på hvordan deres engasjement kan sies å bidra til en ny form for fellesskap i området.

Kotti & Co er et lokalt forankret og godt synlig protestinitiativ som holder til i den sydlige enden av Kottbusser Tor. Plassen har helt siden 1970-tallet vært kjent som et sted for demonstrasjoner og folkelig engasjement, særlig i forbindelse med omdiskuterte rive- og saneringsplaner i området.⁴⁸⁴ Fra en liten trehytte tildekket av diverse klistremerker, vimpler og plakater, har en gruppe lokale beboere gått sammen i protest mot økte leiepriser og det de mener er en usosial boligpolitikk og i området.⁴⁸⁵

Peter, en av aktivistene, inviterer til en kopp te innenfor og forteller litt om hvordan det hele begynte: «I mars 2011 møttes beboerne i det huset her [peker mot en

⁴⁸³ Twickel (2010: 108).

⁴⁸⁴ Düspohl (2012: 124f.).

⁴⁸⁵ Deler av den følgende drøfting av Kotti & Co har blitt publisert i Kohne (2015), der det har blitt gjort en analyse av hvordan gruppen anvender det urbane offentlige rommets potensial for å gi uttrykk for sin protest.

boligblokk som ligger ved siden av hytten] for første gang. Den gangen sa man til hverandre «Dere, nå har det kommet enda en leieprisøkning. Det er på tide å gjøre noe».⁴⁸⁶ Med utgangspunkt i en større sosial boligblokk i nærheten av plassen, tok bevegelsen til som et naboinitiativ blant det som i overveiende grad var tyrkiske kvinner som ikke lenger så seg i stand til å betale for stadig husleieøkning. Det ble i denne forbindelse opprettet en hjemmeside og en facebook-gruppe, i tillegg til at flere demonstrasjoner ble arrangert for å skape oppmerksomhet og samle støtte blant folk i området.⁴⁸⁷ Til tross for denne type mobilisering, skulle det vise seg at den hadde lite reelt gjennomslag på et politisk nivå, altså blant de som satt med ansvar for utformingen av byens boligpolitikk. Peter kommer her inn på hvordan man etter hvert tok i bruk andre virkemidler⁴⁸⁸ i forbindelse med en protestcamp⁴⁸⁹ som ble laget i forbindelse med en gatefest:

[...] den 26. mai 2012 arrangerte vi en gatefest, og da hadde vi på forhånd bestemt at vi skulle bygge en liten hytte av europaller. Et hjørne – det var bare et hjørne – fra her til der [viser med hendene] og ovenpå stod det en gammel parasollskjerm med ølreklame på, en sånn parasollskjerm fra en eller annen kneipe. Det var Geçekondu'en i begynnelsen [...]. Den var et direkte resultat av en gatefest. Så kunngjorde vi «Dette er nå vårt tak til dere. Vi blir værende her helt til leieprisene har gått ned», og så gikk det slag i slag.⁴⁹⁰

Kort tid etter opprettelsen av leiren, sendte Kotti & Co ut en pressemelding der de redegjorde for det som kom til å bli deres okkupasjon av plassen: «Økende leiepriser truer vår eksistens på en slik måte at vi ikke lenger ser annet alternativ enn å påkalle sterkere oppmerksomhet om vår situasjon. Derfor gjennomfører vi denne aksjonen.»⁴⁹¹

⁴⁸⁶ «Im März 2011 haben die Bewohner des einen Hauses hier, die haben sich das erste Mal getroffen und haben gesagt, «Mensch, jetzt kommt schon wieder eine Mieterhöhung. Jetzt machen wir mal was dagegen».» 11KB: 1.

⁴⁸⁷ Se Facebook: <https://de-de.facebook.com/kottiundco/> og hjemmesiden: <http://kottiundco.net>, [sist sett 01.04.2019].

⁴⁸⁸ Bysosiologen Holm har tatt for seg hvordan aktivister gjerne tar i bruk kreative idéer og strategier i deres motstand mot gentrifisering. Jf. Holm (2010a: 71).

⁴⁸⁹ Jf. Kohne (2015: 106).

⁴⁹⁰ «[...] und am 26. Mai 2012 haben wir hier ein Straßenfest gemacht und vorher festgelegt, dass wenn das ist, dann bauen wir hier eine kleine Hütte aus Europaletten. So eine Ecke, das war nur eine Ecke, von da bis da [zeigt die Maße] und oben drüber stand dann so ein oller Schultheiß-Schirm, so ein Kneipenschirm. Das war das Geçekondu zum Anfang [...]. Das ist die direkte Folge eines Straßenfestes gewesen. Da haben wir dann angesagt, «Das ist jetzt unsere Überdachung für Euch. Wir bleiben jetzt hier und gehen nicht mehr weg, bis die Miete gesenkt wird.» Und ab da ging es Schlag auf Schlag.» 11KB: 7-8.

⁴⁹¹ «Unsere Existenz ist durch die steigenden Mieten so bedroht, dass wir keine Alternative sehen als stärker auf unsere Lage aufmerksam zu machen. Deshalb machen wir diese Aktion.» Fra Kotti & Cos

I sin bok *Reclaim your City* understreker kommunikasjonsdesigneren Tobias Morawski at den fysiske og symbolske okkupasjonen av et offentlig byrom synliggjør en maktposisjon i kraft av å være et sted som åpner opp for å kunne tale på vegne av flere.⁴⁹² I forlengelsen av et slikt perspektiv kan protestinitiativet ved Kottbusser Tor sies å legemliggjøre en motmakt som setter fokus på, og anskueliggjør det som oppleves som negative aspekter ved en boligutvikling som finner sted i Kreuzberg SO36.⁴⁹³ Prispress og frykten for å bli fortrent, fremstår i denne sammenheng som rettferdiggjørende og motiverende faktorer for protesten selv og dennes intensivering i kampen for å bli hørt. I tillegg understrekes det at hytteokkupasjonen anses som en integrert del av et nærmiljø som man føler en sterk tilhørighet til. Den blir således presentert som en forlengelse av aksjonistenes hjem og beskrives som: «[...] en fredelig og åpen leir. Samtidig som vi ikke er helt sikre på om leir er den rette betegnelsen. Den er rett og slett vår forhage. En del av hjemmet vårt. Vi går et skritt foran døren.»⁴⁹⁴

Som det ble nevnt i Peters utsagn ovenfor, kalles den lille hytten for «Geçekondu». Ordet er tyrkisk og betegner et «hus som er blitt bygget over natten». I Tyrkia brukes det om byggverk som i mangel av overkommelig boligareal, oppføres med boligformål uten tillatelse i nattens mørke.⁴⁹⁵ Slik vises det både til initiativets opphav i det tyrkiske miljøet i området samt til en problemstilling som inkluderer flere her.

pressemelding 26. mai 2012: <https://kottiundco.net/2012/05/26/protestcamp-am-kotti-errichtet/>, [sist sett 01.04.2019].

⁴⁹² Morawski (2014: 40).

⁴⁹³ Kohne (2015: 107).

⁴⁹⁴ «[...] ein friedliches und offenes Camp. Wobei wir gar nicht wissen ob Camp der richtige Name ist. Eigentlich ist es einfach unser Vorgarten. Ein Teil unseres Zuhauses. Wir gehen einen Schritt vor die Tür.» Kotti & Co pressemelding (2012) [sist sett 01.04.2019].

⁴⁹⁵ Kotti & Co (2014: 348).

Geçekondu'en til Kotti & Co

Foto: Sara Kohne

Som man kan se, beskriver Kotti & Co Geçekondu'en som et fredelig og åpent sted, noe som antyder at den er et møtested for alle. Peter mener den har bidratt til å skape konstruktive relasjoner mellom folk med ulik kulturell og sosial bakgrunn, noe han kommer inn på i forbindelse med byggets oppføring:

[...] dette huset ble konstruert og satt opp av en kvinnelig tysk arkitekt og en mannlig tyrkisk bygningsarbeider. [...] Vel, det var i hvert fall noe. Det skal jo egentlig ikke være mulig, at en kvinne sier hva som skal gjøres og i tillegg har egne forestillinger. Alt skulle tilsi at dette ikke går. [...] Men hos oss blir det umulige mulig, og det er jo kjempebra. Det er det det hele går ut på, denne store forskjelligheten.⁴⁹⁶

Han understreker imidlertid at prosessen underveis ikke har vært utelukkende harmonisk og konsensusbasert. Gjennom det han mener har vært utfordrende og til dels ubehagelige diskusjoner og samtaler, forteller han om sin opplevelse av hvordan tillit og fortrolighet har oppstått blant folk i området ved å legge til rette for at ulike oppfatninger og ståsteder har kunnet komme sammen i Geçekondu'en:

I begynnelsen holdt vi for eksempel ofte nattevakt og det var ofte spennende. Da hadde vi samtaler om de tingene som skiller oss fra hverandre, og dette var iblant ubehagelig. Mange

⁴⁹⁶ «[...] dieses Haus hier haben eine deutsche Architektin und ein türkischer Bauarbeiter gebaut. [...] Na das war ja vielleicht was. Das geht eigentlich überhaupt nicht, dass eine Frau das vorsagt und sie dann auch noch eigene Vorstellungen hat. Das geht alles gar nicht. [...] Aber bei uns gehen nur Sachen die gar nicht gehen und das ist super und genau das macht das hier aus, diese große Unterschiedlichkeit.» 11KB: 6.

forskjellige livssyn kom sammen og så ble de diskutert. Og det har vist seg å være greit, fordi man får tillit til hverandre når man sitter sammen på denne måten.⁴⁹⁷

At man har lyktes i å samle folk til konstruktiv meningsutveksling, på tvers av forskjeller, beror ifølge Peter på initiativets distinkte og uttalte mål om å jobbe sammen for å få gjort noe med leiekostnadene i området: «Og det er én ting som står i forgrunnen; «Leieprisene må på sikt bli satt ned!» Punktum! Og i denne sammenhengen er vi kun interessert i de tingene som kan bringe oss sammen, og ikke i de som skiller oss fra hverandre, derav finnes det jo så mange.»⁴⁹⁸ Ved å enes om en upartisk og saklig dimensjon gis det inntrykk av at de involverte inngår i en sammensatt form for fellesskap som ikke forelå i området fra før.⁴⁹⁹ Med dets mangfoldige og inkluderende oppsett kan initiativet kanskje sies å dele trekk med det fellesskap som ble omtalt i kapittel 5, og som man her bekymret seg for å miste i forbindelse med gentrifiseringens ankomst.⁵⁰⁰ Men til forskjell fra et fellesskap som knyttes an til området i dets helhet, synes det her å være tale om en mer spesifikk form for fellesskap. Betinget av motstand, kan det som fremstår som et antagonistisk fellesskap kanskje sies å tangere Baumans begrep om *Gemeinschaft* slik dette blir å betrakte ut fra et perspektiv for det senmoderne. Ifølge sosiologen kommer Tönnies konsensusorienterte forståelse av den samme termen til kort i en tid der fellesskap basert på et gjensidig sinnelag og en felles forståelseshorisont ugjenkallelig har gått tapt. I en verden preget av kontinuerlig bevegelse og forandring, der det eneste sikre er det usikre, blir *Gemeinschaft* snarere å betrakte som:

[...] a besieged fortress being continuously bombarded by (often invisible) enemies outside while time and again being torn apart by discord within; ramparts and turrets will be the places where the seekers of communal warmth, homeliness and tranquillity will have to spend most of their time.⁵⁰¹

⁴⁹⁷ «Wir haben dann zum Anfang zum Beispiel oft Nachschichten gemacht und da war es dann spannend. Da haben wir uns hier unterhalten, auch über die trennenden Dinge und das war manchmal unangenehm. Da kamen dann oft die ganzen unterschiedlichen Vorstellungen zum Vorschein und dann wurden die diskutiert. Und dann ist es gut, dann bekommt man Vertrauen, weil man ja zusammensitzt.» Ibid.: 7.

⁴⁹⁸ «Und eine Sache steht dabei im Vordergrund, «Die Mieten müssen auf Dauer gesenkt werden!» Fertig! Und dabei interessieren uns nur die verbindenden Dinge und nicht die die uns trennen und davon gibt es so viele.» Ibid.: 6.

⁴⁹⁹ Se også Kohne (2015: 108f.).

⁵⁰⁰ Se avsnitt 5.2 «Det sammensatte fellesskapet» og 5.4. «Hjemme i mangfoldet».

⁵⁰¹ Bauman (2001: 15).

Til tross for at de er karakterisert ved motsetningsfylte eller antagonistiske forhold preget av forbehold og dissens, kan slike fellesskap ifølge Bauman ha en forbausende levedyktighet. De går riktignok til grunne, men samtidig vil de oppstå igjen og igjen. Med henvisning til historikeren Eric Hobsbawm blir denne gjenkomst å se ut fra det som blant mennesker gjør seg gjeldende som en permanent *lengsel* etter å inngå i beskyttende, pålitelige og tilhørighetsskapende sammenslutninger.⁵⁰²

Men der Bauman, ved sitt begrep om *Gemeinschaft*, ser ut til å tenke fellesskap i termer av det eksklusive eller ut fra en grunnleggende avgrensning, har sosiologen Delanty en annen tilnærming. Gjennom sin drøfting av hvordan nye og ofte midlertidige lokale sammenslutninger eller grupperinger finner sted, betoner Delanty deres evne til å styrke grunnleggende sosiale behov. Slike fellesskap fremstår gjerne som et alternativ til det som oppleves som en sosial samfunnsmessig fragmentering og kan sågar generere sterkere mellommenneskelige bånd, enn relasjoner som eksempelvis fremkommer på bakgrunn av felles stedstilhørighet.⁵⁰³ I en slik sammenheng fremhever Delanty grupperingenes kommunikative egenskaper som utslagsgivende for at *Gemeinschaft*-aktige fellesskap, i Tönnies forstand, fremdeles kan oppstå i dagens verden. Det blir da tale om kommunikative fellesskap: «[...] in the sense of being formed in collective action based on place [...]»⁵⁰⁴ Uten å betrakte disse som kun et uttrykk for en underliggende kulturell identitet, peker Delanty i retning av en konstruktivistisk fellesskapsforståelse der det samlende element blir å finne i de involvertes sosiale handlinger og ikke simpelthen gjennom en tilgrunnliggende stedsidentifikasjon.⁵⁰⁵

I forlengelse av disse perspektivene blir det mulig å hevde at Kotti & Co i Peters fremstilling, på den ene siden fremstår som en kommunikativ sammenslutning basert på en sosial form for samhandling. Samtidig blir det klart at denne formen for ko-operasjon til en viss grad synes å basere seg på diskusjon og dissens, der nettopp evnen til å la ulike stemmer og holdninger komme sammen, gjør det mulig å gå utover sosiale og kulturelle forskjeller blant folk i området. Slik synes initiativet faktisk å bli

⁵⁰² Ibid.

⁵⁰³ Delanty (2010 [2003]: 52f.).

⁵⁰⁴ Ibid.: 53.

⁵⁰⁵ Ibid.

oppretholdt og styrket i kraft av tverrgående relasjoner som finner sted blant mennesker som, i kamp mot en usosial boligpolitikk, slutter opp om en felles sak.

Sammenfattende kan Peter, sammen med de andre aktivistene i Kotti & Co, sies å være motivert ved deres tilknytning til Kreuzberg SO36. Gjennom det som viser seg som et utbredt fortrenningspress, har man begynt å engasjere seg mot en utvikling som virker truende på mange beboere. Slik vil man kunne påstå at beboerinitiativet gir rom for å handle på en følelse av felles ansvar for området og dets befolkning. Humangeografen Relph fremmer tanken om at steder man føler en tilhørighet til, kan forstås som felter for det han kaller for omsorg. Dette innebærer både at man har en interesse for, og bryr seg om, et sted ut fra ens fortid med det, samtidig som det inngår i fremtidige forventninger. Dette er for Relph forhold som fremmer ansvar og respekt med tanke på hva et sted kan bety for en selv og for andre.⁵⁰⁶ På liknende vis slår psykologen Giuseppe Carrus fast at: «[...] positive affective bonds with one's place should be associated with systematic behavioural tendencies to protect that place.»⁵⁰⁷ I denne forbindelse understreker han koblingen mellom menneskers stedstilknytning og en bestrebelse som aktivt tar sikte på å utvikle sosial samhörighet og fellesskapsliknende relasjoner. Carrus hevder at individer med en sterk stedstilknytning: «[...] are more likely to contribute to the well-being of their community through civic activism.»⁵⁰⁸ I en slik sammenheng kommer han med en antakelse om at slike individer vil være mer tilbøyelige til å sette fellesskapets interesser foran sine egne.⁵⁰⁹ På linje med det Carrus peker på som en overgang fra en individuell til en kollektiv «drivkraft» for handling, viser også Peters beskrivelse av Kotti & Co at den enkeltes bekymringer, har latt seg omsette og bli til et anliggende for felles engasjement og protest i Kreuzberg SO36. Samtidig signaliserer denne kollektive, sosialt og kulturelt sammensatte motstanden en styrke og et samhold som kan tenkes å gi håp til beboere som føler at de er satt i en håpløs bosituasjon.

⁵⁰⁶ Relph (1976: 38).

⁵⁰⁷ Carrus m.fl. (2014: 155).

⁵⁰⁸ Ibid.: 156.

⁵⁰⁹ Ibid.

6.4.4 Trygge steder

Som nevnt er ikke alle informantene direkte berørt av utviklingen på boligmarkedet. Blant disse fremheves aspekter ved områdets boligordninger, som man mener virker skjermende i forhold til leieøkning og fortrenningspress. I samtalen med Ajda og Max blir det for eksempel tydelig at begge føler seg beskyttet av et lovverk som garanterer dem en fast leiepris for en periode fremover. Begge gir inntrykk av å befinne seg i en relativt trygg og forutsigbar boligsituasjon. Litt på avstand, fra det som fremstår som en mer utenforstående og observerende posisjon, synes de å oppleve endringene på boligmarkedet på en noen annen måte enn andre:

M: Det er selvfølgelig bittert alt dette med leieprisene her og at folk virkelig må flytte. Men akkurat nå for vår egen del, merker jeg ikke noe særlig til disse negative forandringene.

– *Men dere er vel interessert i hva som foregår med leieprisene her for tiden, det er jo noe som dere også legger merke til, eller?*

M: I forhold til vår leilighet så kan vi nok være ganske avslappet. Den ble sanert med berlinske [offentlige] midler rundt tusenårsskiftet og frem til midten av 2020-tallet får de ikke lov til å gjøre noen ting her. Så vi er fremdeles beskyttet.

A: Det er ennå ti år til.

M: Ja, det er kun ti år til, ja riktig. [ler] Men vi har ikke beskjeftiget oss med dette enda. Nei, det er vi overhodet ikke redd for.⁵¹⁰

Som etnologene Billy Ehn og Ovar Löfgren understreker, er tid og rom grunnleggende dimensjoner som i vårt dagligliv kontinuerlig veves inn i hverandre.⁵¹¹ Opplevelsen av trygghet og forutsigbarhet under forhold som mange opplever som uoversiktlige og uforutsigbare, synes for Ajda og Max å være betinget av en regulert bosituasjon som nettopp kan sies å gi dem en særegen innretning i tid og rom. Med et relativt fritak fra premisser som andre beboere er prisgitt på et stadig tøffere boligmarked, gir de inntrykk av å ha et avslappet forhold til endringer som de kan se tar tak i deres nærområde. Til tross for at de er klar over bekymringsverdige trekk ved en utvikling

⁵¹⁰ «Es ist natürlich bitter mit den ganzen Mieten und wenn dann wirklich die Leute auch wegziehen müssen. Aber jetzt für uns persönlich, nehme ich jetzt keine negativen Veränderungen wirklich war. [...] –*Aber ihr interessiert euch dafür was hier mit den Mieten passiert, das geht ja nicht ganz an euch vorbei, nehme ich an?* M: Was uns persönlich hier mit der Wohnung betrifft, können wir uns ziemlich entspannen, weil die wurde mit Berliner Mitteln saniert, um die Jahrtausendwende rum und bis Mitte 2020 dürfen die hier gar nichts machen. Wir sind hier quasi noch geschützt. A: Zehn Jahre dann noch. M: Ja es sind nur noch zehn Jahre, ja stimmt [lacht]. Aber damit haben wir uns jetzt auch noch nicht so befasst. Nö, da haben wir überhaupt gar keine Angst vor.» 10KB: 13-14.

⁵¹¹ Ehn og Löfgren (2010 [2001]: 102).

som slår negativt ut for mange, ser de for egen del ut til å holde en viss avstand til denne ved å knytte den til en fjern og enda uavgjort fremtid.

I likhet med Ajda og Max, mener også Emine at hun er vernet for de stigende leieprisene i Kreuzberg SO36. Ved å bo i en borettslagsleilighet sikres hun en overkommelig leie uavhengig av markedsprisen i området. Borettslagsordninger ble etablert i det som i mange tilfeller var okkuperte leiegårder.⁵¹² Etter at husokkupasjonene tok slutt på midten av 1980-tallet, ble disse legalisert ved å bli overført til det som skulle være en uavhengig eiendomsforvaltning. Med en sterk representasjon av tidligere okkupanter gjør denne forvaltningsordningen seg fremdeles gjeldende i flere bygårder i Kreuzberg SO36. Disse styres ut fra en kollektiv tankegang, der selvbestemmelse og sikring av en overkommelig leie for de involverte, står sentralt i vedtektene.⁵¹³ Til tross for at borettslag som dette i dag kan fremstå som levninger fra en svunnen tids alternative boligpolitikk, kan man se at de fremdeles spiller en viktig rolle når det kommer til å sikre gunstige leieforhold for en del av områdets beboere. Slik forteller Emine fornøyd: «Heldigvis er vi medlemmer i borettslaget slik at vi har muligheten til å betale leien. Det er veldig bra, der har du ingen påslag.»⁵¹⁴ Også Franko føler seg ganske trygg på dette området og forteller at medlemskap han har i en liknende borettslagsordning skjermer ham fra prisutviklingen på det private markedet og gir ham mulighet til å kunne opprettholde sitt livsgrunnlag. Slik svarer han på mitt spørsmål:

– *Så du er med i andelslaget?*

Ja det har jeg alltid vært. Allerede før huset ble okkupert [på 80-tallet] har jeg vært her i huset. [...] og det ble senere legalisert. Slik ble det jo bedre for oss alle. Også for meg. Hvis jeg hadde bodd i et privat hus, hadde jeg sannsynligvis ikke lenger kunnet betale butikken. Eller så ville husleien øke. Men på grunn av andelslaget kommer vi godt ut av det med leien. Ikke bare jeg alene, men alle som bor her. Folk liker å bo her, det er et rolig hus. Og fremfor alt ikke så dyrt. Det er jo veldig viktig for å kunne betale for mat og leie hver måned.⁵¹⁵

⁵¹² Om den tidligere husokkupasjonsbevegelsen i strøket, se kapittel 2. avsnitt 2.1 «Historisk blikk på Kreuzberg SO36».

⁵¹³ Se Perl og Steffen (2015: 52).

⁵¹⁴ «Zum Glück sind wir bei der Genossenschaft, so dass wir die Mieten zahlen können. Das ist sehr gut, da hast du keine Erhöhungen.» 7KB: 21.

⁵¹⁵ «– *Dann sind Sie in der Genossenschaft drin?* Bin ich, ja schon immer. Bevor das Haus besetzt worden war, bin ich schon hier drin gewesen. [...] und das [Haus] wurde dann später legalisiert. Das war ja auch besser, für uns alle. Für mich auch, weil wenn ich hier in einem privaten Haus wäre, hätte ich das Geschäft wahrscheinlich nicht mehr bezahlen können. Oder die Miete würde steigen, aber durch die Genossenschaft geht es uns gut mit der Miete. Nicht nur ich alleine, die ganzen Leute die

Det blir tydelig at Franko finner en viss økonomisk trygghet i en bosituasjon som ikke kun kommer han selv til gode, men som også involverer andre i hans andelslag. Slik presenteres borettslaget som et, for ham, velfungerende bosted med en stabilitet og et samhold som gjør at det peker seg ut i forhold til andre leiegårder i Kreuzberg SO36.

Til forskjell fra informantene ovenfor er Ismet verken medlem av et selvdrevet borettslag eller skjermet av andre typer reguleringer. Som sosialklient faller han utenfor denne type ordninger. Likevel forteller han at han ikke føler seg berørt av de stadig økende bokostnadene i området: «Hos oss rundt hjørnet finnes det leiligheter for tusen og hva vet jeg. Men vi har, takk og pris, en lavere leie, fordi vi bor i et sosialt boligbygg. [...] Det er veldig verdifullt å ha et selskap for sosial boligbygging bak seg.»⁵¹⁶ Det kommer klart frem at Ismet setter pris på å kunne bo i ett av områdets sosialboliger, som er tilrettelagt for ressursvake beboere. Han fremhever verdien av sitt boligselskaps sosiale profil, som synes å gi ham en grunnleggende trygghet i en ellers utsatt situasjon.

Kanskje kan Miracs refleksjon til en viss grad være med på å oppsummere vårt inntrykk av utviklingen i området. Endringer som her finner sted synes for ham ikke å innebære noen entydighet, verken i deres forløp eller i måten de oppleves på. Snarere fremstår det hele som en sammensatt og kompleks prosess som til enhver tid erfares på ulike måter av forskjellige folk i omstendigheter som ikke sammenfaller. Slik beskriver han situasjonen:

Fordi det berører alle og enhver på en unik måte. Fordi det er en snikende prosess og man befinner seg på ulike steder i utviklingen. Hos den ene er den ikke kommet så langt, vedkommende må ikke ut enda, hos dem blir huset ikke solgt, slike tilfeller finnes jo også. Der begynte det nettopp. Og hver og én gjennomgår kanskje helt ulike faser i utviklingen og ser nå engang på denne utviklingen på ulikt vis.⁵¹⁷

hier wohnen, die wohnen alle gerne hier und es ist ein ruhiges Haus und vor allen Dingen nicht so teuer. Das ist ja auch sehr wichtig, weil um das Essen und die Miete zu bezahlen jeden Monaten.» 3KB: 3-4.

⁵¹⁶ «Hier bei uns um die Ecke, Wohnungen für tausend und noch was. Und wir wohnen Gott sei Dank für weniger, weil wir wohnen im sozialen Wohnungsbau. [...] Das ist schon viel wert, eine relativ soziale Wohnungsbaugesellschaft im Rücken zu haben.» 1KB: 23.

⁵¹⁷ «Weil es einfach jeden anders betrifft. Weil der Prozess auch schleichend ist und jeder in einer ganz anderen Entwicklung ist. Bei dem ist es noch nicht soweit, der muss noch nicht raus, bei dem wird das Haus nicht verkauft, das gibt es ja auch. Da fängt es gerade an und jeder ist vielleicht in einer ganz anderen Entwicklung und sieht es halt dann anders.» 8KB: 20.

På en tilsvarende måte har vi sett den overordnede utviklingen i området boligstruktur, fortone seg på varierende vis blant informantene. Flere opplever å bli berørt av endringer som gir seg direkte utslag i en vanskelig og krevende bo- og livssituasjon. For noen har vi sett at et slikt press har ført til mobilisering og motreaksjoner på lokalt nivå. Andre igjen synes å oppleve utviklingen ut fra et mer eller mindre distansert perspektiv. Skjermet av ulike ordninger ser man utviklingen på en viss avstand, med en følelse av relativ trygghet. Alt ettersom hvor man befinner seg i en slik prosess, blir det tydelig at det blant informantene ikke gis noe entydig bilde av dens forløp.

6.5 Konklusjon

I dette kapitlet har jeg sett nærmere på hvordan informantene i Kreuzberg SO36 beskriver konkrete forandringer som tydeliggjør ulike aspekter ved en tiltakende gentrifisering her. I denne forbindelse har jeg undersøkt hvordan disse kan sies å virke inn på deres opplevelse av, og tilknytning til området. På bakgrunn av de utsagn som fremkommer, blir det tale om en utvikling som preges av det som i hovedsak fremstår som fire synkrone, tidvis overlappende og tilsynelatende uavhengige forløp. Betraktet som uttrykk for en overordnet gentrifiseringsprosess, finner disse et relativt bredt nedslag i det sosiale og kulturelle felt, så vel som på det materielle og økonomiske plan.

Sammenfattet fremstilles inntoget av stadig flere turister og andre tilreisende – såkalt «turisme-gentrifisering» – som en igangsetter og et drivende første forløp, for andre forandringer i området. Slik fremheves spesielt ankomsten av et økonomisk bedrestilt beboerskap som et annet forløp som, ved å føre med seg merkbare endringer i bebyggelsen på stedet, også knyttes til det som er blitt omtalt som en «nybygg-gentrifisering». I samband med en slik utvikling beskriver informantene også det som oppfattes som mer eller mindre markante endringer i området's forretningslandskap, med tilbud som nettopp tilpasses en tiltakende turisme og tilstedeværelsen av nye beboere. Parallelt med denne «kommersielle-gentrifisering» – som fortone seg som et tredje forløp –, og området's demografiske transformasjon, presenteres vi omsider for

et fjerde forløp i form av boligstrukturelle endringer. Slik får vi inntrykk av en sammensatt prosess som, sett under ett, synes å ha vidtrekkende konsekvenser for hvordan informantene opplever og forholder seg til området.

Til tross for at visse aspekter ved denne utviklingen trekkes frem som positive for området, kan man i beskrivelsene som gis av de ulike forløpene, se en tydelig overvekt av utsagn som betoner deres mer problematiske og utfordrende sider. Oppfatningen om at turismen og ankomsten av en mer bemidlet beboergruppe har bidratt til å tegne opp nye sosiale, kulturelle og økonomiske skillelinjer – går i en slik sammenheng igjen i flere av informantenes utsagn. Slik fremkommer konfliktlinjer som peker i retning av motstridende syn på hva Kreuzberg SO36 skal være. Spørsmålet om hvem det er som skal ha rett til å definere stedet blir med andre ord aktuelt og underliggende som følge av en utvikling som for mange fremstår som uavklart.

Endringene som beskrives i dette kapittel synes på mange måter å bryte med det som er blitt beskrevet i det foregående. Det pekes på en utvikling som gjør at lokalt forankrede forhold – slik disse er blitt verdsatt og fremhevet som særegne, tiltalende og tilhørighetsskapende – blir satt under press og fremstår som utsatte. Opplevelsen av en slik prosess viser til en problemstilling som jeg vil betrakte i forhold til et begrep om fortregning. Som tidligere nevnt blir fortregningen av allerede etablerte beboere for mange forskere å betrakte som gentrifiseringens hovedproblem.⁵¹⁸ Byplanleggeren og advokaten Marcuse løfter sågar dette aspektet ved prosessen frem som dens kjerne.⁵¹⁹ Imidlertid finnes det forskere som mener at koblingen mellom gentrifisering og fortregning er overdreven. Den tones derfor ned i utviklingen av perspektiver som fremhever andre og mer positive aspekter ved den som tenkes å kunne komme flere til gode. I sin kritiske drøfting av fortregningsproblematikkens relevans i gentrifiseringsforskningen, presenterer geografen Slater et utvalg påstander som går i en slik retning.⁵²⁰ I denne forbindelse skriver han sammenfattende: «Each contribution

⁵¹⁸ Se for eksempel Helbrecht (2018 [2016]), Slater (2012), Holm (2010a), Lees, Slater og Wyly (2008) eller Marcuse (1985), se også kapittel 3, avsnitt 3.1.3 «Gentrifiseringens konsekvenser»

⁵¹⁹ Marcuse (1992: 80).

⁵²⁰ Se for eksempel Chris Hamnett (1991) «The blind man and the elephant: the explanation of gentrification.» I: *Transactions of the Institute of British Geographers*. Vol. 16, nr. 2, s. 173-89 eller

maintains that critics of gentrification have got it all wrong, and contains broadly similar conclusions: that gentrification doesn't displace many people, and has a good side that should be encouraged.»⁵²¹

Informantene i Kreuzberg SO36 gir imidlertid inntrykk av at fortrenningsaspektet vanskelig lar seg skille fra deres opplevelser av de endringer som her finner sted. Beskrivelsene som gis av de ulike forløp, knytter seg først og fremst til ulike opplevelser av det som fremstår som en *indirekte* form for fortrenning.⁵²² Ifølge geografene Mark Davidson og Loretta Lees, dreier dette seg om en langsam, og i mange tilfeller subtil, prosess som virker inn på det hverdagslige plan og gir seg utslag i det som erfares som *tap av stedsfølelse*, eller som de skriver: «[a] loss of sense of place associated with displacement.»⁵²³ Blant informantene synes en slik prosess å gripe inn på flere plan som en fellesnevner for endringer som, ved å bryte med deres tilvante forståelse og tilegnelse av omgivelsene, fremkaller en diffus følelse av eksklusjon og fremmedgjøring. Opplevelser som går i en slik retning tydeliggjøres på bakgrunn av beskrivelser som gis av blant annet *grenseoverskridende atferd* og *fremmede språk* i forbindelse med den tiltakende urbane turismen i området. Men også gjennom det som, blant nye beboere, oppfattes som en eksklusiv *livsstil* med smak og preferanser som markerer avstand til befolkningen forøvrig, gis det uttrykk for noe tilsvarende. På liknende vis viser også utsagn omkring den kommersielle omstruktureringen av området til en følelse av stedstap og fremmedgjøring, særlig med tanke på det som beskrives som et tap av møtesteder. Slik fremkommer ulike aspekter ved det som i henhold til Marcuse, kan tilskrives en spesifikk erfaring av det som fortøner seg som et vedvarende press på de som faller på siden av en slik utvikling, et press som nettopp ved å utøves indirekte fører til at mange omsider «velger» å flytte på seg.⁵²⁴

Det som på flere fronter slik kan sies å gjøre seg gjeldende som et sammensatt fortrenningspress, forsterkes og opprettholdes også av det som beskrives som

Vigdor, Jacob L. (2002) «Does Gentrification harm the poor?» I: *Brookings-Wharton Papers on Urban Affairs*, s. 133-82, sitert i Slater (2012: 177).

⁵²¹ Slater (2012: 177).

⁵²² Jf. Marcuse (1985) og Davidson og Lees (2010).

⁵²³ Davidson og Lees (2010: 403). Uthevelse i originalteksten.

⁵²⁴ Marcuse (1985: 207).

gjennomgående prisøkninger i områdets boligmarked. I denne sammenhengen blir det tale om det som fremstår som en mer direkte frykt for å bli fortrent fra området.⁵²⁵ Konkrete utsikter til tap av bosted beskrives i denne forbindelse som følelsesmessig krevende, både for de som rammes direkte, men også for de som står i et mer eller mindre perifert forhold til en slik mulighet. Frykten for å bli fortrent knyttes til beretninger om leiepåslag og et generelt prispress i området. Den fremstår som utbredt slik den kommer til uttrykk i flere av informantenes utsagn. Opplevelsen av det som beskrives som en «allestedsnærværende» bekymring, peker samtidig utover den enkeltes uro og uvisshet over hva som vil skje med ens liv og fremtid i området. Slik kan frykten for å bli fortrent også betraktes både som et mulighetsrom og et incentiv til en kollektiv mobilisering og motstand mot en utvikling som flere oppfatter som truende.

I det følgende reiser jeg til Grønland og Tøyen i Oslo. Her tar jeg, med det samme analytiske oppsett som i kapitlene om Kreuzberg SO36, sikte på å gi et nyansert innblikk i hvordan informantene opplever og forholder seg til en bydel preget av gentrifisering.

⁵²⁵ Ifølge Marcuse innebærer direkte fortrentning at beboere eller butikkinnehavere tvinges til å flytte fra et område på grunn av økende boligpriser, ombygginger, riving av hus eller andre former for materielle endringer. (1985: 204ff.).

Grønland og Tøyen

7. Ambivalens

Betraktninger 1

Jeg krysser Akerselven i retning øst over den brede Vaterlandsbroen, midt på en travel ukedag sent i november. Det småregner og den grå asfalten på fortauet skimrer. Rundt meg er det masse folk som er ute og går, de fleste har luene og hettene dratt godt ned i ansiktene. Kun en liten, men markant metallskulptur ved enden av broen blir stående og trosser været. Vendt mot gaten, med en lang stav i høyre hånd, ser den ut som om den hilser fotgjengere velkommen til området. Idet jeg fortsetter turen og kommer ned fra bruene, brer den mektige betongtraséen til Nylandsveien seg ut over gaten. Sammenkrøpet oppe i en av overbygningens mørke kroker sitter en dueflokk og følger med på trafikken som dunderer avgårde langt der nede under føttene deres.

Gatens nedre del er omgitt av noen få høyblokker, og jeg rusler videre til en litt mørk gjennomgang som fører meg forbi forskjellige kles- og smykkebutikker. Ett av de mange utstillingsvinduene er dekorert med fargesprakende lange brudekjoler. Ved enden av gjennomgangen ser jeg at de fleste husene på motsatt gateside er betraktelig mindre enn blokkene i begynnelsen av gaten. De to- og treetasjes bygningene ser ut til å ha blitt kastet sammen der på tilfeldig vis, og deres ulike fremtoning kan tyde på at de er oppført i forskjellige perioder.

Jeg stanser ved trappeinngangen til T-banestoppet på Grønland. Den åpne plassen foran stasjonen er omkranset av et rødgult boligkompleks. To kvinner med tørkle på hodet har plassert seg ved siden av T-banens oppgang der de deler ut flygeblader som oppfordrer til protest mot okkupasjonen av Gaza til folk som haster forbi. Haltende avsted på en krykke bak dem, ber en eldre uflidd kar om noen kroner i strømmen av passerende.

Jeg beveger meg videre over plassen og smyer meg forbi et uoversiktlig mylder av mennesker, eldre så vel som unge, med forskjellig hudfarge og bekledding. Noen personer har samlet seg ved en steinbenkrekke under noen småtrær. Mens jeg venter i et lyskryss, stiller en høyreist mann seg ved siden av meg. Han bærer en liten hvit bønnelue på hodet, og hans hennafargete skjegg lyser i det grå været. Selv om solen ikke skinner, har han solbriller på. Vi krysser gaten og passerer et gammelt og fornemt serveringslokale. Gjennom vinduene ser jeg en langstrakt sal der runde, skinnende lysekroner henger ned fra taket. Veggene i den nyrestaurerte restauranten er dekorert med store malerier, som gir et inntrykk av hvordan strøket her så ut i gamle dager. Mellom bordene løper kelnere i hvite skjorter, travelt opptatt med å servere gjestene.

Mannen med solbrillene forsvinner inn i en liten og fullpakket forretning, der vinduene er oversådd med selvskevne prislapper og ymse blå- og grønnfargede skilt som reklamerer for «Money transfer». Jeg går over gaten og svinger inn neste sidegate. Denne er langt mindre trafikkert enn den jeg kommer fra. Veien strekker seg i langsom oppoverbakke. På en gammel trehusvegg henger noen slitte plakater med annonser for barnas verdensdag og ulike yoga- og massasjekurs. Det henger en diskre

lukt av søt moskus i luften idet jeg passerer en hjørnebutikk som selger mønstrede stoffer og ymse interiørsaker fra nordafrikanske land. Noen meter unna står en dame med lange svarte krøller foran et lite frisørlokale og studerer de små bildene av velfriserte kvinner og menn som er stilt opp i vinduet.

Etter hvert, jo lengre opp i gaten jeg kommer, ser jeg nok en bakke og de høye trærne i Botanisk Hage. Bak noen lyse femetasjes bygårder skimter jeg konturene av noen iøynefallende rødbrune blokker. Bygningene hører til Tøyensenter der de omkranser et åpent område hvor småforretninger holder til på bakkeplanet. Jeg passerer et tomt lokale, et rødt NAV-skilt henger over ett av vinduene og minner om tidligere virksomhet her. Det er en del mennesker ute og går. Noen slentrer rolig avgårde, mens de kikker i butikkvinduene, andre krysser geskjeftig over plassen.

En kraftig eldre mann, ikledd tykk ullgenser og blå snekkerbukse kommer rundt et hjørne. Han flytter flere kasser med frukt og grønt på en jekktralle som han setter fra seg bak utstillingsbordene til en større grønnsakhandel. Jeg tar en titt inn i butikken og ser et stort utvalg av dagligvarer fra hele verden utstilt på lange, hvite reoler. Jeg får øye på en litt beruset kar som krysser tvers over plassen, og sjangler mot inngangen til en spill- og lotteributikk. Litt lenger unna prøver to tenåringsgutter på BMX-sykler å kjøre på bakhjulet rundt en fontene dekorert med bronsefigurer. Jeg spaserer videre og følger to mødre som triller hver sin barnevogn. Kvinnene stopper foran et gammeldags bakeri som selger kaffe og kake, og skyver vognene langsomt inn i det åpne lokalet.

Litt småsulten, bestemmer jeg meg omsider for å gå inn i et lite vietnamesisk gatekjøkken rett overfor bakeriet. Mens jeg setter meg ned ved et vindusbord, blir jeg oppmerksom på en sterkt sminket dame som i lange drag nyter en sigarett utenfor Pariser Salong. Sakte begynner solen å bryte gjennom skyene. Mens jeg venter på maten følger blikket mitt strømmen av mennesker som forsvinner i inngangen til Tøyen T-banestasjon.

På tilsvarende måte som i Kreuzberg SO36, kommer jeg i dette første kapitlet om Grønland og Tøyen også inn på informantenes syn på disse områdenes egenart gjennom beskrivelser som gis av stedene. Igjen gjøres dette med tanke på å belyse deres opplevelse av, og tilknytning, til disse. I intervjuene fikk jeg inntrykk av at de fleste informantene hadde et tvetydig syn på deres nærmiljø, og at deres forhold til områdene samlet sett var preget av en viss ambivalens. En slik innstilling indikerer ifølge miljøpsykologen Lynne C. Manzo at den mening som tilskrives et sted: «[...] develops from an array of emotions and experiences, both positive and negative».⁵²⁶ For å vise hvordan en slik ambivalens kan sies å gjøre seg gjeldende blant informantene i Oslo, kommer jeg i det følgende nærmere inn på beskrivelser av områdene som tar for seg både tiltalende og mindre tiltalende sider ved disse. Hermed setter jeg fokus på forhold

⁵²⁶ Manzo (2005: 67).

som, på et hverdagslig plan, oppleves som betydningsfulle og relevante. Samtidig viser jeg hvordan de på ulikt vis kan sies å gi stedene mening.

Med utgangspunkt i en overordnet betraktning om at måten vi organiserer steder – og de bilder vi danner oss av dem – først og fremst styres av forhold på det følelsesmessige plan som går utover det rent kognitive,⁵²⁷ anser jeg områdenes formelle eller statiske innramming som underordnet informantenes subjektive tilskrivninger. Som i Kreuzberg SO36 tar jeg her utgangspunkt i en forståelse som tar i betraktning steder som mentalt konstruerte størrelser. Som litteraturteoretikeren og semiotikeren Roland Barthes er inne på i sitt essay «Semiologi og urbanisme», tvinges det frem et spørsmål om betydning eller mening når en tar fremstillinger av det urbane rommet i nærmere øyesyn. I denne sammenheng anskueliggjøres nettopp det som fremstår som en uavklart konflikt eller motsetning mellom subjektive forhold og de realiteter som en objektiv geografi bringer til veie:

[...] to bykvarterer som ligger ved siden av hverandre om vi holder oss til kartet (det vil si «det reelle», objektiviteten), kan adskille seg radikalt fra hverandre i bybildet fra det øyeblikk av hvor de får to ulike betydninger: Betydningen oppleves som en fullkommen motsetning til det som er objektivt gitt.⁵²⁸

Tankegangen blir aktuell når jeg nå går i gang med å undersøke informantenes beskrivelser av Grønland og Tøyen. For selv om områdene har sine klare kartografiske plasseringer både i forhold til hverandre og til byen forøvrig, gir en slik objektiv bestemmelse liten mening, når det kommer til hvordan stedene oppleves på gateplan.

7.1 Grenser

I forhold til deres historiske utvikling, og med tanke på den fysiske, sosiale og kulturelle kontekst som de inngår i, kan Grønland og Tøyen som nevnt fremstå som to bydeler det kan være vanskelig å skille mellom.⁵²⁹ Informantene på Grønland og Tøyen gir inntrykk av at områdene betraktes som både tett sammenkoblede og

⁵²⁷ Ehn og Löfgren (2010 [2001]: 104). Se også Nielsen (2005) og Cresswell (2015 [2014]) i tredje kapittel, 3.2.1 «Et begrep om sted».

⁵²⁸ Barthes (1994 [1967]: 43f.).

⁵²⁹ Jf. avsnitt 2.2 «Det historiske blikk på Grønland og Tøyen».

samtidig selvstendige steder. For å vise hvordan denne tvetydighet gjør seg gjeldende, ser jeg innledningsvis nærmere på deres beskrivelse av Grønland og Tøyens grenser.

Som geografen Rune Tønnessen bemerker, kan steder kun fremtre som noe for seg selv når de på et eller annet vis skilles ut fra rommet omkring. Tønnessen mener i denne forbindelse at det ofte vil være fysiske trekk – naturlige så vel som menneskeskapte – som fastsetter en grenseoppgang, men tilføyer at dette kun kan skje ved hjelp av vår forestillingsevne.⁵³⁰ I forlengelse av et slikt perspektiv kommer filosofen Konrad Paul Liessmann inn på hvordan grenser kan sies å fungere for oss. Som han konstaterer, tydeliggjør grenser ulikheter, de gir orientering og kan, som skarpe definisjoner, sørge for klare forestillinger av enkelte fenomener. Med det kan de også sies å definere tilhørigheter og identiteter. Liessmann hevder i tillegg at grenser kan være med på å fremkalle synkrone fornemmelser av nærhet så vel som avstand, og som sådan kan de fremtre som paradoksale og utydelige.⁵³¹ En tilsvarende diffus oppfatning kan sies å komme til uttrykk i flere av informantenes fremstillinger av Grønland og Tøyen. For eksempel påpeker den unge kvinnen Fadhila, som er oppvokst og fremdeles bor på denne kanten av byen, at hun ser på Tøyen i nær sammenheng med Grønland:

Tøyen er et litt sånt utvidet begrep føler jeg. Fordi jeg føler at Grønland er en liten del og så er det Tøyen som er litt større.

– *Tenker du da rent geografisk?*

Ja. Og så husker jeg, at jeg hadde den diskusjonen [...], om hva som er Grønland og hva som er Tøyen, hva som er hva. [ler] Er Grønland på Tøyen, eller Tøyen på Grønland? Og fordi jeg har så stor tilknytning til Grønland, så sa jo jeg at Tøyen er på Grønland. Altså at Tøyen tilhører Grønland og så er det kanskje omvendt, fordi Tøyen strekker seg litt lenger. Grønland er litt sånn bare T-banestoppet og så litt her og litt der. Men når du sier Tøyen, så strekker det seg jo helt opp til Hersleb for eksempel, det er litt større. Men for meg så er Grønland, Grønland. [...] Tøyen er liksom litt lengre opp, du må opp disse bakkene og der er Tøyen. Men jeg er jo nede, nede på Grønland.⁵³²

Samtidig som hun understreker at hvert sted har sine særegne attributter, gir Fadhila inntrykk av at områdene for henne på nokså uklart vis hører sammen. Men på bakgrunn av sin oppvekst og tilknytning til Grønland skiller hun likevel mellom dem. Slik ser hun ut til å gi Grønland en større mental utstrekning enn Tøyen, til tross for at

⁵³⁰ Tønnessen (1994: 95).

⁵³¹ Liessmann (2014).

⁵³² 10GT: 13-14.

Tøyen kartografisk sett er mer omfattende. At relasjonen hun har til førstnevnte veier tyngre og har større betydning enn forholdet hun har til sistnevnte, blir tydelig i hennes omtale av senteret på Tøyen: «Tøyensenter, det er liksom et eget lite samfunn på Tøyen. Så jeg tror ikke jeg er en del av det, jeg er Grønlandsjente, skikkelig Grønlandsjente. Ikke så mye Tøyen faktisk.»⁵³³ Grunnet i en oppfatning om de respektive stedsfellesskapenes forskjellighet, synes Fadhila slik å trekke et endelig skille mellom Grønland og Tøyen ut fra en følelse av tilhørighet og identitet.

Bilal, en mann i tredveårene som jobber her, og har vært her mye som tenåring, ser imidlertid på områdene under ett:

[...] jeg gjør det, ja. For det må nesten være ett område. Akkurat de to områdene er veldig like. Det er jo en forskjell mellom Tøyen-Grønland, og Jernbanetorget, og det er forskjell mellom Tøyen-Grønland og Carl Berners Plass. Men mellom Tøyen og Grønland er det ikke så stor forskjell, utenom butikkene. Men ellers generelt, så er det en veldig glidende overgang. Det er ett område i og for seg. Slik tenker jeg.⁵³⁴

Til forskjell fra Fadhila, ser vi Bilal betrakte områdene under ett. Ved at de fremstår som like, synes de samlet sett samtidig å avvike fra andre, tilgrensende områder. På liknende vis betrakter Erol, som har sin arbeidsplass på Grønland, områdene i tett tilknytning til hverandre. Dette blir tydelig i måten han sammenfatter Grønland og Tøyen under termen *Østkant*:

Altså, når man sier Østkant, [...], så er det jo faktisk Grønland og Tøyen, altså Østkant. Heller enn Groruddalen og Vestli og sånt. Fordi du er ikke der, du drar ikke dit. Men det er alltid en sjanse for at du går gjennom Grønland og Tøyen når du er i sentrum. [...] Men Østkant, ordets betydning, eller østdelen av byen, i motsetning til vest, tror jeg rett og slett handler om Grønland og Tøyen. Det er to veletablerte arbeiderklassestrøk fra før, som samtidig åpner seg for nyere minoriteter.⁵³⁵

For Erol synes det han kaller for «Østkant» å peke utover Grønland og Tøyens rent geografiske plassering i byen. Slik viser han med denne betegnelsen både til områdenes sentrums karakter, samtidig som han knytter stedene til et mer omfattende historisk og sosiokulturelt skille som har blitt trukket mellom byens østlige og vestlige deler. Dette er en avgrensning som ifølge historikeren Jan Eivind Myhre, utgjør den tradisjonelt sett mest etablerte oppdelingen av Oslo. Myhre forklarer at byens grense

⁵³³ Ibid.: 14.

⁵³⁴ 1GT: 1.

⁵³⁵ 9GT: 13.

mellom øst og vest er bygget på forskjeller av sosial, økonomisk, kulturell så vel som politisk art, og slår fast at disse, mer eller mindre implisitt, bringes på banen i anvendelsen av benevnelser som Øst- og Vestkant.⁵³⁶ Ved å ta i bruk en slik terminologi, kan Erol sies å åpne opp for en assosiasjonsrekke som samlet sett bidrar til å gi Grønland og Tøyen en særegen betydning i forhold til andre bydeler. I denne sammenheng kan hans beskrivelse av Oslos østkant imidlertid fremstå som noe begrenset og idiosynkratisk all den tid han utelater å nevne bydeler som Sagene og Grünerløkka under samme term.

Selv om man ut fra en følelse av, og forestillinger om, tilhørighet kan fornemme et diffust skille mellom Grønland og Tøyen, blir det tydelig at man også opplever områdene som tett sammenvevede. Spesielt sett i forhold til byens øvrige deler, blir de med andre ord betraktet som nokså like. Hvilke særegenheter knytter informantene til områdene samlet sett og hvordan oppleves disse?

7.2 «Panta rhei» – Grønland og Tøyens urbane dynamikk

Selv om informantene har bakgrunn fra forskjellige land og ankom områdene til ulike tider og under ulike omstendigheter, fremstiller de fleste stedenes befolkningsmessige og kulturelle sammensatthet som et tiltalende og positivt trekk ved disse. Slik beskrives en *heterogen vitalitet* som jeg vil se i sammenheng med ulike tilnærminger til et begrep om det urbane som gjenstand for en spesifikk erfaring. Idéhistorikeren Trond Berg Eriksen ser det urbane i forhold til byens demografiske konsentrasjon som han knytter til en: «[...] evne til å føye seg inn i og holde seg flytende i vrømmelen av forskjellige mennesker og kryssende interesser [...]».⁵³⁷ For etnologen Wolfgang Kaschuba blir byrommet et sted som kontinuerlig bringer til veie nye og fremmedartede tanker og idéer. På bakgrunn av en slik dynamikk fremstår det urbane for ham som en konstant sosiokulturell spenningstilstand.⁵³⁸ Ved at det urbane på denne måten kan sies å utgjøre en arena hvor forskjeller settes i spill, gis det ifølge sosiologen Yildiz et rom som fremmer diversitet. I et slikt rom blir konfrontasjonen

⁵³⁶ Myhre (2017: 31), se også avsnitt 2.2 «Det historiske blikk på Grønland og Tøyen».

⁵³⁷ Eriksen (1994: 251).

⁵³⁸ Kaschuba (2005: 10f.).

med «det andre» å betrakte som en grunnleggende og hverdagslig urban erfaring. I forlengelse av Kaschuba og Eriksens betraktninger kan det urbane forstås som en plattform for det Yildiz omtaler som *konstruktive sammenstøt*.⁵³⁹ Byrommet er med andre ord i besittelse av en ofte undervurdert sosialiseringssfunksjon. Også blant informantene på Tøyen og Grønland finner vi beskrevet forhold som går i retning av en tilsvarende urbant betinget erfaring. «Flerkulturelt, energisk, masse folk»; kort og konsist oppsummerer Bilal sitt inntrykk av disse områdene.⁵⁴⁰ Hermed betones aspekter som på en eller annen måte går igjen i mange av informantenes fortellinger.

For Erol, som har jobbet på Grønland og Tøyen i seks år, bidrar den befolkningsmessige sammensetningen og variasjonen i ulike levemåter som han finner her, til å gjøre områdene interessante. Ved å fremstå som: «et mikrobilde av det globale»,⁵⁴¹ oppleves de som tiltalende også fordi de reflekterer hans egen bakgrunn: «På mange måter så finner jeg mye interessant, både språk og måten man er på – og kultur og tradisjoner hos andre minoriteter som er nær meg.»⁵⁴² En liknende oppfatning deles av James, som for mer enn tredve år siden kom til Norge fra en liten øystat i det østlige Afrika, og har lang erfaring med områdene både som beboer og kunstner. Som en kvalitet ved sitt nærmiljø, fremhever han spesielt muligheten han her har til å komme i berøring med annerledestenkende: «Jeg synes at det er en veldig interessant bydel å leve i, fordi man møter folk som tenker annerledes enn en selv og det synes jeg er veldig fint.»⁵⁴³ Ved slik å fremheve befolkningens forskjellighet som stimulerende, kan Erol og James sies å støtte opp under det som hos Helge, en forretningsinnehaver i begynnelsen av syttiårene, fremstår som et optimistisk syn på urban diversitet:

Altså det som i grunnen betyr noe her, det er at de som kommer hit [til butikken] er veldig hyggelige å ha med å gjøre. Nesten alle sammen. Det setter jeg pris på og det synes jeg er veldig bra. Også fordi jeg har hatt andre butikker, for eksempel da jeg jobbet på Bøler. Det var veldig greit på Bøler, men egentlig var det ikke det, fordi det var bare vanlige nordmenn der og folk klaga så mye på at de skal ha det akkurat sånn og sånn. [...] Men her er det så mye forskjellige folk. Det er mye mer levende her. Når det bare er nordmenn, så blir det så veldig

⁵³⁹ Yildiz (2013: 19 og 69). Jf. 6.1.1 «Fra utkantområde til internasjonal hotspot» hvor jeg kommer inn på en liknende betraktningssmåte hos Yildiz.

⁵⁴⁰ 1GT: 2.

⁵⁴¹ 9GT: 3.

⁵⁴² Ibid.

⁵⁴³ 5GT: 7.

likt. [...] i grunnen er det greiere her, fordi det er så mange forskjellige folk. Så du kan spøke på forskjellige måter. [ler]⁵⁴⁴

Det blir tydelig at Helge betrakter befolkningens heterogene sammensetning som vesentlig for det sosiale liv og omgangsformene i områdene. Det som oppfattes som en åpen og omgjengelig væremåte blant folk her utgjør for ham et betydningsfullt særtrekk ved denne delen av Oslo og bidrar til at han trives her. Et liknende inntrykk har James' kollega Bjarne, som gjennom sitt arbeidsliv har hatt tilknytning til Grønland og Tøyen i 25 år. Han fremhever lokalbefolkningens jordnære væremåte som karakteristisk for bydelen, noe som også for ham har appell: «Grønland og Tøyenområdet blir veldig folkelig. Altså det bor vanlige folk her, [...]. Noe som jeg synes er ålreit. Jeg liker gate-energien her, du kan liksom gå på gaten og treffe folk.»⁵⁴⁵ På sin side, knytter Erol omsider de mange inntrykkene i møte med folk til det som oppfattes som en viss dynamisk flyt. For ham blir områdenes heterogenitet å se i tilknytning til endringsprosesser som han ser på som avgjørende for at Grønland og Tøyen fremstår som vitale og dermed attraktive. Erol illustrerer dette ved å henvise til den greske filosofen Heraklit:

«Panta rhei», altså alt flyter, alt. Den elven du har badet i et sekund før, er ikke den elven et sekund senere. Så alt endrer seg, den dynamikken er det som er livets motor. Ingenting er fast. Så det er denne dynamikken her. Det er her du kan se endringene veldig tydelig. Og så er ingenting homogent her, det er veldig fint å se.⁵⁴⁶

Også James beskriver en slik kontinuerlige bevegelse som et særegent og tiltalende attributt ved områdene. Han forbinder spesielt det sosiale liv i Grønlandsområdet med en storbyrytme, som han mener skiller seg ut i forhold til resten av byen: «Denne byfølelsen som er her på Grønland, denne pulsen som går hele natten. Du får en følelse av at her lever folk. Så det er litt spesielt i forhold til andre bydeler.»⁵⁴⁷

Slik kan informantene sies å tegne opp et bilde av Grønland og Tøyen som befolkningsmessig sammensatte områder med en særegen urban dynamikk. Beskrivelsene av områdene gir i denne sammenheng inntrykk av et mangfoldig og

⁵⁴⁴ 7GT: 11.

⁵⁴⁵ 5GT: 1.

⁵⁴⁶ 9GT: 4.

⁵⁴⁷ 5GT: 21.

varierte byrom i stadig endring, som foranlediger og legger til rette for det som i forlengelse av Yildiz perspektiv, fremstår som konstruktive møter mellom ulike kulturer, levesett og tenkemåter.

7.3 Spennende dufter, deilige smaker og tiltrekkende lyder – sansenes sted

Et annet trekk ved Grønland og Tøyen som flere informanter kommer inn på som særegent og berikende for områdene, har å gjøre med deres sansbare appell. Ved sin interesse for byrommets sansemessige kvaliteter hevder den franske sosiologen Jean-Paul Thibaud at byområder også kan betraktes i forhold til: «[an] intensive magnitude of sensory qualities whose varying importance may increase or decline [...]»⁵⁴⁸ Slik stadfestes det fra forskningshold en stadig økende interesse for denne siden ved det urbane. Ifølge Thibaud kan fokus på byboeres sansemessige erfaringer åpne opp for nye perspektiver på hvordan de forstår og oppfatter sine omgivelser. Med det fremhever han en tilnærming som i lengre tid har spilt en underordnet rolle i forskningen på byrommet.⁵⁴⁹ Sanser som syn, lukt, smak og hørsel kan virke inn på vår stedsopplevelse ved å sette i spill følelser og fornemmelser som – med utgangspunkt i våre omgivelser – kan ta oss med til «andre verdener». Som etnologene Ehn og Löfgren skriver, vil vår oppfatning av det som er rundt oss til enhver tid være påvirket av ulike sanseintrykk. Disse farges og antar dybde i forbindelse med følelser knyttet til tidligere opplevelser gjennom en prosess som vi ikke har umiddelbar kognitiv tilgang til, og som vi derfor ofte finner det vanskelig å sette ord på.⁵⁵⁰ Betraktet som betingende for vår tilgang til verden, kan man, med kulturgeografen Tuan, imidlertid tilkjenne våre sanseintrykk en kognitiv kraft som bidrar til å skape en forståelse av det som omgir oss,⁵⁵¹ til tross for deres flyktige og passive beskaffenhet.⁵⁵² For informantene med migrantbakgrunn blir spesielt muligheten av å kunne spise og lage

⁵⁴⁸ Thibaud (2015: 41).

⁵⁴⁹ Ibid. (2010: 3).

⁵⁵⁰ Ehn og Löfgren (2010 [2001]: 111).

⁵⁵¹ «[...] our nose, no less than our eyes, seeks to enlarge and comprehend the world», Tuan (2008 [1977]: 11).

⁵⁵² Ibid. (1975: 152f.)

måltider som svarer til det de er vant med fra andre steder, fremhevet som et viktig element med hensyn til det å skulle finne seg til rette i nye omgivelser.⁵⁵³

Med tilstedeværelsen av ulike kulturer i hans nærmiljø gir James et inntrykk av hvordan stedet for ham gir seg ut fra olfaktoriske forhold:

Og det som er så fantastisk når du har vært her en tid, er at du legger merke til forskjellige lukter som kommer fra forskjellige vinduer. Men du blir ikke irritert over det. Du blir kanskje mer nysgjerrig og tenker, «Oi hvilken lukt er det?» eller «Hva slags mat har hun spist i dag?». For meg er dette helt fantastisk. Det lukter karri her, men hva vet jeg om det bor en fra India eller Pakistan der. Altså jeg begynner å fantasere, [...].⁵⁵⁴

Slik kan forestillinger som fremkommer i forbindelse med denne type sanseinntrykk sies å inngå i spesifikke måter å forholde seg til, og eventuelt knytte seg til, et sted på. Som den britisk-indiske forfatteren Salman Rushdie skriver, synes man hos migranter spesielt å kunne finne forestillinger omkring såkalte «imaginary homelands», der det sansemessige sammen med fragmenter fra erindringen, tar del i gjenkonstruerte – og gjerne nostalgiske – forestillinger om steder man har forlatt. Dette er operative forestillinger som finner anvendelse i måten man orienterer seg på i nye og fremmede omgivelser.⁵⁵⁵ At det som fornemmes på sanselig vis kan bidra til å fremkalle en form for hjemfølelse, illustrerer Erol, som for mer enn femten år siden flyttet alene fra Tyrkia til Norge:

[...] plutselig så kan det være en ting som du ser, eller som du smaker, som kan få deg til å føle deg hjemme. For eksempel mine besteforeldre er jo aprikosbønder, og det at jeg her i det hele tatt kan se at folk spiser de tørkede aprikosene [...] Jeg vet hvordan den tørkede aprikosen blir til, helt fra frøet, og at det er en lang prosess. Og hvis jeg ser at noen spiser tørkede aprikoser, eller hvis jeg har lyst på dem selv, da kan dagen bli til en veldig fin dag. Det at du plutselig ser det og så tenker, «Åh det året var vel et godt år» [...] men ja, at tankene lar seg flytte tilbake i tid, ti, femten, tjue år. Det er sånne morsomme minner.⁵⁵⁶

For Erol vekker synet og smaken av aprikoser minner og forestillinger omkring familie og hjem. Med Ehn og Löfgren dreier det seg i slike tilfeller om konkrete sansbare ting som kan anta en funksjon som «minnedepoter» ved å bli gjenstand for en følelsesmessig investering.⁵⁵⁷ Hjemfølelsen som aprikosene frembringer ser slik ut til å

⁵⁵³ Jf. 5.4 «Hjemme i mangfoldet» for en nærmere bestemmelse av begrepet om det hjemlige.

⁵⁵⁴ 5GT: 8.

⁵⁵⁵ Rushdie (1991).

⁵⁵⁶ 9GT: 8.

⁵⁵⁷ Ehn og Löfgren (2010 [2001]: 120f.).

bli foranlediget av det som er blitt omtalt som en lokalisert sensibilitet.⁵⁵⁸ Ved å aktualisere erindringer knyttet til det stedet han kommer fra, får stedet han har flyttet til et skjær av noe hjemlig. Også andre tilsvarende fornemmelser vekker for Erol en følelse av å være hjemme på Grønland og Tøyen. For eksempel vet han at han her har tilgang på mat som minner om morens matlaging i Tyrkia. Han forteller: «Og så det med å føle seg hjemme, at femti meter bak her, så kan jeg få en kanskje like så god suppe som min mor lager hjemme, og det gir en følelse av, «Åh i dag var jeg nesten hjemme i Tyrkia eller i Istanbul.»⁵⁵⁹ Slik ser vi at den verden og kultur som Erol for flere år siden forlot, i en viss forstand blir oppsøkt, vedlikeholdt og levd ut på ny i måten han orienterer seg sansemessig på det stedet han har flyttet til. Også den mexicanske beboeren Yana fremhever det å kunne finne, og ha muligheten til å gjenskape og gjenoppleve, smaker fra sitt hjemland som en betydningsfull side ved Grønland og Tøyen. Slik ble tilgangen til råvarer fra det mexicanske kjøkken avgjørende for at hun, sammen med sin norske mann, valgte å flytte hit for tre år siden:

[...] jeg er veldig glad i mat, [og] jeg så at det her var flere butikker som hadde forskjellige ingredienser, forskjellige råvarer. Hver gang jeg handler på Rimi eller Rema 1000 eller sånn, så finner jeg ingen ingredienser som jeg kan bruke til mexicansk mat. Men her kan jeg finne dem. Og det var en grunn til at vi kom hit. Fordi jeg her kan finne mine ingredienser for å lage min mat. [ler]⁵⁶⁰

⁵⁵⁸ Jf. avsnitt 5.1 «Et sted med stemning».

⁵⁵⁹ 9GT: 8.

⁵⁶⁰ 4GT: 2-3.

Grønnsakhandel i Tøyengata

Foto: Sara Kohne

Men det er imidlertid ikke kun opplevelser i tilknytning til mat som knytter informantene til Grønland og Tøyen. Erol kommer i tillegg inn på nok en sansemessig betinget erfaring knyttet til språklige forhold på stedet, som er med på å gi ham en følelse av å høre til her:

At jeg føler meg hjemme, så for eksempel dette her med språk, at jeg hører tyrkisk og så kan jeg også kurdisk. Min mors side er tyrkisk og min fars side er kurdisk. Så jeg kan begge språk og så kan jeg plutselig høre dem her og tenke at dette er jo morsomt, jøss det er jo mine språk.⁵⁶¹

Både Erol og Yanas utsagn peker i retning av at det å «føle seg hjemme» et sted, ofte er forbundet med en viss identifikasjonsprosess. Identifikatorisk stedstilknytning kan, ifølge kulturgeografen Relph, betraktes som et produkt av de opplevelser og intensjoner man har hatt på et sted. Med utgangspunkt i det sansemessige blir vår subjektive forståelse av våre omgivelser til stedsspesifikke erfaringer som, ifølge Relph, kan bringe til veie en forestilling om *hjemmet*.⁵⁶² Slik blir for eksempel Erol og Yanas forestillinger om det hjemlige tydeliggjort gjennom sansbare kvaliteter som kan sies å gjenspeile deres respektive kulturer i deres nærmiljø. Dette forutsetter imidlertid at de begge kan sies å være i besittelse av en viss kulturell kompetanse fra, og om, deres respektive hjemland, noe som igjen impliserer at forestillinger om det hjemlige er kodet på ulike kulturelle måter og av den grunn vanskelig lar seg forstå som allmenngyldige. Slik kan deres utsagn også sies å gi uttrykk for distinkte kulturelt

⁵⁶¹ 9GT: 7.

⁵⁶² Relph (1976: 39).

betingede oppfatninger omkring det sansemessige. Dette er et aspekt som, ifølge etnologene Jonas Frykman og Maja Povrzanović Frykman, kan åpne opp for en ytterligere betenkning av et innbyrdes forhold mellom sted, kropp og kultur.⁵⁶³

For informantene i dette avsnittet blir det tydelig at det som fremstår som sansbare kvaliteter ved Grønland og Tøyen, spiller en betydningsfull rolle for deres opplevelse av områdene som tiltalende. Det å kunne fornemme lukt og smak av ulike typer mat, så vel som lyden av språk en kan kjenne seg igjen i, fremstår som en viktig og særegen side ved stedene, spesielt når man kommer fra andre land. I denne forbindelse fremheves sanseintrykkenes evne til å vekke erindringer og forestillinger om det hjemlige, som bestemmende for at de føler en tilknytning til denne delen av byen.

7.4 Adskilt – å leve på siden av hverandre

Som jeg tidligere har vært inne på er Grønland og Tøyen preget av et stort befolkningsmessig mangfold som blant annet reflekteres i områdenes virksomheter og foretak, men som også kan sies å gjøre seg gjeldende for den varierte sammensetningen av ulike boformer som man kan finne her.⁵⁶⁴ Kontrastene på stedene oppleves av informantene på godt og vondt. Selv om noen informanter løfter frem bydelenes heterogene demografi som positivt for det sosiale liv,⁵⁶⁵ forteller imidlertid andre at de opplever lite sosial kontakt mellom beboerne her. Slik fremkommer en annen side ved stedene. Snarere enn å leve side ved side – i fellesskap og sameksistens – gis vi derimot inntrykk av at folk til en viss grad lever sine liv på siden av hverandre. Fraværet av samhandling og sosialt samhold oppleves av noen som et savn, andre påpeker at folk riktignok finner sammen, men da som regel på bakgrunn av nasjonal, etnisk eller religiøs tilhørighet. Det blir med andre ord tale om begrensede samværsformer som i liten grad kan sies å gå på tvers av kulturelle forskjeller. Slik

⁵⁶³ Frykman og Povrzanović Frykman (2016: 20).

⁵⁶⁴ Jf. kapittel 2, avsnitt 2.2 det historiske blikk på Grønland og Tøyen.

⁵⁶⁵ Jf. avsnitt 7.2 «Panta rhei» – Grønland og Tøyens urbane dynamikk».

beskrives sosiale forhold som med sosiologen Tönnies kan betraktes som Gesellschaft-aktige.⁵⁶⁶

På mitt spørsmål om hvordan han opplever den sosiale kontakten mellom beboere i sitt nærområde, svarer Bilal:

Nei, jeg tror ikke at folk bryr seg så veldig mye. Det er jo veldig urbant, du er jo et veldig urbant menneske når du bor sånn midt i byen. Så du gjør ditt og så er du hjemme. Du har dine ting som du holder på med. Du har ikke det båndet som du vil finne med naboene for eksempel i utkanten av Oslo.⁵⁶⁷

Bilal knytter det han oppfatter som et fravær av fellesskap og sosiale bånd til et syn på urbanitet som synes å utelukke visse sosiale relasjoner.⁵⁶⁸ Opplevelsen av at byens sentrumsområder bærer preg av at det som fremstår som nokså begrensede sosiale omgangsformer, tegner samtidig opp et generelt bilde av bylivet der mennesker i hovedsak lever hver for seg og kun står i et overfladisk og sporadisk forhold til hverandre. Med utgangspunkt i en liknende oppfatning, synes Fadhila å beklage det hun opplever som en mangelfull kontakt med sine naboer. Hun beskriver dette som et savn:

[...] jeg savner kanskje at man faktisk var litt mer kjent med naboene. [...] jeg tror det ikke er så vanlig, i hvert fall ikke midt i byen. Kanskje det er litt mer vanlig når du kommer til mindre steder med hus og sånn. Men når du bor i leilighet og blokk, så er det kanskje ikke like vanlig, fordi man har så liten plass fra før. Så det er kanskje det jeg har savnet opp gjennom tiden.⁵⁶⁹

Det Fadhila savner, og som Bilal synes å være innforstått med, fører som nevnt tilbake til det som fremstår som et overordnet og liknende syn på det å leve og bo i sentrale byområder. Sett i forhold til det mer eller mindre rurale livet på mindre steder eller i utkanten av byen, gir begge uttrykk for at bylivet i mindre grad er tilrettelagt for dannelsen av sosiale bånd og fellesskap. En tilsvarende kontrast finner vi igjen hos sosiologen Tönnies, som i sin redegjørelse for den tiltakende urbaniseringen i overgangen fra det 19. til det 20. århundre, hevder at det parallelt med storbyenes utbredelse, har funnet sted en korresponderende tilbakegang av det han omtaler som *Gemeinschaft*-aktige samværsformer. Karakteristisk for livet på landsbygden settes

⁵⁶⁶ Jf. Tönnies (2001 [1887]). Se også 3.3.1 «Gemeinschaft og Gesellschaft».

⁵⁶⁷ 1GT: 15.

⁵⁶⁸ Jf. avsnitt 7.2 «Panta rhei» – Grønland og Tøyens urbane dynamikk».

⁵⁶⁹ 10GT: 10.

disse opp mot den samfunnsform som tenkes å være bestemmende for sosiale relasjoner mellom mennesker i storbyen. «The big city is the archetype of pure *Gesellschaft*»⁵⁷⁰, skriver Tönnies i denne forbindelse, og hevder samtidig at overgangen fra det rurale til det urbane avstedkommer grunnleggende endringer i menneskets sosiale karakter. På grunn av storbyens flyktige struktur tenderer man mot å miste evnen til å knytte langvarige og nære sosiale bånd eller – sagt med andre ord – å inngå i relasjoner tuftet på *Gemeinschaft*. Hermed presenteres vi for et nokså dystert bilde av storbylivet, der samværsformene nettopp karakteriseres ved sporadiske relasjoner og utbredt sosial fragmentering:

Individual persons and even families become separated from one another, and share the location only as a place of residence, whether chosen accidentally or deliberately. [...] the big city, [...], consists of free persons who in the course of business constantly come into contact and exchange and collaborate with one another. But they do so without any Community – or community-like intentions – developing between them [...].⁵⁷¹

En liknende forskjell mellom by og bygd finner man igjen hos kulturgeografen Tuan. I en undersøkelse av hvordan man legger til rette for sosiale relasjoner og samværsformer i større byer, knytter Tuan relasjoner tuftet på fellesskap i hovedsak til mindre steder. Samtidig presenteres storbyen som et sted preget av adskilte menneskeliv der fortrolige relasjoner langt på vei kan sies å ha gått i oppløsning.⁵⁷² Men til forskjell fra Tönnies' perspektiv nyanserer Tuan sitt syn på forholdet mellom det sosiale livets egenart i henholdsvis byen og på bygden. Den forenklede fremstillingen av dette forhold som strengt dikotomt, innebærer ifølge Tuan en forvrengning: «Nevertheless, just as the glowing warmth of community is a sentimental distortion, so also is the cold indifference of the city. The one image seems to demand the other, and too often both have served as mere rhetorical devices.»⁵⁷³ I henhold til Tuans perspektiv vil inngrodde forestillinger om storbylivet som kaldt, likegyldig og sosialt defekt lukke til for andre betraktningmåter der det som slik

⁵⁷⁰ Tönnies (2001 [1887]: 253).

⁵⁷¹ Ibid. 252.

⁵⁷² Tuan skriver i denne sammenheng: «[i]n a sprawling metropolis, the customs and traditions found in villages and small towns have broken down, as have the intimate webs of helpful exchange. As the bonds of community disintegrate, each person must learn to look out crudely for himself.» Tuan (1988: 319).

⁵⁷³ Ibid.: 320.

fremstår som kjølig og tilbakeholdent, også kan ses som uttrykk for en hensynsfull reservasjon og forsiktighet i bymenneskers omgang med hverandre.⁵⁷⁴

Bilals opplevelse av lite sosial kontakt med naboer, nyanseres av ham selv når han kommer inn på gruppedannelser blant beboere med felles bakgrunn i sitt nærmiljø. Etnisitet, nasjonalitet og religion blir som nevnt markører for det som i denne forbindelse manifesterer seg som tydelige grensdragninger i byrommet. Bilal beskriver her den nasjonale og etniske oppdelingen blant befolkningsgrupper i hans nærområde, noe han imidlertid opplever som uproblematisk all den tid dette for ham fremstår som en naturlig søken etter bestemte former for tilhørighet:

Det er gjerne grupper du vil finne. Et sted vil du finne majoriteten [nordmenn], et annet sted vil du finne afrikanere og så har du en del kaféer der du finner marokkanere, arabere. Det blir gjerne sånn. Du henger jo sammen med dem du føler du har en tilhørighet til. Men det ser jeg ikke som noe negativt.⁵⁷⁵

Tyske Stefan beskriver et liknende skille. Han opplever dette tydeligst mellom den norske majoritetsbefolkningen og minoritetsgrupper på Grønland. Det er særlig den muslimske delen av sistnevnte han er oppmerksom på: «Det som jeg alltid legger merke til når jeg går ut, er todelingen mellom det muslimske og det norske fellesskap.»⁵⁷⁶ Også for ham blir den romlige avgrensningen fremtredende, særlig i overgangen fra områdets gaterom til serveringsstedene som han beskriver med en viss begeistring:

Det blir åpenbart at det muslimske så å si forsvinner når du besøker en kneipe. Altså, når du går til Asylt eller til Olympen eller når du er på Teaterplassen [to større serveringssteder og en liten plass med et utvalg av spisesteder som hovedsakelig besøkes av etniske nordmenn], så er du plutselig blant nordmenn, [...]. Da er du i Norge. Men når du går her på gaten, så befinner du deg i migrasjonsmiljøet. Og denne kontrasten synes jeg er flott.⁵⁷⁷

⁵⁷⁴ Ibid.

⁵⁷⁵ 1GT: 12.

⁵⁷⁶ «Also wenn man hier rausgeht, was mir immer auffällt, ist diese Zweiteilung, muslimische Gesellschaft und die norwegische Gesellschaft.» 11GT: 6.

⁵⁷⁷ «Ein klarer Punkt ist, wenn du hier in eine Kneipe gehst, dann ist sozusagen das Muslimische weg. Also, wenn du hier in das Asyl gehst oder Olympen, oder wenn du am Teaterplassen bist, dann bist du plötzlich unter Norwegern und hast sozusagen das norwegische Milieu, so wie die Norweger sich in den Gaststätten benehmen und tun. Dann bist du in Norwegen. Aber wenn du hier auf der Straße bist, dann bist du sozusagen im Migrationsmilieu drin. Und das finde ich immer toll, diesen Gegensatz.» Ibid.: 6.

Utover den befolkningsmessige avgrensningen på området kommer Stefan her inn på noe som betraktes som en vesentlig egenskap ved det offentlige gaterommet. Ved å jevne ut typiske grensedragninger mellom befolkningsgrupper, bidrar det til å forebygge etableringen av entydige uttrykk for gruppetilhørigheter. I så måte samsvarer Stefans observasjon med sosiologen Lefèbvres tese om at gaten bør betraktes som et sted for tilfeldige sammenstøt og sporadiske møter mellom folk. For i mylderet av folk som strømmer forbi tenderer både individ og gruppe mot å gi slipp på sine distinksjoner.⁵⁷⁸ Ifølge Stefan fremtrer skillet mellom den norske majoritetsbefolkningen og gruppen av en muslimsk minoritet først når man går inn på serveringsstedene. Her oppleves avgrensningen mellom de to gruppene som en synliggjøring av det som fremstår som ulike former for kulturell og religiøs praksis:

Men jeg selv besøker ikke deres utesteder. Altså, det finnes her i Motzfeldtgata disse kafeene der det kun sitter menn. De er vanligvis veldig godt besøkt. Jeg går ikke inn der, men passerer dem bare og kikker, «Aha». Og de [muslimene] besøker ikke serveringssteder med alkoholskjenking, det vil si at det finnes en streng atskillelse. Det er påfallende. På gaten har du et helt annet bilde og i kneipene har du plutselig dette skillet mellom disse to gruppene.⁵⁷⁹

Moské vegg i vegg med en norsk fotballpub i engelsk stil på Grønlandsleiret

Foto: Sara Kohne

Også Ranga fra Sri Lanka, som til daglig jobber og bor på Grønland, trekker frem byrommets oppdeling mellom ulike befolkningsgrupper i området. I en slik

⁵⁷⁸ Lefèbvre (2003 [1970]: 19).

⁵⁷⁹ «Ich selbst gehe aber nicht in deren Kneipen. Also es gibt hier in der Motzfeldtgata diese Cafés wo dann nur Männer sitzen. Die sind meistens sehr voll. Da gehe ich nicht hin, sondern gehe nur dran vorbei und gucke Aha». Und die gehen nicht in die Gaststätten mit Alkohol, dass heisst da ist eine strikte Trennung. Das fällt auf. Auf der Straße hast du ein ganz anderes Bild und in den Kneipen hast du plötzlich diese Trennung dieser beiden Gesellschaften.» 11GT: 6.

sammenheng blir spesielt det han oppfatter som en overvekt av muslimske institusjoner og samlingssteder fremstilt som sosialt ekskluderende. Det er imidlertid ikke først og fremst deres religiøse egenart som for ham er problemet, men snarere den barriere som settes opp ved bruken av språk han ikke forstår:

[d]et er mange fordeler for muslimer, her på Grønland. [...] Jeg er ikke i kontakt med dem. Jeg går og kommer [til jobb] og så ser jeg dem ute. Så vi har aldri vært inne i moskéen. [...] Vi har ingen fordel ved å gå inn der. Når vi vil bruke en kafeteria, så sitter de overalt. Så det er litt vanskelig, fordi de sitter der og snakker sitt eget språk eller arabisk. De forstår det, men vi kan ikke snakke det språket, vi forstår ingenting. Så vi må finne andre kaféer, eller vi må gå til norske kaféer og sitte med norske folk.⁵⁸⁰

På linje med Stefan gir Ranga inntrykk av at det foreligger en avstand mellom den norske og den muslimske befolkningen på Grønland. For Ranga markeres dette først og fremst gjennom det språklige, men man legger samtidig merke til hvordan han her, sammen med Stefan, synes å operere med det som, i et generaliserende blikk, kan fremstå som en mer kategorisk distansering til gruppen av muslimer ved å fremstille disse som «de andre». Med hensyn til sosiale og kulturelle praksiser, gir de begge – som innvandrere fra henholdsvis Tyskland og Sri Lanka – inntrykk av å stå nærmere den norske befolkningen i området. Som sådan synes de to informantene å sitte inne med en forestilling om den muslimske minoriteten som noe atskilt og fremmed i området.

For Daahir, som i over ti år har jobbet og bodd på Tøyen, er det i første rekke folk med hans egen bakgrunn fra Somalia som skiller seg ut fra det norske majoritetssamfunnet forøvrig. Han forteller: «[...] vi somaliere holder oss utenfor. Du vil møte somaliere i butikken, på skolegården, men du vil aldri få vite hva som er inne i dem. [...] Vi bor sammen, men i realiteten så bor vi ikke i den samme verden.»⁵⁸¹ Til forskjell fra de andre informantene, beskriver ikke Daahir noen klar romlig avgrensning av den gruppen han ser seg selv som en del av. Snarere enn å peke på introverte samlingssteder og institusjoner i nærområdet, kommer han inn på en avstand som gjør seg gjeldende på et annet plan enn det romlige. Det som ligger til grunn for at somaliere som gruppe kan fremstå som lukket og innadvendt for utenforstående er, om vi skal ta Daahir på ordet, med andre ord intet mindre enn deres verdensanskuelse som

⁵⁸⁰ 6GT: 10-11.

⁵⁸¹ 12GT: 18.

påstås å skille seg markant fra omgivelsene. Men Daahirs utsagn kan også sies å antyde en generell usikkerhet blant somaliere om hvordan de skal orientere seg i den overordnede sosiale og kulturelle konteksten som utspiller seg på Grønland og Tøyen, og at de av den grunn «holder seg utenfor», eller foretrekker å trekke seg tilbake til en virkelighet basert på egne kulturelt pregede forståelsesformer.⁵⁸² Samtidig kan man også tenke seg at det som kan beskrives som en tilbaketrekning overfor omgivelsene gir seg som en reaksjon på utbredte fordommer i samfunnet forøvrig. I sin studie av den norske majoritetsbefolkningens syn på innvandrerpregede bydeler i Oslo, viser sosiolog Astrid Ouahyb Sundsbø at somaliere, sammenliknet med andre innvandrergrupper, oppfattes å skille seg ut på negativt vis. Gruppen betraktes ifølge Sundsbø som vanskelig integrerbar på grunn av det som oppfattes som deres «spesielle kultur», noe som generelt sett tenkes å gjøre dem dårlig tilpasset storsamfunnet.⁵⁸³ Til tross for at Daahirs utsagn til en viss grad synes å bekrefte en slik oppfatning, vil jeg senere komme nærmere inn på hvordan han reflekterer omkring en slik kategorisering.

584

Opplevelsen av lite sosial kontakt og samhandling går igjen i flere av informantenes utsagn. Både blant Grønland og Tøyens beboere generelt, og på tvers av ulike beboergrupper spesielt, fremstår følelsen av å ta del i et større fellesskap som relativt lite utbredt. I disse områdene, som er preget av en befolkningsmessig heterogenitet, forteller flere at man kun i liten grad finner sammen på tvers av nasjonal, religiøs og etnisk tilhørighet. Fellesskap synes med andre ord å være synonymt med gruppedannelser og fremstår slik som begrensede. Denne mer eller mindre bevisste formen for sosial organisering kommer hos mange informanter til uttrykk ved det som beskrives som klare avgrensninger i, og av, byrommet. Dette virker igjen inn på måten man her beveger seg på. For mange av informantene synes det vanskelig å gå utover allerede satte terskler – det være seg på grunn av språkbarrierer, fordommer, utenforskap eller manglende tilhørighet i en eller annen

⁵⁸² I en slik forbindelse kan det være interessant å vise til Berger og Luckmanns refleksjoner omkring menneskets *samfunnsskapte virkelighet*, og tanken om at de måter vi begriper og klassifiserer vår dagligdagse virkelighet, er konstruert sosialt i henhold til en innbyrdes forståelse av kulturelle koder som vi deler med andre. Jf. Berger og Luckmann (2000 [1966]).

⁵⁸³ Sundsbø (2014: 188ff.).

⁵⁸⁴ Jf. 7.7 «Lengsel etter engasjement».

forstand. På bakgrunn av informantenes utsagn kan det slik synes som om ulike beboergrupper på Grønland og Tøyen til en viss grad opprettholder og reproducerer etablerte sosiale skillelinjer ved å forholde seg ensidig til egne kulturelle referanserammer.

7.5 Narkotika, mørke gater og psykiatri – skremmende omgivelser

Et annet aspekt som flere informanter trekker frem og opplever som krevende ved områdene, kan knyttes til det som her beskrives som sosiale utfordringer. At Grønland og Tøyen over tid har vært preget av dårlige levekår og forsømt boligmasse, kan ses i sammenheng med en sosial profil og sammensetning som har gjort dem til tilholdssteder for en rekke sosiale institusjoner og veldedige organisasjoner.⁵⁸⁵ Tettheten av kommunale boliger som man her kan finne – spesielt på Tøyen – er også en del av dette bilde, og har bidratt til en konsentrasjon av flyktninger, rusavhengige, psykisk syke og andre utsatte som befinner seg i sårbare situasjoner.⁵⁸⁶ Slik gis det en ramme rundt informantenes beskrivelser som, i tillegg til det som oppfattes som materielle mangler i infrastruktur, også fremhever forekomsten av åpent rusmisbruk, kriminalitet og psykiske lidelser som problematiske trekk ved områdene.

I tilnærmingen til hvordan informantene kommer inn på disse utfordringer ser jeg det som hensiktsmessig å vise til statsviteren Wesley Skogans begrep om *uorden*. Skogan anvendte termen på begynnelsen av nittitallet i sine studier av byboeres oppfatning av vanskelige forhold i amerikanske storbyområder.⁵⁸⁷ Her blir *uorden* å betrakte med henblikk på en henholdsvis *sosial* og *fysisk* dimensjon. Førstnevnte viser til atferdsrelaterte fenomener som kan iakttas i byrommet mens de finner sted, eksempelvis ved åpent misbruk av alkohol eller andre rusmidler. Sistnevnte knyttes derimot til synlige tegn på forsømmelse, eksempelvis ved dårlig vedlikeholdte bygninger, utstrakt forsøpling eller ødelagt infrastruktur. Forskjellene mellom fysisk og sosial *uorden* blir for Skogan imidlertid mindre relevant siden begge fremkaller liknende reaksjoner blant beboerne. Det han derimot betoner som betydningsfullt og

⁵⁸⁵ Jf. 2.2 «Grønland og Tøyen».

⁵⁸⁶ Brattbakk m. fl. (2015:73)

⁵⁸⁷ Skogan (1992 [1990]).

sentralt, er den allment utbredte assosiasjonen mellom uorden og kriminalitet. Oppfatningen av uorden bryter, ifølge Skogan, med et felles og overordnet syn på orden slik dette kan sies å være bestemt ved skrevne og uskrevne regler og normer for alminnelig akseptabel atferd.⁵⁸⁸ En liknende assosiativ forbindelse, der uorden knyttes til en forestilt utbredelse av kriminalitet, kan også sies å gjøre seg gjeldende blant beboere på Grønland og Tøyen, noe uttalelsene til Daahir og Randi tydeliggjør. Mens førstnevnte beskriver problematiske forhold ved Tøyensenter og gatene rundt, gir han inntrykk av at området: «[...] har vært en gullgruve for dem som driver med ulovlighet. Det har på en måte vært samlingstedet.»⁵⁸⁹ Randi på sin side kobler uønsket atferd til manglende belysning i området der hun bor:

[...] det er så mørkt i gatene om kvelden noen ganger. Spesielt Tøyengata, det er ikke noe jeg irriterer meg over, men det hadde vært hyggeligere om det hadde vært litt mer lys i gatene om kveldene. Fordi det er veldig mørkt. Det er litt ubehagelig å gå når det er bekmørkt [...] hvis det skulle være noe bråk så er det jo vanskeligere å se ting, men når det er lyst så ser du jo, da er kanskje grensen om å gjøre noe gærent høyere, terskelen blir høyere hvis det er lyst ute.⁵⁹⁰

Den kausale assosiasjonen som Randi knytter mellom den uoversiktighet som forbindes med mørke gater og uønsket atferd, kan ses i sammenheng med den omstridte hypotesen som statsviterne James Q. Wilson og George L. Kelling fremsatte i sin artikkel «Broken Windows».⁵⁹¹ Her hevder forskerne at allerede synet av ett knust vindu i et område indikerer fravær av sosial kontroll og åpner døren på gløtt for kriminelle handlinger av alvorligere slag: «one unrepaired broken window is a signal that no one cares, and so breaking more windows costs nothing. (It has always been fun.) [...] Untended property becomes fair game for people out for fun or plunder, [...]»⁵⁹² I likhet med Randis inntrykk av mørke gater, blir «knuste vinduer» noe som tyder på grenseoverskridende atferd og sosial uorden. Innforstått med at det ikke kan påvises en kausal sammenheng mellom det vi med Skogan her kunne kalle for den fysiske og den sosiale dimensjon, understreker Wilson og Kelling at forbindelsen likevel må sies å gjøre seg gjeldende i kraft av de oppfatninger som genereres blant

⁵⁸⁸ Ibid.: 4f..

⁵⁸⁹ 12GT: 8.

⁵⁹⁰ 8GT: 7.

⁵⁹¹ Wilson og Kelling (1982).

⁵⁹² Ibid.: 31.

befolkningen i et slikt område. Synet av et knust vindu foregriper foruroligende «persepsjoner» av kriminell atferd som, til tross for deres karakter av forestilling, konsolideres i en overordnet opplevelse av et område som farefullt og truende. I artikkelen knyttes imidlertid denne type atferd til visse grupper sett ut fra det som fremstår som et tenkt beboerperspektiv: «[residents] fear of being bothered by *disorderly people* [...] *disreputable or obstreperous or unpredictable people: panhandlers, drunks, addicts, rowdy teenagers, prostitutes, loiterers, the mentally disturbed.*»⁵⁹³ Slik blir vi presentert for et sett av distinkte forestillinger omkring *hvem* det er som fremkaller følelser av frykt og utrygghet:

[t]he citizen who fears the ill-smelling drunk, the rowdy teenager, or the importuning beggar is not merely expressing his distaste for unseemly behaviour; he is also giving voice to a bit of folk wisdom that happens to be a correct generalization – namely, that serious street crime flourishes in areas in which the disorderly behaviour goes unchecked. The unchecked panhandler is, in effect, the first broken window.⁵⁹⁴

Ved å gi denne type generaliserende kategoriseringer berettigelse kan Wilson og Kelling, til forskjell fra Randi, sies å fremme en uholdbar mistenkeliggjøring av mennesker som allerede befinner seg i sårbare og marginaliserte posisjoner. Forfatterens måte å utpeke grupper som i utgangspunktet kan sies å være harmløse, for så å betegne dem som kriminelle og farlige på grunn av deres status som hjemløse, fattige eller syke, kan fremstå som merkelig, urimelig og tendensiøs.

Men sett i forhold til noen av informantenes utsagn, antyder Wilson og Kellings fremstilling likevel en tendens som kan sies å gå igjen i førstnevntes omtale av spesifikke grupper på Grønland og Tøyen. Randi lar oss forstå at forekomsten over tid av synlig misbruk blant narkomane i hennes nabolag, har farget hennes opplevelse av området i en slik grad at hun har vurdert å flytte:

Det ligger veldig mye tett her og det påvirker miljøet. Sånt som i blokken her, så hadde Oslo kommune en institusjon for rusavhengige, med plass til elleve stykker. En sånn akutt plass og det påvirket miljøet og gården vår veldig, fordi det var åpenlyst heroin- og kokainbruk, to dødsfall med overdoser i oppgangen. Ja og [...] for et par år siden så var det veldig ille her. Da var det sånt at jeg vurderte å flytte, fordi jeg syntes at det var så veldig mye synlig rus i kvartalene her.⁵⁹⁵

⁵⁹³ Ibid.: 30, [min utheving].

⁵⁹⁴ Ibid.: 34.

⁵⁹⁵ 8GT: 1.

Også Jamila, som er mor til fire barn og har jobbet som barnehageansatt på Grønland i tolv år, beskriver ansamlingen av narkomane med et synlig rusmisbruk som en utfordring her. Til forskjell fra det som fremkommer i Randis utsagn, gir hun uttrykk for bekymring over det som oppfattes som ringvirkningene av denne gruppens tilstedeværelse i en større sammenheng. Med det som beskrives som utbredt salg og distribusjon av narkotika i området, synes hun først og fremst å være opptatt av konsekvensene for barn og unge, av å bli eksponert for et slikt miljø:

Det er et veldig dårlig miljø her for barna [...] for eksempel de narkomane, de er overalt [...] og de sitter her allerede klokken to om ettermiddagen, i store grupper, minimum tretti personer og så sprøyter de narkotika. [...] Men det er de som selger. De som selger narkotika. De er overalt. Hver dag. Og jeg så ungdommer som selger narkotika ved siden av posten. [...] Det er veldig dårlig, det synes jeg.⁵⁹⁶

Kasper, en høyt utdannet kulturarbeider som med barn og kone bor i nærheten av Tøyensenter, kommer på sin side inn på det han oppfatter som en høy konsentrasjon av mennesker med ulike former for sosiale og psykiske utfordringer i området. I likhet med Jamila er familiefaren også bekymret for sine egne barns oppvekstvilkår, samtidig som han også ser en annen side ved det å bo i et belastet nabolag:

Det er sykt mye ustabile folk. Altså, det er jo et sted der folk mer snakker med seg selv, enn med andre. [ler] Men etter hvert som min sønn har vokst til, så har vi kjent en sånn glede over dette. Fordi han føler jo ingen fremmedhet hvis en rusmisbruker ligger der og slenger. Det er en del av hverdagen, «Å ja, han har det gått dårlig med. Sånn er det.» Og så videre. [...] Han har hatt det vondt, ja det har han nok. Det er folk som kommer fra forskjellige krigsbakgrunn her, så det er så mye forskjellige mennesker. Jeg kjenner en sånn glede over at han ser det på et tidlig tidspunkt, at han ser hvordan verden er og blir vant til det, og at det blir en kompetanse for han.⁵⁹⁷

Med tanke på sin sønn, blir nærværet av «ustabile folk» i området satt i et annet perspektiv hvor møte med rusmisbrukere, flyktninger og mennesker med psykiske lidelser, blir å betrakte som en tidlig tilvenning til en virkelig verden. Ved å innta et slikt syn på «de andre», eller de som hos Wilson og Kelling havner under rubrikken «disorderly people», synes Kasper å fremme et ønske om å gi sine egne barn forutsetninger som gjør dem i stand til å møte og håndtere «uorden». Slik pekes det i retning av det bysosiologen Detlev Ipsen omtaler som en urban form for kompetanse,

⁵⁹⁶ 2GT: 1.

⁵⁹⁷ 3GT: 2-3.

forstått som en evne som erverves med utgangspunkt i en reaksjon på den moderne byens virkelighet. Ved å være karakterisert ved det som betraktes som en prosess av vedvarende konflikt og forhandling, tenkes sammenstøt og konfrontasjoner med annerledeshet med andre ord å utgjøre en del av den urbane hverdagen. Å bli i stand til å inngå, og ta del i denne på en åpen og konstruktiv måte kan, ifølge Ipsen, anses som et resultat av en slik tillæring blant byboere.⁵⁹⁸

Kaspers utsagn kan også ses i forhold til kulturviteren Hilde Danielsens undersøkelse om foreldres refleksjoner omkring barns direkte møte med byens potensielle farer.⁵⁹⁹ I sin avhandling *Med barn i byen. Foreldreskap, plass og identitet* viser Danielsen hvordan foreldre med middelklassebakgrunn opplever sentrumsområder i Bergen som oppvekstmiljø for sine barn. Også her fremheves en liknende innstilling blant foreldre vis-à-vis «mangfaldet som dei andre representerer», det vil si mennesker eller grupper av mennesker som står i kontrast til forestillinger omkring egen normalitet.⁶⁰⁰ Flere av hennes informanter var av den mening at barnas møte med annerledeshet hadde en verdifull og oppdragende effekt i deres oppvekst. I henhold til Danielsen kan det forstås som et uttrykk for et omsorgsideal der kjennskap til verden på både godt og vondt, ses på som viktig for at barnet skal kunne bli trygge på sine omgivelser.⁶⁰¹

Med henblikk på det som beskrives som sosiale utfordringer på Grønland og Tøyen, har jeg i dette avsnittet kommet inn på forhold som informantene opplever som problematiske her. Assosiasjoner knyttet til uønsket atferd fremkom i denne forbindelse spesielt med det som fremstår som en relativt høy konsentrasjon av vanskeligstilte beboergrupper i områdene. Forekomsten av kriminalitet, åpent rusmisbruk og psykiske lidelser trekkes i denne forbindelse frem og bidrar til å tegne et bilde av omgivelser som, til en viss grad, oppleves som utrygge. I det følgende vil jeg se nærmere på hvordan informantene kan sies å nyansere et slikt syn i måten de forholder seg til et annet bilde som det synes å være vanskelig å kjenne seg igjen i.

⁵⁹⁸ Ipsen i Laimer (2014: 6).

⁵⁹⁹ Danielsen (2006).

⁶⁰⁰ Ibid.: 188.

⁶⁰¹ Ibid.: 188ff..

7.6 Det dårlige omdømmet

I tillegg til beskrivelser som gis av lite samvær og sosial kontakt på tvers av etablerte skillelinjer, samt det som fortøner seg som sosiale utfordringer i områdene, kommer informantene også inn på vanskeligheter knyttet til det som oppfattes som en negativ omtale og fremstilling av Grønland og Tøyen utenfra. Med henvisning til en allmenn utbredt oppfatning om at stedet hun bor på er farlig og belastet, forteller beboeren Fadhila:

Det irriterer meg litt at folk har et veldig fordomsfullt blick på Grønland. Jeg sier, «Jeg kommer fra Grønland» og så kommer det, «Å hvordan er det å bo på Grønland? Er du ikke redd for å bli knivstukket?» og da understreker jeg, «Nei jeg har aldri følt meg redd på Grønland.» Jeg har sett naboen min blitt knivstukket, jeg har vært med på flere slåsskamper. Jeg har sett alt. Blokka vår har blitt påtent og det har vært alt [mulig]. Men likevel så har jeg aldri vært redd. [...] Jeg synes ikke at det er grunn til å frykte noe på Grønland, jeg synes ikke det. Men det er en sånn tanke mange gjør seg, at det er farlig å bo på Grønland. Jeg har ikke det inntrykket.⁶⁰²

Fadhilas irritasjon over det hun opplever som et forutinntatt syn på hennes nærmiljø, blir her å forstå på bakgrunn av hennes egen fartstid i området. Til tross for at hun her både har sett, og vært involvert i, alvorlige og relativt farlige situasjoner, blir det tydelig at hun ikke kjenner seg igjen i utenforståendes oppfatning av Grønland, som hun selv opplever som et trygt sted å være. I sitt klassiske verk *Places on the margin* diskuterer kulturgeografen Rob Shields betydningen av det som her blir å betrakte som stereotype stedsforestillinger. Ved å ta for seg alminnelig utbredte forestillinger omkring bestemte steder, undersøker Shields hvordan oppfatningen av disse kan sies å bli farget av et såkalt «sted-bilde» (*place-image*).⁶⁰³ Dette blir å forstå som et skjema for hvordan man tenker og ser for seg steder, gjerne uavhengig av deres erfaringsbaserte virkelighetskarakter. I en kontinuerlig prosess av sosial interaksjon bringes de, ifølge Shields, tilveie ut fra et generelt behov for en forenklet og effektiv måte å begripe og forholde seg til vår omverden. Dette innebærer at man tillegger steder ulike symbolske og kulturelle betydninger, som over tid og samlet sett, fører til dannelsen av bestemte fremherskende assosiasjoner og meninger. Shields beskriver sted-bilder som:

⁶⁰² 10GT: 8-9.

⁶⁰³ Shields (1991).

[...] the various discrete meanings associated with real places or regions regardless of their character in reality. Images, being partial and often either exaggerated or understated, may be accurate or inaccurate. They result from stereotyping, which oversimplify groups of places within a region, or from prejudices towards places or their inhabitants.⁶⁰⁴

I samsvar med Fadhila kommer også butikkeieren Helge inn på det han ser på som villedende og stigmatiserende fremstillinger av Grønland og Tøyen. Han har på sin side inntrykk av at enkeltepisodes med kriminalitet og vold i strøket der han jobber, overdrives i mediene og mener dette står i et uheldig forhold til lokalbefolkningens opplevelse av området. Med tanke på Tøyen forteller han: «Mitt inntrykk er at veldig mange trives [her]. Det eneste som er litt sånn skjær i sjøen, er at man av og til leser i avisen at det er noen som har blitt slått ned på Tøyen, eller blitt ranet. Og det blir slått mye opp og det virker veldig negativt i miljøet.»⁶⁰⁵ Også Randi beklager det hun oppfatter som en skjev representasjon av Grønland og Tøyen i media. Hun etterlyser en annen vinkling som i tillegg til å sette områdene i et bedre lys, også kan bidra til å nyansere den negative oppmerksomheten hun finner, særlig i avisene:

Det er mye fint her på Tøyen og Grønland, vi har Munchmuseet, vi har fotballbane, det er fine skoler, det er jo alt. Og én av fordelene av å bo i et flerkulturelt miljø er jo at skolene får jo mye mer penger, på grunn av integrering til skolene. [...] Og sånt står det jo aldri om i avisene, hvor fint det er, og det er litt synd. Mye av det positive burde ha kommet frem mer i media.⁶⁰⁶

Yana bemerker noe av det samme i forhold til det hun, i likhet med Randi, betrakter som en selektiv og ensidig mediedekning av områdene:

Det kunne ha vært fint hvis det stoppes dette med å tro at områdene er dårlige.

– *Du tenker på stigmatiseringen?*

Ja, at media for eksempel burde snakke litt annerledes om Tøyen og Grønland generelt.⁶⁰⁷

Både Helge, Randi og Yana kan sies å problematisere et bestemt bilde av stedene som tegnes i mediene.⁶⁰⁸ Ved å knytte det som fremstår som et omdømmeproblem til det

⁶⁰⁴ Ibid.: 60. I boken *People and place* kommer geografene Lewis Holloway og Phil Hubbard inn på et liknende begrep ved det de omtaler som *stedsmyster*. Med et ofte dunkelt opphav, dreier det seg om velkjente, og ofte aksepterte, kollektive og sosialt konstruerte forestillinger knyttet til enkelte steder og deres beboere, som blir formative for hvordan man forholder seg til dem i tanke og handling. Holloway og Hubbard (2001).

⁶⁰⁵ 7GT: 10.

⁶⁰⁶ 8GT: 7-8.

⁶⁰⁷ 4GT: 12.

⁶⁰⁸ Med tanke på at Grønland og Tøyen er flerkulturelle områder, kan Yildiz betraktninger omkring en såkalt «territoriell stigmatisering» også være relevant. Med henvisning til den amerikanske sosiologen

som oppfattes som en selektiv medieomtale utenfra, kan informantenes utsagn ses i sammenheng med geografene Holloway og Hubbards påstand om at et steds kollektive representasjon eller fremstilling ofte vil være avgjørende for hvordan det gis mening. Forskerne understreker at en slik representasjon snarere enn å kunne betraktes som nøytral, ofte vil være omstridt alt ettersom hvor den kommer fra. Slik kan den sies å bli et omdreiningspunkt i det som her fremstår som en kamp om anseelsen til et sted og de mennesker som knyttes til det.⁶⁰⁹

På sin egen måte kommer kulturgeografen Tuan i artikkelen «The city and human speech» med et konkret eksempel på hvordan ensidig negativ medieomtale kan virke inn på hvordan man beveger seg i byen. Med utgangspunkt i nyhetsrapporteringen om Central Park i New York på nittitallet skriver han:

The media assert that Central Park in Manhattan is crime ridden, and immediately the park is seen as sinister after dark, to be avoided at all cost. Yet Central Park is, in fact, safe by New York standards. [...] For a time the media seemed determined to focus on the negative: movies and television went out of their way to feature felonies in the park. In the summer of 1991 a British newspaper asserted, without bothering to check the facts, that even the squirrels there were dangerous.⁶¹⁰

For Tuan ligger medienes makt blant annet i den kreative seleksjon som ligger i det å velge vinklinger på saker og skape beretninger som betoner visse aspekter fremfor andre. Den fremherskende tendens til å ta i bruk en negativ innfallsvinkel i omtale av steder slik som Central Park i dette tilfelle kan, ifølge Tuan, betraktes som en svakhet. Ved å dekke til for et annet og kanskje mer nyansert bilde av et område, opprettholdes og befestes den negativitet som den selv har vært med på å skape. På linje med informantene over, påpeker Tuan det generelle fraværet av positive fremstillinger i mediedekningen, samtidig som han også reiser tvil om journalistenes integritet og profesjonalitet.⁶¹¹

I dette avsnittet har jeg sett nærmere på det som med utgangspunkt i informantenes utsagn avtegner seg som et bestemt bilde av Grønland og Tøyen utad. I denne forbindelse blir det tydelig at mange ikke kjenner seg igjen i allment utbredte

Loïc Wacquant fremheves den ofte negative oppmerksomheten som rettes mot bydeler med en høy tetthet av innvandrere. Yildiz (2013: 59).

⁶⁰⁹ Holloway og Hubbard (2001: 144).

⁶¹⁰ Tuan (1994: 148).

⁶¹¹ Ibid.: 150.

forestillinger omkring deres nærmiljø. Det som fremstår som et omdømmeproblem knyttes særlig til mediernes fremstilling av områdene som oppfattes som negativ, og som sådan selektiv og lite nyansert. Preget av et blikk som settes utenfra, kan reaksjonene på mediernes definisjonsmakt slik sies å gi seg til kjenne i en opplevelse av det som fremstår som en form for fremmedgjøring. Men ut fra informantenes ønske om å bringe på banen et mer nyansert og positivt bilde av deres nærområder, kan man også spore engasjement og tilknytning til stedene. Jeg vil i det følgende se hvordan dette kommer til uttrykk i det som blant informantene fortøner seg som en vilje til forandring.

7.7 Lengsel etter engasjement

Som det viser seg, kommer informantene inn på en rekke negative forhold som preger deres relasjon til Grønland og Tøyen. Samtidig gis det også uttrykk for en vilje til å gjøre noe med dette. Som miljøpsykologene Scannell og Gifford peker på, kan en slik reaksjon sies å implisere en psykologisk dimensjon ved måten man forholder seg til ens omgivelser.⁶¹² Ved å bli bestemmende for atferd og handlinger som kan gå ut på å opprettholde en viss nærhet til et sted, endre det eller skape det på nytt, blir det med andre ord tale om holdninger eller innstillinger som kan si noe om tilknytningen man har til det.

Med tanke på det som oppleves som negativ oppmerksomhet utenfra, og inntrykket som gis av områdene som farlige, synes Fadhila å etterlyse en generell holdningsendring: «Jeg skulle ønske at folk ikke var så redde egentlig. Det er det jeg skulle ønske var bedre.»⁶¹³ Erol på sin side tenker at tiltak bør settes inn ovenfra, for å snu det dårlige omdømmet som hans bydel har fått: «Stedet har nok et ganske dårlig rykte på seg, hos mange. Men jeg mener at det er veldig ufortjent. Man må satse litt mer på Grønland, mener jeg. Og da mener jeg myndighetene, altså kommunen.»⁶¹⁴ Til forskjell fra Erols appell til sentralt hold og byens politikere, gir Bilal og andre informanter uttrykk for et litt annet syn: «Det er mye som kan gjøres. [...] Men til

⁶¹² Scannell og Gifford (2010: 3f.). Jf. 3.2.2 «Stedstilknytning».

⁶¹³ 10GT: 18.

⁶¹⁴ 9GT: 10.

syvende og sist så er det folket selv som må engasjere seg. Det er jo det.»⁶¹⁵ Også James ser for seg at det å ta tak i de problematiske aspektene ved sitt nærmiljø i første rekke fordrer innsats fra lokalbefolkningen. Etter hans mening går utfordringer og engasjement hånd i hånd: «[jeg] er veldig glad i denne delen av Oslo og det er mange utfordringer og vi er glad for at det finnes utfordringer her. Du kan ikke sitte stille her. Du må gjøre noe, når du er her. Du må gi liv til den bydelen du lever i [...].»⁶¹⁶ Heller enn å begynne med et behov for å kontrollere ytre omstendigheter, synes imidlertid engasjement for James å være noe som tar til med egen innstilling han selv har til sine omgivelser. Han forklarer: «Altså det er ting man må gjøre med seg selv og jeg tror det beste man kan gjøre ved å bo her, er at man investerer mer i seg selv. Få kunnskap om ulike måter å leve på og være stolt over å gjøre den bydelen du bor i til noe du kan bli veldig glad i.»⁶¹⁷ Slik beskriver James det som på et personlig plan fremstår som et «indre» engasjement, som – ved sitt fokus på å etablere en positiv tilknytning til sitt nærmiljø – kan betraktes som en måte å imøtegå og håndtere utfordringer knyttet til sosial og kulturell diversitet.⁶¹⁸

Mens både Bilal og James kan sies å snakke om et engasjement «nedenfra», fra den enkelte og fra områdenes befolkning forøvrig, gir Daahir uttrykk for å savne at flere fra hans hjemland Somalia involverer seg og tar del i det som foregår på et samfunnsmessig plan. Som nevnt ble somaliere på Grønland og Tøyen av Daahir beskrevet som en innadvendt beboergruppe,⁶¹⁹ noe han i denne sammenheng beklager: «[...] på Tøyen og Grønland generelt, så bor det sinnsykt mange somaliere, veldig, veldig mange. Og jeg skulle ønske med hele hjertet at det var flere som deltok i samfunnet. Vi [somaliere] har mye å tilby [...].»⁶²⁰ Overbevist om deres evne til å bekle en rolle som samfunnsaktør i en større sammenheng, kan Daahir sies å etterspørre et mer «utadvendt» engasjement blant somaliere. En slik involvering kan forstås ut fra et begrep om medborgerskap. Dette innebærer, ifølge sosiologen Katrine

⁶¹⁵ 1GT: 17.

⁶¹⁶ 5GT: 2.

⁶¹⁷ Ibid.: 8.

⁶¹⁸ Jf. Ipsens begrep om urban kompetanse i 7.5 «Narkotika, mørke gater og psykiatri – skremmende omgivelser».

⁶¹⁹ Jf. 7.4 «Adskilt – å leve på siden av hverandre».

⁶²⁰ 12GT: 3.

Fangen, en aktiv samfunnsdeltakelse som, til tross for følelser knyttet til tilhørighet og identitet, går utover det partikulære.⁶²¹ I spennet mellom sin kulturelle bakgrunn og ønske om å inngå i en større sammenheng, gir Daahir inntrykk av å ville bryte med en viss oppfatning av hans egen befolkningsgruppe. Hermed artikuleres også et konkret problem i forholdet mellom segregasjon og integrasjon.

Samlet viser informantene i dette avsnitt at det som gir seg som krevende forhold i deres nærmiljø, også fremkaller engasjement og vilje til forandring. At flere informanter spesielt reagerer på det negative fokuset som settes på områdene utenfra, sier samtidig noe om deres tilknytning til Grønland og Tøyen. I sin undersøkelse av et sosialboligkompleks i USA påviser Manzo en klar sammenheng mellom opplevelsen av stigmatisering utenfra og sterkt utviklede stedsbånd blant beboerne innenfra.⁶²² Tilsvarende kan det som blant informantene viser seg som en lengsel etter engasjement og forandring, sies å være uttrykk for stedsbånd som ser ut til å bli konsolidert ut fra et ønske om å ta tak i områdenes omdømmeproblem.

7.8 Konklusjon

I dette kapitlet har jeg sett nærmere på hvordan informantene beskriver Grønland og Tøyens karakter og egenart, og jeg har undersøkt hvilket forhold de har til områdene ved å belyse ulike aspekter som fremheves som meningsfulle og betegnende for denne delen av byen.

I denne forbindelse kommer det frem at mange betrakter stedene med et tvetydig blikk. På den ene siden fremheves områdenes befolkningsmessige heterogenitet, og det som i denne forbindelse oppfattes som et særpreget og dynamisk folkeliv, som et tiltalende trekk ved områdene. I tett tilknytning til den variasjon som slik fremkommer ved områdenes kulturelle mangfold og sammensetning, blir de også tilskrevet spesifikke sansbare kvaliteter. Tilgangen til visse råvarer og ulike typer mat, gjør at områdene fremstår med en sansbar appell, spesielt for de som har bakgrunn som migranter.

⁶²¹ Fangen (2008: 147).

⁶²² Manzo (2014: 183).

På den andre siden kommer informantene også inn på det som oppfattes som mer problematiske trekk ved områdene. I denne sammenheng beskrives begrensede fellesskapsformer med gruppedannelser og lite sosial kontakt på tvers av det som fremstår som religiøse og etniske skillelinjer. Samtidig presenteres vi for sosiale utfordringer og en følelse av utrygghet knyttet til en høy konsentrasjon av vanskeligstilte i områdene. Endelig blir det bildet som tegnes av områdene utenfra fremstilt som lite overensstemmende med hvordan man selv oppfatter disse. Opplevelsen av å bli stigmatisert og nedvurdert av det som beskrives som en negativ og unyansert mediedekning, fremstår som spesielt betydningsfull i denne sammenheng. Med det som kommer til uttrykk som en vilje til forandring blant informantene, antydes også en følelse av tilknytning og tilhørighet til områdene. Hermed pekes det i retning av et lokalt engasjement som jeg i det følgende kapittel vil komme inn på i forbindelse med de forandringer som kan sies å gjøre seg gjeldende i områdene.

8. Endringer settes i gang på Grønland og Tøyen

Betraktninger 2

Den skarpe lyden av kaffekvernen skjærer gjennom det åpne lokalet og overdøper, for en liten stund, både bakgrunnsmusikk og gjestenes lavmælte samtaler. Det er lørdag formiddag og jeg står i en liten kaffebar som har åpnet i en av de rødbrune teglsteinsblokkene, litt tilbaketrukket fra den sterkt trafikkerte Hagegata. Den unge kvinnen som jobber bak disken smiler til meg og skyver et lite pappkrus med lokk over disken. Med koppen i høyre hånd forlater jeg lokalet og krysser gaten. Det blåser en kjølig vind i det jeg får øye på noen ungdommer som spiller fotball i den åpne bakgården til Tøyen skole. Jeg blir stående en liten stund og følger med på det larmende spetakkelet, før jeg beveger meg videre over et lite område som grenser til en mindre park med høye trær. Foran husfronten til en av de eldre femetasjes bygårdene i Sørligata snubler jeg over det som ser ut som noen hjemmesnekrede blomsterkasser. Ferden går videre i retning av en liten plass, hvor jeg blir stående ved en sirkelformet fontene som er avskrudd for vinteren. På en benk ved siden av sitter en eldre mann og røyker. Blikket hans følger en ung mor som leier barnet sitt, mens det ustøtt prøver å balansere rundt fontenekanten. Stilt oppå hverandre langs en husvegg bak dem, står flere utendørsmøbler til et spisested som ennå ikke har åpnet. Jeg tar den siste slurken med kaffe og kaster begeret i et bosspann som er fullt av pålimte klistremerker og plakater av ymse slag. Blant disse oppdager jeg en tegning av Tøyensenter der det inviteres til et utendørs kunstmarked med salg av mat og en minikonsert for hele familien. Jeg fortsetter, og i det jeg runder neste gatehjørne, hører jeg lyden av boring og hamring bak to uanselige butikkvinduer tildekket med brunt papir. Her skal det tydeligvis snart åpne noe nytt.

Som det fremkom i kapittel syv, blir forandringer til en viss grad å betrakte som en naturlig del av den dynamikk som preger hverdagen i urbane områder som Grønland og Tøyen.⁶²³ Samtidig peker informantene på påfallende transformasjoner av en mer omfattende karakter, som gjør det nærliggende å tale om en tiltakende gentrifisering av områdene.⁶²⁴ Som i Kreuzberg SO36, synes en slik prosess heller ikke å følge en klart definert linear suksesjon.⁶²⁵ Snarere synes den også her å vise seg som en utvikling preget av tilsynelatende uavhengige og til dels synkrone eller overlappende forløp. Med innvirkning på det sosiale og kulturelle felt, så vel som på det fysisk-materielle

⁶²³ Jf. avsnitt 7.2 «<Panta rhei> – Grønland og Tøyens urbane dynamikk».

⁶²⁴ Grønland og Tøyen er områder som i løpet av de siste årene er blitt forsket på ut fra et gentrifiseringsperspektiv. Se for eksempel Sæter og Ruud (2005); Huse (2010 og 2014); Brattbakk m.fl. (2015 og 2017).

⁶²⁵ Jf. kapittel 3, avsnitt 3.1.1 og fremstillingen av gentrifiseringens fasemodell.

og økonomiske plan, blir den å betrakte som en flersidig prosess som kommer til uttrykk på ulike måter.

Formålet med dette kapitlet er å undersøke hvordan informantene på Grønland og Tøyen beskriver det som fremstår som en tiltakende oppgradering og oppvurdering av deres omgivelser. Som i Kreuzberg SO36 setter jeg fokus på konkrete forhold som i en slik sammenheng får betydning for deres opplevelse av, og tilknytning til, områdene.

8.1 Nye forretninger og kommersielle tilbud

I likhet med informantene i Kreuzberg SO36 oppfatter også et flertall av informantene på Grønland og Tøyen endringer i områdenes forretningslandskap som et tydelig tegn på at stedene er i ferd med å gjennomgå en mer omfattende transformasjon. Som nevnt i avsnitt 6.3 om såkalt «kommersiell-gentrifisering», er denne type endringer først blitt tatt på alvor i nyere forskning på gentrifisering.⁶²⁶ Her påvises et forløp der nye virksomheter og tjenester fremstår som endringsskapende aktører ved å tiltrekke seg et nytt klientell til et område. Men der dette i Berlin ble oppfattet som tydelig knyttet til en tiltakende turistifisering og ankomsten av en ny ressurssterk beoergruppe, synes denne type forandringer på Grønland og Tøyen ikke å bli satt i direkte sammenheng med andre forhold i områdene. Snarere gis det inntrykk av en klar avgrensning der den kommersielle utviklingen i områdene beskrives for seg selv.

Her må det forøvrig tas høyde for at Grønland og Tøyen som nevnt er karakterisert ved en relativ uensartet forretningsstruktur.⁶²⁷ Dette blir eksempelvis tydelig når man beveger seg langs Grønlandsleiret eller på Teaterplassen på Grønland, som er to steder med en atskillelig større tetthet av butikker og utesteder enn for eksempel området rundt Tøyensenter.⁶²⁸ Med dette som bakteppe kommer jeg i det

⁶²⁶ Se for eksempel Hubbard (2017), Cocola-Gant (2015), Zukin m.fl. (2016 og 2009) eller Holm (2010a).

⁶²⁷ Jf. kapittel 7, avsnitt 7.1 «Grenser» hvor informanten Bilal beskriver et forretningsmessig skille mellom Tøyen og Grønland.

⁶²⁸ I 2014, mens jeg gjennomførte mitt feltarbeid på Grønland og Tøyen, fantes det ikke så mange butikker og utesteder på Tøyensenteret som det gjør i dag.

følgende inn på hvordan informantene beskriver og opplever konsekvensene av de endringer som oppleves i Grønland og Tøyens forretningslandskap.

8.1.1 Kafeer, fersk fisk og trendy spisesteder

På Grønland presenteres spesielt etableringen av stadig større antall kafeer og utesteder som en markant trekk ved utviklingen her i senere tid. Slik vises det til et fenomen som i forskningen på gentrifisering, så vel som i den allmenne oppfatningen, er blitt stående som et nærmest klassisk kjennetegn på en slik prosess.⁶²⁹ Hvordan beskriver informantene dette forhold?

Fadhila, som er i midten av 20 årene, forteller i denne forbindelse om det hun opplever som en større variasjon av utesteder i sitt nærområde. I kontrast til det hun beskriver som tidligere tiders ensformighet, synes tilveksten av flere alternativer i utelivet å legge forholdene bedre til rette for en yngre generasjon, noe hun synes å hilse velkommen:

[...] jeg føler at det har kommet litt mer i det siste. Det er veldig deilig å være ung, eller i tjuårene nå på Grønland, fordi det er så mange alternativer. Du kan gå på kafé, du kan gå ut en kveld [...]. Jeg husker at da jeg var tenåring, så var det ikke så mye [...]. Da var det alltid det samme.⁶³⁰

Som Fadhila, kommer også Bjarne og James inn på det de oppfatter som tydelige forandringer i samme område. Mens James slår fast at: «[...] Grønland er i utvikling.»⁶³¹, utdyper Bjarne:

Ja og det er jo veldig interessant hvordan det nå også utvides.

– På hvilken måte, mener du?

B: Ja, at det er nye kaffebarer borte på Schweigaards gate der. Det at det skjer ting bortover her. Altså jeg tror at disse to kaffebarene i denne gaten her, er ganske viktig for folk som opplever at Grønland går lenger. Altså at Grønland er blitt et eller to kvartaler lenger.⁶³²

⁶²⁹ Se for eksempel Zukin m.fl. (2009), Zukin (2010), Jones m.fl. (2015) eller Hagemans m.fl. (2016) og så peker for eksempel avisartikkelen «The caffeine curse: why coffee shops have always signalled urban change» i den britiske avisen The Guardian, på den utbredte oppfatning av kaffebarer som ett av gentrifiseringens mest tydelige varseltegn. Blant annet understreker den at: «[t]he coffee house has always been a mark of sophistication ... and a barometer of gentrification.» [publisert 08.04.2016].

⁶³⁰ 10GT: 13.

⁶³¹ 5GT: 2.

⁶³² Ibid.: 2-3.

For Bjarne synes særlig ankomsten av nye kafeer å bebude at Grønland på en positiv måte er i vekst. Kafeene knyttes til mer liv i gatebildet og tenkes å bidra til at området strekker seg lenger ved at det som tidligere fremstod som en litt skummel utkant, nå gjøres mer tilgjengelig for folk. Slik mener han at kafeene også medvirker til at man i større grad enn tidligere kjenner seg tryggere når man ferdes her. Han forteller: «[...] så kom Kaffebrenneriet der og så kom Stockfleths der. Og det er klart at alt nå utvides og det er kjempebra, fordi det er tryggere [...].»⁶³³ Slik pekes det i retning av byforskeren Jacobs' observasjon, som i en tilsvarende sammenheng understreker at: «[a] well-used city street is apt to be a safe street. A deserted city street is apt to be unsafe.»⁶³⁴ Ved at gaten gjennom kafedrift tas i bruk på en ny måte, kan en ny orden sies å bli skapt i et område som tidligere er blitt satt i sammenheng med det som fremstod som en opplevelse av uorden.⁶³⁵

Ved sin positive innstilling til relativt store nasjonale kafékjeder som Kaffebrenneriet og Stockfleths, gir Bjarne dessuten uttrykk for at denne type foretak, til tross for deres geografiske utbredelse og konseptuelle profil, også kan være i besittelse av lokalt forankrede kvaliteter for befolkningen på Grønland. I sin studie av den sosiale betydningen til denne type virksomheter underbygger den britiske sosiologen Hannah Jones et slikt syn. Jones bryter med det hun mener er et fremherskende negativt fokus som fremstiller disse som anonyme, strømlinjeforme(n)de steder for disiplin og kontroll. Med utgangspunkt i en etnografisk undersøkelse av ulike fastfood- og kafékjeder i England, fant hun at slike forretninger på grunn av deres gjenkjennelseeffekt og dermed fortrolighet, på et lokalt plan gjerne oppfattes som sosialt og kulturelt betryggende steder.⁶³⁶

Bjarnes kollega James gir uttrykk for noe av det samme. I tillegg til å betrakte de nye kaffebarene som et kjærkomment innslag i nærmiljøet, bemerker han at oppblomstringen av denne typen forretningsliv bidrar til å stille bydelen i et annet lys utad⁶³⁷ ved at flere velger å ta turen hit utenfra: «Ja, de [kafékjedene] trekker mye mer

⁶³³ Ibid.: 18.

⁶³⁴ Jacobs (1992 [1961]: 34).

⁶³⁵ Jf. avsnitt 7.5 «Narkotika, mørke gater og psykiatri – skremmende omgivelser».

⁶³⁶ Jones m.fl. (2015).

⁶³⁷ Jf. 7.4 mht. områdenes omdømmeproblem.

folk hit, folk får en opplevelse. Folk som ikke bor på Grønland kommer hit og ser Grønland på en helt annen måte enn de er vant til.»⁶³⁸ Sosiologen Zukin gjør et poeng ut av en liknende observasjon. I sin studie av endringer i New Yorks butikklandskap fremmer hun påstanden om at etableringen av såkalte «mainstream stores» som for eksempel Starbucks, kan bedre det allmenne synet på dårlig omtalte bydeler blant annet ved at andre, gjerne ressurssterke befolkningsgrupper, får øynene opp for disse.⁶³⁹ Bjarne på sin side stiller seg imidlertid noe tvilende til en slik effekt av denne type foretak. Han holder fast på at de først og fremst bidrar til å utvide området ved at det oppleves å fa en større utstrekning:

Men jeg vet ikke om det gjør at området får så mye mer anerkjennelse. Men det gjør i hvert fall at du kan fort gå to buss-stopper til før du trenger å gå på bussen, [...]. Altså det å gå over Grønland, det at denne turen blir lengre og lengre er jo ålreit og det må jo være noen sånne lyspunkter, selv om du ikke går på den kafeen. Altså det er veldig sjeldent at jeg er på disse kaffebarene, men jeg føler meg komfortabel med at de er der.⁶⁴⁰

I tillegg til etableringen av flere utesteder og kafeer, kommer informantene på Grønland og Tøyen også inn på ankomsten av nye spesialbutikker og særpregede serveringssteder. Som i Kreuzberg SO36 blir det igjen aktuelt å vise til sosiologen Zukin som i en slik sammenheng setter fokus på hvordan denne type nisjepregede og eksklusive næringsvirksomheter kan medvirke til å skape sosiale og økonomiske skillelinjer i et område. Hun peker på at en økt forekomst av butikker og serveringssteder som tilbyr et sortiment av spesifikke, og gjerne utsøkte, varer og tjenester, foranlediger og fører med seg visse endringer også på det sosiale plan. Det dreier seg med andre ord om en korrelasjon der et områdes forretningsstruktur strategisk tilpasser seg ankomsten av et nytt, ressurssterkt og gjerne trendbevisst beboerskap. Med et skreddersydd utvalg av varer og tjenester imøtekommes, ifølge Zukin, hovedsakelig et nytt klientells materielle behov, samtidig som de mindre håndgripelige vilkår for denne målgruppens smak og preferanser også kan sies å bli

⁶³⁸ 5GT: 18. Med dette beskrives forøvrig en endring som samfunnsgeografen Tone Huse fremhever i forbindelse med sin studie av Tøyengata fra 2010. I likhet med James kommer hun på et tidligere tidspunkt, inn på at etableringen av blant annet nye kafeer og butikker her oppfattes som medvirkende til at Grønland er i ferd med å få et nytt og bedre omdømme blant folk utenfra. Huse (2010: 97ff.) James synes som sådan å beskrive og oppleve forhold som tilsynelatende ikke er så nye.

⁶³⁹ Jf. Zukin m.fl. (2009: 48).

⁶⁴⁰ 5GT: 18-19.

oppfylt. Et liknende forløp beskrives som vi har sett i Kreuzberg SO36.⁶⁴¹ Med Zukin blir dette å betrakte i termer av det som omtales som «boutiquing», en utvikling der et konsumtilpasset forretningsliv inngår i en økonomisk og sosial oppvurdering av et områdes beboerskap. Samtidig understrekes det at et slikt forløp kan ha negativ effekt på allerede etablerte, og gjerne svakerestilte, beboeres interesser og behov.⁶⁴² Et liknende syn som Zukin, fremmer sosiologen Oddrun Sæter og etnologen Marit Ekne Ruud. I deres studie av hvordan bypolitikken kan sies å legge til rette for nye bylandskaper i Gamle Oslo, nevner de spesifikt nyetableringen av «finere» restauranter som et synlig og sentralt moment i oppkomsten av det som etter hvert fremstår som et nytt kulturelt konsumlandskap i denne bydelen.⁶⁴³ Ved å påstå at: «[e]n gourmetrestaurant slår ofte an tonen i en gate, og fører andre etableringer og mennesker med seg dit»⁶⁴⁴ – identifiserer Sæter og Ruud det de mener er et drivende element i et slikt forløp og stiller seg slik på linje med Zukin.

Randi, som har bodd nesten halve livet på Grønland og Tøyen, illustrerer hvordan en tilsvarende utvikling oppleves her. Med en viss forventning ser hun frem til den kommende åpningen av flere ferskvareforretninger på Tøyensenter:

Nå skal vi jo få kjøtt- og fisk- og ferskvarebutikker oppe på Tøyensenter og det har vi jo ikke hatt her nede, det kan jeg ikke huske. Vi har jo disse halal-slakterne, det har vi jo og det er bra, masse godt kjøtt, men å få en fiskebutikk, det skal bli ganske deilig. Fersk fisk, det skal komme på Tøyensenter nå og det synes jeg er bra.⁶⁴⁵

Slik gis vi inntrykk av at Randi tydelig setter pris på snart å kunne velge blant flere nye matvarebutikker med nisjepreg. Selv om vi i skrivende stund⁶⁴⁶ vet at fiskebutikken på Tøyensenter aldri ble åpnet, er det imidlertid interessant å legge merke til kontrasten mellom det som hos henne fremstår som en positiv innstilling til en forestående utvikling, og inntrykket hun har av en allerede nyåpnet restaurant i hennes eget nabolag:

⁶⁴¹ Se avsnitt 6.3.3 ««Vannmeloner i skiver»».

⁶⁴² Zukin m.fl. (2009: 49).

⁶⁴³ Sæter og Ruud (2005: 102f.).

⁶⁴⁴ Ibid.

⁶⁴⁵ 8GT: 22.

⁶⁴⁶ Vår 2019.

Den Bodegaen [restaurant nede i gaten] er det faktisk mange som er skuffet over, fordi vi er vant til at prisene på Tøyen og Grønland er lave. Så kommer det den Bodegaen med noe fancy mat og mye dyrere priser på drikkevarer. Så vi tenkte bare, «Jøss på Tøyen og Grønland, så dyrt?» [ler] Så det er mange her som har reagert på det. [...] Fordi det var kanskje litt for trendy for oss. For eksempel en halv liter med øl koster tjue kroner mer enn på all de andre steder her og det er mye penger. [...] Og menyen er innmat, så hvis du skal ta deg et glass med vin eller en øl og kose deg, så skal du spise innmat, andelever og -hjerter. [...] Jeg har bare vært der en gang og synes ikke at det var noe spesielt der.⁶⁴⁷

Randi synes med andre ord ikke å være særlig begeistret over det nyankomne spisestedet. Spesielt det høye prisnivået og den eiendommelige menyen samsvarer for henne ikke med det hun oppfatter som lokale forventninger og behov, men retter seg mot et annet klientell med en distinkt smak og preferanser som er annerledes enn det som kan sies å gjelde for beboerne på Grønland og Tøyen. I stedet for å bidra til et variert og allment tilgjengelig serveringstilbud, synes spisestedet for Randi å indikere en økonomisk og sosial polarisering i områdene. Slik kan det neppe sies å leve helt opp til sitt navn «Bodega», en term som ifølge ordboken brukes synonymt med ord som kneipe, kro eller skjenkestue for slik å vise til et rimelig og enkelt sted der serveringen hovedsakelig begrenser seg til øl og vin.⁶⁴⁸ At det nevnte spisestedet i dag er avvirket og driftes under et nytt konsept, kan imidlertid tyde på at Randi ikke har vært alene i sin vurdering av det som «[...] litt for trendy», og at dets tiltenkte klientell fremdeles lar vente på seg i denne delen av byen. Men med bakgrunn i hennes opplevelse av dette spisestedet gir Randi videre uttrykk for at hun ser med skepsis på utviklingen i sitt eget nærmiljø:

Jeg håper ikke at det blir så mye mer. Vi trenger ikke all de restaurantene og alt det styret. Jeg håper at det ikke blir noe særlig mer her nå. Det er ikke bare restauranter folk skal gå på. Vi burde ha mer bruktbuikker med bøker for eksempel, med en liten kafé inn i, hvor folk kan møtes og prates. Det må ikke være fancy middag og alkohol, for å kunne møtes og ha det hyggelig.⁶⁴⁹

Fra et beboerperspektiv antydes en betraktning av de nye spisestedene som «out of place».⁶⁵⁰ De ser med andre ord ikke ut til å stemme overens med det som i en viss forstand kommer til uttrykk som et gjengs syn på stedet og dets behov. Ved å veksle mellom en ulik bruk av pronomen, går Randi fra «jeg» til «vi» og «oss» i utsagnene.

⁶⁴⁷ 8GT: 22-23.

⁶⁴⁸ Jf. <https://www.ordnett.no/search?language=no&phrase=bodega>, [sist sett 01.04.2019].

⁶⁴⁹ 8GT: 21.

⁶⁵⁰ Jf. Cresswell (1996).

Samtidig som et implisitt kjennskap til hennes medbeboeres syn på utviklingen i området slik synes å bli formidlet, antydes også det som kan fremstå som en følelse av fellesskap og tilhørighet i nærmiljøet.⁶⁵¹

Fra sitt eget ståsted som næringsdrivende på Tøyen, er Helge til forskjell fra Randi ikke først og fremst opptatt av de nye foretakenes sosiale profil og prisnivå. Han oppfatter dem enkelt og greit som et positivt tilskudd for nærmiljøet og beboerne her. Som innehaver av en detaljvarehandel er han klar på at tilstedeværelsen av nye spisesteder ikke nødvendigvis vil være fordelaktig for hans egen forretning:

Nei jeg tror ikke at det betyr noe. [...] Fordi når folk drar ut på et sted, der de går ut for å spise, så gjør de bare det. De går da ikke ut for å handle. Men hvis det hadde vært flere attraktive butikker her, så ville folk kommet hit for å handle. [...] Men det kan være trivelig for de folk som bor her å ha et sted å spise. Det tror jeg nok det kan være. Så jeg har ingenting imot det.⁶⁵²

Utsagn i dette avsnittet gir inntrykk av at endringer som følger med etableringen av kafeer og utesteder, sammenliknet med åpningen av mer eksklusive og nisjepregede foretak, oppleves på nokså ulikt vis. Ved at de førstnevnte, i tillegg til å bidra til større variasjon og trygghet i området, tenkes å trekke til seg folk utenfra og sørge for et bedre omdømme, synes de samlet sett å ta del i det som oppfattes som en positiv utvikling i områdene. Derimot synes spesielt tilstedeværelsen av dyre og konseptbaserte spisesteder å knyttes til et visst ubehag. Til tross for at deres ankomst kan peke i retning demografiske endringer i områdene, oppfattes de, i motsetning til kafeer og utesteder, snarere som sosialt og økonomisk ekskluderende virksomheter som – ut fra et beboerperspektiv – i liten grad ser ut til å samstemme med det som fremkommer av behov på Grønland og Tøyen.

8.1.2 Fra gammel kiosk til moderne kjedebutikk – omdannelser og tap

Parallelt med ankomsten av nye kafeer, spisesteder og spesialforretninger, peker flere informanter på det som beskrives som et annet og mer overordnet skifte i næringsstrukturen på Grønland og Tøyen. Slik berettes det om en tiltakende kommersialisering som går på bekostning av etablert virksomhet og medfører et tap av

⁶⁵¹ Dette kan ses i sammenheng med hennes rolle som styremedlem i borettslaget der hun bor. Jf. 8GT: 3.

⁶⁵² 7GT: 13.

mangfold i områdene. Byforskeren Jacobs påpeker viktigheten av kommersiell diversitet i urbane områder. Hun gjør oppmerksom på at dette ofte vil være utslagsgivende for at også andre typer mangfold – av for eksempel kulturell, sosial og befolkningsmessig art – kan oppstå, og mener at en variert sammensetning av butikker og andre virksomheter står i korrelasjon med opplevelsen av vitale og gode omgivelser.⁶⁵³ Sett i lys av et slikt perspektiv ser jeg i dette avsnittet nærmere på hvordan informantene beskriver denne type utvikling og hvordan de opplever dens konsekvenser.

Erol gir en antydning om hvordan forretningslandskapet i hans nærområde har forandret seg med etableringen av to kafékjeder på Grønland. I denne sammenheng forteller han om hvordan disse er blitt implementert i eldre omgivelser ved å tilpasse disse fysisk og visuelt til deres konsept:

For eksempel det med Kaffebrenneriet, eller Evita, du tilbyr ikke den type kaffe med ti eller femti ulike slags kaffe i et gammelt, lite, kioskaktig sted. Du gjør ikke det. Du tar ned veggene og så kjøper du neste stedet som lå ved siden, som kanskje var en veldig fin teppebutikk og som har vært der i femti år. Så er den borte. Og så utvider du det til en flott og fin kafé, med uteareal og så plutselig blir det mer og mer.⁶⁵⁴

Erols beskrivelse av en utvikling der kjedeforretninger med finansiell overlegenhet og ekspansive etableringsstrategier, overtar og modifierer bygningsmassen til eldre og veletablerte bedrifter, peker i retning av det geografene Lees, Slater og Wyly omtaler som en *gentrifiseringens estetikk*.⁶⁵⁵ Samtidig kommer han inn på den sårbarhet som små, og gjerne uavhengige, kommersielle aktører er utsatt for når det kommer til mer omfattende strukturelle forandringer av en slik karakter.^{656/657} Nettopp opplevelsen av at kjedenes inntog medfører et tap av mangfold, ser Erol i sammenheng med at en mer fortrolig forretningsvirksomhet blir borte. Han forteller: «[...] det med kjedebutikker

⁶⁵³ Jacobs (1992 [1961]: 148).

⁶⁵⁴ 7GT: 14.

⁶⁵⁵ Geografene hevder med dette at: «[...] a gentrifying neighbourhood has a certain <feel> to it, a certain look, a landscape of conspicuous consumption that makes the process readily identifiable.» Lees, Slater og Wyly (2008: 113). Se også Sæter og Ruud (2005: 73) i avsnitt 6.4.1 «Forskjønnelse og prispress».

⁶⁵⁶ Dette blir tydelig selv om Erol i denne sammenheng fremstiller Evita, en kafékjede som verken kan sies å være kapitalsterk eller ny i området, som en del av denne utviklingen.

⁶⁵⁷ Ifølge Zukin kan en slik prosess i mange tilfeller sies å gå hånd i hånd med økonomiske og politiske vekststrategier der fortregning av allerede etablerte forretninger og beboere blir å anse som en del av regnestykket. Jf. Zukin m.fl. (2009: 49).

overalt og på hvert hjørne enten en Deli de Luca eller 7-eleven [...] hva kan være mer kjedelig enn det. Hvor er den gamle tanten eller den gamle onkelen som drev med pølsebua, eller en liten kiosk?»⁶⁵⁸ Samtidig er han klar på at han betrakter utviklingen i sitt nærområde som en gentrifisering: «Altså det med gentrifisering, det med det mer moderne, det med Kaffebrennerier, det med Deli de Luca eller 7-eleven, eller Evita. Du har ikke lenger de tradisjonelle, familiebaserte bedriftene som var her før.»⁶⁵⁹ Ved å vise hvordan gentrifisering gjerne assosieres med et syn på modernitet som settes opp mot forestillinger omkring det tradisjonelle, antyder Erol en viss nostalgi knyttet til en oppfatning om hvordan området så ut tidligere. At det slik synes å være det tradisjonelle som for Erol antar størst verdi, kan ses i sammenheng med folkloristen Anne Eriksens refleksjoner omkring tradisjonsbegrepet. I sin undersøkelse av dette begrep peker hun på at allment utbredte forestillinger omkring det tradisjonsbundne som regel gis positive verdier knyttet til idéer om stabilitet, fortrolighet og autentisitet. I denne sammenhengen fremheves det at forståelsen av tradisjoner betinges av en oppfatning av tid og kontinuitet, især med henblikk på det som overføres fra generasjon til generasjon.⁶⁶⁰ I forlengelsen av Eriksens betraktninger vil det som i Erols tilfelle fremstår som en opplevelse av tap, også kunne sies å bli reflektert i en bevissthet om at et område som han over tid er blitt fortrolig med, og har knyttet seg til, har mistet – eller er i ferd med å miste – verdifulle kvaliteter av en *Gemeinschaft*-aktig karakter. Dette blir tydelig når han forteller om rivingen av Grønlandshagen, en populær bar med en liten scene som lå i området. Bortfallet av det han mener var en toneangivende musikkinstusjon for byen og nærmiljøet, beskrives som et tap av et viktig kulturelt og sosialt samlingssted:

Det som er kjempesynd, er at det for fem eller seks år tilbake var veldig fine steder her. Det var på Grønlandsleiret, hver torsdag så var det Reggaekvelder. Det var helt fantastisk. Det var sånn ordentlig reggaemusikk.

– *Hva har skjedd med det?*

Borte, fordi tomten ble kjøpt av, jeg vet ikke hvem. Men hele stedet ble revet ned. Det var ett av de beste stedene i Oslo mener jeg. Det var fantastisk. Og når det var reggae, så kom det jo selvfølgelig reggaefolk [ler]. Men så var det mange andre som likte det.⁶⁶¹

⁶⁵⁸ 7GT: 5-6.

⁶⁵⁹ Ibid.: 12.

⁶⁶⁰ Eriksen (1994).

⁶⁶¹ 9GT: 5.

Ny kafé i gammel brannstasjon

Foto: Sara Kohne

Mens Erols utsagn i hovedsak kan sies å gjelde for Grønland, forteller Yana om liknende forhold i sitt nærområde på Tøyen. For henne som gjerne har pleid å gjøre sine innkjøp på Tøyensenter, fremstår utviklingen av etablerte virksomheter her som påfallende:

For eksempel har Tøyensenter forandret seg litt, fordi nå er det litt mer kafeer, postkontoret er ikke der lenger. Og jeg synes at det er litt synd. Fordi de flyttet det nå til Coopbutikken og det er litt rart der, det føles ikke som det samme. [ler] Og jeg legger merke til at de ansatte der blir veldig stresset, spesielt på rushtiden, når det er mange på matbutikken og mange på postdisken. Jeg legger merke til at både de ansatte og folk blir mer stresset. Fordi opplegget er litt rart. Kanskje jeg merket det, fordi postkontoret var noe annet før. Og så var det et bakeri der, et kjempe fint bakeri, sånn gammeldags, med godt brød og en kafé der. Og det ble fjernet. [...] Det var et kjempe fint bakeri der før! Det har vært litt synd, jeg savner det. Vi har ingen bakeri på Tøyen lenger. Nei vi har ingen, unntatt på butikkene, hvor du finner brød.⁶⁶²

Til forskjell fra Erol kobler ikke Yana etableringen av nye kafeer på Tøyensenter til nedleggingen av eldre foretak. Snarere beskrives en kommersiell utvikling som går parallelt med deres ankomst. Selv om Yana ikke kommer nærmere inn på de bakenforliggende forhold i forbindelse med de forandringer som finner sted i hennes nærmiljø, blir det klart at hun har en negativ oppfatning av disse. Samtidig som hun gir uttrykk for å savne alternativer til det som er blitt dagens ordning, der ulike virksomheter er blitt samlet i supermarkedets lokaler, peker hun også på at virksomheten oppleves hektisk og dårlig organisert. Slik antydes et annet

⁶⁶² 4GT: 4.

kundeforhold som kanskje er mindre fortrolig enn det hun tidligere har vært vant med i området.

I avsnittene ovenfor kommer informantene inn på det som for dem fremstår som et skifte i forretningslandskapet på Grønland og Tøyen. Endringene som oppleves i denne forbindelse, oppfattes på godt og vondt, og vi gis som sådan inntrykk av en viss ambivalens. Ved å bidra til at nærmiljøet oppleves som tryggere og mer interessant, betraktes den kommersielle utviklingen på den ene siden som et løft for områdene, også med hensyn til det som er blitt fremstilt som et omdømmeproblem. På den andre siden presenteres vi for det som oppfattes som negative virkninger av den samme utviklingen. I denne sammenheng blir det som fremstår som en tiltakende kommersialisering å se i tilknytning til det som oppfattes som et tap av forretningsmangfold i områdene. Slik gis vi inntrykk av at ankomsten av nye virksomheter tilpasset et trendbevisst klientell med en særegen smak og andre preferanser, går på bekostning av eldre og mindre foretak, med den konsekvens at fortroligheten knyttet til sistnevnte, viker plassen for det som beskrives som en økonomisk og sosial polarisering i områdene.

8.2 Fancy høyhus og dyre boligblokker ved vannkanten

I tilknytning til de beskrivelser som gis av endringer på Grønland og Tøyen, fremheves også utbyggingen av den tilgrensende havneregionen Bjørvika i sør, som et sentralt aspekt. På det som tidligere var et forsømt industriareal er det i løpet av de siste årene iverksatt omfattende byggeprosjekter. Dette er et område som faller inn under det kommunalt igangsatte transformasjonsprosjektet *Fjordbyen*, slik dette blir fremstilt som en moderne og fremtidsrettet utbygging av Oslos vannkant. I prospektene fremstår Bjørvika som en ny bydel med flere markante og iøynefallende leilighetskomplekser, kontor- og kulturbygg (deriblant Barcode,⁶⁶³ Operaen, det nye Munchmuseet og det nye Deichmanske Hovedbibliotek). Et besøk på kommunens hjemmeside kan gi et innblikk i ambisjonene og tankene bak utviklingen av området: «[Bjørvika] porten til Norges hovedstad skal fremstå som et uttrykk for moderne norsk

⁶⁶³ «Barcode» betegner en høyt profilert høyhusrekke ved sjøkanten, bestående av tolv enkeltstående bolig- og kontorbygninger med arkitektonisk særpreg.

bykultur og identitet i byggekunst, teknologi og bærekraftig byutvikling».⁶⁶⁴ Gjennom en storstilt oppskalering av områdets infrastruktur og fysiske fremtoning, tas det med andre ord sikte på å tegne et bilde av det moderne Norge som skal speile nasjonen innad så vel som utad.

I deres studie av Bjørvika-utbyggingen slår sosialantropologen Bengt Andersen og geografen Per Gunnar Røe fast at planene for Oslos vannkant følger en byutviklingsstrategi som har som mål å gjøre byen attraktiv og konkurransedyktig på en global arena. I en slik sammenheng tenkes utviklingen av havneområder som Bjørvika å legge til rette for såkalte synergi-effekter ved å trekke til seg mennesker i form av turister og nye beboere, og ikke minst kapital i form av investeringer i byen forøvrig.⁶⁶⁵ Turismeforsker Andrew Smith og markedsforsker Ingvild von Krogh Strand understreker at områdets plassering like ved sjøen lett kan tolkes som en symbolsk og utadrettet orientering vendt mot internasjonale selskaper, investorer og potensielle beboere.⁶⁶⁶

Denne type utvikling, der blant annet eldre havne- og industriområder gjøres om til attraktive steder for ressurssterke grupper med en viss økonomisk, kulturell og sosial kapital, blir innen gentrifiseringsforskningen gjerne omtalt og studert som «nybygg-gentrifisering».⁶⁶⁷ Ifølge geografene Davidson og Lees blir det tale om en prosess der et nytt bylandskap vokser frem og gestalter seg i form av en postmoderne arkitektur. Utformingen av dette landskapet viser ifølge forskerne både til den sosiale oppgradering av et område og kapitalens plassering heri. Til tross for at denne formen for gentrifisering i liten grad kan sies å føre til fortrengning av etablerte beboere og næringsliv, kan den likevel bidra til fysiske, sosiale og økonomiske endringer i omkringliggende områder.⁶⁶⁸ Eller som Lees, Slater og Wyly mer direkte peker på:

⁶⁶⁴ Sitat fra «Reguleringsplanen for Bjørvika - Bispevika - Lohavn» som ble vedtatt i 2003, se <http://www.bjorvikautvikling.no/om-oss/om-bjorvika>, [sist sett 01.04.2019].

⁶⁶⁵ Andersen og Røe (2017: 326).

⁶⁶⁶ Smith og Strand (2011: 95).

⁶⁶⁷ Denne prosessen ble tidligere omtalt i avsnitt 6.2.2 som handler om det nybygde boligkvarteret i Kreuzberg SO36. Se også Davidson og Lees (2005 og 2010) eller Lees, Slater og Wyly (2008: 138ff.) og i forhold til Bjørvika utbyggingen Andersen og Røe (2017: 335).

⁶⁶⁸ Davidson og Lees (2005: 1169).

«[...] new-build developments act as beachheads from which the tentacles of gentrification can spread into the surrounding neighborhoods, [...]».⁶⁶⁹

Sett i lys av et slikt perspektiv, blir det tydelig at Bjørvikas oppkomst som en ny bydel i Oslo av de fleste informantene oppfattes som et drivende element for endringer som finner sted også på Grønland og Tøyen. Både *fysiske, sosiale og økonomiske* aspekter ved Bjørvika-utbyggingen fremheves som betydningsbærende i denne sammenheng. Hvordan beskriver informantene disse og på hvilke måter påvirker de deres opplevelse av, og tilknytning til, egne nærområder?

8.2.1 «Fint, men for nytt» – Bjørvikas kontrasterende arkitektur

Slik det fremgår av intervjuene, blir Bjørvikas arkitektoniske fremtoning et omdreiningspunkt for informantene på Grønland og Tøyen. Begrepet arkitektur vil i denne sammenheng kunne forstås med utgangspunkt i sivilarkitekt Karl Otto Ellefsens bestemmelse: «[...] ikke som en av de skjønne kunster, [...], og ikke som en kvalitetsbetegnelse i den forstand at en bygning kan få rang av å være arkitektur dersom dens kunstneriske kvaliteter er høge nok, [men som] en betegnelse for omgivelsene slik de framstår som fysisk form.»⁶⁷⁰ Informantenes fokus på forholdet mellom den nye bydelens distinkte materielle utforming og de omkringliggende omgivelser, gjør det også relevant å trekke veksler på det Christian Norberg-Schulz omtaler som «arkitekturens språk». Med tanke på bygningers formmessige uttrykk – hvordan de står, reiser seg, strekker seg ut, åpner og lukker seg etc. – reflekterer arkitekten omkring hvordan disse kan sies å inngå som meningsskapende komponenter i vår opplevelse av dem.⁶⁷¹ I forlengelse av et slikt perspektiv blir det med kulturgeografen Relph klart at det som på denne måten viser seg: «[...] is one of the most obvious attributes of place. It is substantial, capable of being described. As visual landscape place has its clearest articulation [...]».⁶⁷²

⁶⁶⁹ Lees, Slater og Wyly (2008: 141).

⁶⁷⁰ Ellefsen (2005: 55f.). Ellefsen åpner opp for at arkitektur i en slik betraktningssmåte også kan beskrives i termer av det stemningsmessige. Ibid.: 58.

⁶⁷¹ Norberg-Schulz (1978: 107).

⁶⁷² Relph (1976: 30).

Fadhila forteller her om sitt inntrykk av den nye bydelen i forbindelse med det hun oppfatter som en satsning på arkitektur i Oslo generelt og i Bjørvika spesielt:

Det er mye ny arkitektur, sånn som når du kjører inn til Oslo, så ser det ganske fint og stilig ut. Det der med Bjørvika for eksempel. Det er fint og stilig, det er ikke bevart, det er noe veldig nytt og metallisk og fint. Det slår deg. Men samtidig så er det så nytt [sier det med litt avsky], for futuristisk på en måte, det er masse glass. Jeg klør meg litt på hodet, fordi de [planleggerne] prøver at det skal se fint ut og ja, til en viss grad så ser det fint ut. Men da må de forandre alt, da kan det ikke være bare noen blokker med noen fine vinduer og fine fasader. Og så ved siden av så har du bare mange råtne bygg og det krasjer veldig.⁶⁷³

I samsvar med kommunens reguleringsplan gir Fadhila inntrykk av å se Bjørvika som en slags inngangsport til hovedstaden. Det blir tydelig at hun opplever bydelens arkitektoniske utforming som visuelt slående. For Fadhila synes spesielt bygningenes blanke og glatte overflater å fremkalle en fornemmelse av tid. Integrert i de nyoppførte bygningenes arkitektur synes det nye Bjørvika for henne å fremstå med et formspråk som skaper et radikalt estetisk brudd med fortiden. Ved å fremheve glasset som særlig fremtredende, peker Fadhila forøvrig på et materiale som, ifølge den tyske kunsthistorikeren Monika Wagner, allerede siden tidlig 1900-tallet har preget allmenne forestillinger om en visjonær og fremtidsrettet storbyarkitektur. Som Wagner utdyper, fremkaller glasset med sin glatthet og transparens, assosiasjoner om en fullkommen renhet og eksakthet. Slik bebudes på en grunnleggende måte ankomsten av en ny tid.⁶⁷⁴ Men det som hos Fadhila i utgangspunkt viser seg som en positiv innstilling til fornyelsen av Bjørvika, nyanseres imidlertid i betraktning av det omkringliggende. Slik gis det uttrykk for at de nyoppførte bygningenes fremtidsrettede arkitektur står i en uheldig kontrast til bygningsmassen på tilgrensende områder, preget som den er av tidens tann. Under det som for henne først og fremst fremstår som et visuelt misforhold, ligger kanskje en forventning om at gammelt og nytt i større grad bør kunne spille på lag. Det synes uansett klart at Fadhila tar høyde for at ulike komponenter inngår i et estetisk samspill med en helhet som de kan sies å ta del i. Hennes utsagn kan således sies å samsvare med en faglig kritikk av arkitektens tendens til ikke å ta tilstrekkelig hensyn til allerede eksisterende omgivelers struktur og karakter i deres virke. Norberg-Schulz beklager allerede sent på 1970-tallet: «Når så

⁶⁷³ 10GT: 17.

⁶⁷⁴ Wagner (2018: 40ff.).

meget i våre omgivelser idag er utilfredsstillende, skyldes det først og fremst at arkitektene ikke har lært seg å se.»⁶⁷⁵ Cresswell viser at en slik kritikk fremdeles kan sies å gjøre seg gjeldende når han skriver:

Too often architecture seemed to be about buildings as discrete, disconnected entities with a set of functions and a façade rather than as key components in places. The fact that buildings are both places themselves and central parts of larger places has often escaped the discipline of architecture.⁶⁷⁶

Også Randi gir uttrykk for at det nye Bjørvika etter hennes skjønn bryter med det omkringliggende på en uheldig måte. Ved å sammenlikne området med bygningsmassen på Grønland og Tøyen konkretiserer hun sitt syn:

Jeg synes vel at det er veldig sjarmerende at det ikke bare er disse sterile og nye hus her, det er derfor jeg ikke liker Bjørvika med disse fancy hus. Nei det liker jeg ikke. Jeg liker egentlig gamle gårder, de er veldig fine og kanskje også finere bygget. Det er mye bedre materiale i gamle gårder, mye nøyere bygd og så er det høyt under taket, rosetter, det er ofte lyst. Gamle gårder er jo fint. Jeg liker ikke Bjørvika, nei. Men her er det veldig hyggelig, forskjellige farger på huser, litt mer liv.⁶⁷⁷

Til forskjell fra Fadhila, synes ikke Randi å ha så mye til overs for nyere arkitektur generelt, og arkitekturen i Bjørvika spesielt. Snarere foretrekker hun en eldre byggeskikk slik hun knytter denne til bygårder i sitt eget nærområde.⁶⁷⁸ Disse knyttes til en materiell bestandighet og grundighet som, ved deres romslige og åpne utforming, forbindes med variasjon og liv i områdene. I kontrast til slike kvaliteter synes byggestilen i havneområdet for henne å fremstå som overfladisk, monoton og livløs. Omtalen av nybyggene som «sterile», vekker i denne sammenheng assosiasjoner til en bygningsmessig estetikk som sosiologen Thibaud omtaler som «clean urbanism» eller «new hygienism». Betegnelsene impliserer en spesifikk byggemåte i omgivelser med

⁶⁷⁵ Norberg-Schulz (1978: 109).

⁶⁷⁶ Cresswell (2015 [2004]: 128).

⁶⁷⁷ 8GT: 20-21.

⁶⁷⁸ Med henvisning til takhøyde, utsmykning og farge kan det tenkes at hun ser for seg leiegårdene som her ble oppført i løpet av den siste halvdel av 1800-tallet. Bygningsmassen på Grønland og Tøyen er imidlertid preget av vidt forskjellige tider. Slik kan vi i dag finne bygg fra for eksempel 1700-tallet og midten av 1800-tallet på Grønland, bygårder fra 1880-90-tallet på begge steder, eller leiegårder fra 1930-tallet og 1950-60-tallet på Tøyen. Jf. kapittel 2 og det historiske blikk på Grønland og Tøyen.

«uønskede elementer», der en tar sikte på å lede disse vekk fra et område, samtidig som man legger til rette for et visst befolkningssegment.⁶⁷⁹

Begge informantenes utsagn stiller spørsmål ved hvordan den nye arkitekturen i Bjørvika står i forhold til omgivelsene. Til sammen kan de nyoppførte byggene i havneområdet sies å implementere en *ny fysisk orden* som blir stående i kontrast til omkringliggende eldre bygningsmasse i områder som Grønland og Tøyen. Vi gis inntrykk av at den nye bydelen har et formspråk som ikke i tilstrekkelig grad «kommuniserer», eller spiller på lag, med sine naboer. Den kan slik sies å fremstå som betydningsmessig avgrenset, med liten grad av sammenheng med livet i andre bydeler.

I deres studie av endringsprosessen i Bjørvika er også sosialantropolog Andersen og geograf Røe opptatt av arkitekturens betydningssskapende rolle. De rokker ved forestillinger om arkitektur som en nøytral, uavhengig eller primært estetisk virksomhet, og slår fast at materielle utforminger i byen – ved å representere begrensninger, men også muligheter, av så vel fysisk, sosial og økonomisk art – kan være av betydning for bysamfunnet som helhet.⁶⁸⁰ Andersen og Røes refleksjoner på dette området lar seg til en viss grad overføre til informantenes beskrivelser av Bjørvika. I det følgende skal jeg se nærmere på hvordan den nye bydelen knyttes til forhold som i tillegg til å bli oppfattet som ekskluderende og innskrenkende, også kan sies å gå i en annen retning.

8.2.2 Barrierer

I sammenheng med utviklingen av havneområdet i Bjørvika kommer flere informanter inn på det som kan fremstå som barriereskapende trekk ved denne. Randi beklager at Grønland, med utbyggingen i vannkanten, har blitt til et mer innesluttet område. For henne medfører bygningenes tette oppføring en uønsket begrensning av den åpenhet og de lysforhold som hun tidligere kunne sette pris på i sin hverdag: «Jeg synes at vi mister mye lys og utsikt. Jeg jobber her på Grønland og har jobbet her i alle år. Før kunne jeg se Oslofjorden, men nå er alt muret inn. Du ser den ikke mer, mister litt lys

⁶⁷⁹ Thibaud (2015: 43).

⁶⁸⁰ Andersen og Røe (2017: 326).

og det ble så mye bygg. Så jeg kunne godt vært foruten Bjørvika.»⁶⁸¹ Bjarne og James beskriver en liknende oppfatning. For dem fremstår nybyggene innerst i fjorden, og i området rundt som en «mur» eller et skille som bryter av det som fra Grønland var et naturlig utsyn mot havet:

B: Bjørvikamuren, jeg liker jo Barcode og jeg liker disse Skyskraperne og jeg liker «sighten». Men jeg synes at den rekka som egentlig stenger Grønland fra havna er jo denne som ligger i Schweigaards gate, som er på en sånn høyde med en sånn virkelig massiv mur, sånn at man ikke kan se gjennom en gang.

J: Du har ikke utsikt. Du får ikke sett havet herfra.

B: Altså, jeg synes jo at de [husene i Schweigaards gate] er jo mye verre og de er jo et resultat av en sånn standardisert generalplan og utvikling av et område der alt skal være veldig likt.⁶⁸²

Til forskjell fra Randi, skiller Bjarne og James mellom flere «lag» av bebyggelse som hos dem fremkaller ulike inntrykk. På den ene siden fremheves «Barcode» som for sin ikoniske effekt omtales i positive ordelag. Høyhusrekken, tegnet av internasjonale «stjerne-arkitekter», kan ifølge sosialantropolog Bengt Andersen og geograf Per Gunnar Røe, betraktes som «Fjordbyens» mest profilerte utsnitt.⁶⁸³ Til tross for at bygningene, med tanke på deres høyde, må sies å inngå i det som omtales som «Bjørvikamuren», synes man å la seg imponere av deres ytre fremtoning. Ved beskrivelsen av «Barcode» som en «sight» vekkes assosiasjoner til tilsvarende byprofiler internasjonalt. På den andre siden blir det klart at det som egentlig oppleves å bryte den visuelle forbindelsen til Oslofjorden, er rekken av kontorbygg i den bakenforliggende, og sterk trafikkerte, Schweigaards gate. Slik tilskrives de respektive husrekkene ulik valør. På den ene siden fascinerende og spektakulært, på den andre siden avgrensende og homogent.

⁶⁸¹ 8GT: 19.

⁶⁸² 5GT: 24.

⁶⁸³ Andersen og Røe (2017: 335).

Blikk fra Grønlandsleiret mot Schweigaards gate og Bjørvika

Foto: Sara Kohne

Også srilankiske Ranga beskriver det som for ham fremstår som et tydelig skille mellom Bjørvika og Grønland. Dette gjør seg for ham imidlertid ikke så mye gjeldende på det visuelle plan, som på det økonomiske. Med tanke på boligprisene i den nye bydelen, forteller han:

Dit kan ikke utlendinger eller vanlige folk gå, fordi leilighetene er veldig dyre. For eksempel på Grønland koster en kvadratmeter 45000 kroner og der er det 80000 kroner. Så på en måte deler de [leilighetsprisene] befolkningen. Hvis du er rik, så kommer du inn. Hvis du ikke er rik, må du være her. Så på denne måten blir det delt.⁶⁸⁴

For Ranga er det først og fremst boligprisene som blir avgjørende i forhold til hvordan distribusjonen arter seg mellom de som får tilgang til den nye bydelen og de som må ta til takke med å bli værende der de er. Det han beskriver som en tilnærmet dobbelt så høy kvadratmeterpris i Bjørvika, synes for ham å bidra til en ekskluderende seleksjon der de som prises ut blir henvist til et liv i bydelens «bakgård». Boligprisene blir med andre ord oppfattet som en barriere. Som sådan synliggjør og bidrar de til klasseskiller, og fungerer ifølge sosiolog Graham Day som et middel for sosial distansering og atskillelse: «Barriers are put up to keep certain kinds of people out of neighbourhoods:

⁶⁸⁴ 6GT: 5.

[...] [and] are used to define boundaries between groups, and often locate them in particular places.»⁶⁸⁵

Vi ser at utbyggingen av Bjørvika knyttes til skillelinjer som setter seg igjennom på ulike plan. Det som omtales som en «mur», kan sies å manifestere seg både i en konkret og fysisk forstand, så vel som ut fra et klasseperspektiv. Den nye bydelen oppfattes av noen informanter som iøynefallende og som sådan avsondret fra sine omgivelser. Samtidig antydes en uheldig sosial og økonomisk segregering gjennom det som beskrives som en oppdeling av bydelenes befolkning. For andre informanter derimot fortøner utviklingen seg imidlertid annerledes, og åpner snarere opp for nye muligheter.

8.2.3 Overgangen

I kontrast til det som ovenfor beskrives som barrierer mellom bydeler, fremheves også forhold som kan sies å knytte disse tettere sammen. Kasper, som bor i den nordlige delen av Grønland og Tøyen, kommer her inn på det han med Bjørvika-utbyggingen opplever som en forbedret tilgang til Oslofjorden:

Det som var en sånn aha-opplevelse i sommer, det var at det har plutselig blitt veldig kort vei til sjøen herfra. På varme dager så må vi jo ta et bad, det tok nok bare fem minutter å sykle ut til Sukkerbiten. Utenfor Bjørvika, utenfor Operaen, så er det sånn bitte liten holme der ute, hvor noen arkitekter har laget sånne midlertidige greier, hvor det er matservering. Litt sånn kult sted. Og der kan man bade. [...] Det var liksom bare fem minutter. For den nye broen, som de har bygget over jernbanen, den gjør jo at det plutselig er mye kortere vei. Vi kan kjapt komme til Operaen og de områdene ut over der. Så det kan jo tenkes sånn at sjøen kommer nærmere.⁶⁸⁶

Kaspers utsagn tegner med andre ord et annet bilde av hvordan forholdet mellom bydelene har endret seg på dette området. Spesielt oppføringen av den nye gang- og sykkelbroen har medvirket til en uventet positiv opplevelse av geografisk nærhet til fjorden, men også til kulturinstitusjoner som er lagt her nede slik som Operahuset og etter hvert også Deichman Bjørvika og Munchmuseet.⁶⁸⁷ Ved sitt inntrykk av at «sjøen kommer nærmere», kan Kasper også sies å gi uttrykk for at den nye overgangen, i

⁶⁸⁵ Day (2006: ix).

⁶⁸⁶ 3GT: 15-16.

⁶⁸⁷ Se avsnitt 8.3 for en utdypende diskusjon omkring kulturinstitusjonenes rolle i endringsprosesser på Grønland og Tøyen.

tillegg til å binde områdene tettere sammen i en konkret romlig og fysisk forstand, også har utvidet det vi med kulturgeografen Tuan kan kalle for hans mentale romlige persepsjon.⁶⁸⁸ Det som tidligere ble beskrevet som adskilte områder, fremstår med andre ord i et annet lys. Ved å bidra til at sjøen oppleves å komme nærmere, fremstilles denne spesifikke delen av Bjørvika-utbyggingen som en tiltalende kvalitet. Som sådan blir Kaspers utsagn å finne i klar motsetning til inntrykket av distanse og atskillelse som flere av beretningene i forrige avsnitt viser til.

«Akrobaten» fotgjengerbro som forbinder Grønland (og Tøyen) med Bjørvika

Foto: Sara Kohne

Som Kasper trekker, også Bilal frem den nye broen til Bjørvika. I tillegg til å bedre forbindelsen mellom bydelene, synes den for ham også å ha virket positivt inn på hvordan han selv ser på sitt nærområde:

Jeg synes jo at Grønland har blitt mye finere, spesielt nå som Grønland har fått en veldig glidende overgang til Operaen, altså gangavstand på grunnen av den broen. Så jeg vil nok si at Grønland har hatt en positiv utvikling.

– *Et oppsving?*

Ja absolutt, flere folk og alt er nå på gangavstand, føler jeg.⁶⁸⁹

Likevel legger han inn et forbehold med tanke på den reelle effekten av den nye forbindelsen. Slik antyder han at beboerne på henholdsvis Grønland og i Bjørvika, når alt kommer til alt, i liten grad er motivert for å ta i bruk overgangen, men snarere foretrekker å bli værende i sine respektive områder: «Men det blir litt sånn utenfor,

⁶⁸⁸ Tuan (2008 [1977]: 53).

⁶⁸⁹ 1GT: 4.

selv om det er en bro over der. De som oppholder seg på Bjørvika, eller på Grønlandstorg, de vil jo ikke flytte på seg.»⁶⁹⁰ I likhet med Ranga synes Bilal å peke i retning av en skillelinje mellom befolkningen i de to områdene.⁶⁹¹ Denne fremstår som etablert, og som sådan som utslagsgivende for at Bjørvika, til tross for gangbroens oppføring, av mange på Grønland fremdeles oppfattes som et fjernt sted. Hermed åpnes det opp for en refleksjon omkring byplanleggingens begrensninger, som til tross for denne type tilrettelagt infrastruktur, ikke nødvendigvis makter å styre hvordan vi beveger oss mellom steder. Slik kan det med Bilals utsagn tenkes at også andre typer tiltak vil være påkrevet, gitt at intensjonen med broen er å skape samrøre mellom befolkningen i Bjørvika og på Grønland.

8.2.4 Fordyrende ringvirkninger på boligmarkedet

Som nevnt, peker informantene på at utviklingen i Bjørvika virker inn på Grønland og Tøyen også på det økonomiske plan. I en slik sammenheng fremstilles spesielt boligprisene i de to områdene som markant stigende. Som man kan lese i stedsanalyser fra både Grønland og Tøyen, har utviklingen i begge områdene over tid fulgt samme tendens som i Oslo forøvrig. Sett i forhold til sentrumsområder i Oslo, fremhever forfatterne bak disse studiene at prisoppgangen på boligareal i disse områdene har vært sterkere enn i bydelen Gamle Oslo. Samtidig pekes det på at det kan være nærliggende å forstå en slik utvikling som et tegn på gentrifisering.⁶⁹² I det følgende ser jeg nærmere på sammenhengen mellom den nye bydelen og en slik tendens fra et beboerperspektiv.

På Grønland der han jobber og bor, har Stefan – i tillegg til oppføringen av nybygg – også merket seg en generell økning i boligprisene. Endringene ses i direkte tilknytning til utviklingen i Bjørvika, og gir for ham en antydning om hvordan utviklingen vil bli i tiden fremover:

Det som vil bli annerledes, er at det dyre boligarealet som finnes på Bjørvika kommer til å ete seg inn i dette området her. Slik fungerer det nok med gentrifiseringen. [...] Den eter seg inn

⁶⁹⁰ Ibid.: 12.

⁶⁹¹ I avsnitt 8.2.2 «Barrierer».

⁶⁹² Jf. Brattbakk m.fl. (2017) og (2015) som til sammen gir en grundig oversikt over boligprisutviklingen på Grønland (2017: 39f.) og Tøyen (2015: 70f.) i perioden 2004 til 2013.

og det kan man se på flere plasser her. Altså, når du går videre på Grønlandsleiret, så er det jo igjen et sånt prosjekt med nybygg av boliger. [...] På slikt vis fortæres området utenfra, idet det skapes boligareal som folk, som opprinnelig bor her fra før, ikke lenger kan finansiere. Og det skjer med påvirkning av sånne områder som Bjørvika. Det eter seg inn ved leie- eller også salgspris. I så måte kan jeg nok tenke meg at det har en påvirkning.⁶⁹³

Med utgangspunkt i prisnivået på boligareal i Bjørvika, beskriver Stefan gentrifisering som en prosess som tenkes å «ete seg inn» i og «fortære» Grønland utenfra. Slik gis det inntrykk av et forløp med en nærmest rovdyraktig karakter. Ved å sette utviklingen av havneområdet i forbindelse med fordyrende ringvirkninger også i tilgrensende områder, ser Stefan for seg at deler av den etablerte befolkningen på Grønland står i fare for å bli fortrent.⁶⁹⁴ Slik kan han sies å sitte inne med en viss innsikt i gentrifiseringens konsekvenser på det sosiale plan.⁶⁹⁵ Men til tross for betoningen av de negative sidene ved et slikt forløp, forblir det uklart om han selv er blant de berørte. Som relativt ny i området, synes han snarere å uttale seg på et mer generelt grunnlag der utviklingen på Grønland observeres utenfra.

⁶⁹³ «Was sich ändern wird, ist dass sich von da [Bjørvika] teurer Wohnraum in das Viertel frisst. So funktioniert das ja mit der Gentrifizierung. [...] Das frisst sich hier rein und das sieht man an vielen Stellen. Also, wenn Du hier die Grønlandleiret weitergehst, dann ist da ja auch wieder so ein Neubauprojekt. [...] So, in der Art, wird das Viertel von Außen zerfranst, indem Wohnraum geschaffen wird, der von den Leuten die traditionell hier wohnen nicht mehr finanziert werden kann. Und das ist mit ein Einfluss von solchen Vierteln wie Bjørvika. Das frisst sich über Miet- oder aber auch Verkaufspreise hier rein. Insofern kann ich mir eine Auswirkung schon vorstellen.» 11GT: 16.

⁶⁹⁴ I avsnitt 8.5.2 gir jeg en utdypende fremstilling av hvordan informantene opplever den ufrivillige utflyttingen eller fortrenningen av ulike beboergrupper fra Grønland og Tøyen. Ved å fremheve en slik forbindelse kan Stefans utsagn sies å beskrive en variant av det som tidligere er blitt omtalt som en «nybygg-gentrifisering». Se avsnitt 6.2.2 «Et nytt boligkvartal – en uvirkelig verden» i Kreuzberg SO36. Samt Davidson og Lees (2005) og Lees, Slater og Wyly (2008)

⁶⁹⁵ Som i avsnitt 8.1.1, vil jeg også i denne sammenheng vise til Huses studie av Tøyengata i 2010. I likhet med Stefans beskrivelse, kommer også Huse inn på det som her oppleves som en sterk og sosialt uheldig virkning av utbyggingen i Bjørvika både på boligprisene og boligutbyggingen i områdene. Med det som bakgrunn blir det interessant å påpeke at det Stefan her opplever som noe som er i ferd med å skje, allerede har blitt beskrevet som en tydelig tendens flere år tidligere.

Annonsering for et kommende nybygg på Grønlandsleiret

Foto: Sara Kohne

Også Randi ser utbyggingen av Bjørvika i direkte sammenheng med utviklingen på Grønland og Tøyens boligmarked. Til forskjell fra Stefan, fremheves imidlertid denne i et annet lys:

[...] det positive er jo at leilighetene her blir solgt for mye mer penger, for det er dyrt å bo der nede, tror jeg. Fordi det her er jo nærmere Bjørvika også når du bor her. Det er veldig lett å gå rett ned Tøyengata over broen og så er du på Bjørvika. Veldig kort og sentralt. Det har blitt mer attraktivt her. Så på den måten så får du en god ringvirkning, at det blir forskjellige mennesker som flytter inn. Altså mer pengesterke mennesker, som flytter inn i bydelen. Og det er også bra for en bydel, for da kan man løfte opp ting fortere, hvis det er folk som har penger og forbindelser [ler].⁶⁹⁶

Etter Randis oppfatning er det først og fremst nærheten til Bjørvika som har gjort at Grønland og Tøyen har gjennomgått det hun betrakter som en positiv økonomisk utvikling. Områdenes beliggenhet tenkes å trekke til seg ressurssterke mennesker med både vilje og mulighet til å investere i deres nærmiljø. Ved det som fremstår som en kobling mellom materiell rikdom og høy sosial status, hentydes det til det vi med Bourdieu kunne kalle for den økonomiske og sosiale kapitalens transformative makt, der sistnevnte: «[...] i en tilsynelatende frivillig utnyttelse av tid, oppmerksomhet, omsorg og omtanke [...]»⁶⁹⁷, blir å betrakte som utledet fra førstnevnte.⁶⁹⁸ Randis

⁶⁹⁶ 8GT: 19.

⁶⁹⁷ Bourdieu (2006 [1980]b: 23).

⁶⁹⁸ Ibid.: 21ff..

utsagn synes med andre ord å beskrive en konstruktiv effekt av at ulike befolkningssjikt blandes. Dette er et forhold som i henhold til juristen Peter Byrne kan trekkes frem som en positiv økonomisk og sosial konsekvens av gentrifisering. Ved å kunne bidra til redusert kriminalitet og en forbedret offentlig infrastruktur, hevder sistnevnte at prosessen gjerne blir oppfattet som fordelaktig av en etablert og ofte ressurs svak befolkning i et område.⁶⁹⁹ Slik synes det Randi omtaler som en «god ringvirkning» å kunne ses i forhold til Byrnes tese. Samtidig synes forhåpningen om en slik effekt også å si noe om hennes forhold til områdene.⁷⁰⁰

Yana synes å betrakte den nye bydelen i Bjørvika med et ambivalent blikk. På den ene siden snakker hun entusiastisk om utviklingen av havneområdet i seg selv. På den andre siden bekymrer hun seg for hvordan dette vil kunne påvirke Grønland og Tøyen på en uheldig måte. I likhet med Stefan fremhever også hun mulige konsekvenser av et tenkt prispress på disse områdene:

Jeg synes at det er kjempekult at de bygger et fancy område der, men jeg tenker at det kommer til å forandre området [Grønland og Tøyen]. Det vil forandre seg på denne måten, at det vil bli veldig dyrt. [...] Men jeg synes at det er kjempekult at det bygges der. Jeg bare håper at det ikke blir veldig ekstremt. Fordi jeg synes at dette stedet her [Grønland og Tøyen] har sin egen personlighet.

– *Men du er redd at denne kanskje kommer til å forsvinne?*

Ja, jeg er litt redd for det. Jeg håper at det ikke forsvinner. Vi får se.⁷⁰¹

Med sin frykt for at områdene, som følge av en slik økonomisk utvikling, skal miste det hun oppfatter som deres særpreg, synes Yana å implisere en homogeniserende og fremmedgjørende effekt av Bjørvika-utbyggingen. Men samtidig som hun er bevisst det som slik fremstår som en negativ konsekvens, blir det klart at hun foreløpig ser situasjonen som uviss. Slik kan hun sies å forholde seg avventende, kanskje i håp om at ringvirkningene av den nye bydelens fremvekst vil foregå på moderat vis.

Samlet sett gir informantene i dette avsnittet inntrykk av at utbyggingen i Bjørvika spiller en betydningsfull rolle for den videre økonomiske utvikling i deres egne nærområder. Konsekvensene av en slik innvirkning fremstilles på ulikt vis. På den ene siden blir det som beskrives som en forventet fordyrelse av områdene

⁶⁹⁹ Jf. Byrne (2003). Se også avsnitt 3.1.1 «Gentrifiseringens konsekvenser».

⁷⁰⁰ Jf. avsnitt 7.5 «Narkotika, mørke gater og psykiatri – skremmende omgivelser» og 7.6 «Det dårlige omdømme».

⁷⁰¹ 4GT: 6.

generelt, og det som presenteres som en finansiell oppvurdering av stedenes boligmarked spesielt, å se i forhold til utviklingstrekk som fremstår som fremmedgjørende og sosialt ekskluderende. Samtidig gis det uttrykk for en viss forventning overfor det som på den andre siden betraktes som mulige positive ringvirkninger av en slik utvikling.

For informantene synes Bjørvika å fremstå som en bydel som skiller seg markant fra deres egne nærområder på Grønland og Tøyen. Likevel identifiseres også klare berøringspunkter. Ved å vise til forhold som beskrives som både ekskluderende og forbindende, blir det samtidig klart at utviklingen i Bjørvika på mange måter kan sies å sette premissene for forholdet mellom områdene. Kort sagt så synes de fleste informantene å ha en oppfatning om at det som skjer i Bjørvika, har en ensidig og asymmetrisk innvirkning på Grønland og Tøyen. I tillegg til å avtegne seg i det sosiale felt, så vel som på det økonomiske og materielle plan, blir dette spesielt tydelig i forbindelse med Bjørvikas tiltenkte funksjon som et sentrum for byens kunst- og kulturfelt.

8.3 Operahuset, Munchmuseet og Deichman Bjørvika

Et sentralt aspekt som flere informanter kommer inn på i forbindelse med utviklingen av Bjørvika, er den bypolitiske bestemmelsen om å samle flere viktige kulturinstitusjoner her. I reguleringsplanen blir området som nevnt fremstilt som «porten til Norges hovedstad».⁷⁰² Det tenkes med andre ord å anta en representativ funksjon som gjør det egnet til å huse sentrale bygg for norsk kunst og kultur. Et blikk i Bjørvikas kulturoppfølgingsprogram kan gi et nærmere innsyn i motivene som har ligget til grunn for å flytte flere prestisjefylte kulturinstitusjoner til vannkanten.⁷⁰³ I det retningsgivende dokumentet blir det klart at tiltaket betraktes som et strategisk

⁷⁰² Jf. innledningen til avsnitt 8.2. «Fancy høyhus og dyre boligblokker – det nye området ved vannkanten».

⁷⁰³ «Bærekraft i Bjørvika: Kulturoppfølgingsprogram» er et vedlegg til «Reguleringsplanen for Bjørvika - Bispevika - Lohavn» som ble vedtatt i 2003. Se: <https://www.bjorvikautvikling.no/wp-content/uploads/2018/03/Kulturoppf5b15d.pdf>, s. 11ff., [sist sett 01.04.2019].

virkemiddel i en byutvikling, der det kulturelle felt finner anvendelse i profileringen av Oslo by som merkevare nasjonalt, så vel som internasjonalt. Ved å generere arbeidsplasser og trekke til seg turister, tenkes investeringen i kulturbygg i Bjørvika å bidra til å gi byen et løft økonomisk og omdømmemessig. Videre ser man for seg at en slik satsning vil kunne ha en overveiende positiv effekt i et mer helhetlig samfunnsmessig perspektiv: «Et kulturelt *image* skaper en positiv byprofil som også øker livskvaliteten for byens eller bydelens innbyggere, det skaper en følelse av stedstilhørighet og kan øke befolkningens borgerstolthet og engasjement i nærmiljøet.»⁷⁰⁴ Programmet viser med andre ord til en instrumentalisering av kulturfeltet som tar sikte på å legge til rette for en viss byutvikling.

Allerede i sin artikkel «Mozart in the Metropolis» fra 1987, skriver den amerikanske sosiologen J. Allen Whitt om tendensen til å ta i bruk kunst- og kulturinstitusjoner i en byutvikling som i stadig større grad baserer seg på strategier for vekst: «Increasingly [...] the performing arts are being seen as centerpiece of urban growth strategies, a new fuel for urban growth machines.»⁷⁰⁵ Instrumentaliseringen av kunst- og kulturfeltet bør ifølge Whitt medføre et skifte av perspektiv: «the arts should not be conceived as a merely symbolic aspect of urban culture, but as <material> shapers of cities, as an emerging arena of instrumental politics [...]»⁷⁰⁶ Ved å betone den tette forbindelsen mellom kultur, økonomi og politikk, tilskriver Whitt feltet for kunst og kultur en sterk symbolsk makt. Sosiologen Zukin kartlegger et lignende forhold når hun i sin bok *The Cultures of Cities* drøfter hvordan kunst og kultur inngår som virkemidler i byers markedsføringsstrategier.⁷⁰⁷ I en slik sammenheng skriver hun: «Cultural strategies of redevelopment are complicated representations of change and desire. Their common element is to create a <cultural> space connecting tourists, consumption, and style of life.»⁷⁰⁸ For Zukin genererer denne strategiske formen for kulturpolitikk først og fremst byrom som er tilpasset et bestemt klientell med høy kulturell og økonomisk kapital. Både Zukin og Whitt fremhever at en slik

⁷⁰⁴ Ibid.: 12.

⁷⁰⁵ Whitt (1987: 16).

⁷⁰⁶ Ibid.

⁷⁰⁷ Zukin (1995).

⁷⁰⁸ Ibid.: 83.

tilrettelegging for en sosialt selektiv kulturkonsumpsjon vil kunne være en pådriver for gentrifiseringen.⁷⁰⁹ Whitt skriver i denne forbindelse:

The arts attract people to downtown, but not just any kind of people. The trend towards gentrification of older, close-in neighborhoods by relatively affluent white-collar and professional classes both contributes to and is supported by an arts strategy, since a large part of the audience for the arts consists of such people. Young, urban, middle-class people, it is believed, rather than spending their money and time on commuting, «tend to spend it on travel and culture», [...]»⁷¹⁰

Også i norsk sammenheng kommer man fra ulike hold inn på forholdet mellom kulturpolitikk og byutvikling. Her blir blant annet gentrifiseringen av Oslos østlige bydeler problematisert med et kritisk blikk på de selektive virkninger en slik prosess har på det sosiale og økonomiske plan.⁷¹¹

På lik linje med denne type forskning er også informantene på Grønland og Tøyen opptatt av ulike sosiale og økonomiske sider ved dette forhold. Selv om beslutningen om å samle byens store kunst- og kulturinstitusjoner i Bjørvika er ment å skape konstruktive ringvirkninger for omkringliggende områder, gis det uttrykk for at bestemmelsen som er blitt fattet for Bjørvika på dette området, for dem snarere tenkes å gå i motsatt retning. Hvordan beskrives dette aspektet ved byutviklingen og hvilke konsekvenser har den for deres opplevelse av, og forhold til, Grønland og Tøyen?

8.3.1 «De går dit, blir ferdig med det kulturelle og så går de ut igjen»

I en diskusjon fra begynnelsen av 1990-tallet kommer den tyske sosiologen Jens Dangschat inn på hvordan en instrumentell urban kulturpolitikk, kan sies å innebære et tydelig og overordnet element av sosial kontroll. Slik rettes et kritisk blikk på kulturfeltets «anneksjon» av sentrale byområder med tanke på det som dette fører med seg av sosial eksklusjon og urimelig behandling av sosialt og økonomisk svakerestilte grupper.⁷¹² Også blant informantene på Grønland og Tøyen er man i tvil om de positive virkningene som den nye nærheten til sentrale kulturinstitusjoner tenkes å

⁷⁰⁹ Se også Zukin (1987: 144).

⁷¹⁰ Whitt (1987: 28).

⁷¹¹ Sæter og Ruud (2005) og Huse (2014).

⁷¹² Dangschat (1992: 141).

skulle bringe med seg. Snarere synes flere å oppfatte konsentrasjonen av kulturbygg i Bjørvika som sosialt og kulturelt grenseskapende.

Stefan, som jobber i en virksomhet rettet mot et kulturinteressert publikum på Grønland, gir her uttrykk for sin skepsis:

Det ble alltid sagt, at når det der nede blir utbygget og Bjørvika blir til, så flytter disse tre kulturelle institusjoner dit. Operaen er allerede der og så kommer Deichmanske og Munchmuseet. Det skal så stråle ut hit, slik at vi her på jobben skal få et annet publikum. [...] Det synes jeg er absurd. [...] [D]et er fullstendig absurd å anta at det som foregår der nede vil ha noen innflytelse på denne adressen her. Det tror jeg ikke på, fordi folk som går dit kommer fra sentrumet, altså fra Karl Johans gate. De går inn i bydelen og så går de nå engang ut igjen. [...] Men det vil ikke oppstå en strøm av folk som vil spasere gjennom Grønland og som med det vil endre områdets karakter.⁷¹³

Til tross for bydelens geografiske nærhet til Bjørvikas kulturinstitusjoner, ser vi Stefan stille seg tvilende til det man er blitt forespeilet. Beliggenheten vil etter hans mening ikke føre til at et «annet publikum» finner veien til Grønland generelt og hans arbeidsplass spesielt. I forhold til strømmen av besøkende som tenkes å ta turen til Bjørvika, mener han at Grønland vil bli liggende i det som fremstår som en bakevje. Han har med andre ord liten tro på at det som finner sted i den nye bydelen vil ha noe å si for den sosiale profilen i hans eget nærområde. «Kulturrommet» som skapes i vannkanten blir slik oppfattet som et adskilt byrom, lukket omkring sitt eget klientell.

Erol gir inntrykk av å ha et liknende syn. Også han har liten tro på at de som oppsøker det som finnes av kulturtilbud i Bjørvika uten videre skulle finne veien til Grønland. Slik ser han for seg at den nye bydelen heller enn å kompensere for allerede eksisterende skillelinjer mellom bydelene, snarere vil komme til å konsolidere dem. Samtidig som han beklager det han oppfatter som en uheldig utvikling, gir han også uttrykk for at han ikke er alene om en slik bekymring:

⁷¹³ «Uns wurde immer gesagt, wenn das da unten ausgebaut wird und Bjørvika entsteht. Dann kommen da diese drei kulturellen Einrichtungen hin. Die Oper ist schon da und dann kommt die Deichmanske und das Munchmuseum. Das strahlt dann auch nach hierhin und dann bekommen wir auch ein anderes Publikum hier auf der Arbeit. [...] Das halte ich für absurd. [...] [E]s ist völlig absurd anzunehmen, dass das was sich da unten tut irgendeinen Einfluß auf diese Adresse hier hat. Das glaube ich nicht, denn die Leute die dort hin gehen, die kommen von der Innenstadt, also Richtung Karl Johans Gate. Die gehen in das Viertel und gehen dann eben wieder raus. [...] Aber es wird keinen Fluß von Leuten geben die mal hier spazieren gehen und dadurch den Charakter von Grønland in dem Sinne ändern.» 11GT: 15-16.

Jeg tror at, så vidt jeg har hørt så er folk nok redd for at det blir sånn totalt adskilt. Folk som skal til Bjørvika går jo med det målet, «Ok jeg skal dit og så blir ferdig med det kulturelle og så ut». Det er veldig vanskelig å forestille seg at folk skal si, «Ja, la oss ta en tur til Grønland». Jeg tror ikke det. Jeg tror at det blir i hvert fall en lang prosess. Det blir mer adskilt, tror jeg. Noe som ikke er bra.⁷¹⁴

Heller ikke Bilal lar seg overbevise på dette området. Forestillingen om at Grønlands beliggenhet i nærheten av Bjørvika i seg selv skulle ha en merkbar sosial og kulturell innvirkning på befolkningen her, har også for ham klare begrensninger. Til forskjell fra Stefan og Erol handler dette imidlertid ikke først og fremst om sosial innflytelse eller påvirkning utenfra, men snarere om det som for ham blir å betrakte som indre sosiale forhold i bydelen. Slik har han eksempelvis vanskelig for å se for seg at befolkningen på Grønland i utstrakt grad skulle komme til å benytte seg av kulturtilbudene i den nye bydelen: «Den type befolkning som oppholder seg på Grønland er ikke en sånn type befolkning som drar på opera og museum [...] de vil heller ta seg en tur innom biblioteket og lese en avis eller bla i noen bøker, enn å dra på museum.»⁷¹⁵ På vegne av Grønlands befolkning og – får vi anta – seg selv, ser vi Bilal her trekke det som kan sies å fremstå som et klassepreget skille mellom målgrupper for ulike kulturinstitusjoner. Av de institusjoner som nevnes, er det kun biblioteket, med dets tilgjengelighet og folkelige appell, som av ham anses som avpasset områdets behov. Men selv om han ser og fremhever verdien av et bibliotek for folk i sitt eget nærområde, har han imidlertid liten tro på at plasseringen av det Deichmanske hovedbibliotek i Bjørvika vil komme til å bli en institusjon for Grønlands befolkning. Slik følger han opp sitt klasseperspektiv:

[...] menneskene som oppholder seg på Grønland, jeg har ikke noen tro på at de vil følge etter Deichmanske biblioteket til Bjørvika. Det ser jeg på som en ren politisk sak, at alt skal flyttes til Lambda og Bjørvika. Jeg synes jo at det er veldig synd, at Bjørvika har blitt et område for kun ressurssterke folk. Og da synes jeg at det er litt synd at de beste kulturelle tilbudene skal flyttes dit. For meg føles det som om alt blir tilrettelagt for en spesiell klasse i befolkningen. De skal få det beste av det kulturelle, fordi de bor på det beste sted i byen. Det er synd.⁷¹⁶

På det kulturelle, sosiale og økonomiske plan fremstår Bjørvika også for Bilal som lukket omkring seg selv. Inntrykket av å bli ekskludert eller utelatt synes for ham ikke å bero på tilfeldigheter, men oppfattes som et resultat av politisk styring, makt og

⁷¹⁴ 9GT: 12-13.

⁷¹⁵ 1GT: 10.

⁷¹⁶ 1GT: 12-13.

innflytelse. For Bilal er det opplagt at vedtaket om å samle flere av byens mest sentrale kunst- og kulturinstitusjoner i den fremvoksende bydelen, ikke virker sosialt utjevne. Snarere tenkes det å bidra til at allerede eksisterende geografiske skiller mellom fattig og rik – men også mellom forskjellige sjikt på det sosiale og kulturelle plan – opprettholdes, og til og med forsterkes.

At kulturfeltets symbolske makt⁷¹⁷ kan sies å manifestere seg konkret i kulturinstitusjoners visuelle fremtoning, blir tydelig i forbindelse med Bilals betoning av Lambda, det planlagte nybygget til Munchmuseet. Som det fremgår av Oslo bys hjemmeside, presenteres «det nye hjemmet» til Munchs verk, i likhet med det Deichmanske hovedbibliotek og Operaen, som et nytt landemerke og et individuelt uavhengig signalbygg i Bjørvika.⁷¹⁸ I sin undersøkelse av signaleffekten til slike spektakulære kulturbygg, kommer den britiske byforskeren Charles Landry inn på det han omtaler som «ikonisk kommunikasjon». På bakgrunn av deres umiddelbare gjenkjenningseffekt mener han at slike bygg kan sies å utstråle en gjennomgripende kraft som lar dem fremstå som spesielle og betydningsfulle.⁷¹⁹ I deres analyse av det nye operabygget i Oslo peker turismeforskeren Andrew Smith og markedsforskeren Ingvild von Krogh Strand på liknende forhold. Med fokus på dets iøynefallende fremtoning, der det visuelt avgrenset og klart definert, kan sies å stå ut fra sine omgivelser, understreker forskerne den primære funksjon som slike høyprofilerte kulturbygg innehar som såkalte kulturelle flaggskip. Som sådan legemliggjør og reflekterer de den kulturpolitikk som gjør seg gjeldende i byen.⁷²⁰ Ved å føre opp storstilte bygg som Lambda eller Operaen som flaggskip i byens internasjonale markedsføring, synes man, på et bypolitisk nivå, å satse på det som i internasjonal forskning omtales som en «Guggenheim-effekt».⁷²¹ Ut fra et gentrifiseringsperspektiv setter bysosiologene Vicario Lorenzo og Pedro Manuel Martínez en slik ikonisk virkning i direkte tilknytning til negative konsekvenser for tiliggende områder. Av

⁷¹⁷ Jf. Whitt (1987: 16).

⁷¹⁸ Jf. Oslo kommune sin nettside om det nye Munchmuseet: <http://www.kulturbyggene.no/munch/>, [sist sett 01.04.2019].

⁷¹⁹ Landry (2006: 146).

⁷²⁰ Smith og Strand (2011: 95f.).

⁷²¹ Med Guggenheim-effekt refereres det til den spanske byen Bilbao og dets virkningsfulle initiativ til å markedsføre seg ved hjelp av å gjøre Guggenheim Museet til sitt internasjonale kjennemerke.

den grunn mener de at prosessen rundt oppføringen av slike markante kulturbygg bør betraktes med et kritisk blikk.⁷²²

Stefan, Erol og Bilal gir hver på sitt vis uttrykk for at samlingen av sentrale kulturinstitusjoner i Bjørvika tenderer mot å skape et sosialt ensidig og ekskluderende byrom. I motsetning til det uttalte politiske mål om å bryte ned sosiale skiller mellom bydelene, fremkommer en oppfatning om at konsentrasjonen av sentrale kulturinstitusjoner i havneområdet bidrar til at disse opprettholdes og konsolideres. Men samtidig som det gis inntrykk av at kulturtilbudet i Bjørvika ikke er rettet mot Grønland og Tøyens befolkning, blir det klart at vedtaket om å flytte Munchmuseet fra Tøyen til Bjørvika hos flere informanter fremstår som et omdiskutert punkt.

8.3.2 Omplassering av Munchmuseet – tapt attraksjon eller bidrag til et løft?

Med dets beliggenhet midt på Tøyen, like ved Botanisk Hage, fremstår det gamle Munchmuseet som en betydningsfull del av informantenes nærmiljø. Vedtaket om flytting ble fattet allerede i 2008,⁷²³ men den endelige beslutningen om å overføre Munchs verdensberømte verk til et nytt bygg innerst i Oslofjorden skulle komme til å inngå i den såkalte Tøyenavtalen fra 2013. Sistnevnte er en bypolitisk overenskomst som i kjølvannet av omplasseringen var ment å sikre: «[...] en rekke fysiske og sosiale tiltak for å utvikle Tøyenområdet» gjennom økonomiske tilskudd til et omfattende områdeprogram.⁷²⁴

Til tross for storstilte planer om å gi området et løft, gir informantene uttrykk for blandede følelser med tanke på de sosiale, økonomiske og fysiske konsekvensene av en slik avtale. Noen beskriver flyttingen av museet som en ytterligere nedgradering

⁷²² Vicario og Martínez (2005), også Landry påpeker forbindelsen mellom Guggenheim-effekten og gentrifisering (2006: 374ff.).

⁷²³ Jf. artikkel i Aftenposten: «Munch-museet flyttes til Bjørvika» [publisert 28.05.2008].

⁷²⁴ Se <https://www.oslo.kommune.no/politikk-og-administrasjon/slik-bygger-vi-oslo/toyenavtalen/>, [sist sett 01.04.2019] og Brattbakk m.fl. (2015) både for en detaljert oversikt på områdeløftets organisering og en analyse av Tøyenavtalens omfattende implikasjoner på området.

av områdene,⁷²⁵ andre igjen gir inntrykk av å ha en mer nøytral eller sågar positiv innstilling til vedtaket.

Munchmuseet på Tøyen

Foto: Sara Kohne

Randi som i over 20 år har bodd i denne delen av byen, er blant dem som er skeptiske til flyttingen. Hun er først og fremst bekymret for at Tøyen vil miste et trekkplaster som ifølge henne har bidratt til at folk har oppdaget og fattet interesse for området:

Det er synd at de flytter Munchmuseet, det synes jeg er kjempesynd. Veldig hyggelig å ha Munchmuseet der det er. [...] For du ser jo turister som går med kart og spør om hvor Tøyen er. Det er hyggelig å ha turister her også. Ikke ta alt bort. [...] Da tar du også bort alle de hyggelige og oppegående folkene som er rike herfra, da blir de i Bjørvika i stedet. Da blir alt der nede. Det liker jeg ikke.⁷²⁶

Slik blir tilstedeværelsen av turister og et ressurssterkt befolkningssjikt fremstilt som en viktig kvalitet for området. Ved å opprettholde det hun betrakter som en gunstig befolkningssammensetning, tenkes museet med dets nåværende plassering på Tøyen å tilføre en betydningsfull sosial verdi til omgivelsene. Hermed fremkommer en betenkelighet ved flytteavtalens intensjon der det som presenteres som et områdeløft blir å anse som en tapping av dets egenart og ressurser.

⁷²⁵ Jf. avsnitt 7.6 «Det dårlige omdømmet». I denne sammenhengen bør det imidlertid påpekes at befolkningen på Tøyen har gitt uttrykk for en skeptisk holdning siden det politiske vedtaket om flyttingen av Munchmuseet i 2008 ble kjent. Dette satte i gang en stor offentlig debatt omkring flytteprosessen. Jf. Aslaksen og Skaug (2011) og Huse (2010: 122ff.).

⁷²⁶ 8GT: 19.

Også Erol ser med skepsis på museets overføring til Bjørvika. Som Randi er inne på, betoner også han dets funksjon som publikumsmagnet for Oslo generelt og Tøyen spesielt:

[...] alle kulturinstitusjoner, alle de verdifulle ting som du vil vise, spesielt til turister, samlet på ett sted, det er aldri bra, og hvis Munch flytter herfra så vil Tøyen og Grønland faktisk blir mye mindre attraktive. Fordi folk som kommer til Tøyen og så ser på Munch, tar faktisk turen fra sentrumet hit mot Tøyen. Og da går de gjennom bydelen og ser, «Oi der var det en stor moské.» Og sånn sett tror jeg ikke at det er bra at alt samles på et sted, og at folk går inn i huset og så kikker til høyre og til venstre og så er de ferdig med Oslo.⁷²⁷

For Erol, innebærer omplasseringen en fare for at Tøyen, men også Grønland, blir mindre synlige. Med bortfallet av en attraksjon som Munchmuseet, beklager han at turister og andre besøkende kan komme til å miste en anledning til å oppdage og bli kjent med disse områdene. I en større sammenheng pekes det på et mer omfattende problem der konsentrasjonen av severdigheter og kulturtilbud i Bjørvika tenkes å kunne begrense inntrykket de besøkende får av byen som helhet. I tilknytning til en slik problemstilling irriterer Kasper seg over det han oppfatter som en iscenesatt og forsert presentasjon av byens kunst- og kulturliv overfor et internasjonalt publikum:

[...] jeg synes at det er en helt idiotisk tanke at all kulturen i en by skal samles i et utstillingsvindu. [...] At alt er stilt ut i vinduet og at turister kan komme til Oslo, bare gå hundre meter og så har de sett alt som er her å se og så drar hjem igjen. Jeg synes at det er fint at skattene ligger spredt ut liksom. Jeg synes at når jeg er gjest i en annen by, at det er gøy å måtte bevege meg rundt og se forskjellige steder i byen og hvordan folk lever.⁷²⁸

Slik fremkommer en oppfatning som, med tanke på å gi besøkende en mer omfattende og meningsfull opplevelse av byen, ser det som mer hensiktsmessig med en viss spredning av dens severdigheter. Ved selv å innta den besøkendes perspektiv, gir Kasper uttrykk for preferanser som peker i retning av en bestemt gruppe turister som, fremfor å oppsøke tilrettelagte og typiske turiststeder, foretrekker å få et mer sammensatt og hverdagslig inntrykk av stedene de besøker. En slik form for urban turisme ble også omtalt i forbindelse med det som i Kreuzberg SO36 fremstod som en turistinvasjon.⁷²⁹ Til forskjell fra Berlin, synes informantene i Oslo ikke å være nevneverdig bekymret for de mer betenkelige sidene ved turistindustrien. I områder

⁷²⁷ 9GT: 12.

⁷²⁸ 3GT: 11.

⁷²⁹ Se avsnitt 6.1.2 «Turistenes invasjon».

som Grønland og Tøyen, som ikke kan sies å være plaget av en overopphopping av turister, fremstår byturismen i denne form snarere som et positivt og velkomment element.

Ulikt Randi, Erol og Kasper mener Bjarne og James, som begge jobber som kunstnere på Grønland, at Munchmuseets beliggenhet på Tøyen har forholdsvis liten betydning for befolkningen her. Bjarne forteller: «Jeg tror ikke at det er så veldig viktig om Munchmuseet ligger her eller ikke, fordi det er ikke folk på Grønland og på Tøyen som går på Munchmuseet», noe James bekrefter: «Det er faktisk veldig sant. [ler]»⁷³⁰ Slik fraskrives museet relevans for områdets beboere, noe som implisitt kan sies å antyde en oppfatning om at sistnevnte ikke er i besittelse av de samme kulturelle preferanser som den målgruppen institusjonen i utgangspunktet er rettet mot. Kort sagt, kan det tenkes at Bjarne og James anser museet som allerede adskilt fra sine omgivelser, noe som kan være med på å belyse Bjarnes positive innstilling til Tøyenavtalen:

Det er jo absolutt ålreit at de gjør det og det er kjempekult at de dealer og bruker Munchmuseet som politisk begrunnelse og bruker det grepet for å få de pengene. Det er jo kjempespennende hva som skjer i Munchmuseet og hvem som kommer til å havne der. For der er det også et kjempe potensial for å ha noe kult oppi der.⁷³¹

Med åpenbar sans for den politiske håndteringen som ligger til grunn for avtalen, betrakter Bjarne – til forskjell fra de fleste andre informantene – flyttingen av museet ikke som et tap, men som en god anledning til at områdene får et nytt og bedre tilpasset tilbud. Det kan tenkes at han med sin bakgrunn i kultursektoren håper på etableringen av noe som kan svare til hans egne interesser. Til tross for at han her ikke kommer noe nærmere inn på hva slags tilbud som kunne svare til beboernes behov, blir det tydelig at museets omlokalisering for ham åpner opp en mulighet for en stimulerende og fremadrettet utvikling av området.

⁷³⁰ 5GT: 12.

⁷³¹ Ibid.: 15-16.

Som det fremgår av det foregående, ser informantene med et kritisk blikk på strategien om å samle byens kunst- og kulturfelt i Bjørvika. Snarere enn å ha tiltro til at et slikt grep vil kunne legge til rette for en positiv utvikling på Grønland og Tøyen, synes et flertall å knytte dette til ringvirkninger som fremstår som mindre fordelaktige. På den ene siden betviler man at det kommende kulturtilbudet i havneområdet vil føre til at flere vil få øynene opp for og ta turen til disse bydelene. På den andre siden fremkommer en oppfatning om at dette i liten grad vil være tilpasset befolkningen her. Fremfor å bidra til en sosial og økonomisk utjevning slik man er blitt forespeilet, fremstår Oslos nye kultursentrum med en profil som til en viss grad oppfattes som sosialt ekskluderende. Betenkeligheter av dette slag blir spesielt tydelig i forbindelse med vedtaket om å flytte Munchmuseet fra Tøyen til Bjørvika. Selv om den forestående omlokaliseringen av Munchs verk ønskes velkommen av noen (med tanke på de muligheter som hermed gis), blir det klart at bortfallet av det som beskrives som en betydelig turistattraksjon, for et flertall oppfattes som et tap som vil svekke områdene ved å gjøre dem mindre synlige og attraktive for besøk utenfra.

8.4 Forening, kampanje og initiativ

Sammen med det som fremstår som en utbredt skepsis til omplasseringen av Munchmuseet, har vi som nevnt sett at enkelte stiller seg positive til vedtaket og oppfatter dette som et incentiv for en konstruktiv utvikling av områdene. I tilknytning til avtalen med kommunen – som la opp til en storstilt satsning på Tøyen som en kompensasjon for omplasseringen – beskriver flere informanter et forsterket beboerengasjement. Fremveksten av det som i denne forbindelse fremstilles som en økt grad av positiv bevissthet omkring området, fremheves som et betydningsfullt og nytt aspekt i nærmiljøet her. Under intervjuene blir det klart at flere informanter, ut fra et ønske om å påvirke og forbedre deres bomiljø, selv har begynt å engasjere seg, blant annet ved å starte opp og ta del i naboskapsforeninger.

En slik utvikling, der lokale beboere blir del av drivkraften som på ulike plan setter i gang endringer i et område, kan betraktes i lys av det som den amerikanske byplanleggeren Phillip L. Clay, i sin studie av fire amerikanske storbyer fra 1979,

omtaler som «incumbent upgrading».⁷³² Denne typen oppgradering reflekterer først og fremst beboernes tro på at man gjennom felles engasjement er i stand til å løfte et område. Clay understreker at dette forutsetter forekomsten av en viss vilje blant folk til å ta på seg ansvar for deres nærmiljø på en sosialt bevisst måte.⁷³³ Forankret og fremmet lokalt, viser et slikt forløp til en prosess som tar til på *innsiden* av et område, og som i liten grad fører til en fortrenkning eller utskiftning av en opprinnelig befolkning. Som sådan blir en slik form for oppgradering å betrakte i kontrast til en gentrifiseringsprosess som ifølge Clay settes i gang av krefter *utenfra*. Clay påpeker imidlertid at førstnevnte kan medvirke til sistnevnte denne forskjell til tross. Ved å bidra til at et område får et forbedret omdømme, gjøres det samtidig attraktivt for eiendomsspekulasjon og andre typer investeringer. Slik legges det indirekte til rette for en tilstrømming av nye og ofte mer ressurssterke beboere utenfra. Et slikt forløp der den ene prosessen overlapper og finner sted i forlengelsen av den andre, vil ifølge Clay gjerne medføre uheldige konsekvenser for en allerede etablerte lokalbefolkning.⁷³⁴

At begrepet «incumbent upgrading» også i senere forskning betraktes som relevant, viser den polske geografen Maja Grabkowska. Hun har studert beboernes frivillige innsats for et bedre bomiljø i en bydel i Gdansk, og beskriver «incumbent upgrading» i denne sammenheng som en: «[...] bottom-up approach which encompasses any individual or collective revitalisation actions undertaken by members of local communities in a given neighbourhood.»⁷³⁵ Som Clay peker Grabkowska på den lokale befolkningens interesse for, og vilje til, å forbedre sitt eget bomiljø som dette forløpets fremste kjennetegn. Samtidig understreker hun at begrepet primært viser til initiativer igangsatt av beboerne selv, selv om disse i noen tilfeller kan være støttet av, eller initiert i samspill med, offentlige myndigheter.⁷³⁶ Med tanke på en slik sammenheng, kommer etnologen Ruud konkret inn på hvordan bypolitiske vedtekter og planer kan være utslagsgivende når det kommer til lokalt engasjement i nærområder. I hennes sammenlikning mellom byfornyelsen i Oslo på 1990-tallet og en

⁷³² Clay (1979).

⁷³³ Ibid. 35ff.

⁷³⁴ Ibid. 6ff.

⁷³⁵ Grabkowska (2012: 46).

⁷³⁶ Ibid.

områdesatsning som ble igangsatt i Lisboa i 2005, viser hun at endringsplanene fra myndighetenes side på begge steder førte til mobilisering blant lokalbefolkningen.⁷³⁷ Sosiologene Häußerman og Siebel kommer i denne forbindelse inn på viktigheten av en viss grad av selvbestemmelse og selvråderett for beboere i urbane områder. Gjennom aktiv deltakelse og engasjement i saker som angår deres nærmiljø, legges det, ifølge forskerne, til rette for sterke stedsbånd og stabile bomiljø, som man trives og kjenner seg igjen i.⁷³⁸ I forlengelse av en slik betraktning vil jeg i det følgende se nærmere på informantenes beskrivelser av et tilsvarende frivillig og lokalt forankret engasjement blant befolkningen på Grønland og Tøyen. Hvordan oppleves dette, og hvilken betydning har det for deres forhold til områdene?

8.4.1 «Engasjementet spres så lett her»

Det informantene beskriver som en fremvekst av lokalt engasjement på Tøyen og Grønland, ses i tilknytning til det som oppfattes som en økt aktivitet blant ulike beboerforeninger samt til dannelsen av nye nabogrupper. Helge, som på tolvte året driver en forretning på Tøyen, forteller litt om dette: «Det foregår en del ting her, [...]. Det bor en del sånne intellektuelle i det området her og de har startet et sånt Tøyenløft og de prøver å arrangere saker og sånne ting og prøver å få laget et godt bomiljø.»⁷³⁹ Med sin omtale av et spesifikt beboerinitiativ synes Helge å vise til den nyopprettede beboerbevegelsen «Løft Tøyen». Dette er en sammenslutning av fire nabogrupper som fokuserer på trivselstiltak for lokalbefolkningen som retter seg mot den generelle bo- og oppvekstsituasjonen i området.⁷⁴⁰ Ved å betegne initiativtakerne som intellektuelle, synes han å peke på en bestemt beboergruppe som, kanskje gjennom utdanning og yrkesbakgrunn, kan sies å være i besittelse av visse ressurser. I en slik sammenheng kommer Grabkowska inn på det hun kaller for en «urbanogentsia». Med henvisning til sosiologene Marcin Galent og Paweł Kubicki presenteres et bestemt innbyggersjikt som en egen sosial klasse bestående av: «[...] city-minded contemporary urban dwellers who redefine civic engagement, coming up with new forms and frames of

⁷³⁷ Ruud (2015: 185).

⁷³⁸ Häußermann og Siebel (1987: 245f.).

⁷³⁹ 7GT: 5.

⁷⁴⁰ Se <http://loft-toyen.no/om-l-ft-t-yen.html>, [sist sett 01.04.2019].

references.»⁷⁴¹ Ifølge Grabkowska sitter denne gruppen inne med både hensiktsmessig praktisk kunnskap så vel som sosial kapital, og har med det evnen til å mobilisere andre, ofte mindre ressurssterke beboere, til engasjement.⁷⁴²

Med høyere utdanning og jobb som kulturarbeider, kan Kasper kanskje sies å tilhøre et slikt sjikt. Til forskjell fra Helge, som beskriver beboernes engasjement fra det som fremstår som et mer distansert og observerende ståsted, forteller Kasper at han er direkte involvert i det som skjer på dette plan i sitt nærområde: «Det er jo flere beboerorganisasjoner, men jeg har vært med på å starte en av dem.»⁷⁴³ Som initiativtaker gir han uttrykk for at han er villig til å investere tid og krefter i eget nærmiljø for å gjøre noe med det han oppfatter som utfordringer her. En slik vilje til aktivt å bry seg om sine omgivelser gjennom ulike former for engasjement, kan ifølge miljøpsykologene Lynne C. Manzo og Douglas D. Perkins tyde på en sterk stedstilknytning.⁷⁴⁴ Kasper, som har bodd på Tøyen i seks år, kommer da også inn på hvordan han gjennom sitt virke i beboerinitiativet har kommet til å bry seg om, og bli glad i, området. Han kommer her inn på hvordan hans forhold til Tøyen kan sies å ha gjennomgått en betydelig forandring over tid:

Altså engasjementet spres så lett her.

– *Gjør dette noe med din tilknytning til området?*

Veldig mye. Jeg likte ikke Tøyen da vi flyttet hit. Jeg syntes at det var kjempestygt, med masse høye bygninger som sperrer for solen og sånt. [...] ja men her vil jeg bo allikevel [...]. Og da måtte jeg jobbe for å bli glad i området. Det er jo klart jo mer arbeid du legger inn i et sted, jo større endring er du med i å skape, jo større blir tilknytningen, jo vanskeligere blir det å flytte bort herfra. Det er jo arbeid, det er jo kjærlighet på en måte.⁷⁴⁵

På liknende vis fremhever Randi viktigheten av at hun som beboer kan ha innflytelse på sine omgivelser. I denne sammenheng peker hun på Tøyenavtalen og den bebudede satsningen på Tøyenområdet som en foranledning for hennes eget engasjement: «Kommunen lovet jo å løfte Tøyen når Munchmuseet skal bli flyttet til Bjørvika. Mot at de skulle flytte Munchmuseet, så skulle de gi penger til Tøyenløftet. Og da vil vi som bor her være med på det. Fordi vi vil forme det litt selv sånn som vi

⁷⁴¹ Grabkowska (2015: 219).

⁷⁴² Ibid.

⁷⁴³ 3GT: 5.

⁷⁴⁴ Manzo og Perkins (2005) i Carrus (2014: 156).

⁷⁴⁵ 3GT: 8.

vil ha det.»⁷⁴⁶ Slik gis vi inntrykk av hvordan planer og vedtekter fra offentlige hold kan medvirke til en viss mobilisering på beboernivå. Positivt innstilt til det hun beskriver som et forholdsvis nytt beboerinitiativ⁷⁴⁷ i området der hun bor, gir Randi samtidig en antydning om bakenforliggende forhold som hun knytter til folks engasjement her:

Nå har jeg sett at folk daglig rydder opp, så det gjør jo miljøet mye bedre. Og vi har jo en sånn beboerforening på Tøyen og Grønland som ble startet for to eller tre år siden. Og da de hadde møte i moskéen, da kom det veldig mange beboere som hadde det som meg, denne følelsen av å være utrygg og kanskje angret at de hadde kjøpt noe her.⁷⁴⁸

I møte med det hun beskriver som likesinnede, forteller Randi om delte bekymringer som synes å ha vært utløsende for et felles ønske om å gjøre noe med situasjonen i nærområdet.⁷⁴⁹ Slik oppfattes beboerforeningen som en viktig arena i nærmiljøet der folk med en delt områdeerfaring gis anledning til å ta tak i problemstillinger som angår dem i fellesskap. Tydelig begeistret over den store deltakelsen på en samling forteller hun:

Den ene gangen jeg var på et sånt møte, så var det masse mennesker, jeg var kjempe positivt overrasket over hvor mange som kom. Alle folkeslag og alle kom og hadde noe å si. Og da tenkte jeg, «Åh så deilig så mange det er som bryr seg». Fordi vi vil ha det bra og få slutt på det snakk om at det er så farlig på Tøyen og Grønland.⁷⁵⁰

Som sådan presenteres initiativet som et samlende forum som legger til rette for en bred mobilisering der folk kan møtes og finne sammen på tvers av forskjeller. Randi forteller at hun også har valgt å støtte foreningen ved å stille opp som økonomisk bidragsyter. Med tillit til foreningens virke kommer hun her inn på dens aktive rolle i lokalpolitiske diskusjonsrunder: «Så jeg betaler kontingent en gang i året. De som vil, betaler, fordi da har de [som sitter i foreningens styre] penger til å jobbe med. Så går de på politiske debatter som er nede i Tøyenbekken, annenhver måned, og legger frem forslag. Det er en veldig fin forening.»⁷⁵¹ Hermed gir hun uttrykk for å ha tiltro til at

⁷⁴⁶ 8GT: 14-15.

⁷⁴⁷ Randi synes her å referere til «Grønland-Beboerforening» som ble stiftet allerede i 1979. At hun opplever denne som ny har trolig noe å gjøre med det som for henne i forbindelse med Tøyenløftet kan sies å ha kommet som en interesse for og vilje til å engasjere seg for nærmiljøet.

⁷⁴⁸ 8GT: 2.

⁷⁴⁹ Jf. avsnitt 7.5 «Narkotika, mørke gater og psykiatri – skremmende omgivelser».

⁷⁵⁰ 8GT: 15.

⁷⁵¹ Ibid.: 14.

initiativ av denne typen kan bidra til å holde kanalen mellom lokalbefolkning og myndigheter åpen, ved å gi beboere en stemme i politiske prosesser som angår deres nærområder.

Interessen og engasjementet for et nærmiljø som man har til felles med andre, beskrives i dette avsnittet som et utelukkende positivt trekk ved dagens Grønland og Tøyen. Slik beskrives en økt aktivitet og fremvekst av ulike nabo- og beboergrupper i disse områdene. Samtidig som de knyttes til den politiske initierte Tøyenavtalen, fremstår initiativene som betydningsfulle på ulike plan. I tillegg til å anta det som beskrives som en representativ funksjon i lokaldemokratiske prosesser, legges det til rette for at beboere selv kan øve innflytelse på, og ta ansvar for, deres nærområder. Ved slik å bidra til samhold gjennom en utvidelse av et felles handlingsrom, synes de også å spille en betydningsfull rolle i utviklingen av sterke stedsbånd.

8.4.2 Skole, barn og fremtid

På Tøyen beskrives spesielt et nytt beboerengasjement rundt barns oppvekstvilkår som en positiv endring i området. Dette knyttes særlig opp mot Tøyen skole og det som foregår her. I lengre tid har denne blitt betraktet som et lite tiltalende skolealternativ for mange småbarnsforeldre. Både forfatterne bak AFI rapporten *Hva nå, Tøyen?* og samfunnsgeografen Tone Huse med sin etnografiske studie av Tøyengata, tematiserer denne problematikken. Her fremheves misforholdet mellom en forholdsvis lav andel norske barn og et stort antall elever med innvandrerbakgrunn, som medvirkende til at ressurssterke og i hovedsak etnisk norske foreldre, på bakgrunn av en generell bekymring over barnas fremtidige sosiale relasjoner, har valgt å flytte fra området.⁷⁵² I en slik sammenheng kommer kulturviteren Hilde Danielsen spesielt inn på den sentrale rollen barn spiller i utviklingen av foreldres stedstilknytning. Gjennom dem gis en vesentlig grunn til å involvere seg i nærmiljø og lokalsamfunn. Skoler, barnehager og fritidsordninger som idrettsforeninger og korps er med på å legge til rette for sosial omgang mellom foreldre, og andre voksne, som er opptatt av å gi de

⁷⁵² Se Brattbakk m.fl. (2015: 86ff.) og Huse (2014: 103ff. og 2010).

unge gode og trygge oppvekstvilkår.⁷⁵³ At denne type engasjement kan betraktes i forhold til en generell oppvurdering av hele områder, tematiseres også innen gentrifiseringsforskningen.⁷⁵⁴ Ut fra et klasseperspektiv diskuteres spesielt middelklasseforeldres forventninger til, og investeringer i, egne barns oppvekst- og skolesituasjon i deres nærområder. Deres involvering ses i sammenheng med demografiske endringer på skoler som tidligere har vært preget av et høyt antall barn fra ressursvake familier. Som sådan blir denne gruppen å betrakte som et drivende element i en overordnet gentrifiseringsprosess.⁷⁵⁵ Hvordan beskriver informantene befolkningens engasjement rundt Tøyen skole og hvilken påvirkning har dette for deres tilknytning til området?

Helge, som driver sin forretning i nærheten av Tøyen skole, kommer inn på det han oppfatter som positive endringer i tilknytning til denne. Selv om han ikke har barn som går her, har han gjennom sine kundeforhold fått inntrykk av at skolens renommé er blitt bedre, og at den som arbeidsplass er blitt mer attraktiv: «Jeg har et inntrykk av at det foregår en del ting på skolen der og jeg har et inntrykk av at det begynner å bli populært for lærere å komme og jobbe på Tøyen skole. [...] Ja, jeg har inntrykket av at det er positive ting som er på gang der.»⁷⁵⁶ Kasper, som selv er far til barn i skolealder, synes for sin del å være seg bevisst skolens sosialiserende funksjon i området. Samtidig som han betrakter de røffe forholdene i området som konstruktive med tanke på egne barns realitetsorientering,⁷⁵⁷ gir han her uttrykk for at det på Tøyen også foreligger et reelt behov for tiltak som kan være med på å bedre barnas oppvekstmiljø. I denne sammenheng beskrives skolen som et sentralt utgangspunkt, også med tanke på å kunne gi folk en tettere tilknytning til området:

Jeg tror at skolen er et sånn kjernepunkt for å snu dette området. Det vi så på før som kanskje var et av de største problemene på Tøyen, det var denne utskiftningen av mennesker, det at så mange bor der nå og så flytter [...] når barnene når skolealder. Men når skolen blir et sted man

⁷⁵³ Danielsen (2006: 130f.).

⁷⁵⁴ Jf. Lees, Slater og Wyly (2008: 98).

⁷⁵⁵ Jf. for eksempel geografen Tim Butler m.fl. (2013) som i sin studie av Victoria Park i East London gir inntrykk av hvordan demografiske endringer i områdets offentlige skoler har ført til et utbredt fortrenningspress blant etablerte ressursvake foreldre her.

⁷⁵⁶ 7GT: 5.

⁷⁵⁷ Jf. avsnitt 7.5 «Narkotika, mørke gater og psykiatri – skremmende omgivelser».

kan gi sine barn til, så får man også lyst å bo der lenger, det blir større stabilitet, det er flere som kjenner hverandre.⁷⁵⁸

Slik kommer Kasper inn på den problematikk som ble nevnt i det foregående. Med tanke på å demme opp for en tendens som fra forskningshold er blitt omtalt som «den hvite flukten» eller «skoleflukten»,⁷⁵⁹ har han sammen med andre foreldre som ønsker å bli boende på Tøyen, etablert et treffpunkt for barn i førskolealder. For Kasper har responsen vært en positiv overraskelse: «Så har du dette beboerinitiativet vårt. Dette gjorde at vi kom i kontakt med andre mennesker på Tøyen, som også var interessert i å endre noe. Det var en veldig viktig ting for oss at vi så, «Oi, det er mange her som har lyst til å være med på det og skape en endring.»⁷⁶⁰ I henhold til intensjonen om å skape en arena der barn og foreldre kan komme i kontakt og bli bedre kjent før skolestart, mener Kasper at initiativet har ført til tettere relasjoner mellom foreldre på Tøyen, noe han opplever som betydningsfullt og motiverende for videre engasjement.

Også på skolen skal forholdene, ifølge Kasper, ha endret seg betraktelig til det bedre. I denne sammenheng forteller han om etableringen av en gratis aktivitetsskole som er blitt planlagt i samband med Tøyenavtalen, og iverksatt gjennom et samspill mellom krefter innenfra og utenfra:

I dag så er skolen totalt forandret. [...] Nå ser du glade barn der hele tiden [...], barna kommer marsjerende ut på tur, går pent og pyntelig på rekke, hånd i hånd, to og to og så synger de Tøyensangen, som kreative krefter har hjulpet dem til å skrive. Det er en sang som dyrker Tøyenstoltheten hos barna. De synger, «Forskjellige farger i et fint maleri», synger de [ler og begynner å synge], «Tøyen er stedet i hjertet av byen hvor vi godt trives i litt av et syn. Forskjellige farger i et fint maleri, sola skal skinne på oss og vår framtid.» Når de går rundt i gata og synger det, så er det klart at de parene som sitter der med små barn, at de tenker, «Å ja, denne skolen vil vi også gjerne at barna våre skal gå på.» Kanskje vi kan bo her på Tøyen litt lengre enn vi hadde tenkt. Og så blir det mer stabilitet i beboermassen.⁷⁶¹

For Kasper viser endringene seg først og fremst i elevenes gode humør og oppførsel, samt i den begeistring for området som kommer til uttrykk når de synger den nye Tøyensangen. Samtidig ser han for seg at dette er med på å sende ut et positivt signal til andre foreldre om at Tøyen kan være et godt sted å slå seg ned.

⁷⁵⁸ 3GT: 4.

⁷⁵⁹ Brattbakk m.fl. (2015: 88) og Huse (2014: 104).

⁷⁶⁰ 3GT: 3-4.

⁷⁶¹ Ibid.: 4.

I dette avsnittet beskrives engasjementet for barns utdannings- og oppvekstvilkår på Tøyen som en ny og positiv utvikling på området. På bakgrunn av det som i denne sammenhengen beskrives som positive endringer rundt Tøyen skole, fremheves enkelte tiltak som betydningsfulle på et sosialt plan. Oppfatningen om at disse stimulerer til tettere relasjoner og sterkere stedsbånd synes samtidig å reflekteres i det som fremstilles som et forbedret oppvekstmiljø for barn på stedet. Ifølge informantene kan dette betraktes som forhold som på en vesentlig måte bidrar til å løfte områdets renommé.

8.4.3 Trygg og stolt

I flere intervjuer knyttes beboernes engasjement til en merkbar positiv endring i måten Tøyen oppfattes på, både i og utenfor området. I sin undersøkelse av gentrifisering i to områder i New York, fremhever Freeman en liknende observasjon. Fra et beboerperspektiv kommer også han inn på beskrivelser som gis av ulike former for engasjement. I denne forbindelse viser han hvordan etablerte beboere ser på egen innsats i deres respektive nærmiljø som avgjørende for at oppgraderinger som har funnet sted, også kommer dem selv til gode. At dette for flere bidrar til en positiv holdningsendring overfor deres nærområder, blir av Freeman betraktet som en positiv konsekvens av en gentrifiseringsprosess som de slik kan sies å være en del av.⁷⁶² Som jeg allerede har vært inne på, vil jeg i det følgende fortsette med å se nærmere på hvordan beboernes lokale engasjement kan sies å gjøre seg gjeldende på Tøyen. Jeg vil også se på hvordan dette kan sies å virke inn på deres forhold til stedet.

Med tanke på det som fremstilles som en økt satsning på Tøyenområdet i senere tid, forteller Daahir, som jobber som frivillig i forskjellige lokale prosjekter, om en positiv utvikling her:

Siden disse bevegelsene har kommet inn, Tøyenkampanjen og Tøyenløftet og hele pakka, så ser man en stor forskjell. Fordi det å investere mer penger eller å følge opp mer enn man gjorde før, det har gjort at det har blitt bedre og at man har litt mer kontroll. Jeg ser at folk

⁷⁶² Freeman (2006: 100ff.).

faktisk gleder seg i dag til å komme ut og gå på skolen og såne ting, og sånn var det ikke før.⁷⁶³

I kontrast til hvordan han opplevde stedet tidligere beskriver Daahir et tydelig stemningsskifte i kjølvannet av de nye nabokapsinitiativene og myndighetenes prioritering av området. Dette blir å se i sammenheng med det som oppfattes som en markant holdningsendring blant lokalbefolkningen: «Ja, vet du hva? Det er så mye stolthet her nå! Det er det! Det er enormt med stolthet her på Tøyen [...] jeg ser en enorm stolthet og bevegelse.»⁷⁶⁴ Slik synes Daahir å slå fast at iverksatte tiltak har hatt en positiv effekt på folks bevissthet omkring eget nærmiljø. Gjennom det som på lokalt nivå beskrives som en styrket selvfølelse, synes tilknytningen til Tøyen for mange å ha blitt sterkere.

Kasper tegner opp et liknende bilde. Han føyer til at beboerengasjementet har ført til en endring i hvordan området oppfattes også utenfra: «Så har det plutselig blitt et slags image at Tøyen [...] har blitt et sted hvor folk bryr seg, hvor folk selv tar sosialt ansvar.»⁷⁶⁵ I kontrast til det som tidligere er blitt beskrevet som et omdømmeproblem og en opplevelse av å leve på siden av hverandre, synes denne utviklingen for Kasper å være forankret i forhold som på et lokalt plan har endret seg til det bedre.⁷⁶⁶ Fremveksten av det som betraktes som en ny og positiv situasjon på Tøyen synes slik å sammenfalle med det engasjement og de initiativ som Kasper, i likhet med Daahir, fremsnakker. Dette er tiltak som ifølge Kasper har bidratt til en gjennomgripende forandring i folks forhold til stedet: «Ja det er den store og viktige endringen, en slags holdningsendring, en bevissthetsendring. Jeg merker at det nå er en helt annen stemning i gaten enn før. Mennesker hilser på hverandre og kjenner hverandre og er stolte over å være på Tøyen.»⁷⁶⁷ Stemningsskiftet som her beskrives, fremstår som en ny og nærmest sansbar kvalitet i området.⁷⁶⁸ Den dagligdagse opplevelsen av å stoppe opp for å slå av en prat med kjente ansikter på gaten, synes for Kasper å styrke båndet han har fått til sitt nærområde:

⁷⁶³ 12GT: 8.

⁷⁶⁴ Ibid.: 10-11.

⁷⁶⁵ 3GT: 3-4.

⁷⁶⁶ Jf. avsnitt 7.6 «Det dårlige omdømmet» og avsnitt 7.4 «Adskilt – å leve på siden av hverandre».

⁷⁶⁷ 3GT: 10.

⁷⁶⁸ Se kapittel 5, avsnitt 5.1 «Et sted med stemning», der denne type forhold blir å betrakte ut fra et begrep om en lokalisert sensibilitet.

[...] det blir på en måte flere og flere kjente [...] nå opplever jeg det plutselig som et sted, hvor jeg kjenner kjempe mange folk. Av og til har jeg brukt en halv time for å komme meg fra skolen, der jeg leverer barnet mitt til å gå forbi T-bane munningen. For å få mitt andre barn opp i barnehagen, fordi jeg møter den ene etter den andre som stopper om å prate. [ler] Det er jo veldig gøy synes jeg. Plutselig så kjenner jeg masse folk her.⁷⁶⁹

For Kasper ser Tøyen ut til å ha blitt et sted som han forbinder med fortrolighet og fellesskapsfølelse. At han i større grad enn tidligere gjenkjenner andre og selv blir gjenkjent kan antakelig også ses i lys av hans egen aktive deltakelse i nærmiljøet. Opplevelsen av en utvidet bekjentskapskrets kan i en slik sammenheng også betraktes som en sosial anrikelse av stedet.

Med tanke på sosiale relasjoner og mellommenneskelig kontakt kommer Randi inn på betydningen av beboerforeningene i området. Også hun mener at disse har spilt en viktig rolle for at hun i dag ser andre sosiale omgangsformer utspille seg i nærmiljøet. Fra å ha følt seg utrygg⁷⁷⁰ i et område med mange fremmede, synes hun nå å treffe stadig flere kjente. Dette er en form for fortrolighet som hun opplever som trygghetsskapende. Med henvisning til foreningenes ulike aktiviteter forteller hun:

Det samler folk og det skaper trygghet at det samler folk. Så de blir mer kjent, først med et nikk og så stopper de opp og sier hei og hvordan går det og da blir det også lettere å si det, fordi du har sett denne personen før. Du vet den bor i nærheten. Og da blir man jo tryggere.⁷⁷¹

I dette avsnittet setter informantene beboerengasjementet på Tøyen i forbindelse med det som oppfattes som en positiv holdningsendring i området. Knyttet til en viss stolthet over stedet, og en bedret selvfølelse blant beboerne her, synes dette å falle samme med det som beskrives som et sosialt stemningsskifte her. Slik tegnes det et bilde av omgivelser som oppleves som tryggere og mer fortrolige, der tilknytningen til området ser ut til å bli styrket gjennom det som fremstilles som en økt grad av mellommenneskelig kontakt. Omfavnelsen av de endringer som her er blitt beskrevet, går hovedsakelig igjen hos informanter som selv kan sies å ta aktiv del i det som foregår i området, det være seg som initiativtaker eller medlem av en forening, nabogruppe eller områdeprosjekter. At denne type engasjement imidlertid også kan oppleves på andre måter, blir tema i det følgende avsnittet.

⁷⁶⁹ 3GT: 14-15.

⁷⁷⁰ Se også avsnitt 7.5 «Narkotika, mørke gater og psykiatri – skremmende omgivelser».

⁷⁷¹ 8GT: 15.

8.4.4 «Det har sine fordeler og ulemper» – engasjementets bivirkninger

Begeistring og engasjement til tross, i intervjumaterialet gis det imidlertid også uttrykk for et visst forbehold overfor bølgen av beboerinitiativ på Tøyen. Noen synes å innta det som fremstår som en distansert holdning, andre beskriver gruppenes tiltak og aktiviteter som sosialt ensporete. Andre igjen er bekymret for at engasjementet vil kunne medvirke til en uønsket økonomisk utvikling, som på det sosiale plan vil kunne ha en uheldig ekskluderende bieffekt.

For sin egen del gir butikkeieren Helge inntrykk av å ha en viss distanse til det som foregår i området når jeg spør ham:

– Jeg så at du hadde en liten ramme med en «Løft Tøyen»-plakat stående her et sted.

Ja det fikk jeg av dem [en person fra beboerinitiativet]. [...]

– Har du deltatt på noen av deres aktiviteter?

Nei, det orker jeg ikke å være med på. [...]

– Hvorfor det?

[...] Altså jeg bor ikke her. Hadde jeg bodd her nede, da kunne jeg kanskje godt tenkt meg å være med på. Men det er ikke sikkert det heller.

– Men i forhold til den butikken, den hører jo også til deg. Kunne du delta med tanke på butikken?

Jeg ser ikke helt mening. Og så får jeg ikke noen særlig forespørsel av dem om noe spesielt.⁷⁷²

Selv om han til daglig jobber her, og med det kan sies å inngå i stedets «dynamikk», gir Helge uttrykk for at han har en annen tilknytning til området enn de som bor her og at han av den grunn ikke deler de samme forutsetningene for å involvere seg. Ved å fremheve at han selv bor i en annen del av byen, kan han sies å trekke opp et skille mellom jobb og privatliv som får det å skulle engasjere seg på et personlig plan til å fremstå som lite hensiktsmessig.

Også Yana forteller at hun i liten grad har latt seg innlemme i beboerinitiativenes aktiviteter, selv om hun til forskjell fra Helge bor på Tøyen. I utgangspunktet synes hun å være sympatisk innstilt til lokalbefolkningens engasjement og det som ligger bak, men når alt kommer til alt gir hun likevel inntrykk av å føle seg utenfor:

Aktiviteten er mest for familiene, så jeg har ikke vært med på det. Jeg synes at det er veldig fint at de gjør det, de har for eksempel ute-kino, de har disse gatefestene og sånt. Det synes jeg er kjempe fint, det er bra. Jeg kom et par ganger til gatefest og det var fint. Men jeg har ingen barn, så jeg kan ikke delta på samme måte. Jeg kan prate med folk, men det kommer til et

⁷⁷² 7GT: 10.

punkt hvor vi ikke kan prate mer, fordi enten så prater de om barna sine, og jeg har ingen tilknytning til det og kan ikke svare eller si noe, eller de må gå til barna og da stopper samtalen og jeg tusler. Så for meg er det en grense der.⁷⁷³

Som det fremgår i avsnitt 8.4.2 om skole, barn og fremtid, kan det å ha barn betraktes som en døråpner for at man som foreldre begynner å engasjere seg og inngå i sosiale relasjoner i et område. Som barnløs kan Yana sies å være i en livssituasjon som gjør at hun ikke er i besittelse av det som i denne sammenheng fremstår som et vesentlig sosialt bindeledd. Slik synes premisset for å ta del i fellesskapet og de sosiale arrangementene i området, for hennes del, å være noe begrenset.

Som utsagnene til Helge og Yana kan antyde, så synes de nye initiativene – beboerfokuserte og familieorienterte som de er – ikke å innlemme alle i det som skjer i området. Ved å legge føringer på hvem de retter seg mot, kan de fremstå som begrensede og ute av stand til å involvere et bredere lag av befolkningen. James kommer inn på det han opplever som en annen form for begrensning. Med tilholdssted på Grønland gir han uttrykk for å føle seg lite inkludert i det som foregår på Tøyen. Litt provosert beskriver han bydelens engasjement som sneversynt og ekskluderende:

Det er eksepsjonelt på Tøyen, at de kommer med restriksjoner om hvor og hvem det skal være, «Det er vi som skal være sånn og vi som skal drive det på denne måten.» Da er det ikke noe inkluderingstankesett med. De skal beskytte området. Det er sånn, «Vi skal være trygg. Ikke de andre rundt oss.» Så det er en livsfarlig mekanisme.⁷⁷⁴

James beskriver det som foregår på Tøyen, som et lukket fellesskap. Han synes å være lite begeistret for det han oppfatter som initiativenes geografiske avsondring og sosialt selektive karakter, som kan tenkes å opprettholde og konsolidere allerede eksisterende skiller blant befolkningene i disse områdene.⁷⁷⁵ Den «mekanisme» som antydes avslutningsvis i James' utsagn, kan ses i lys av det sosiologen Sennett bemerker som en mer betenkelig side ved det «vi» som utgjør et fellesskap: ««[w]e» is often a false locution when used as a point of reference against the outside world.»⁷⁷⁶ Han hevder at pronomenet gjennom vår språkbruk, i visse tilfeller står i fare for å skjule en statisk og

⁷⁷³ 4GT: 12-13.

⁷⁷⁴ 5GT: 4.

⁷⁷⁵ Jf. avsnitt 7.4 og opplevelsen av å leve på siden av hverandre.

⁷⁷⁶ Sennett (1998: 138).

abstrakt forestilling om fellesskap som, ved å lukke seg om seg selv i det som inkluderes, samtidig utgrenser «de(n) andre».⁷⁷⁷

Mens Helge, Yana og James fremhever det de opplever som sosiale og geografiske begrensninger ved beboerinitiativene, er Daahir først og fremst foruroliget over det han oppfatter som mulige uheldige bivirkninger av disse på et økonomisk plan. Til forskjell fra de andre reflekterer Daahir, som selv er medlem av en beboergruppe, over det han ser på som betenkelige aspekter ved en utvikling som han i kraft av sitt eget engasjement, selv kan sies å være med på å drive frem. Tydelig bevisst på at områdets forbedrede omdømme også kan legge til rette for en økonomisk oppvurdering her, forteller han:

Jeg ser at vi, med innvandrerbakgrunn, når det kommer såne bevegelser, så kommer det også ulemper. Det har sine fordeler og ulemper. For eksempel når jeg går med de andre fra gruppen, de tenker jo på at leilighetene deres har gått opp så mye i verdi. [ler] Derimot så finnes det folk som sliter med livsoppholdet sitt, som jeg håper, på sikt ikke blir skviset ut.⁷⁷⁸

Som somalier ser Daahir at mange med hans egen bakgrunn befinner seg i en utsatt situasjon med tanke på den økonomiske utviklingen i området. Som den største innvandrerguppen i denne delen av byen,⁷⁷⁹ tilhører somalierne den delen av befolkningen som i størst grad bor i leide boliger.⁷⁸⁰ Som sådan kan de sies å være blant de som er spesielt sårbare for økt prispress i boligmarkedet. Med sin bekymring over at disse på sikt vil bli «skviset ut», synes Daahir å være klar over at det som på den ene siden, med tanke på lokalt initiativ og engasjement, kan betraktes som en positiv utvikling i nærmiljøet, på den andre siden kan ha en potensiell bakside. Med mistanke om hvem den vil gå på bekostning av, så fremstår prisveksten på boligareal i området for ham ikke i et udelt positivt lys.

På linje med Daahir kommer også Kasper inn på forbindelsen mellom et lokalt engasjement og en skjev utvikling i boligmarkedet. For ham settes dette i direkte tilknytning til det han oppfatter som en tiltakende gentrifisering av området:

⁷⁷⁷ Ibid.

⁷⁷⁸ 12GT: 8-9.

⁷⁷⁹ Jf. avsnitt 2.2 «Historisk blikk på Grønland og Tøyen».

⁷⁸⁰ Dette kan, ifølge Brattbakk m.fl. (2015: 31ff.), blant annet forklares med at somaliere tilhører en av de nyeste innvandrerguppene i Norge, at få av dem er i full sysselsetting, samt at mange av dem av religiøse beveggrunner ikke tar opp lån med rentebetingelser.

Vi legger jo merke til at denne gentrifisering kommer inn. Altså i media så blir jo Tøyen snakket om som et område hvor prisene kommer til å stige veldig. Det kommer nå, hvor det på en måte er smart for folk som spekulerer på boligpriser å kjøpe seg inn. [...] Altså vi synes jo at det er synd hvis leieprisene blir skviset opp, sånn at det er noen som må flytte. Det har aldri vært vårt mål! Vi har aldri tenkt på at Tøyen skal bli hipt og kult, liksom. Det skal være et trygt sted hvor folk som bor her har en stolthet over å være herfra.⁷⁸¹

Slik gir Kasper inntrykk av å se tendenser til en økonomisk oppvurdering av området, og at han opplever en slik utvikling som en utilsiktet og uønsket bi-effekt av at området gjennom beboernes engasjement, har fått et bedre omdømme. Ved å antyde en sammenheng mellom beboerengasjement, økt oppmerksomhet og positiv omtale i media samt en tiltakende spekulasjon i eiendom – kan han langt på vei sies å peke på et forløp som inngår i perspektivet for en såkalt «incumbent upgrading», slik dette er blitt tematisert tidligere.⁷⁸² Gjennom å understreke at en slik utvikling aldri har vært et formål, kan det tenkes at Kasper, som en sentral aktør for flere av initiativene i området, kanskje kjenner på en avmakt stilt overfor forhold som styres av krefter utenfor hans kontroll.

I avsnittene ovenfor beskrives fremveksten av lokalt engasjement som en ny og markant utvikling i områdene. Spesielt på Tøyen pekes det på nyetableringer av nabogrupper og en økt aktivitet blant beboerforeninger i kjølvannet av den politisk fremforhandlede Tøyenavtalen. Gjennom ulike former for beboerinitiativ gis vi inntrykk av at det legges til rette for en større grad av aktiv deltakelse for beboere som ønsker innflytelse i saker og problemstillinger som angår deres eget nærmiljø. I denne sammenheng fremstår tiltak og aktiviteter rundt barn og unges skolegang og oppvekstmiljø, som sentrale i oppkomsten av det som av flere beskrives som en ny sosial dynamikk i deres nærområder. Dette har ifølge informantene på Tøyen gitt seg utslag i det som oppleves som et sosialt stemningsskifte på stedet, med en større grad av samhold og fortrolighet blant befolkningen her. Ved slik å ha medvirket til det som oppfattes som en overordnet positiv utvikling, kan det lokale engasjementet også sies å bidra til en sterkere stedstilknytning blant de involverte.

⁷⁸¹ 3GT: 5.

⁷⁸² Jf. Clay (1979: 6ff.), Grabkowska (2012: 46).

Men til tross for det som i denne forbindelse omtales som en holdningsendring med tanke på hvordan Tøyen oppfattes av folk både på, og utenfor, stedet – fremkommer imidlertid også visse forbehold. Med klare føringer for hvem de retter seg mot, blir mange av beboerinitiativene også oppfattet som sosialt og geografisk begrensede. Inntrykket av at sosiale relasjoner og fellesskap på stedet som sådan synes å være forbeholdt visse deler av befolkningen her, gis i denne sammenheng spesielt av dem som ikke kan sies å dele initiativenes premisser for engasjement.

Samtidig gis det også uttrykk for en uro med tanke på forbindelsen mellom lokalt engasjement og stedets symbolske og økonomiske oppvurdering. Dette gir seg utslag i en bekymring for at et visst sjikt av lokalbefolkningen står i fare for å bli fortrenget. At problemstillingen blir å finne blant de som selv har latt seg engasjere i området, antyder at man er seg bevisst et dilemma som følger med de i og for seg gode intensjoner som ligger til grunn for deres engasjement.

Gjennom beskrivelser som gis av bevegelser i områdenes omdømmeproblematikk og bekymringer som fremkommer i forbindelse med en uttalt fortrenningsproblematikk, synes informantene mer eller mindre å artikulere en forventning om et kommende skifte i beboersammensetningen her. Slik synes flere allerede å ha lagt merke til visse endringer som går i en slik retning. I det følgende undersøker jeg hvordan informantene beskriver disse, og jeg ser nærmere på hvilke konsekvenser dette har for deres opplevelse av, og forhold til, områdene.

8.5 Befolkningsendringer

Som det fremgår av stedsanalyser fra Grønland og Tøyen, er dette to områder som, sammenliknet med byen forøvrig, bærer preg av mange flyttebevegelser i løpet av senere tid.⁷⁸³ Også fra et beboerperspektiv knyttes stedenes utvikling til demografiske endringer, slik dette er blitt antydnet i det foregående. Men selv om flere informanter i denne forbindelse viser til et økt nærvær av et mer velstående og ressurssterkt beboerskap, så tegnes det ikke noe entydig bilde av en slik tendens. Snarere synes denne demografiske utviklingen å være av en mer sammensatt karakter. Slik beskrives

⁷⁸³ Jf. Brattbakk m.fl. (2018: 18f.) og (2015: 33f.) Med tanke på at intervjuene ble gjennomført i 2014 kan disse studiene gi et overblikk over inn- og utflyttinger i begge områdene for perioden 2011-2014.

en tilflytting av spesielt unge etniske nordmenn, blant annet fra det som oppfattes som byens mer velstående vestlige del, samtidig som det også pekes på en tiltakende fortrenkning av allerede etablerte beboergrupper som over tid har satt sitt preg på områdene. Hermed kan informantene sies å komme inn på demografiske bevegelser som også i forskningssammenheng betraktes som gentrifiseringskarakteristiske.⁷⁸⁴

8.5.1 Rimelig, trygt og interessant – unge nordmenn flytter inn

James forteller at stadig flere nordmenn, spesielt fra byens vestlige del, finner veien til Grønland. Selv om han peker på en utvikling som kan sies å ha pågått en stund, blir det tydelig at den for ham fremstår som relativt ny.⁷⁸⁵ Med tanke på å jevne ut det han beskriver som et veletablert skille mellom Oslos øst- og vestkant,⁷⁸⁶ er en slik tendens etter hans mening positiv:

Og en ting som vi begynner å få til mye bedre her, er at vi tidligere hadde mye mer avstand mellom øst og vest. Jeg tror at denne avstanden kommer sakte men sikkert til å bli mindre og mindre. Fordi mange begynner å vandre mye mer, fordi det begynner å bli tryggere og folk begynner å gå lengre opp, fordi det er en del fine restauranter der, som man kan gå inn og bruke også om natta. Mange av dem kommer ikke fra Grønland, mange av dem er nordmenn som bor på den andre delen av byen som kommer hit, fordi de vet at det er noe her som de vil oppleve. Så de kommer til å få et annet syn på dette stedet etter hvert. Så jeg synes at Grønland er i en ganske god utvikling nå.⁷⁸⁷

James beskriver en sammensatt utvikling preget av ulike aspekter som synes å stå i tett tilknytning til hverandre. Slik kan spesielt betydningen av nye spisesteder samt utvidelsen av områdets generelle utelivstilbud, fremheves som en drivende faktor for de endringer som ses på et sosialt plan.⁷⁸⁸ Bydelens popularitet og nye omdømme synes med andre ord å inngå i forlengelse av det som fremstilles som en oppgradering av forretningsstrukturen her.⁷⁸⁹

⁷⁸⁴ Se for eksempel Clark (2005), Holm (2010a), Lees, Slater og Wyly (2008), Ley (1996) eller Glass (1964).

⁷⁸⁵ Jf. Ruud (2005) og Huse (2010: 108f.). Se også avsnitt 2.2 «Historisk blick på Grønland og Tøyen».

⁷⁸⁶ Se avsnitt 7.1 om det sosiokulturelle skille som preger Oslos øst- og vestdel.

⁷⁸⁷ 5GT: 11.

⁷⁸⁸ Jf. avsnitt 8.1.1 «Kafeer, fersk fisk og trendy spisesteder» og beskrivelsen av «kommersiell-gentrifisering».

⁷⁸⁹ Om det dårlige omdømme, se avsnitt 7.6.

Som James opplever også Fadhila at Grønland i stadig større grad frekventeres av nordmenn. Dette har hun spesielt merket seg på beboersiden i form av en økt tilflytting til området. Hun forteller at denne utviklingen kom uventet på henne:

Lenge så bodde det ingen nordmenn i blokka vår, og vi bor midt på Grønland. Selvfølgelig var det noen her, men de var ofte gift med noen som ikke var norsk. Så det var veldig spesielt når jeg [...] merket at det bodde noen nordmenn i blokka. [...] Plutselig møter jeg en nordmann i heisen med meg og jeg måtte bare spørre, «Unnskyld har du bodd her lenge?» [ler] Fordi jeg har aldri sett noen og det var litt sånn wow. «Ja, nei noen måneder og du da?» og jeg, «Jo da, jeg har bodd her i 18 år jeg.» [...] Så det er flere nordmenn nå.⁷⁹⁰

For Fadhila er det spesielt to forhold som kan være med på å forklare den fremvoksende interessen for hennes nærområde. På den ene siden viser hun til relevansen av det hun mener er en trend med å bo i sentrale bydeler, samtidig som hun på den andre siden peker på det som for henne fremstår som en positiv holdningsendring spesielt blant unge nordmenn overfor innvandrere og innvanderstrøk:

Jeg tror rett og slett det er blitt populært å bo på Grønland, populært å bo i sentrum igjen. Pluss at folk er ikke så redd for utlendinger lenger. Jeg tror før var det litt sånn at folk var litt mer reserverte mot å bo midt i et sentrum med utlendingene. Men nå så er folk ikke så redde for det. Det er gjerne unge folk som flytter inn.⁷⁹¹

Sosiolog Sundsbø har undersøkt hvilke assosiasjoner den unge norske majoritetsbefolkningen (25-35 år) knytter til enkelte innvandrertette bydeler i Oslo. I denne sammenheng har hun sett nærmere på betydningen av disse for denne gruppens bostedsvalg. Sundsbø støtter delvis opp om Fadhilas utsagn. På den ene siden peker hun på Grønland og Tøyens sentrums karakter og internasjonale preg som en bestemmende faktor for denne gruppens orientering mot disse stedene. Samtidig understreker hun at det i takt med en tiltakende tilstedeværelse av nordmenn, finner sted en synkron nedgang i innvandrerbefolkningen i disse områdene.⁷⁹² Sundsbøs funn går med andre ord ikke i retning av en holdningsendring blant nordmenn, men viser heller til betydningen av en endret befolkningssammensetning. Ifølge sosiologen spiller forhold som har å gjøre med sosial tilhørighet, kulturell nærhet og – i en slik

⁷⁹⁰ 10GT: 6-7.

⁷⁹¹ Ibid.: 6-7. Igjen beskrives med det et inntrykk som også går igjen i Huses (2010) studie fra Tøyengata.

⁷⁹² Belyses senere i avsnitt 8.5.2 «Narkomane som forsvant og «innvandrere» som fortrennes».

sammenheng – en viss trygghetsfølelse eller grad av fortrolighet, en avgjørende rolle i unge nordmenns valg om å bosette seg i slike områder.⁷⁹³

Fadhilas positive opplevelse av nordmenns holdningsendring kan som sådan bli interessant å se på, siden den, sett i lys av Sundsbøs funn, i denne sammenheng indikerer en annen forståelse av unge nordmenns bostedsvalg.

På linje med Fadhila ser også Erol en økt tilstedeværelse av unge nordmenn i sitt nærområde. Han forteller:

[...] siden to eller tre år, så er det mange ungdommer som søker til Grønland. Det kan godt hende at det er billigere her enn på vestkanten til å kjøpe sitt eget. Men samtidig kan det være at folk tenker at, «Ja men dette er veldig spennende, en interessant bydel, hvorfor ikke. Må jeg bo på Ullevål hageby?». Det handler om hvordan du ser på verden. Jeg hadde kjedet meg på Majorstua tror jeg, eller på Holmenkollen, eller et eller annet sånt sted. Jeg hadde ikke klart å bo der. Og det er som sagt, mange nordmenn.⁷⁹⁴

Ved å tenke seg at denne gruppen, i deres valg av bosted, foretrekker å søke seg mot den østlige delen av Oslo fremfor byens vestkantområder, antyder Erol at konvensjonelle forestillinger omkring sistnevnte som mer attraktive, er i ferd med å endre seg. I tillegg til å fremheve et mer overkommelig boligmarked, ser han for seg at disse kan ha et verdenssyn som gjør at de trekkes mot områder som er preget av en viss urban dynamikk.⁷⁹⁵ Også Yana kommer inn på dette:

[...] folk som flytter hit gjør det ikke bare fordi det er billigere, men også fordi de sier at det har vært kjedelig å bo på et annet området. Det ser mer interessant ut her. De er mer åpen, de vil oppleve ting som er litt annerledes. Jeg har snakket med dem, det er folk som har vært flere år i et annet land.

– *Så de har en slags erfaring?*

Ja.⁷⁹⁶

Hermed fremkommer en oppfatning om at det ikke er hvem som helst som flytter til Grønland og Tøyen, men mennesker som ved å fremstå som verdensvante, kan tenkes å ha gode forutsetninger for å finne seg til rette og trives i omgivelser preget av en viss heterogenitet.

Ved å fremheve at det også kan dreie seg om preferanser og verdenssyn, synes Erol og Yana å indikere at et visst økonomisk spillerom blant de nyankomne har tillatt

⁷⁹³ Sundsbø (2015) og (2014: 207ff.).

⁷⁹⁴ 9GT: 7.

⁷⁹⁵ Som ble omtalt i avsnitt 7.2 «Panta rhei – Grønland og Tøyens urbane dynamikk».

⁷⁹⁶ 4GT: 9.

dem å velge ett bosted fremfor et annet. Yana gir imidlertid uttrykk for at nordmenns interesse for denne delen av byen også kan ha blitt ansporet av den positive omtalen som Tøyen spesielt har blitt til del. I denne forbindelse tenkes utsiktene til en bred satsning i bydelen også å spille en sentral rolle i det demografiske skifte som hun mener er i ferd med å finne sted:

Jeg har vært på noen leilighetsvisninger og så husker jeg den visningen, da vi så på den leiligheten som vi har kjøpt, da var de fleste faktisk innvandrere. Men tidligere i år, så var jeg på en annen visning og da var det nesten bare nordmenn. Og jeg tror at det er kanskje fordi det snakkes mye om forandringene som skal komme til Tøyen.

– *Tøyenløftet gjør på en måte sitt?*

Ja, det tror jeg.⁷⁹⁷

Men samtidig som informantene gir inntrykk av å se på denne tendens som en del av det som oppfattes som en positiv utvikling i området, har man også lagt merke til at andre grupper er i ferd med å bli mindre synlige her.

8.5.2 Narkomane som forsvant og «innvandrere» som fortrenses

For informantene er de demografiske endringene på Grønland og Tøyen ikke bare knyttet til ankomsten av nye beboere. Selv om det omtales i mindre grad, formidles også inntrykk av at enkelte grupper ikke lenger er like synlige i områdene. Dette er imidlertid en utvikling som ikke synes å bli satt i direkte forbindelse med en økt tilflytting til områdene, men som tenkes å dreie seg om oppgraderinger av en økonomisk og fysisk-materiell karakter. Det at områdene i senere tid har vært preget av en sterk prisvekst på boligareal,⁷⁹⁸ samtidig som de har sett en nedgang i antall kommunale boliger,⁷⁹⁹ kan betraktes som en relevant kontekst for de beskrivelser som gis av en slik type demografisk endring.

⁷⁹⁷ Ibid.: 8-9.

⁷⁹⁸ Jf. Brattbakk m.fl. (2017: 39f.) og (2015: 70f.) og avsnitt 8.2.4 «Fordyrende ringvirkninger på boligmarkedet».

⁷⁹⁹ Reduksjonen skyldes ifølge Brattbakk m.fl. (2017: 43) og (2015: 73ff.), byens generelle spredningspolitikk for kommunale boliger, samtidig som den også inngår som en del av Tøyenavtalen i 2013.

Som en følge av at en kommunal boligblokk for sosialklienter på Tøyen ble vedtatt ombygd til studenthjem, forteller Helge om hvordan en gruppe narkomane plutselig forsvant fra området:

Det jeg merket sist nå, er at en del av de narkomane som var her før, at de har blitt borte. Og jeg vet ikke hvor. Altså i denne blokka her [peker på en bygning i nærheten av butikken] bodde det mange sånne sosialklienter og de har blitt flyttet ut. De skal lage studentboliger her nå. Så det er en del folk som jeg savner. Fordi veldig mange av de er veldig trivelige, de er det. [...] Det var en del sånne ansikter som jeg så mye før, som jeg ikke ser så mye nå. Så jeg tror at det har med flyttingen å gjøre, det tror jeg.⁸⁰⁰

Basert på sitt kjennskap til mennesker i en sårbar og utsatt situasjon, kan det som her fremstår som en styrt omlegging av stedets sosiale profil, for Helge, sies å etterlate et sosialt tomrom som han til en viss grad synes å oppleve som et tap. Slik gir han uttrykk for at tilstedeværelsen av narkomane som gjerne oppleves som utrygt,⁸⁰¹ også kan betraktes som et positivt innslag i gatebildet. Sett ut fra et verdimeslig perspektiv for medmenneskelighet og sosial inklusjon, kan man tenke seg at fraværet av en slik beboergruppe har medført at det som er blitt oppfattet som en meningsfull sosial kvalitet ved hans nærområde, har blitt borte.⁸⁰²

Andre informanter peker på fraflyttingen av innvandrerbefolkningen i områdene som markant, noe som ses i forbindelse med en generell prisstigning i boligmarkedet her. I en slik sammenheng forteller Yana om en somalisk nabofamilie som flyttet:

Siden vi kjøpte leiligheten har prisene her økt veldig mye. Mange av innvandrere har flyttet på grunn av det. For eksempel naboen min, hun og mannen hennes var fra Somalia, de hadde to barn og hun jobbet på barnehage. De måtte flytte fordi de kunne ikke lenger betale leiligheten. De leide og det ble for dyrt for dem.⁸⁰³

For Yana synes den økonomiske utviklingen som Grønland og Tøyen har gjennomgått i senere tid, å fremstå som utslagsgivende for et prispress som slår ulikt ut alt ettersom

⁸⁰⁰ 7GT: 4.

⁸⁰¹ Jf. avsnitt 7.5 «Narkotika, mørke gater og psykiatri – skremmende omgivelser».

⁸⁰² Jf. Tuan (2008 [1977]: 140).

⁸⁰³ 4GT: 3.

man eier sin egen bolig slik hun selv gjør, eller om man står i et leieforhold slik som hennes forhenværende somaliske naboer.⁸⁰⁴

Også Stefan kommer inn på innvandrerbefolkningens sårbare situasjon i disse områdene. Til forskjell fra Yana ser han imidlertid for seg et fremtidig scenario der mange med en slik bakgrunn vil bli tvunget til å flytte:

Så kommer jo det med fortregningen av befolkningen og da tenker jeg nå på innvandrerne som bor her og som på en så fin måte er synlig her, når en for eksempel kikker på Tøyengata og på disse andre gatene. Der bor jo alle disse familiene og det finnes en risiko for at de etter hvert blir støtt ut herfra.⁸⁰⁵

Som nevnt betrakter Stefan en slik utvikling som en direkte konsekvens av fordyrende prosesser på boligmarkedet, der utbyggingen i Bjørvika fremstår som et drivende element.⁸⁰⁶ I samsvar med Yana synes han å legge til grunn en antatt svakere økonomi hos denne gruppen. Samtidig synes han å betrakte innvandrerbefolkningen som en del av gatebildet i området som det ville være synd å miste.

Selv om både Yana og Stefan ser ut til å tale om «innvandrere» på en tilsynelatende tilforlåtelig måte,⁸⁰⁷ kan begge sies å forbinde denne termen med visse allment utbredte forestillinger som går utover en mer «nøytral» ordboksbestemmelse.⁸⁰⁸ Som vi har sett, synes denne for dem først og fremst å

⁸⁰⁴ At Yana i sitt utsagn forteller om fortregningen av en somalisk familie fra huset der hun bor, synes forøvrig å understreke nettopp denne gruppens økonomisk sårbare situasjon overfor endringer i boligmarkedet. Jf. avsnitt 8.4.4 «Det har sine fordeler og ulemper – engasjementets bivirkninger». At det å bli fortregnt fra eget bosted rammer leietakere i vesentlig større grad enn boligeiere, anskueliggjør en tydelig sosial og økonomisk forskjell mellom disse to gruppene. Dette tematiseres av byplanlegger Chester Hartman og advokat David Robinson. Forfatterne bak studien «Evictions: the hidden housing problem» understreker at: «[...], renters, who have far less security of tenure than homeowners, are disproportionately represented among involuntary movers. And since, compared with homeowners, renters tend to be disproportionately minority and to have lower incomes, the problem of involuntary moves disproportionately affects the more vulnerable households in our society.» (2003: 467), sitert i Slater (2012: 187).

⁸⁰⁵ «Du hast das mit der Verdrängung der Bevölkerung und da meine ich jetzt die Migranten die hier wohnen und die man hier sehr schön sieht, wenn man sich zum Beispiel Tøyengata und diese Straßen da anguckt. Da wohnen ja alle diese Familien und es besteht die Gefahr, dass die verdrängt werden nach und nach.» 11GT: 14.

⁸⁰⁶ Jf. avsnitt 8.2.4 «Fordyrende ringvirkninger på boligmarkedet».

⁸⁰⁷ Stefan bruker det tyske ordet «Migrant», som i likhet med den norske termen «innvandrer» innebærer en tvetydighet, siden det både kan vise til en nøytral ordbokforståelse og til en dagligdags forståelse, som kan innebære en forutinntatt betydning.

⁸⁰⁸ Se for eksempel Det Norske Akademis ordbok som definerer «innvandrer» som en person som er innvandret til et land, <https://www.naob.no/ordbok/innvandrer>, [sist sett 01.04.2019]. Man vil kunne innvende at språkbruket aldri er nøytral. Heller ikke en ordboksbestemmelse.

innebære en lavere sosial og økonomisk status. For Stefan fremstår innvandrere i tillegg med en synlig forskjell fra andre folk i områdene. Konnotasjoner som dette viser med andre ord til at det å tale om innvandrere i en slik sammenheng, synes å finne en kodet anvendelse basert på det vi kunne kalle for klasse og utseende. Med henvisning til den norske sosialantropologen Marianne Gullestad kan Yana og Stefans omtale av innvandrere i deres nærmiljø, tyde på det førstnevnte omtaler som en *prototypisk* forståelse av denne term. Ifølge Gullestad vil en slik bruk være fastlåst til enkelte begrensede betydninger (av implisitt karakter) som ikke tar høyde for den individuelle variasjon som ligger i termen.⁸⁰⁹ Dette innebærer en hegemonisk tenkemåte som lar «innvandrere» stå i en binær motsetning til «nordmenn», og samtidig konstituerer «norskhet» (og «hvithet») som et normativt sentrum rundt hvilket «de andre» organiseres.⁸¹⁰

Her kan det være interessant å peke på en mulig tvetydighet som fremkommer i forbindelse med Yana og Stefans utsagn. Med bakgrunn fra henholdsvis Mexico og Tyskland kan begge selv betraktes som innvandrere (i henhold til ordboksbestemmelsen). Men ved det som i henhold til deres utsagn fremstår som en «prototypisk bruk» av termen, gir de imidlertid inntrykk av å bekrefte et kategorisk skille mellom «nordmenn» og «innvandrere», der de selv synes å stå nærmere den norske majoriteten enn innvandrerbefolkningen der de bor. Denne tvetydigheten åpner med andre ord også opp for å se litt av den kompleksitet som er knyttet til de ulike innvandrergruppene på Grønland og Tøyen.

Sammenfattende beskriver informantene en demografisk utvikling i områdene som synes å gå i to ulike retninger. På den ene siden fremstilles ankomsten av unge voksne beboere, heriblant etniske nordmenn, som en ny og overveiende positiv tendens. Et bedre omdømme, lavere boligpriser så vel som denne gruppens tilsynelatende åpenhet og interesse for stedenes heterogene sammensatthet, er alle aspekter som tenkes å kunne ligge til grunn for denne bevegelsen. At stadig flere nordmenn synes å være i ferd med å få øynene opp for områdene, blir av noen oppfattet som en spesielt ønskelig utvikling. Slik blir det tale om et flyttemønster,

⁸⁰⁹ Gullestad (2010 [2002]: 89f.).

⁸¹⁰ Ibid.: 91.

som på en gunstig måte oppfattes å bryte med det som beskrives som et etablert geografisk og sosialt skille i byen forøvrig. På den andre siden beskrives imidlertid også bestemte beboergruppers fortrenghing fra områdene. Uten at dette settes i direkte sammenheng med førstnevnte tendens, blir bortfallet av beboergrupper som beskrives som sårbare overfor leieprisøkninger og oppvurderende omstruktureringer i områdenes boligareal, av noen betraktet som et tap av det som fremstår som særegne sosiale kvaliteter ved stedene. Snarere enn å bli oppfattet som et mulig resultat av utviklingstrekk som er blitt beskrevet i det foregående,⁸¹¹ fremstilles fortrenghingen av disse gruppene som en allerede inntruffet og reell konsekvens av en pågående utvikling – selv om flere informanter gir inntrykk av å oppleve dette fra et distansert perspektiv.

8.6 Konklusjon

I dette kapitlet har jeg undersøkt hvordan informantene på Grønland og Tøyen beskriver konkrete endringer som anskueliggjør ulike sider ved en tiltakende gentrifisering av områdene. I denne sammenheng har jeg sett nærmere på hvordan disse kan sies å påvirke deres opplevelse av, og tilknytning til, stedene. Ut fra det som fremkommer i intervjuene, tegnes et bilde av en utvikling preget av fem samtidig pågående, til dels overlappende, og tilsynelatende uavhengige forløp. Som i Berlin kan sistnevnte, sett i forhold til en overordnet gentrifiseringsprosess, sies å ha en bred rekkevidde med tanke på deres nedslag i det sosiale og kulturelle felt, men også på det fysiske og økonomiske plan. Som sådan dreier det seg om en prosess som også her fremstår som sammensatt og mangefasettert.

Oppsummerende beskriver informantene en gradvis transformasjon av områdenes forretningslandskap, som peker i retning av en såkalt «kommersiell-gentrifisering» betraktet som et første forløp. Selv om endringer av dette slag i liten grad blir fremstilt i sammenheng med andre forløp, indikerer de for enkelte en mer omfattende endringsprosess ved å bli oppfattet som tegn på en demografisk forskyvning i områdene. Samtidig med fremveksten av det som fremstår som nye

⁸¹¹ Jf. avsnitt 8.2.4 «Fordyrende ringvirkninger på boligmarkedet» og 8.4.4 «Det har sine fordeler og ulemper – engasjementets bivirkninger».

kommersielle tilbud, pekes det på utbyggingen av det tilgrensende havneområdet Bjørvika. Ved å gjøre seg gjeldende som et andre forløp blir en slik form for «nybygg-gentrifisering» imidlertid også beskrevet som et drivende element for andre endringer i områdene. Disse gir seg utslag i sosiale og økonomiske endringer på Grønland og Tøyen som – med tanke på det som er blitt omtalt som en instrumentalisering av byens kunst- og kulturfelt – inngår i det jeg vil fremheve som et tredje forløp. I forbindelse med oppføringen av såkalte signalbygg og det som slik fremstår som en konsentrasjon av sentrale kulturinstitusjoner i Bjørvika, kan Tøyenavtalen og det politiske vedtaket om å omplassere Munchmuseet, sies å foranledige det som beskrives som en intensivering av lokalt beboerengasjement i områdene. Ved deres forandringsskapende fokus fremstår initiativene som uttrykk for en såkalt «incumbent upgrading», forstått som et fjerde forløp. Det som i forlengelse av et slikt engasjement oppfattes som en forandring i områdenes omdømmeproblematikk og videre økonomiske utvikling, presenteres omsider som relevant for det som fremstår som et femte forløp, nemlig endringer innen områdenes befolknings sammensetning.

Samlet sett blir det tale om forløp som på en overordnet måte griper inn i måten informantene opplever og forholder seg til områdene. Ved å trekke frem ulike aspekter ved en utvikling som oppleves som både positiv og negativ, gis det uttrykk for et relativt sammensatt og til tider tvetydig syn på de forandringer som finner sted på Grønland og Tøyen.

Slik blir, på den ene siden, etableringen av nye virksomheter, fremveksten av lokalt engasjement, så vel som ankomsten av flere unge etniske nordmenn oppfattet som positive utviklingstrekk som bidrar til å gi områdene et løft. Dette er endringer som settes i forbindelse med det som oppleves som tryggere og mer fortrolige omgivelser, en større grad av lokalt samhold samt en sterkere tilknytning til områdene. I denne forbindelse beskrives samtidig et nytt syn på områdene. I tillegg til det som på et lokalt plan gir seg uttrykk i en mer positiv form for stedstilhørighet, fremkommer en forhåpning om at det som for områdenes del, også omtales som et forbedret omdømme, skal kunne bidra til å jevne ut det som fremstår som et etablert økonomisk og sosialt skille mellom byens vest- og østkant.

På den andre siden ser vi informantene komme inn på forhold som stiller mange av de samme forløpene i et mer betenkelig lys. I tilknytning til Bjørvika-utbyggingen, det lokale engasjement på Tøyen og bydelenes kommersielle oppgraderinger pekes det her på trekk som oppfattes som ekskluderende ved å legge til rette for, og til en viss grad skape, økonomiske, fysiske og sosiale skiller i områdene. I en slik sammenheng blir fortregningen av utsatte beboergrupper beskrevet som et problematisk aspekt ved stedenes utvikling.⁸¹² En slik problemstilling blir imidlertid å se i forhold til det som for flere informanter fortøner seg som tap av tiltalende områdekvaliteter. Samtidig som man beklager en ufrivillig fraflytting av beboergrupper som over tid har bidratt til å gi disse stedene et særpreg, gis det i denne forbindelse også uttrykk for en bekymring over å miste fortrolige aspekter ved virksomhetene og det lokale næringsliv i områdene, heriblant Munchmuseet.

Slik synes prosessen å bli gjenstand for det som samlet sett fremstår som en blandet opplevelse. Informantenes positive innstilling, og åpenhet, overfor det som beskrives som positive utviklingstrekk i deres respektive nærområder, veies samtidig opp av betenkeligheter som gjør at førstnevnte ikke kommer til uttrykk uten forbehold, men snarere synes å inngå i det som fremstår som en overordnet skeptisk holdning overfor det som finner sted i områdene. Selv om informantene ikke gir inntrykk av å være direkte berørt av de problemstillinger som beskrives, viser en slik holdning imidlertid til en bevissthet omkring det som fremstilles som et tiltakende fortrenningspress i områdene. På en viss avstand, og med en viss skepsis, antydes samtidig en uvisshet knyttet til hvordan Grønland og Tøyen kommer til å se ut i tiden fremover.

⁸¹² Informantene fremhever med det en konsekvens som for mange forskere fremstår som et hovedproblem ved gentrifisering. Jf. for eksempel Helbrecht (2018 [2016]), Slater (2012), Holm (2010a), Lees, Slater og Wyly (2008) eller Marcuse (1985). Se også kapittel 3, avsnitt 3.1.3 «Gentrifiseringens konsekvenser» og avsnitt 6.5 «Konklusjon» for en mer utdypende fremstilling av det som kan beskrives som fortrenningens ulike former.

9. Avslutning

Gentrifiseringen er en prosess som vi i dag kan observere i mange byer over hele verden. Endringer som følger med en slik utvikling kan være markante og påfallende, samtidig som de også finner sted på en mer subtil og mindre synlig måte. Felles for disse er at de i mange tilfeller på en betydningsfull måte griper inn i livet til vår tids byboere og deres hverdag.

I denne avhandlingen har jeg undersøkt betydningsdannelser som følger med endringer på urbane steder preget av gentrifisering. Jeg har sett på hvordan disse kommer til uttrykk blant lokalbefolkningen i to byområder i Berlin og Oslo. Med utgangspunkt i et erfaringsnært og hverdagslig perspektiv har jeg tatt for meg ulike informanternes individuelle blikk på deres nærområder i bydelene Kreuzberg SO36 og Grønland og Tøyen. I denne sammenhengen har jeg forsøkt å unngå ensidige tilnæringsmåter som opererer ut fra etablerte motsetninger, slik disse er blitt beskrevet innledningsvis.⁸¹³ Med henblikk på å fange inn et mer mangesidig bilde av hvordan konsekvenser av gentrifisering oppleves har jeg slik ønsket å åpne opp for en mer nyansert tilnærming til det empiriske felt. På bakgrunn av henholdsvis tretten informanternes betraktninger på hvert sted har jeg analysert hvordan informantene oppfatter sine respektive nærområders egenart, med spesielt fokus på deres forhold og tilknytning til disse. Med dette som grunnlag har jeg fokusert på hvordan forandringer som følger gentrifiseringen i områdene beskrives av informantene, og studert hvordan disse virker inn på deres opplevelse av, og tilknytning til, deres omgivelser.

Avslutningsvis vil jeg nå trekke linjene sammen. Samtidig som jeg i denne forbindelse oppsummerer og fremhever mine funn i de enkelte bydelene, peker jeg i denne forbindelse også på det som fremstår som sentrale likheter og forskjeller mellom Kreuzberg SO36 og Grønland og Tøyen. Hermed vil jeg få frem variasjonen som ligger til grunn for hvordan gentrifisering oppleves, og vise til relevante problemstillinger som peker utover det enkelte sted.

⁸¹³ Som utdypet i avsnitt 1.1, dreier dette seg om en oppstilling av motsetningspar mellom gentrifiseringens negative og positive konsekvenser og prosessens såkalte «gentrifier»/ vinnere og «gentrified»/tapere.

9.1 Forbindelser og Ambivalens – to ulike stedsinntrykk

I avhandlingen har beskrivelser av henholdsvis Kreuzberg SO36 og Grønland og Tøyen gjennomgående blitt gitt hver for seg. På et overordnet plan fremkommer to ulike inntrykk av hvordan informantene i Berlin og Oslo opplever sine respektive nærområders egenart med tanke på deres forhold og tilknytning til dem. Mens Kreuzberg SO36 i overveiende grad blir beskrevet i positive ordelag, synes Grønland og Tøyen å bli gjenstand for et mer tvetydig blikk.⁸¹⁴

Likevel vises det til aspekter ved hvert sted som til en viss grad fremstår som sammenfallende. Dette knytter seg først og fremst til beskrivelser av kvaliteter ved stedene som oppleves som attraktive. Ved å fremheves som noe for seg selv betraktes begge områder samtidig som motstykker til andre bydeler.⁸¹⁵ I kontrast til det omkringliggende omtales spesielt stedenes heterogene *sammensatthet* som en verdi som tilfører dem en karakter av noe særegent. Deres internasjonale preg med bakgrunn i lokalbefolkningens sosiale og kulturelle forskjellighet synes med andre ord å bidra vesentlig til at områdene oppleves som urbane og tiltrekkende. Slik fremstår det å kunne komme i berøring med ulike levesett og verdenssyn, fortrolige så vel som fremmede, som en viktig faktor for informantenes generelle trivsel, selv om dette kommer til uttrykk på ulikt vis og i ulik grad.⁸¹⁶

I tett tilknytning til de respektive stedenes sammensatthet blir også deres mer *sansbare sider* fremstilt i et positivt lys. Særlig den sosiale stemningen som tilskrives Kreuzberg SO36, blir av mange oppfattet som en sansemessig kvalitet som gir stedet et særpreg.⁸¹⁷ Liknende forhold formidles også blant informantene på Grønland og Tøyen, hvor spesielt erindringer og minner knyttet til lukt og smak, fremkaller en følelse av noe kjent og kjær hos enkelte.⁸¹⁸ Samlet sett synes det slik å dreie seg om

⁸¹⁴ Jf. kapittel 5 «Forbindelser» og 6 «Ambivalens».

⁸¹⁵ Jf. avsnitt 5.1 «Et sted med stemning», 7.1 «Grenser» og 7.2 «Panta rhei» – Grønland og Tøyens urbane dynamikk».

⁸¹⁶ Den sosiale og kulturelle sammensatthet tydeliggjøres i Kreuzberg SO36 gjennomgående som en attraktiv side ved stedet, jf. kapittel 5. På Grønland og Tøyen tematiseres dens positive effekter overveiende i avsnitt 7.2 «Panta rhei» – Grønland og Tøyens urbane dynamikk» på tydelig vis, samtidig som disse til dels også understrekes i avsnitt 7.3 «Spennende dufter, deilige smaker og tiltrekkende lyder – sansenes sted» og 7.5 «Narkotika, mørke gater og psykiatri – skremmende omgivelser».

⁸¹⁷ Jf. avsnitt 5.1 «Et sted med stemning».

⁸¹⁸ Jf. avsnitt 7.3 «Spennende dufter, deilige smaker og tiltrekkende lyder – sansenes sted».

det som i begge byer fremstår som en stedsspesifikk lokalisert sensibilitet⁸¹⁹ i kraft av hvilken mening og verdi bringes til veie på en måte som blir formativ for deres opplevelse av stedene.

I en slik sammenheng har vi også sett utsagn omkring det å *føle seg hjemme* gå igjen på begge steder. Blant informantene i Kreuzberg SO36 blir en slik følelse trukket frem som et sentralt moment for deres stedstilknytning på flere plan. Slik settes den i forbindelse med en fortrolighet som fremkommer både i et temporalt perspektiv, og i betraktning av visse sosiale og kulturelle forhold på stedet. Samtidig fremheves også den fleretniske tilstedeværelsen og området flerkulturelle preg som relevant for denne formen for stedstilknytning.⁸²⁰ Til forskjell fra Berlin forbindes en tilsvarende følelse av hjemlighet utelukkende med sansbare forhold på Grønland og Tøyen. Dette knytter seg spesifikt til lukt og smak av mat og råvarer i områdene, men også til det som kan høres av ulike språk her.⁸²¹

Men selv om det slik er mulig å peke på enkelte fellestrekk, blir det, som nevnt over, tydelig at informantenes opplevelse av stedene på et overordnet plan synes å skille seg markant fra hverandre. Den positivitet som vi har sett fremkomme i forbindelse med fremstillinger av Kreuzberg SO36, kan betraktes som en tendens som peker i en annen retning enn den ambivalens som kom til uttrykk blant informantene på Grønland og Tøyen. Mens betydningen av problematiske og konfliktskapende forhold virker nedtonet i Berlin, får vi derimot inntrykk av at informantene i Oslo beskriver deres nærområder på en måte som innbefatter og fremhever denne type forhold i langt større grad.⁸²² Spesielt skildringer av sosial kontakt og samrøre blant folk blir presentert på et annet vis enn i Berlin. Begrensede fellesskapsformer med gruppedannelser og et visst fravær av sosial omgang på tvers av det som fremstår som religiøse og etniske skillelinjer, betones her av flere på en måte som gjør at områdene på det sosiale plan kan se ut til å anta en *Gesellschaft-aktig* karakter.⁸²³

⁸¹⁹ Jf. Hasse (2012: 11f.).

⁸²⁰ Jf. avsnitt 5.4 «Hjemmet i mangfoldet».

⁸²¹ Jf. avsnitt 7.3 «Spennende dufter, deilige smaker og tiltrekkende lyder – sansenes sted».

⁸²² Jf. avsnittene 7.4 «Adskilt – å leve på siden av hverandre», 7.5 «Narkotika, mørke gater og psykiatri – skremmende omgivelser» og 7.6 «Det dårlige omdømme».

⁸²³ Jf. avsnitt 7.4 «Adskilt – å leve på siden av hverandre».

I kontrast til slike grensedragninger ser vi Kreuzberg SO36 bli gjenstand for en omtale som på mange måter står i motsetning til den vi finner blant informantene i Oslo. Her fortelles det først og fremst om en velfungerende og inkluderende sameksistens, og en utbredt følelse av fellesskap blant en befolkning som i sin heterogene sammensetting, til forveksling likner den som er lokalisert i Oslo. Med tanke på de beskrivelser som gis av det sosiale miljø i området, får vi slik inntrykk av en bydel som fremstår med et mer *Gemeinschaft-aktig* preg.⁸²⁴ Basert på fortrolighet, tillit og solidaritet presenteres vi for sosiale forhold som ved å bli opplevd som åpne kan sies å gå utover sosiale og kulturelle barrierer. Dette er forhold som trekkes frem og gjenspeiles i beskrivelser som gis av områdets særegne forretningsliv, spesielt med tanke på dets viktige sosiale funksjon i et flerkulturelt fellesskap.⁸²⁵

Sammenfattende kan man si at stedenes tilhørighetsskapende sider fremstår på ulikt vis. Mens informantene i Kreuzberg SO36 fremhever et harmonisk og flerkulturelt fellesskap som avgjørende for deres følelse av tilhørighet til området, synes tilknytningen informantene har til Grønland og Tøyen å bero på et mer ambivalent forhold til områdene. Snarere enn en sterk og allerede etablert følelse av tilhørighet, finner vi her en relativ utstrakt vilje til å gjøre noe med utfordringer som her gjør seg gjeldende⁸²⁶ – noe som i sin tur vil kunne anses som et motiverende incentiv for tilknytning.

Til tross for enkelte fellestrekk, kan vi holde fast på at de beskrivelser som gis av henholdsvis Kreuzberg SO36 og Grønland og Tøyen, skiller seg på en overordnet måte når det kommer til deres fremstilling generelt, og til forhold som har å gjøre med informantenes tilknytning til disse områdene spesielt. Dette er imidlertid forskjeller som lar seg betrakte i lys av det som fremstår som en tiltakende gentrifisering på begge steder. I en slik optikk kan det som blant informantene i Kreuzberg SO36 tenderer mot å fremtre som et idealbilde av forholdene på stedet, tenkes å understreke aspekter ved området som man ønsker å ivareta og hegne om. Slik kan det bildet som tegnes, ses i sammenheng med en opplevelse av omfattende og utfordrende endringer, det vil si som en reaksjon på, eller motstykke til disse. Samtidig vil den ambivalens

⁸²⁴ Jf. avsnittene 5.1 «Et sted med stemning» og spesielt 5.2 «Det sammensatte fellesskapet».

⁸²⁵ Jf. avsnitt 5.3 «Falafel, kino, fiskebutikk».

⁸²⁶ Jf. 7.7 avsnitt «Lengsel etter engasjement».

som gjør seg gjeldende i informantenes tvetydige blikk på Grønland og Tøyen – spesielt med tanke på deres vilje til forandring – kunne betraktes som et utgangspunkt for hvordan de opplever, beskriver og til dels selv er involvert i de forandringer som her finner sted.

9.2 Fortrengningsfrykt og skepsis

Både i Kreuzberg SO36 og på Grønland og Tøyen tydeliggjør informantenes beskrivelser av konkrete forandringer ulike aspekter ved en tiltakende gentrifisering.⁸²⁷ I begge byer beskrives imidlertid en utvikling som verken kan sies å være enhetlig eller linear i en suksessiv forstand. Snarere gis vi inntrykk av en pågående prosess bestående av synkrone, delvis overlappende og tilsynelatende uavhengige enkeltforløp. Uten noen bestemt rekkefølge blir disse å finne i tilknytning til sosiale, kulturelle, fysiske og økonomiske forhold på det enkelte sted.⁸²⁸ Slik kan stedenes gentrifisering sies å være sammensatt og mangefasettert. Selv om den i begge bydelene bærer preg av et visst sammenfall, fremstår prosessen – slik den her kommer i betraktning – samtidig med lokale eller stedsspesifikke variasjoner.⁸²⁹

I Kreuzberg SO36 beskriver informantene endringer som viser at gentrifiseringen lar seg knytte til *fire* overordnede forløp. Sammenfattende dreier det seg her om forløp som manifesteres ved en tiltakende turisme i området – «turismegentrifisering»,⁸³⁰ en tilstrømning av et økonomisk bedrestilt beboerskap,⁸³¹ omstruktureringer i stedets forretningslandskap – «kommersiell-gentrifisering»,⁸³² og boligstrukturelle endringer.⁸³³ Sett under ett blir det tydelig at dette er forløp som innebærer vidtrekkende konsekvenser for hvordan informantene opplever og forholder seg til området. Selv om også positive sider trekkes frem i forbindelse med enkelte

⁸²⁷ Jf. Kapitlene 6 «Endringer tar tak i Kreuzberg SO36» og 8 «Endringer settes i gang på Grønland og Tøyen».

⁸²⁸ I avsnitt 3.1.2 «Gentrifiseringens ulike former og forløp» utdyper jeg forholdet mellom gentrifiseringsprosessen og dens ulike forløp.

⁸²⁹ Jf. Ibid. og Smith (1996: 181).

⁸³⁰ Jf. avsnitt 6.1 «Med verden som gjest».

⁸³¹ Jf. avsnitt 6.2 «Nye innbyggere, nye hus og nye måter å være på».

⁸³² Jf. avsnitt 6.3 «Barer, restauranter og trendy utesteder».

⁸³³ Jf. avsnitt 6.4 «Oppusset, solgt, fortrengt».

forløp,⁸³⁴ får vi inntrykk av at de fleste opplever prosessen, slik den gjør seg gjeldende på ulike plan, som *utfordrende* og *problematisk*. Slik synes endringer som beskrives i dens kjølvann å bryte med informantenes fremstilling av området i utgangspunktet.⁸³⁵ Lokale forhold som blir betraktet som særegne, tiltalende og tilhørighetsskapende, settes kort sagt under press, og oppleves av mange som utsatte. I denne sammenheng fremstår spesielt turismen og innflyttingen av et mer kapitalsterkt beboerskap som utslagsgivende for dannelsen av det som oppfattes som nye sosiale, kulturelle og økonomiske skillelinjer i området. Med utgangspunkt i motstridende syn på hva Kreuzberg SO36 skal være, oppstår konfliktlinjer som åpner opp for et spørsmål om hvem det er som har rett til å definere stedet. Slike konfliktlinjer viser seg imidlertid også å være tett knyttet til det som må betraktes som en større *fortrengningsproblematikk* i området. Som en sentral og grunnleggende del av informantenes opplevelse av de endringer som her finner sted, kommer denne først og fremst til uttrykk gjennom en såkalt *indirekte fortrenging*, eller *tap av stedsfølelse*.⁸³⁶ Opplevelsen av eksklusjon og en diffus følelse av fremmedgjøring gjør seg gjeldende på flere plan, og kan samtidig knyttes til flere av prosessens forløp. Dette tydeliggjøres gjennom det som beskrives som *grenseoverskridende atferd* og *fremmede språk* i forbindelse med den økende turismen i området. På liknende vis viser også utsagn om nye beboeres *eksklusive livsstil*, med smak og preferanser som markerer avstand til befolkningen forøvrig, i en tilsvarende retning. Men også det som på bakgrunn av den forretningsmessige omstruktureringen oppfattes som *et tap av møtesteder*, blir å se i forhold til en slik indirekte form for fortrengning. Sett under ett blir det tale om endringer som for informantene synes å bryte med deres tilvante forståelse og tilegnelse av området. Opplevelsen av å ikke lenger kunne orientere seg i, ta del eller høre til området, peker i retning av et vedvarende og sammensatt fortrengningspress som, nettopp ved å virke indirekte, over tid kan føre til at en omsider «velger» å flytte.⁸³⁷ Blant informantene i Kreuzberg SO36 kan et slikt press i tillegg sies å bli

⁸³⁴ Se for eksempel avsnitt 6.1.1 «Fra utkantområde til internasjonal hotspot».

⁸³⁵ Jf. kapittel 5 «Forbindelser».

⁸³⁶ Jf. Marcuse (1985) og Davidson og Lees (2010).

⁸³⁷ Jf. Marcuse (1985: 207).

oppretholdt og forsterket av det som viser seg som en *frykt for direkte fortrengning*.⁸³⁸ Denne knyttes spesielt til utsagn omkring prispress i boligmarkedet. Med utsikt til tap av bosted oppleves en slik frykt som følelsesmessig krevende. Bekymring uttrykkes i denne forbindelse ikke bare av de som rammes direkte, men også av de som står i et mer perifert forhold til en slik problemstilling. Slik beskrives frykten for å bli fortrent også som «allestedsnærværende». På bakgrunn av dens utbredelse i området gis vi samtidig inntrykk av at den foranlediger og motiverer det som her kommer til uttrykk, som en kollektiv mobilisering og motstand mot en utvikling som oppfattes som truende.⁸³⁹

Som i Berlin gir også informantenes beskrivelser av konkrete endringer i Oslo inntrykk av at gentrifiseringen her fremstår som en sammensatt prosess. Til forskjell fra Berlin lar denne seg imidlertid knytte til en utvikling bestående av *fem* overordnede forløp. Oppsummert viser disse seg gjennom beretninger omkring endringer i områdenes forretningslandskap – «kommersiell-gentrifisering»,⁸⁴⁰ utbyggingen av det tilgrensende havneområde Bjørvika – «nybygg-gentrifisering»⁸⁴¹ og en dertil tilknyttet instrumentalisering av byens kunst- og kulturfelt.⁸⁴² De to siste forløpene tydeliggjøres gjennom utsagn som samtidig beskriver en intensivering av lokalt beboerengasjement – «incumbent upgrading»⁸⁴³ – og endringer i områdenes befolkningssammensetning.⁸⁴⁴ Også på Grønland og Tøyen blir det samlet sett tale om forløp som påvirker måten informantene opplever og forholder seg til sine omgivelser. Samtidig fortøner dette seg noe annerledes enn i Kreuzberg SO36. I større grad enn i Berlin trekker informantene i Oslo frem positive så vel som negative aspekter ved de endringer som finner sted i deres nærområder. Hermed gis det uttrykk for et mer blandet, og til tider *tvetydig syn* på utviklingen her.

På den ene siden fremstilles etableringen av nye virksomheter, fremveksten av lokalt engasjement samt ankomsten av unge etniske nordmenn som oppløftende

⁸³⁸ Jf. avsnitt 6.4.2 «Frykt for å bli fortrent».

⁸³⁹ Jf. avsnitt 6.4.3 «Motstand og en ny form for fellesskap».

⁸⁴⁰ Jf. avsnitt 8.1 «Nye forretninger og kommersielle tilbud».

⁸⁴¹ Jf. avsnitt 8.2 «Fancy høyhus og dyre boligblokker ved vannkanten».

⁸⁴² Jf. avsnitt 8.3 «Operahuset, Munchmuseet og Deichman Bjørvika».

⁸⁴³ Jf. avsnitt 8.4 «Forening, kampanje og initiativ».

⁸⁴⁴ Jf. avsnitt 8.5 «Befolkningsendringer».

endringer for områdene. Dette knyttes igjen til det som her oppleves som mer fortrolige og tryggere omgivelser, et større lokalt samhold og en sterkere tilknytning til områdene. Slik blir det tale om en sammensatt utvikling som, i tillegg til å bidra til det som oppleves som et bedret omdømme for stedene, også tenkes å kunne føre til et mindre økonomisk og sosialt skille mellom Oslos øst- og vestkant.

På den andre siden veies et slikt syn opp mot betenkeligheter knyttet til aspekter ved den samme utviklingen i områdene. Slik ses stedenes kommersielle omstruktureringer, det lokale engasjement på Tøyen og Bjørvika-utbyggingen i sammenheng med forhold som – ved å opprettholde og legge til rette for sosiale, økonomiske og fysiske skillelinjer i områdene – fremstår som ekskluderende. Som i Berlin, fremhever informantene i denne forbindelse spesielt *fortrengningsproblematikken* som et uheldig trekk ved de endringer som finner sted. I denne sammenhengen viser beretninger om en ufrivillig fraflytting av ressursvake og sårbare beboergrupper, nedlegging og utskifting av etablerte forretninger og andre virksomheter, heriblant Munchmuseet, til bekymringer over å miste tiltalende og fortrolige sider ved områdene. Samlet sett synes informantene i Oslo å gi uttrykk for *en blandet og overordnet skeptisk holdning* til utviklingen som skjer i deres respektive nærområder. Selv om ingen synes å være direkte berørt av det som beskrives som problematiske sider ved prosessen, gis det imidlertid uttrykk for en tydelig bevissthet omkring det som fremstår som et tiltakende fortrengningspress på Grønland og Tøyen. Samtidig som skepsisen over endringene vises fra en viss avstand, kan vi se at det avtegner seg en urolighet blant informantene over utviklingens fremtidige virkning på deres omgivelser.

9.3 Engasjement og nye former for fellesskap

I både Berlin og Oslo fremheves et forsterket stedsengasjement i kjølvanet av de endringer som beskrives. Dette knyttes videre til etableringen av nye former for fellesskap. Engasjementet det berettes om, fremstår imidlertid som stedegent og kommer til uttrykk på ulikt vis.

I Kreuzberg SO36 blir dette først og fremst å se i sammenheng med boligstrukturelle endringer, der korrelasjonen mellom prispress og en utbredt fortrenningsfrykt blant lokalbefolkningen fremstår som sentral.⁸⁴⁵ Gjennom deres tilknytning til området har vi her sett beboere finne sammen i en spontan bevegelse mot det som oppleves som en usosial boligpolitikk og en urimelig utvikling i leiemarkedet.⁸⁴⁶ I form av en protestcamp har mobiliseringen fått en symbolsk dimensjon konkretisert gjennom okkupasjonen av et offentlig rom i området. Stilt overfor et fortrenningsproblem som rammer den enkelte, har man hermed stilt opp en samlende motmakt som anskueliggjør et problemkompleks som viser seg å gå på tvers av befolkningen i et helt lokalsamfunn. Bevegelsen ble i utgangspunktet igangsatt av tyrkiske kvinner, men har over tid fått stadig større tilslutning av folk med ulik kulturell og sosial bakgrunn. Slik beskrives initiativet som et inkluderende og svært sammensatt fellesskap. Som sådan kan det sies å reflektere aspekter ved det fellesskap som ble omtalt i kapittel 5, et fellesskap som informantene forøvrig synes å hegne om og bekymret seg for å miste under trykket av de pågående endringene i området.⁸⁴⁷ Men om man tar høyde for de særegne betingelsene for initiativets oppkomst, blir det klart at det her dreier seg om en spesifikk form for fellesskap. Med utgangspunkt i diskusjon og dissens beskrives oppkomsten av en kollektiv og kommunikativ handling som – i kraft av å gå på tvers av sosiale og kulturelle forskjeller – presenteres som dette nye fellesskapets styrke og fremste kjennetegn. Slik blir det tale om et fellesskap som opprettholdes og konsolideres gjennom opprettelsen av tverrgående relasjoner blant mennesker, som i kamp mot en usosial boligpolitikk slutter opp om en felles sak.

Også i Oslo beskriver informantene oppkomsten av et utbredt stedsengasjement. Spesielt på Tøyen vises det til nyetableringer av nabogrupper og en økt aktivitet blant beboerforeninger i kjølvannet av den politisk fremforhandlede Tøyenavtalen. Gjennom ulike former for beboerinitiativ gis vi inntrykk av at det her er blitt lagt til rette for en større grad av aktiv deltakelse for beboere som ønsker innflytelse i saker og problemstillinger som angår deres eget nærmiljø. Til forskjell fra

⁸⁴⁵ Jf. avsnitt 6.4.2 «Frykt for å bli fortrengt».

⁸⁴⁶ Jf. avsnitt 6.4.3 «Motstand og en ny form for fellesskap».

⁸⁴⁷ Se for eksempel avsnittene 6.1.3 «Språk og fremmedgjøring», 6.3.2 «Tap av møtesteder», 6.4.2 «Frykt for å bli fortrengt».

beboerengasjementet i Berlin, synes imidlertid engasjementet på Tøyen å være motivert av et underliggende ønske om å endre på forhold som i utgangspunktet har blitt oppfattet som negative ved bydelen. Slik fokuseres det eksempelvis på tiltak og aktiviteter som kan bidra til å bedre bo- og oppvekstsituasjonen for de unge.⁸⁴⁸ Dette er tiltak som beskrives som sentrale i frembringelsen av det som flere oppfatter som et sosialt stemningsskifte i området, med en ny sosial dynamikk og en større grad av samhold og fortrolighet blant befolkningen her. Som i Berlin synes beboerengasjementet i Oslo også å ligge til grunn for at folk med felles erfaringer og utfordringer finner sammen på tvers av forskjeller. I tillegg til å bli oppfattet som positivt for utviklingen av informantenes nærområder, kan det også sies å legge til rette for en sterkere stedstilknytning blant de involverte. Samlet sett synes muligheten av å kunne engasjere seg aktivt i lokalsamfunnet å være avgjørende for fremveksten av en lokal fellesskapsfølelse. I Oslo synes denne imidlertid å stille seg noe annerledes enn i Berlin. På den ene siden presenteres vi for det som fremstår som et verdifullt og etterlengtet samhold blant naboer. I en slik forstand blir det tale om en fellesskapsfølelse som virker trygghetsskapende og knytter folk sterkere sammen til et sted som mange i utgangspunktet oppfattet som utrygt, særlig for barn og unge. I kontrast til det som er blitt fremstilt som en opplevelse av å være utrygg⁸⁴⁹ og av å leve på siden av hverandre⁸⁵⁰ i et område med dårlig omdømme,⁸⁵¹ beskrives med andre ord oppkomsten av en ny sosial situasjon. På den andre siden blir denne nye formen for fellesskap av enkelte også opplevd som selektiv, ensidig og lukket. Ved å innbefatte tydelige avgrensede områder i bydelene og favne om visse befolkningsgrupper, tenderer andre – som ikke kan sies å dele premissene for det lokale engasjement – mot å falle utenfor. Slik blir det tale om en begrenset form for fellesskap som kun synes å fremstå som meningsfylt og attraktivt for deler av Grønland og Tøyens befolkning.⁸⁵²

Mens engasjementet knyttet til beboerinitiativet i Berlin fant sitt utgangspunkt blant det som her fremstod som en relativ ressurs svak gruppe, synes tiltakene i Oslo å

⁸⁴⁸ Jf. avsnitt 8.4.2 «Skole, barn og fremtid».

⁸⁴⁹ Jf. avsnitt 7.5 «Narkotika, mørke gater og psykiatri – skremmende omgivelser».

⁸⁵⁰ Jf. avsnitt 7.4 «Adskilt – å leve på siden av hverandre».

⁸⁵¹ Jf. avsnitt 7.6 «Det dårlige omdømme».

⁸⁵² Jf. avsnitt 8.4.4 «Det har sine fordeler og ulemper» – engasjementets fordeler og ulemper».

være igangsatt av forholdsvis ressurssterke beboere. Spørsmålet om hvilken betydning en slik forskjell kan ha for de ulike fellesskapsformene vi har sett komme til uttrykk i Berlin og Oslo, lar vi stå åpent. Samlet sett kan vi holde fast på at det engasjement som vises på begge steder, bygger på en følelse av felles ansvar for det enkelte sted og dets befolkning. Knyttet til erfaringer og forhold som i begge byer går utover den enkelte, beskrives oppkomsten av et lokalt samhold, som i Berlin er knyttet til utfordringer ved endringer på stedet, men som i Oslo gir seg uttrykk i en forandringsvilje som kan sies å *inngå* i de endringer som her finner sted.

I denne avhandlingen har jeg løftet frem stemmene til de som i det daglige lever i gentrifiseringspregede områder. Ved slik å kaste et nedenfra-perspektiv på det som fremstår som en kompleks og stedsspesifikk prosess, har jeg vist hvordan denne blir å betrakte ut fra opplevelser som går utover den enkelte ved å inngå i en større lokal og translokal kontekst. Dette er opplevelser som kan si noe vesentlig om prosessens konsekvenser slik disse innbefatter nyanser som lett mistes av syne i pågående diskusjoner om byliv og byutvikling. I et utvidet gentrifiseringsperspektiv mener jeg at slike nyanser vil kunne bidra til en mer kritisk og konstruktiv debatt om hvordan man kan imøtegå problematiske forhold knyttet til gentrifisering.

I 2019, året for denne avhandlingens ferdigstilling, ser vi få tegn til at gentrifiseringsprosessen i Kreuzberg SO36 og på Grønland og Tøyen nærmer seg noen slutt. Den gjør seg med andre ord fremdeles gjeldende, samtidig som problematiske forhold som følger i dens kjølvann stadig blir gjenstand for en pågående diskusjon. Slik ser vi jevnlig medieoppslag fra Kreuzberg SO36, som viser hvordan prosessen på ulike måter skaper vanskeligheter for store deler av befolkningen her. Både lokale, nasjonale og internasjonale aviser har i denne sammenheng dekket, og fremhevet, aktuelle problemstillinger knyttet til fortrengning av beboere og etablerte virksomheter samt nyoppføringer av luksuriøse hoteller og konfliktfylte møter mellom lokalbefolkning og turister. Samtidig pekes det på en svært aktiv og stor

motstandsbevegelse i området, der lokalbefolkningen i stadig større grad finner sammen og støtter hverandre i kampen mot gentrifiseringen.⁸⁵³

Også den utvikling som Grønland og Tøyen har gjennomgått i løpet av den senere tid, kan stadig ses ut i fra et gentrifiseringsperspektiv. Slik diskuteres spesielt prosessens konsekvenser med henblikk på endringer som har funnet sted på Tøyen i tilknytning til Tøyenavtalen. Både fra forskningshold og i ulike medieoppslag peker man i denne forbindelse på at områdesatsningen og stedets nye omdømme har vært drivende faktorer for oppkomsten av større sosiale og økonomiske forskjeller. Ombyggingen av Tøyensenteret med etableringen av trendy utesteder, en tiltakende tilflytting av unge og ressurssterke mennesker, og en fortsatt økning av prisene i områdets boligmarked, synes i denne forbindelse å ha bidratt til en forsterkning av fortrenningsproblematikken i området.⁸⁵⁴ Uten å være like fremskreden kan en tilsvarende tendens også spores på Grønland. I likhet med Tøyen, kom bydelen først i 2018 til å inngå i et større områdeprogram. Hvordan dette blir satt ut i livet, gjenstår fremdeles å se.⁸⁵⁵

⁸⁵³ Se for eksempel avisinnlegg som «Späti Ora 35 droht der Raswurf» i lokalavisen Der Tagesspiegel [publisert 01.07.2019], «Wem gehört Kreuzberg?» i den nasjonale ukeavis Die Zeit [publisert 07.02.2018], eller artikkelen «Berlin anti-gentrification activists fight to keep...the local aldi» som nylig kom ut i den britiske The Guardian [publisert 09.05.2019].

⁸⁵⁴ Se for eksempel avisartikkelen «Bak fasaden på Tøyen» i Klassekampen [publisert 23.02.2019] eller NRK Brennpunkt-dokumentaren «Norske tilstander» fra 2017. Se også Ingrid Tormodsgards masteroppgave fra 2015 «*Det blir nok vi som flytter først.*».

⁸⁵⁵ I forbindelse med områdeprogrammet ble det i 2017 gjennomført en stedsanalyse av Grønland som peker på forhold preget av uvisshet med tanke på stedets utvikling. Dette knytter seg blant annet til den rollen «store markedsaktører» vil kunne komme til å få i en slik prosess. Brattbakk m.fl. (2017: 76-91).

Litteratur

- Akman, Haci (1993) *Landflyktighet. En etnologisk undersøkelse av vietnamesiske flyktninger i eksil*. Forlaget Migrasjonslitteratur, Bergen.
- Alver, Bente Gullveig og Ørja Øyen (2007) «Challenges of Research Ethics: An Introduction.» I: Alver, Øyen og Fjell (red.) *Research Ethics in Studies of Culture and Social Life*. Academica, Scientiarum Fennica, Helsinki, s. 11-56.
- Alver, Bente Gullveig og Ørja Øyen (1997) *Forskningsetikk i forskerhverdag. Vurderinger og praksis*. Tano Aschehoug, Oslo.
- Andersen, Bengt og Per Gunnar Røe (2017) «Arkitektur og sosial ulikhet i Oslos vannkant.» I: Ljunggren (red.) *Oslo - ulikhetenes by*. Cappelen Damm, Oslo, s. 325-338.
- Arvaston, Gösta og Billy Ehn (2009) «Observationens dynamik.» I: *Etnografiska observationer*. Studentlitteratur, Lund, s. 19-37.
- Aslaksby, Truls (1986) *Grønland og Nedre Tøyens bebyggelseshistorie*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Aslaksen, Kamilla og Erling Skaug (2011) *Munch på Tøyen!* Pax Forlag A/S, Oslo.
- Aspen, Jonny (red.) (2005) *By og byliv i endring. Studier av byrom og handlingsrom i Oslo*. Scandinavian Academic Press / Spartacus Forlag, Oslo.
- Atkinson, Rowland m.fl. (2011) *Gentrification and displacement: the household impacts of neighbourhood change*. AHURI Final Report, nr. 160, Australian Housing and Urban Research Institute, Melbourne.
- Atkinson, Rowland (2003) «Introduction: Misunderstood Saviour or Vengeful Wrecker? The Many Meanings and Problems of Gentrification.» I: *Urban Studies*, Vol. 40, nr. 12, s. 2343-2350.
- Atkinson, Rowland (2000) «The hidden costs of gentrification: Displacement in central London.» I: *Journal of Housing and Built Environment*, Vol. 15, nr. 4, s. 307-326.
- Augé, Marc (2012 [1992]) *Nicht-Orte*. Verlag C.H. Beck, München.
- Aure, Marit m.fl. (red.) (2015) *Med sans for sted. Nyere teorier*. Fagbokforlaget, Bergen.
- Aure, Marit, Vigdis Nygaard og Agnete Wiborg (2015) «Stedstilknytning: Materialitet, relasjoner og følelser.» I: Aure m.fl. (red.) *Med sans for sted. Nyere teorier*. Fagbokforlaget, Bergen, s. 195-212.
- Barthes, Roland (1994 [1967]) «Semiologi og urbanisme.» I: Stene-Johansen (red.) *I tegnets tid. Utvalgte artikler og essays*. Pax Forlag, Oslo, s. 41-48.
- Bauman, Zygmunt (2006 [2000]) *Flytende modernitet*. Vidarforlaget, Oslo.
- Bauman, Zygmunt (2006 [1998]) *Globaliseringen og dens menneskelige konsekvenser*. Vidarforlaget, Oslo.
- Bauman, Zygmunt (2001) *Community. Seeking safety in an insecure world*. Polity Press, Cambridge.
- Baykan, Aysegul (2011) «Beyoglu-Taksim. Historie, politikk og festlig skue.» I: Amadou, Krefting og Løvhaug (red.) *ARR – Idéhistorisk tidsskrift*. Nr. 1-2., Oslo, s. 77-85.
- Beauregard, Robert A. (1986) «The chaos and complexity of gentrification.» I: Smith og Williams (red.) *Gentrification of the City*. Allen and Unwin, Boston, s. 35-55.
- Becker, Karin (2000) «Picturing a Field. Relationships Between Visual Culture and Photographic Practice in a Fieldwork Setting.» I: Anttonen m.fl. (red.) *Folklore, Heritage Politics and Ethnic Diversity. A Festschrift for Barbro Klein*. Multicultural Centre, Botkyrka, s. 100-121.
- Benum, Edgeir (1990) *Byråkratienes by. Fra 1948 til våre dager. Oslo bys historie – bind 5*. Cappelen Damm, Oslo.

- Berg, Nina Gunnerud og Britt Dale (2015) «Sted – noen nyere teoretiske tilnæringer og debatter.» I: Aure m.fl. (red.) *Med sans for sted. Nyere teorier*. Fagbokforlaget, Bergen, s. 31-47.
- Berg, Nina Gunnerud og Britt Dale (2009 [2004]) «Sted – begreper og teorier.» I: Berg m.fl. (red.) *Mennesker, steder og regionale endringer*. Tapir, Trondheim, s. 39-60.
- Berger, Peter og Thomas Luckmann (2000 [1966]) *Den samfunnskapte virkelighet*. Fagbokforlaget, Bergen.
- Bourdieu, Pierre (2006 [1980]a) «Strukturer, habitus, praksiser.» I: *Agora*, Vol. 24, nr.1-2, s. 53-74.
- Bourdieu, Pierre (2006 [1980]b) «Kapitalens former.» I: *Agora*, Vol. 24, nr.1-2, s. 5-27.
- Bourdieu, Pierre (1995 [1979]) *Distinksjonen. En sosiologisk kritikk av dømmekraften*. Pax Forlag A/S, Oslo.
- Braaten, Oskar (1976) *Ulvehiet*. Aschehoug, Oslo.
- Brattbakk, Ingar m.fl. (2017) *På sporet av det nye Grønland. Sosiokulturell stedsanalyse av Grønland i Bydel Gamle Oslo*. Arbeidsforskningsinstituttets rapportserie, nr. 4/2017, Arbeidsforskningsinstituttet ved HiOA, Oslo.
- Brattbakk, Ingar m.fl. (2015) *Hva nå, Tøyen? Sosiokulturell stedsanalyse av Tøyen i Bydel Gamle Oslo*. Arbeidsforskningsinstituttets rapportserie, nr. 8/2015, Arbeidsforskningsinstituttet ved HiOA, Oslo.
- Brown, Wendy (2000) «Reflexionen über Toleranz im Zeitalter der Identität.» I: Forst (red.) *Toleranz. Philosophische Grundlagen und gesellschaftliche Praxis einer umstrittenen Tugend*. Campus Verlag, Frankfurt / New York, s. 257-281.
- Brown-Saracino, Japonica (2010a) «Overview: The gentrification debates.» I: *The Gentrification Debates. A Reader*. Routledge, London / New York, s. 1-19.
- Brown-Saracino, Japonica (2010b) «Conclusion: Why we debate.» I: *The Gentrification Debates. A Reader*. Routledge, London / New York, s. 355-363.
- Bröcker, Katharina (2013) *Metropolen im Wandel. Gentrification in Berlin und Paris*. Büchner Verlag, Darmstadt.
- Butler, Tim m.fl. (2013) «Gentrification, education and exclusionary displacement in East London.» I: *International Journal of Urban and Regional Research*. Vol. 37, nr. 2, s. 556-575.
- Butler, Tim (2003) «Living in the Bubble: Gentrification and its <Others> in North London.» I: *Urban Studies*. Vol. 40, nr. 12, s. 2469-2486.
- Byrne, Peter (2003) «Two Cheers for Gentrification.» I: *Howard Law Journal*. Vol. 46, nr. 3, s. 405-432.
- Bysveen, Tor og Terje Wessel (1985) *Beboerne i byfornyelsen. Hvordan de tilpasser seg innngrepet i sin bolig*. NIBR, notat, nr. 132, Oslo.
- Bysveen, Tor og Terje Wessel (1984) *Sosiale konsekvenser av byfornyelse. En studie utført i Oslo indre sone*. NIBR rapport, nr. 4, Oslo.
- Carrus, Giuseppe m.fl. (2014) «Place attachment, community identification, and pro-environmental engagement.» I: Manzo og Devine-Wright (red.) *Place Attachment. Advances in Theory, Methods and Applications*. Routledge, London / New York, s. 154-164.
- Christensen, Anne Louise Gjesdal (1991) *Livet i og mellom husene. Utvalgte artikler om livsform og bymiljø*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Clark, Eric (2005) «The Order and Simplicity of Gentrification – a Political Challenge.» I: Atkinson og Bridge (red.) *Gentrification in a global context. The new urban colonialism*. Routledge, New York, s. 256-265.
- Clay, Phillip L. (1979) *Neighborhood Renewal. Middle class Resettlement and Incumbent Upgrading in American Neighborhoods*. Lexington Books, Lexington.

- Cócola-Gant, Agustín (2015) «Tourism and commercial gentrification.» Innlegg som ble presentert på RC21 International Conference om: *The Ideal City: between myth and reality. Representations, policies, contradictions and challenges for tomorrow's urban life*. Urbino 27-29 August, utgitt som pdf på: <http://www.rc21.org/en/wp-content/uploads/2014/12/E4-C%C3%B3cola-Gant.pdf>, [sist sett 20.03.2019].
- Cresswell, Tim (2015 [2004]) *Place an introduction*. Second Edition, Wiley Blackwell, Chichester.
- Cresswell, Tim (1996) *In Place/Out of Place. Geography, Ideology, and Transgression*. University of Minnesota Press, Minneapolis / London.
- Dangschat, Jens (1992) «Vertreibung aus der Stadt durch Kultur?» I: Ebert, Gnad og Kunzmann (red.) *Partnerschaften für Kultur: Chancen und Gefahren für die Stadt*. Dortmunder Beiträge zur Raumplanung nr. 57, Dortmund, s.127-150.
- Danielsen, Hilde (2006) *Med barn i byen. Foreldreskap, plass og identitet*. Universitetet i Bergen, Bergen.
- Danielsen, Arne (2007) *Tøyen. Tøyen skole 125 år, 1882-2007*. Tøyen skole – Oslo Utdanningsetaten, Oslo.
- Davidson, Mark og Loretta Lees (2010) «New-build gentrification: its histories, trajectories, and critical geographies.» I: *Population, Space and Place*. Vol. 16, nr. 5, s. 395-411.
- Davidson, Mark og Loretta Lees (2005) «New-build <gentrification> and London's riverside renaissance.» I: *Environment and Planning A*, Vol. 37, s. 1165-1190.
- Day, Graham (2006) *Community and Everyday Life*. Routledge, London / New York.
- Delanty, Gerard (2010 [2003]) *Community*. Second Edition, Routledge, London / New York.
- Devine-Wright, Patrick (2014) «Dynamics of Place Attachment in a Climate Changed World.» I: Manzo og Devine-Wright (red.) *Place Attachment. Advances in Theory, Methods and Applications*. Routledge, London / New York, s. 165-177.
- Dirksmeier, Peter og Ilse Helbrecht (2015) «Resident Perceptions of New Urban Tourism: A Neglected Geography of Prejudice.» I: *Geography Compass*. Vol. 9, nr. 5, s. 276-285.
- Dörfler, Thomas (2010) *Gentrification in Prenzlauer Berg? Milieuwandel eines Berliner Sozialraums seit 1989*. Transcript, Bielefeld.
- Döring, Christian og Klaus Ulbricht (2018 [2016]) «Gentrification Hotspots and Displacement in Berlin. A Quantitative Analysis.» I: Helbrecht (red.) *Gentrification and Resistance. Researching Displacement Processes and Adaption Strategies*. Springer, Wiesbaden, s. 8-20.
- Doucet, Brian (2009) «Living through gentrification: subjective experiences of local, non-gentrifying residents in Leith, Edinburgh.» I: *Journal of Housing and the Built Environment*. Vol. 24, s. 299-315.
- Düspohl, Martin (2012) *Kleine Kreuzberggeschichte*. Berlin Story Verlag, Berlin.
- Düspohl, Martin (2005) «300 Jahre Migrationsgeschichte Kreuzberg-Friedrichshain.» I: *Heimatkunde. Migrationspolitisches Portal der Heinrich Böll Stiftung*: <https://heimatkunde.boell.de/2005/09/01/300-jahre-migrationsgeschichte-kreuzberg-friedrichshain>. [sist sett 20.03.2019].
- Düspohl, Martin m. fl. (red.) (2003) *Geschichte wird gemacht. Berlin am Kottbusser Tor / Wortfunken*. Verein zur Erforschung und Darstellung der Geschichte Kreuzbergs e.V., Berlin.
- Durkheim, Émile (2000 [1893]) *Om den sociale arbejdsdeling*. Hans Reitzels Forlag, København.
- Ehn, Billy og Ovar Löfgren (2010 [2001]) *Kulturanalyser*. Klim Forlag, Aarhus.
- Ehn, Billy og Barbro Klein (2007 [1994]) *Från erfarenhet till text. Om kulturvetenskaplig reflexivitet*. Carlsson Bokförlag, Stockholm.

- Ellefsen, Karl Otto (2005) «Studier av byens fysiske transformasjon. Oslos arkitektur i endring.» I: Aspen (red.) *By og byliv i endring. Studier av byrom og handlingsrom i Oslo*. Scandinavian Academic Press / Spartacus Forlag, Oslo, s. 53-87.
- Ellingsen, Winfried (2013) «Hjemme i mobilitet? En studie av fritidsmobilitet og arbeidsmigrasjon.» I: Brun og Setten (red.) *Hus, hjem, sted. Geografiske perspektiver på vår samtid*. Akademika Forlag, Trondheim, s. 45-63.
- Enzensberger, Hans Magnus ([1958] 1996) «A Theory of Tourism.» I: *New German Critique*. nr. 68, Special Issue on Literature, Duke University Press, Durham, s. 117-135.
- Eriksen, Anne (1994) ««Like Before, Just Different.» Modern Popular Understandings of the Concept of Tradition.» I: Wolf-Knuts (red.) *ARV. Nordic Yearbook of Folklore*. Vol. 50, The Royal Gustavus Adolphus Academy, Uppsala, s. 9-23.
- Eriksen, Trond Berg (1994) «Urbanitet.» I: Gundersen, Hodne og Malmanger (red.) *Veier til byen: en antologi*. Universitetet i Oslo, Oslo, s. 251-261.
- Eriksen, Thomas Hylland (2007) «Etterord: en fotnote om etnisitet og klasse.» I: Fuglerud og Eriksen (red.) *Grenser for kultur? Perspektiver fra norsk minoritetsforskning*. Pax Forlag, Oslo, s. 323-333.
- Fangen, Katrine (2008) *Identitet og praksis. Etnisitet, klasse og kjønn blant somaliere i Norge*. Gyldendal Akademisk, Oslo.
- Fangen, Katrine (2011) «Deltagende observasjon.» I: Fangen og Sellerberg (red.) *Mange ulike metoder*. Gyldendal Akademisk, Oslo.
- Fangen, Katrine (2011 [2004]) *Deltagende observasjon*. Fagbokforlaget, Bergen.
- Fjell, Tove (2014) «Challenges Presented by Research Methods and Ethics in Cultural Studies – Blurred Boundaries between Public and Private.» I: *Studia ethnologica Croatia*. Vol. 26, s. 25-45.
- Fog, Jette (1996 [1982]) «Begrundelsernes koreografi. Om kvalitativ ikke-statistisk representativitet.» I: Holter og Kalleberg (red.) *Kvalitative metoder i samfunnsforskning*. Universitetsforlaget, Oslo, s. 194-219.
- Fossåskaret, Erik (1997) «Ustrukturerte intervjuer med få informanter gir i seg selv ikke noen kvalitativ undersøkelse.» I: Fossåskaret, Fuglestad og Aase (red.): *Metodisk Feltarbeid. Produksjon og tolkning av kvalitative data*. Universitetsforlaget, Oslo, s. 11-45.
- Freeman, Lance og Frank Braconi (2004) «Gentrification and displacement: New York City in the 1990s.» I: *Journal of the American Planning Association*. Vol. 70, nr. 1, s. 39-52.
- Freeman, Lance (2006): *There Goes the 'Hood. Views of Gentrification from the Ground Up*. Temple University Press, Philadelphia.
- Freeman, Lance (2008) «Comment on «The Eviction of Critical Perspectives from Gentrification Research».» I: *International Journal of Urban and Regional Research*. Vol. 32, nr. 1, s. 186-191.
- Frykman, Jonas og Maja Povrzanović Frykman (2016) «Affect and Material Culture. Perspectives and Strategies.» I: *Sensitive Objects. Affect and Material Culture*. Nordic Academic Press, Lund, s. 9-31.
- Frykman, Jonas og Nils Gilje (2003) «Being There. An Introduction.» I: *Being There. New Perspectives on Phenomenology and the Analysis of Culture*. Nordic Academic Press, Lund, s. 7-53.
- Füller, Henning og Boris Michel (2014) ««Stop Being a Tourist!» New Dynamics of Urban Tourism in Berlin-Kreuzberg.» I: *International Journal of Urban Regional Research*. Vol. 38, nr. 4, s. 1304-1318.
- Gadamer, Hans-Georg (2012 [1990, 6. opplag]) *Sannhet og metode. Grunntrekk i en filosofisk hermeneutikk*. Pax Forlag, Oslo.

- Gans, Herbert (1962) *The Urban Villagers. Group and Class in the Life of Italian-Americans*. Free Press, New York.
- Gilje, Nils og Harald Grimen (1993) *Samfunnsvitenskapelige forutsetninger. Innføring i samfunnsvitenskapenes vitenskapsfilosofi*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Gjerland, Leif (2010) *Østkanten. Historien om en livskraftig byutvikling*. Kom Forlag, Oslo.
- Glass, Ruth (1964) «Introduction.» I: Centre for Urban Studies (red.) *London: Aspects of Change*. McGibbon og Kee, London, s. xiii-xlii.
- Gotham, Kevin Fox (2005) «Tourism Gentrification: The Case of New Orleans' Vieux Carre (French Quarter).» I: *Urban Studies*, Vol. 42, nr. 7, s. 1099-1121.
- Grabkowska, Maja (2015) «Between gentrification and reurbanisation. The participatory dimension of bottom-up regeneration in Gdansk, Poland.» I: *Geografie*, Vol.120, nr. 2, s. 210-225.
- Grabkowska, Maja (2012) *Regeneration of the Post-Socialist Inner City. Social Change and Bottom-up Transformations in Gdansk*. University of Gdansk, Gdansk.
- Gradén, Lizette og Lars Kaijser (1999) «Att fotografera och videofilma.» I: Kaijser og Öhlander (red.) *Etnologiskt fältarbete*. Studentlitteratur, Stockholm, s.109-126.
- Grimen, Harald (2009) *Hva er tillit*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Gude, Sigmar m.fl. (2013) *Sozialstruktur und Mietenentwicklung im Erhaltungsgebiet Luisenstadt (SO36) 2012*. TOPOS Stadtforschung im Auftrag für das Bezirksamt Friedrichshain-Kreuzberg von Berlin, Berlin.
- Gullestad, Marianne (2010 [2002]) *Det norske sett med nye øyne. Kritisk analyse av norsk innvandringsdebatt*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Gustafson, Per (2014) «Place Attachment in an Age of Mobility.» I: Manzo og Devine-Wright (red.) *Place Attachment. Advances in Theory, Methods and Applications*. Routledge, London / New York, s. 37-48.
- Hagemans, Iris m.fl. (2016) «From Greengrocers to Cafés. Producing Social Diversity in Amsterdam.» I: Zukin, Kasinitz og Chen (red.) *Global Cities, Local Streets. Everyday Diversity from New York to Shanghai*. Routledge, New York / London, s. 90-120.
- Hamnett, Chris (1991) «The blind men and the elephant. The explanation of gentrification.» I: *Transactions of the British Institute of Geographers*. Vol. 16, nr. 2, s. 173-189.
- Hansen, Lars Emil (2004) *Bydelen som «skiftet ham»: kulturhistoriske bilder av 1900-tallets Grünerløkka: en studie av Grünerløkkas diskursive og symbolske forvandling på 1900-tallet*. Universitetet i Oslo, Oslo
- Harding, Sandra (1992) «After the Neutrality Ideal. Science, Politics, and «Strong Objectivity».» I: *Social Research*. Vol. 59, nr. 3, s. 567-587.
- Hasse, Jürgen (2012) *Atmosphären der Stadt. Aufgespürte Räume*. Jovis Verlag, Berlin.
- Häußermann, Hartmut og Walter Siebel (2004) *Stadtsoziologie. Eine Einführung*. Campus Verlag, Frankfurt / New York.
- Häußermann, Hartmut og Andreas Kapphan (2002) *Berlin: von der geteilten zur gespaltenen Stadt? Sozialräumlicher Wandel seit 1990*. Leske + Budrich, Opladen.
- Häußermann, Hartmut, Andrej Holm og Daniela Zunzer (2002) *Stadterneuerung in der Berliner Republik. Modernisierung in Berlin-Prenzlauer Berg*. Leske + Budrich.
- Häußermann, Hartmut og Walter Siebel (1987) *Neue Urbanität*. Suhrkamp, Frankfurt am Main.
- Helbrecht, Ilse (red.) (2018 [2016]) *Gentrification and Resistance. Researching Displacement Processes and Adaption Strategies*. Springer, Wiesbaden.
- Helbrecht, Ilse (2018 [2016]) «Gentrification and Displacement.» I: *Gentrification and Resistance. Researching Displacement Processes and Adaption Strategies*. Springer, Wiesbaden, s. 1-7.
- Hellesund, Tone (2002) *Den norske pepperløkka. Om kulturell konstituering av kjønn og*

- organisering av enslighet 1870-1940*. Universitetet i Bergen, Bergen.
- Holloway, Lewis og Phil Hubbard (2001) *People and place. The extraordinary geographies of everyday life*. Prentice Hall, Harlow.
- Holm, Andrej og Guido Schulz (2018 [2016]) «GentriMap: A Model for Measuring Gentrification and Displacement.» I: Helbrecht (red.) *Gentrification and Resistance. Researching Displacement Processes and Adaption Strategies*. Springer, Wiesbaden, s. 251-279.
- Holm, Andrej (2013) «Berlin's Gentrification Mainstream.» I: Bernt, Grell og Holm (red.) *The Berlin Reader. A Compendium on Urban Change and Activism*. Transcript Verlag, Bielefeld, s. 171-188.
- Holm, Andrej (2010a) *Wir Bleiben Alle! Gentrifizierung – Städtische Konflikte um Aufwertung und Verdrängung*. Unrast Transparent, Münster.
- Holm, Andrej (2010b) «Townhouses, Urban Village, Car Loft. Berliner Luxuswohnanlagen als «dritte Welle» der Gentrification.» I: *Geographische Zeitschrift*, 98. Jg., Heft 2, Franz Steiner Verlag, Stuttgart, s. 100-115.
- Holm, Andrej (2006) *Die Restrukturierung des Raumes. Stadterneuerung der 90er Jahre in Ostberlin: Interessen und Machtverhältnisse*. Transcript Verlag, Bielefeld.
- Holm, Erling Dokk (2003) «Mellomrom og andre rom.» I: Butenschøn og Holsen (red.) *Til stede. Byens rom*. Norsk Form i samarbeid med Pax Forlag, Oslo, s. 82-95.
- Holter, Harriet (1996 [1982]) «Fra kvalitative metoder til kvalitativ samfunnsforskning.» I: Holter og Kalleberg (red.) *Kvalitative metoder i samfunnsforskning*. Universitetsforlaget, Oslo, s. 9-25.
- Hubbard, Phil (2017) *The Battle for the High Street. Retail Gentrification, Class and Disgust*. Palgrave Macmillan, London.
- Huse, Tone (2014) *Everyday Life in the Gentrifying City: On Displacement, Ethnic Privileging and the Right to Stay Put*. Ashgate, Farnham.
- Huse, Tone (2010): *Tøyengata. Et nyrikt stykke Norge*. Flamme Forlag, Oslo.
- Hyra, Derek (2016) «Commentary: Causes and Consequences of Gentrification and the Future of Equitable Development Policy.» I: *Cityscape*, Vol. 18, nr. 3, s. 169-178.
- Høifødt, Helge (2011) «Østkant og vestkant i Oslo.» I: Gran Lindaas (red.) *Byminner*. Vol. 56, nr. 4, Bymuseet, Oslo, s. 14-31.
- Ipsen, Detlev (2004) «Babylon in Folge - wie kann der städtische Raum dazu beitragen, kulturelle Komplexität produktiv zu wenden?» I: Siebel (red.) *Die europäische Stadt*. Suhrkamp, Frankfurt am Main, s. 253-270.
- Jacobs, Jane (1992 [1961]) *The Death and Life of Great American Cities*. Vintage Books, New York.
- Jones, Hannah m.fl. (2015) «Urban multicultural and everyday encounters in semi-public, franchised cafe spaces.» I: *The Sociological Review*, Vol. 63, s. 644-661.
- Kaschuba, Wolfgang (2005) «Urbane Identität: Einheit der Widersprüche?» I: Lampugnani (red.) *Urbanität und Identität zeitgenössischer europäischer Städte*. Wüstenrot-Stiftung, Ludwigsburg, s. 8-28.
- Kjeldstadli, Knut (1990) *Den delte byen. Fra 1900 til 1948. Oslo bys historie – bind 4*. Cappelen Damm, Oslo.
- Kohne, Sara (2015) «Kotti og Co – Å ta protesten til gaten.» I: *Tidsskrift for kulturforskning*. Vol. 14, nr. 2, Novus Forlag, Oslo, s. 102-112.
- Kotti & Co (2014) «Kotti & Co und das Recht auf Stadt.» I: Holm (red.) *Reclaim Berlin. Soziale Kämpfe in der neoliberalen Stadt*. Assoziation A, Berlin / Hamburg, s. 343-355.

- Kowal, Sabine og Daniel O' Connell (2013) «Zur Transkription von Gesprächen.» I: Flick, von Kardorff og Steinke (red.) *Qualitative Forschung. Ein Handbuch*. 10. Ausgabe, Rowohlt, Reinbek bei Hamburg, s. 437-447.
- Kronborg, Anne-Kristine (2014) «Fra tømmer og plank til tegl og betong.» I: Lynggard (red.) *På topp i Oslo. Enerhaugen borettslag 50 år*. Enerhaugen borettslag 2014, Oslo, s. 18-28.
- Kvale, Steinar og Svend Brinkmann (2015): *Det kvalitative forskningsintervju*. 3. utgave, Gyldendal AS, Oslo.
- Laimer, Christoph (2014) «Safe City. Sicherheit beginnt im Kopf.» I: *dérive - Zeitschrift für Stadtforschung*. Nr. 57, s. 4-7.
- Landry, Charles (2006) *The Art of City-Making*. Sterling, London.
- Lang, Barbara (1998) *Mythos Kreuzberg. Ethnographie eines Stadtteils 1961-1995*. Campus Verlag, Frankfurt / Main; New York.
- Lappi, Tiina-Riitta (2012) «Walking the Streets of Suzhou. Approaching Urban Spaces through Embodied Experiences and Visual Interpretations.» I: *Ethnologia Scandinavica*, Vol. 42, s. 147-161.
- Lees, Loretta (2012) «The geography of gentrification: Thinking through comparative urbanism.» I: *Progress in Human Geography* Vol. 36, nr. 2, s. 155-171.
- Lees, Loretta, Hyun Bang Shin og Ernesto López-Morales (2016) *Planetary Gentrification*. Polity, Cambridge.
- Lees, Loretta, Tom Slater og Elvin Wyly (red.) (2010) *The Gentrification Reader*. Routledge, London.
- Lees, Loretta, Tom Slater og Elvin Wyly (2008) *Gentrification*. Routledge, New York / London.
- Lefèbvre, Henri (2003 [1970]) *The Urban Revolution*. University of Minnesota Press, Minneapolis / London.
- Levy, Paul R. og Roman A. Cybriwsky (1980) «The hidden dimensions of culture and class: Philadelphia.» I: Laska og Spain (red.) *Back to the City: Issues in neighborhood renovation*. Pergamon Press, New York, s.138-156.
- Lewicka, Maria (2014) «In Search of Roots: Memory as Enabler of Place Attachment.» I: Manzo og Devine-Wright (red.) *Place Attachment. Advances in Theory, Methods and Applications*. Routledge. London / New York, s. 49-60.
- Ley, David (1996) *The New Middle Class and the Remaking of the Central City*. Oxford University Press, Oxford.
- Liessmann, Konrad Paul (2014) «Grenze» I: Ezli og Staupe (red.) *Das neue Deutschland. Von Migration und Vielfalt*. University Press, Konstanz, s. 137-139.
- Lindner, Rolf (2004) *Walks on the Wild Side. Eine Geschichte der Stadtforschung*. Campus Verlag, Frankfurt / New York.
- Lindner, Rolf (1981) «Die Angst des Forschers vor dem Feld.» I: Bausinger og Sauermaun (red.): *Zeitschrift für Volkskunde*. Vol. 77, Verlag W. Kohlhammer, Stuttgart, Berlin, Köln, Mainz, s. 51-66.
- Linell, Per ([1978] 1982) *Människans språk. En orientering om språk, tänkande och kommunikation*. Liber Förlag, Lund.
- Lomheim, Sylfest (1989) *Omsetjingsteori. Ei elementær innføring*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Low, Setha M. (1992) «Symbolic ties that bind: Place attachment in the Plaza.» I: Low og Altman (red.) *Place Attachment*. Plenum Press, New York / London, s. 165-184.
- MacCannell, Dean ([1976] 1999) *The Tourist. A new theory of the leisure class*. University of California Press, Berkeley / Los Angeles / London.
- Manzo, Lynne C. og Patrick Devine-Wright (2014) *Place Attachment. Advances in Theory, Methods and Applications*. Routledge, London / New York.

- Manzo, Lynne C. (2014) «Exploring the shadow side. Place attachment in the context of stigma, displacement, and social housing.» I: Manzo og Devine-Wright (red.) *Place Attachment. Advances in Theory, Methods and Applications*. Routledge, London / New York, s. 178-190.
- Manzo, Lynne C. (2005) «For better or worse: Exploring multiple dimensions of place meaning.» I: *Journal of Environmental Psychology*. Vol. 25, s. 67-86.
- Marcuse, Peter (1992) «Gentrification und die wirtschaftliche Umstrukturierung New Yorks.» I: Helms (red.) *Die Stadt als Gabentisch. Beobachtungen zwischen Manhattan und Berlin - Marzahn*. Reclam, Leipzig, s. 80-90.
- Marcuse, Peter (1985) «Gentrification, abandonment and displacement: connections, causes and policy responses in New York City.» I: *Washington University Journal of Urban and Contemporary Law*. Vol. 28, s. 195-240.
- Marquardt, Tanja (2006) *Käthes neue Kleider. Gentrifizierung am Berliner Kollwitzplatz in lebensweltlicher Perspektive*. Tübinger Verein für Volkskunde, Tübingen.
- Millroth, Thomas og Hanns Karlewski (1982) *Berlin genom två. Bilder från Kreuzberg i Västberlin och Prenzlauer Berg i Östberlin*. Liber Förlag, Stockholm.
- Morawski, Tobias (2014) *Reclaim your City. Urbane Protestbewegungen am Beispiel Berlins*. Assoziation A, Berlin / Hamburg.
- Moskowitz, Peter (2017) *How to kill a city. Gentrification, inequality, and the fight for the neighborhood*. Nation Books, New York.
- Myhre, Jan Eivind (2017) «Oslos historie som delt by.» I: Ljunggren (red.) *Oslo - ulikhetenes by*. Cappelen Damm, Oslo, s. 31-51.
- Myhre, Jan Eivind (1990) *Hovedstaden Christiania. Fra 1814 til 1900. Oslo bys historie – bind 3*. Cappelen Damm, Oslo.
- Newman, Kathe og Elvin K. Wyly (2006) «The right to stay put, revisited: Gentrification and resistance to displacement i New York City.» I: *Urban Studies* Vol. 43, nr. 1, s. 23-57.
- Nielsen, Niels Kayser (2005) *Steder i Europa. Omstridte byer, grænser og regioner*. University Press, Aarhus.
- Novy, Johannes (2014) ««Berlin does not love you» – Über die Tourismuskontroverse in der von Besuchern «eroberten» Stadt.» I: Holm (red.) *Reclaim Berlin. Soziale Kämpfe in der neoliberalen Stadt*. Assoziation A, Berlin / Hamburg, s. 250-270.
- Novy, Johannes (2012) «Kreuzberg's Multi- and Inter-cultural Realities: Are They Assets?» I: Aytar og Rath (red.) *Selling Ethnic Neighborhoods. The Rise of Neighborhoods as Places of Leisure and Consumption*. Routledge, New York / London, s. 68-84.
- Norberg-Schulz (1978) *Mellom jord og himmel. En bok om steder og hus*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Oldenburg, Ray ([1989] 1999) *The great good place. Cafés, coffee shops, bookstores, bars, hair salons, and other hangouts at the heart of the community*. Da Capo Press, Cambridge.
- Paulgaard, Gry (1997) «Feltarbeid i egen kultur – innenfra, utenfra eller begge deler?» I: Fossåskaret, Fuglestad og Aase (red.): *Metodisk Feltarbeid. Produksjon og tolkning av kvalitative data*. Universitetsforlaget, Oslo, s. 70-93.
- Perl, Sophie og Erik Steffen (2015) *1945 – 2015 Abriss und Aufbruch am Kottbusser Tor*. FHXB Museum (red.) i samarbeid med Verein zur Erforschung und Darstellung der Geschichte Kreuzbergs e.V., Berlin.
- Phillips, Martin og Darren P. Smith (2018) «Comparative approaches to gentrification: Lessons from the rural.» I: *Dialogues in Human Geography*. Vol. 8, nr. 1, s. 1-25.
- Phillips, Martin (2004) «Other geographies of gentrification.» I: *Progress in Human Geography*. Vol. 28, nr. 1, s. 5-30.
- Raban, Jonathan (1974) *The Soft City*. Hamish Hamilton, London.

- Reiakvam, Oddlaug (1997) «Etnologi av hjertans lyst.» I: *Etnologi av hjertans lyst. Artiklar og forelesingar*. Forlaget Folkekultur, Bergen, s. 37-47.
- Relph, Edward (1976) *Place and placelessness*. Pion, London.
- Robbins, Edward (2005) «Byenes transformasjon» I: Aspen (red.) *By og byliv i endring. Studier av byrom og handlingsrom i Oslo*. Scandinavian Academic Press / Spartacus Forlag, Oslo, s. 27-53.
- Rushdie, Salman (1991) *Imaginary homelands: essays and criticism 1981-1991*. Granta Books, London.
- Ruud, Marit Ekne (2015) «Stedskonstruksjoner og stedstilknytning i boligområder under endring.» I: Aure m.fl. (red.) *Med sans for sted. Nyere teorier*. Fagbokforlaget, Bergen, s. 179-191.
- Ruud, Marit Ekne (2005) «Grønland: Byfornyelse og lokale diskurser.» I: Aspen (red.) *By og byliv i endring. Studier av byrom og handlingsrom i Oslo*. Scandinavian Academic Press / Spartacus Forlag, Oslo, s. 251-272.
- Ruud, Marit Ekne (2003) *Byfornyelse og endringer i urbane bomiljøer. En studie av beboeres erfaringer fra området Grønland/Nedre Tøyen i Oslo 1980-2000*. Universitetet i Oslo, Oslo.
- Ryen, Anne (2002) *Det kvalitative intervjuet. Fra vitenskapsteori til feltarbeid*. Fagbokforlaget, Bergen.
- Savage, Mike, Alan Warde og Kevin Ward (2003) *Urban Sociology, Capitalism and Modernity*. Palgrave Macmillan, Basingstoke.
- Scannell, Leila og Robert Gifford (2010) «Defining place attachment. A tripartite organizing framework.» I: *Journal of Environmental Psychology*. Vol. 30, s. 1-20.
- Schiefloe, Per Morten (1985) *Nærmiljø i bysamfunn*. Byforskningsprogrammet, Universitetsforlaget, Oslo.
- Schulte-Peevers, Andrea (2017) *Lonely Planet Berlin. 10th edition*. Melbourne, Oakland.
- Selberg, Torunn og Nils Gilje (2007) *Kulturelle landskap. Sted, fortelling og materiell kultur*. Fagbokforlaget, Bergen.
- Sennett, Richard (2013) *Together. The Rituals, Pleasures and Politics of Cooperation*. Penguin Books, London.
- Sennett, Richard (1998) *The corrosion of character. The personal consequences of work in the new capitalism*. W.W. Norton, London / New York.
- Sen, Amartya (2006) *Identity and Violence. The Illusion of Destiny*. W.W.Norton and Company, New York / London.
- Setten, Gunhild (2013) «Til fots – et metodeblikk på landskap og praksis.» I: Førde og Aure (red.) *Å finne sted. Metodologiske perspektiver i stedsanalyser*. Akademika forlag, Trondheim, s. 93-106.
- Shields, Rob (1991) *Places on the margin. Alternative geographies of modernity*. Routledge, London / New York.
- Simmel, Georg (1978 [1903]) «Storbyene og åndslivet.» I: Østerberg (red.) *Handling og samfunn. Sosiologisk teori i utvalg*. Pax Forlag, Oslo, s. 87-102.
- Skogan, Wesley (1992 [1990]) *Disorder and Decline: Crime and the Spiral of Decay in American Neighborhoods*. University of California Press, Berkeley / Los Angeles.
- Slater, Tom (2006) «The Eviction of Critical Perspectives from Gentrification Research.» I: *International Journal of Urban and Regional Research*. Vol. 30, nr. 4, Arnold, London, s. 737-757.
- Slater, Tom (2012) «Missing Marcuse: On Gentrification and displacement.» I: Brenner, Marcuse, Mayer (red.) *Cities for people, not for profit. Critical urban theory and the right to the city*. Routledge, London / New York.

- Smith, Andrew og Ingvild von Krogh Strand (2011) «Oslo's new Opra House: Cultural flagship, regeneration tool or destination icon?» I: *European Urban and Regional Studies*. Vol. 18, nr. 1, s. 93-110.
- Smith, Neil (1996): *The New Urban Frontier: Gentrification and the Revanchist City*. Routledge, London/NewYork.
- Smith, Neil og Peter Williams (1986) «Alternatives to orthodoxy: invitation to a debate.» I: *Gentrification of the City*. Allen and Unwin, Boston, s. 1-12.
- Stock, Miriam (2013) *Der Geschmack der Gentrifizierung. Arabische Imbisse in Berlin*. Transcript, Bielefeld.
- Sundsbo, Astrid Ouahyb (2015) «Narratives of <us> and <them> and urban transformations in Oslo.» I: *Nordic Journal of Migration Research*. Vol. 6, nr. 1, s. 42-48.
- Sundsbo, Astrid Ouahyb (2014) *Grenzbeziehungen in der Stadt. Ethnische Kategorien und die Wahrnehmung und Bewertung von Wohnorten*. Springer, Wiesbaden.
- Svensson, Birgitta (2011) «Liv, plats och identitet i det urbana rummet.» I: Larsson og Svensson (red.) *Andra Stockholm. Liv, plats och identitet i storstaden*. Stockholmia Förlag, Stockholm, s. 21-32.
- Swensen, Grete (1993) «Byen og studiet av folkekulturen.» I: *Etnologi og byforskning. Rapport fra seminar 19. mars 1993*. Norsk Folkemuseum, Oslo, 23-37.
- Sæter, Oddrun og Marit Ekne Ruud (2005) *Byen som symbolsk rom. Bypolitikk stedsdiskurser og gentrifisering i Gamle Oslo*. Byggforsk, Oslo.
- Thibaud, Jean-Paul (2015) «The backstage of urban ambiances: When atmospheres pervade everyday experience.» I: *Emotion, Space, Society*. Vol. 15, s. 39-46.
- Thibaud, Jean-Paul (2010) «The city through the senses.» I: Coutard og Lévy (red.) *Ecologies Urbaines*. Editions Economica, Paris, s. 198-213. Engelsk oversettelse på: http://www.proarq.fau.ufrj.br/revista/public/docs/Proarq18_TheCity_JeanThibaud.pdf, s. 1-16, [sist sett 20.03.2019].
- Thorsen, Liv Emma (2013) «Anne Louise Gjesdal Christensen (1938-1984).» I: Rogan og Eriksen (red.) *Etnologi og folkloristikk. En fagkritisk biografi om norsk kulturhistorie*. Novus Forlag, Oslo, s. 297-306.
- Thörnig, Raimund (1992) ... *außer man tut es! Band 2: Kreuzberg im Umbruch*. Verein SO36 e.V. (red.), Verlag Grenzenlos, Berlin.
- Thörnig, Raimund og Renate Freyer (1989) ... *außer man tut es! Kreuzberg abgeschrieben - aufgestanden*. Verein SO36 e.V. (red.), Berlin.
- Thuen, Trond (2003) «Stedets identitet.» I: *Sted og tilhørighet*. Høyskoleforlaget AS i samarbeid med Senter for kulturstudier, Kristiansand, s. 59-77.
- Tjora, Aksel (2018) *Hva er fellesskap*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Tönnies, Ferdinand (2001 [1887]) *Community and Civil Society*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Tönnies, Ferdinand (1978 [1887]) «Gemeinschaft og Gesellschaft.» I: Østerberg (red.) *Handling og samfunn. Sosiologisk teori i utvalg*. Pax Forlag, Oslo, s. 71-86.
- Tormodsgard, Ingrid (2015) «Det blir nok vi som flytter først.» *En studie av kommunale beboeres opplevelser av Tøyenløftet*. Masteroppgave i samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo, Oslo.
- Tuan, Yi-Fu (1994) «The City and the Human Speech.» I: *Geographical Review*. Vol. 84, nr. 2, s. 144-151.
- Tuan, Yi-Fu (1991) «Language and the Making of Place: A Narrative-Descriptive Approach.» I: *Annals of the Association of American Geographers*. Vol. 81, nr. 4, s. 684-696.
- Tuan, Yi-Fu (1988) «The City as a Moral Universe.» I: *Geographical Review*. Vol. 78, nr. 3, s. 316-324.

- Tuan, Yi-Fu (2008 [1977]) *Space and Place. The Perspective of Experience*. University of Minnesota Press, Minneapolis / London.
- Tuan, Yi-Fu (1975) «Place: An Experiential Perspective.» I: *Geographical Review*. Vol. 65, nr. 2, s. 151-165.
- Twickel, Christoph (2010) *Gentrifidingsbums oder eine Stadt für alle*. Edition Nautilus, Hamburg.
- Tønnessen, Rune (1994) *Om stedet, om det moderne, og om stedets stilling i moderne menneskers øyne*. Hovedoppgave i geografi, Universitetet i Trondheim, Trondheim.
- Uffer, Sabina (2014) «Wohnungsprivatisierung in Berlin – Eine Analyse verschiedener Investitionsstrategien und deren Konsequenzen für die Stadt und ihre Bewohner.» I: Holm (red.) *Reclaim Berlin. Soziale Kämpfe in der neoliberalen Stadt*. Assoziation A, Berlin / Hamburg, s. 64-82.
- Urry, John (1990) *The Tourist Gaze. Leisure and Travel in Contemporary Societies*. Sage Publications, London / Thousand Oaks / New Delhi.
- Vike, Halvard (2001) «Anonymitet og offentlighet.» I: *Norsk Antropologisk Tidsskrift*. Vol. 12, nr. 1–2, Universitetsforlaget, Oslo, s. 76-84.
- Vicario, Lorenzo og Pedro Manuel Martínez Monje (2005) «Another «Guggenheim effect»? Central city projects and gentrification in Bilbao.» I: Atkinson og Bridge (red.) *Gentrification in a global context. The new urban colonialism*. Routledge, New York, s. 151-168.
- Wadel, Cato (2014 [1991]) *Feltarbeid i egen kultur*. Cappelen Damm, Oslo.
- Walzer, Michael (2000) «Politik der Differenz. Staatsordnung und Toleranz in der multikulturellen Welt.» I: Forst (red.) *Toleranz. Philosophische Grundlagen und gesellschaftliche Praxis einer umstrittenen Tugend*. Campus Verlag, Frankfurt / New York, s. 214-230.
- Wagner, Monika (2018) *Marmor und Asphalt. Soziale Oberflächen im Berlin des 20. Jahrhunderts*. Verlag Klaus Wagenbach, Berlin.
- Weber, Max (1922) *Grundriss der Sozialökonomik. III. Abteilung. Wirtschaft und Gesellschaft*. Verlag von J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen.
- Westman, Bror (1988) «Spion i kulturens hus. Billeder fra et feltarbejde blant berbere.» I: Hastrup og Ramløv (red.) *Feltarbejde. Oplevelse og metode i etnografien*. Akademisk Forlag, København, s. 139-150.
- Whitt, J. Allen (1987) «Mozart in the Metropolis. The Arts Coalition and the Urban Growth Machine.» I: *Urban Affairs Quarterly*, Vol. 23, nr. 1, s. 15-36.
- Wiborg, Agnete (2003) «Den flertydige lokale tilhørighet.» I: Thuen (red.) *Sted og tilhørighet*. Høyskoleforlaget AS i samarbeid med Senter for kulturstudier, Kristiansand, s. 127-152.
- Wilson, James Q. og George L. Kelling (1982) «Broken Windows. The police and neighborhood safety.» I: *Atlantic Monthly*. March, s. 29-38.
- Woods, Shadrach (1975) *The Man in the Street. A Polemic on Urbanism*. Penguin Books, Harmondsworth.
- Yildiz, Erol (2013) *Die weltoffene Stadt. Wie Migration Globalisierung zum urbanen Alltag macht*. Transcript Verlag, Bielefeld.
- Zahavi, Dan (2003) «Fænomenologi.» I: Collin og Køppe (red.): *Humanistisk videnskabsteori*. DR Multimedie, København, s. 121-138.
- Zukin, Sharon m.fl. (red.) (2016) «Spaces of Everyday Diversity. The Patchwork Ecosystem of Local Shopping Streets.» I: *Global Cities, Local Streets. Everyday Diversity from New York to Shanghai*. Routledge, New York / London, s. 1-29.
- Zukin, Sharon (2010) *Naked city: the death and life of authentic urban places*. Oxford University Press, New York.

- Zukin, Sharon m.fl. (2009) «New Retail Capital and Neighborhood Change: Boutiques and Gentrification in New York City.» I: *City and Community*. Vol. 8, nr. 1, s. 47-64.
- Zukin, Sharon (1995) *The Cultures of Cities*. Blackwell, Cambridge.
- Zukin, Sharon (1987) «Gentrification: culture and capital in the urban Core.» I: *Annual Review of Sociology*. Vol.13, s. 129-47.
- Öhlander, Magnus (1999) «Deltagande observation.» I: Kaijser og Öhlander (red.) *Etnologiskt fältarbete*. Studentlitteratur, Stockholm, s. 73-89.

Internettkilder

Berlin:

Hjemmeside til bydelen Friedrichshain- Kreuzberg:

<https://www.berlin.de/ba-friedrichshain-kreuzberg/> [sist sett 01.04.2019].

Focus Online: «Wowereits Berlin-Slogan. «Arm aber sexy»»:

http://www.focus.de/politik/deutschland/wowereits-berlin-slogan_aid_117712.html
[publisert 19.10.2006 - sist sett 20.03.2019].

Süddeutsche Zeitung Online: «Entgeltatlas zeigt großes Ost-West-Verdienstgefälle»:

<http://www.sueddeutsche.de/news/karriere/arbeit-entgeltatlas-zeigt-grosses-ost-west-verdienstgefalle-dpa.urn-newsml-dpa-com-20090101-160511-99-907059>
[publisert 11.05.2016 - sist sett 01.04.2019].

Senatsverwaltung für Stadtentwicklung und Umwelt «Mieterfibel»:

<http://www.stadtentwicklung.berlin.de/wohnen/mieterfibel/> [sist sett 01.04.2019].

Kotti & Co Facebook:

<https://de-de.facebook.com/kottiundco/> [sist sett 01.04.2019].

Kotti & Co hjemmeside:

<http://kottiundco.net> [sist sett 01.04.2019].

Kotti & Cos pressemelding:

<https://kottiundco.net/2012/05/26/protestcamp-am-kotti-errichtet/>
[publisert 26.05.2012 - sist sett 01.04.2019].

Der Tagesspiegel Online: «Späti Ora 35 droht der Raswurf»:

<https://www.tagesspiegel.de/berlin/verdraengung-in-kreuzberg-spaeti-ora-35-droht-der-rauswurf/24513426.html> [publisert 01.07.2019 - sist sett 01.08.2019].

The Guardian Online: «Berlin anti-gentrification activists fight to keep...the local aldi»:

<https://www.theguardian.com/cities/2019/may/09/berlin-anti-gentrification-activists-fight-to-keep-the-local-aldi> [publisert 09.05.2019 - sist sett 01.08.2019].

Die Zeit Online: «Wem gehört Kreuzberg?»:

<https://www.zeit.de/2018/07/gentrifizierung-kreuzberg-luxushotel-linke-szene>
[publisert 07.02.2018 - sist sett 01.08.2019].

Oslo:

Oslo Kommune sin hjemmeside til Bydel Gamle Oslo:

<https://www.oslo.kommune.no/politikk-og-administrasjon/bydeler/bydel-gamle-oslo/>
[sist sett 01.04.2019].

Hjemmeside til beboergrupperingene Løft Tøyen:

<http://loft-toyen.no/> [sist sett 01.04.2019].

Hjemmeside til Bjørvikautviklingen:

<http://www.bjorvikautvikling.no/> [sist sett 01.04.2019].

Bærekraft i Bjørvika: Kulturoppfølgingsprogram:

<https://www.bjorvikautvikling.no/wp-content/uploads/2018/03/Kulturoppf5b15d.pdf>
[publisert 27.08.2003 - sist sett 01.04.2019].

Hjemmeside til Oslo Kommune om kulturbyggene på Bjørvika:

<http://www.kulturbyggene.no/munch/> [sist sett 01.04.2019].

Oslo Kommune om Tøyenavtalen:

<https://www.oslo.kommune.no/politikk-og-administrasjon/slik-bygger-vi-oslo/toyenavtalen/> [sist sett 01.04.2019].

The Guardian Online: «The caffeine curse: why coffee shops have always signalled urban change»:

<https://www.theguardian.com/cities/2016/apr/08/coffee-shops-gentrification-urban-change> [publisert 08.04.2016 - sist sett 01.04.2019].

Aftenposten Online: «Munch-museet flyttes til Bjørvika»:

<https://www.aftenposten.no/kultur/i/g0jOq/Munch-museet-flyttes-til-Bjorvika>
[publisert 28.05.2008 - sist sett 25.06.2019].

Klassekampen papirutgave: «Bak fasaden på Tøyen» [publisert 23.02.2019], s. 16-21.

NRK Online: Brennpunkt «Norske tilstander»:

<https://tv.nrk.no/serie/brennpunkt/2017/MDDP11001517>
[lansert 14.11.2017 - sist sett 01.08.2019].

Annet:

Norsk Senter for Forskningsdata:

www.nsd.uib.no/personvern/meldeplikt/samtykke.html [sist sett 01.04.2019].

NESH (2016) - Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi:

www.etikkom.no/forskningsetiske-retningslinjer/Samfunnsvitenskap-jus-og-humaniora/ [sist sett 01.04.2019].

Appendiks 1

Intervjuguide Oslo

Tema:

Tilhørighet

- Fortell litt om din bakgrunn.
- Når flyttet eller kom du til Grønland og Tøyen?
- Hvilke grunner beveget deg hit?
- Fortell noe om stedet og om din egen historie her.
- Hvilke opplevelser, minner eller sterke inntrykk forbinder du med dette stedet?
- Hva er det som har endret seg siden tiden du har vært her?
- På hvilken måte har endringene påvirket deg?
- Er din dialekt/ ditt språk av betydning for deg og hvordan du forholder deg til stedet?
- Har det hendt deg at du ikke har forstått hva folk sa (forskjeller i dialekt, fremmed språk og lignende) – her i området, på gaten, i butikken, på lekeplassen eller andre steder?
- Hvis ja, hvordan opplevde du det?
- Finnes det særegne uttrykk eller et visst omdømme som du eller andre forbinder med stedet? Hva synes du om disse?
- Vet du om det finnes kallenavn for området, eller visse steder her?
- Finnes det væremåter som er spesielle for bydelen? Hvordan kommer de til uttrykk?
- Er det mangel på væremåter (eks. frihet, avslappet, seriøsitet)?
- Hvilke sosiale kvaliteter synes du karakteriserer stedet/bydelen?
- Hva kunne ha vært bedre?
- Hva savner du?
- Fortell meg hvorvidt du føler deg fremmed eller hjemme her i området.
- Kan du prøve å forklare meg hvorfor (f.eks. mennesker, familie, stemning, minner etc.)?
- På hvilken måte holder du deg opptatt over hva som skjer eller har skjedd på stedet? (Leser du f.eks. lokalavis, internett/blogg/nyheter)?
- Er du personlig involvert i ting som foregår her? På hvilken måte? Har det noen grunn?
- Er det i denne sammenheng hele Grønland og Tøyen du snakker om, eller bare en bestemt del av områ(et/-ene)?

Naboskap

- Hvordan vil du beskrive dine sosiale kontakter eller relasjoner her i området?
- Hvordan vil du beskrive eller hvordan opplever du kontakten med naboene i nærområdet (butikker, andre hus, kafeer etc.)?
- Har du flere du er sammen med her på stedet?
- Hvordan ble du kjent med dem? Her i bydelen?
- Hender det at du snakker med dine naboer, venner eller med familien om Kreuzberg SO36 / Grønland og Tøyen? Hvilke tema snakker dere om?
- Beskriv ditt inntrykk av menneskene du møter her? På hvilken måte kunne man si at de har trekk som er særegne for denne delen av byen?
- Hvilke trekk snakker vi om?
- Hvorfor er det slik tror du?
- Hvilke endringer har du opplevd i naboskapet (f.eks. folk som flytter inn og ut) i den siste tiden?
- Hva synes du om det?
- Synes du at det skjedde endringer i bydelens ansikt/utseende over tiden?
- Hvordan ville du beskrive disse forandringene (nye butikker, andre mennesker som før etc.)?
- Tror du at det kommer til å skje store forandringer her i nær fremtid, med henblikk på hvilke mennesker som benytter området og preger gatebildet? Ser du noen grunn til det?

Kulturelle tilbud

- Bruker du noen kulturelle, sosiale, eller religiøse tilbud her på Grønland og Tøyen? (Gallerier, teater, lesninger, fritidstilbud, kino, kirke, moské etc.)
- Hva synes du om det kulturelle tilbudet på Grønland og Tøyen rent generelt?
- På hvilken måte er tilbudet viktig for deg?
- Har tilbudet endret seg over tid? Hvorfor, tror du?
- Har du vært med på å organisere kulturarrangement eller andre type arrangement her i området? Fortell.

Fysiske kjennetegn og viktige institusjoner og/eller forretninger

- Hvordan ville du beskrive bydelens utseende? (Ville du beskrive Grønland og Tøyen eventuelt som stort, oversiktlig, fint, avslappende, lyst etc. eller annerledes? Hvordan?)
- Hvordan opplever du bygningsmessige endringer i området?
- Finnes det typiske bygningsmessige trekk som er særegne for denne bydelen, eller kanskje særegne for byen?
- Hvilke forretninger, butikker, kafeer, restauranter, skoler eller barnehager benytter du deg av? Hvorfor akkurat disse?
- Skjer det endringer i forhold til næringsvirksomhet i området (eks. åpning, flytting, stenging, intern omstrukturering)?
- Hvordan legger du merke til det?
- Hva synes du om endringene?
- Hvordan ser området ut i nær fremtid? Fortell.

Gi kanskje et kort resymé av punkter som var uklare, for å klargjøre innholdet.

Spør om informanten i denne sammenheng kommer på noe hun/han har lyst å utdype.

Intervjuguide Berlin

Themen:

Zugehörigkeit / Ortsverbundenheit

- Erzähl mir kurz über Dich und woher Du kommst.
- Wann bist Du in dieses Gebiet gezogen?
- (Wo hast Du vorher gewohnt, gearbeitet?)
- Welche Gründe haben Dich hierher geführt?
- Welche Bedeutung hat der Stadtteil Kreuzberg und speziell Kreuzberg SO36 für Dich (zum Beispiel in Bezug auf Deine Arbeit...)?
- Kannst Du mir etwas über das Gebiet erzählen (vielleicht aus Deiner eigenen Geschichte mit dem Gebiet, oder ganz generell was Du über Kreuzberg SO36 weißt)?
- Welche Erinnerungen, besonderen Erlebnisse, oder Eindrücke verbindest Du mit dem Gebiet?
- Hast Du Kreuzberg SO36 vor dem Mauerfall erlebt? Wie war es damals?
- Wie würdest Du das Gebiet nach dem Fall der Mauer beschreiben?
- Was hat sich seit dieser Zeit verändert (Städtebau, Menschen, Atmosphären etc.)?
- Wie haben Dich diese Veränderungen beeinflusst?
- Inwieweit ist dir Dein Dialekt / Sprache wichtig im Alltag hier im Gebiet, warum / Zugehörigkeit?
- Ist es Dir schonmal passiert, dass Du nicht verstanden hast was andere Menschen zu Dir gesagt haben, oder dass man Dich nicht verstanden hat (aufgrund von Dialektunterschieden, fremde Sprache o.ä.) z.B. auf der Straße, im Geschäft oder auf dem Spielplatz, hier in der Gegend?
- Wenn ja kannst Du mir erzählen wie Du es erlebt hast, wie hast Du Dich da gefühlt?
- Gibt es besondere Ausdrücke oder Redewendungen die sich mit dem Gebiet hier verbinden lassen? Was hältst Du von diesen?
- Hast Du oder kennst Du Spitznamen für bestimmte Orte hier in der Gegend?
- Lassen sich mit Kreuzberg SO36 bestimmte soziale Eigenschaften verbinden? Wie kommen diese zum Ausdruck?
- Fehlen Dir oder vermisst Du bestimmte Eigenschaften?
- Welche sozialen «Werte» charakterisieren das Gebiet für Dich?

- Was könnte in dieser Hinsicht besser sein? Gibt es etwas was Dir fehlt? Warum?
- Würdest Du dieses Gebiet hier als Dein zu Hause bezeichnen, oder fühlst Du dich eher fremd? Warum?
- Was bedeutet zu Hause für Dich?
- Interessierst Du dich dafür, wenn etwas über Kreuzberg SO36 in den Medien steht? Über welche Dinge hältst Du Dich auf dem Laufenden die hier passieren? Warum?
- Engagierst Du Dich hier im Kiez? (Organisation? Lokale Nachbarschaftspolitik etc. Freiwilligen Hilfe; kulturelle Gruppen etc.)?
- Auf welche Weise? Was hat Dich dazu bewegt?
- Wie beschreibst Du anderen Menschen, die nicht in Kreuzberg SO36 wohnen Deinen Kiez?

Nachbarschaft

- Wie würdest Du Deine sozialen Kontakte oder Beziehungen hier in der Gegend beschreiben?
- Wie lässt sich der Kontakt zu Deinen Nachbarn hier in der näheren Umgebung beschreiben?
- Kannst Du mir ganz allgemein beschreiben welchen Eindruck die Menschen hier in der Gegend auf Dich machen?
- Auf welche Weise lässt sich sagen, dass die Menschen hier Kreuzberg SO36 repräsentieren?
- Gibt es den bestimmten «Kreuzberger»? Warum?
- Unternimmst oder triffst Du Dich ab und an mit Leuten aus der näheren Umgebung? Habt Ihr Euch hier in der Gegend kennengelernt?
- Ist es leicht mit Menschen in Kontakt zu kommen etc.?
- Sprichst Du mit Deinen Bekannten, Nachbarn, Freunden oder der Familie hin und wieder über das Gebiet hier? Worüber spricht Ihr dann so?
- Was würdest Du eventuell an Deinem sozialen Leben hier ändern wollen?
- Wenn Du hier durch die Gegend gehst oder Du Dich hier aufhältst, unterscheidest Du in Menschen aus unterschiedlichen Gegenden/Ländern, Alteingesessene oder Neuhinzugezogene?
- Gibt es da bestimmte Auffälligkeiten oder Unterschiede?

- Kennst Du Menschen die aus Kreuzberg SO36 weggezogen sind? Warum?
- Hast Du viele Veränderungen in der Nachbarschaft bemerkt (z.B. viele Umzüge), wie machen sich diese bemerkbar?
- Wie findest Du das?
- Findest Du, dass sich der Stadtteil, das Gesicht des Gebiets über die Zeit (stark) verändert hat?
- Wie würdest Du diese Veränderungen beschreiben (z.B. neu Geschäfte, andere Menschen als zuvor, Eigenschaften...)?
- Werden in der näheren Zukunft Veränderungen geschehen, im Hinblick auf die Menschen die das Gebiet benutzen und auch prägen?
- Was könnten die Gründe dafür sein?

Kulturelle Angebote

- Gibt es bestimmte kulturelle, religiöse oder soziale Angebote die Du hier in der Gegend benutzt? (Galerien, Theater, Freizeitangebote, Moscheen, Kirchen, Vereine...)?
- Wie findest Du das (kulturelle, religiöse etc.) Angebot hier im Gebiet?
- Hat sich das Angebot verändert? Wenn ja, wie und warum?
- Beteiligst Du Dich an der Organisation von Arrangements hier in der Gegend? Was machst Du? («Mayfest» etc.)

Aussehen, bauliche Beschaffenheit, Institutionen und Geschäfte

- Wie würdest Du das Aussehen von Kreuzberg SO36 beschreiben?
- Würdest Du den Stadtteil beispielsweise als groß, übersichtlich, hässlich, verwinkelt oder ganz anders etc. beschreiben?
- Wie würdest Du Kreuzberg SO36s typische architektonische oder bauliche Züge beschreiben?
- Nimmst Du bauliche Veränderungen in der Gegend wahr? Welche sind das? Was hältst Du von denen?
- Welche Geschäfte, Läden, Cafes, Schulen etc. nutzt Du in dieser Gegend? Warum genau diese?

- Geschehen viele Veränderungen im Gewerbe hier (Neueröffnungen, Umzüge, Schließungen, interne Umstrukturierungen)? Wie wirst Du darauf aufmerksam? Wie findest Du das?
- Wie lange kannst Du Dir vorstellen hier zu wohnen und/oder zu arbeiten? Warum?
- Was könnte Dich daran hindern hier zu bleiben?
- Was könnte Dich daran hindern zu gehen?
- Wie wird das Gebiet hier in der näheren Zukunft aussehen? Hast Du eine Vorstellung?

Gibt es noch Unklarheiten? Gib eine eventuell kurze Zusammenfassung und frag ob er oder sie noch etwas hinzufügen möchte.

Appendiks 2

Forespørsel om deltakelse i forskningsprosjektet

«Flerkulturelle byområder i endring. En komparativ kulturvitenskapelig analyse på to steder i Oslo og Berlin.»

Jeg er doktorgradsstudent i kulturvitenskap ved Universitetet i Bergen og holder på med et prosjekt som vil undersøke to steder i Berlin og Oslo og hvordan mennesker med ulik kulturell bakgrunn opplever steder som er i forandring og påvirket av prosesser som innebærer fysisk, økonomisk og sosiokulturell oppgradering av byområder. Intensjonen med prosjektet mitt er å gi et bilde av utviklingen gjennom de perspektiver som kommer til uttrykk via deres oppfattelse, opplevelse og beskrivelse av disse områdene – to bydeler i to byer (Grønland og Tøyen i Oslo og Kreuzberg SO36 i Berlin). For å finne ut av dette ønsker jeg å intervju omtrent tolv personer i hver bydel, som ved sin stedstilknytning kan være med på å gi et sammensatt bilde av de respektive stedene. Det vil nærmere bestemt være mennesker som jobber, bor eller jevnlig passerer områdene.

Prosjektet bruker intervju som metodisk tilnærming. Spørsmålene i intervjuet vil omhandle de fleste sider ved stedsopplevelsen; om hva slags forhold man har til området, tanker om verdier og naboer, venner og folk som generelt befinner seg i bydelen, interesse for hendelser i området, dets kulturelle tilbud, stedets utseende, byggmessige forandringer, særegne ting som befinner seg i området.

Jeg vil bruke båndopptaker mens vi snakker sammen. Intervjuet vil ta omtrent en time, og vi blir sammen enige om tid og sted.

Det er frivillig å være med og du har mulighet til å trekke deg når som helst underveis, inntil oppgaven foreligger, uten å måtte begrunne dette nærmere. Dersom du trekker deg vil opplysningene om deg anonymiseres, ditt navn vil bli slettet fra alle registre. Alle personopplysninger vil bli behandlet konfidensielt og i henhold til de prosedyrer som er foreskrevet av Universitetet i Bergen (UiB) og Norsk Samfunnsvitenskapelige Datatjeneste (NSD). Ditt navn og navn på tredjepersoner vil bli endret i det intervjuene skrives inn på pc. Separat navneliste som viser til en koblingsnøkkel vil bli lagret på mitt kontor på Universitetet i Bergen. Ingen enkeltpersoner vil kunne kjennes igjen i den ferdige avhandlingen. Etter prosjektslutt vil intervjumaterialet bli lagret i et arkiv tilknyttet ved Institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap ved UiB. Lydfil og navn skal lagres i to år etter prosjektslutt, både med hensyn til etterprøvbarehet og med tanke på eventuelle oppfølgingsstudier. Avhandlingen vil være ferdig innen høstsemesteret 2017 og er meldt til Personvernombudet for forskning NSD.

Dersom du ønsker å delta som informant i prosjektet eller har spørsmål til studien, kan du ta kontakt med meg Sara Kohne per tlf. 93811907 eller epost Sara.Kohne@ahkr.uib.no.

Med vennlig hilsen,

Sara Kohne

Samtykke til deltakelse i studien

Jeg har mottatt informasjon om studien og samtykker i at doktorgradsstudenten Sara Kohne kan intervju meg om mine opplevelser av Grønland og Tøyen. Jeg er klar over at intervjuene vil tas opp på opptaksbånd, bli skrevet ut og at direkte sitater vil bli brukt i en kommende publikasjon av avhandlingen.

Dato

Informant

Anfrage zur Teilnahme an einem Forschungsprojekt

Sehr geehrte Anwohner im Stadtteil Kreuzberg SO36,

ich bin Doktorandin der Kulturwissenschaft an der Universität Bergen in Norwegen und befasse mich in meiner Arbeit mit den Stadtteilen Kreuzberg SO36 in Berlin und Grønland und Tøyen in Oslo. Mit meinem Projekt möchte ich einen Einblick bekommen wie Bewohner und Ansässige, mit unterschiedlicher kultureller Herkunft, diese Stadtteile erleben, wahrnehmen und beschreiben, und damit ein Bild der derzeitigen Veränderung dieser Gebiete geben.

Um dieses Bild schildern zu können möchte ich mit den Menschen, die aufgrund ihrer Arbeits-, Wohn- oder Lebenssituation eine nähere Verbindung zu den jeweiligen Vierteln haben ein Interview führen.

Die Interviewfragen beziehen sich hauptsächlich auf das persönliche Erleben des jeweiligen Viertels: welches Verhältnis hat man zu diesem Gebiet; wie werden die Vor- und Nachteile des Stadtteils erlebt; über die Nachbarschaft und andere Menschen im Viertel; das Interesse für Ereignisse im Stadtteil; das kulturelle Angebot; das Aussehen des Viertels; bauliche Veränderungen und/oder typische oder spezielle Phänomene im Gebiet.

Für das Interview benötige ich ungefähr eine Stunde und ich zeichne das Gespräch mit einem Diktiergerät auf.

Die Teilnahme am Projekt ist selbstverständlich freiwillig und Sie haben jederzeit (bis zum Abschluss des Projektes Ende des Jahres 2017) die Möglichkeit Ihre Aussagen zu ändern oder zu widerrufen, ohne dies weiter zu begründen. Alle persönlichen Daten und Informationen werden anonym und vertraulich nach den Richtlinien der Universität Bergen (UiB) und des norwegischen Personenschutzgesetzes (NSD)⁸⁵⁶ behandelt.

Wenn Sie daran interessiert sind, als Interviewpartner am Projekt teilzunehmen, oder Fragen zur Studie haben, können Sie gerne mit mir, Sara Kohne, telefonisch unter 0151-20139960 / 030-4424019 oder per Email: Sara.Kohne@ahkr.uib.no in Kontakt treten.

Mit freundlichen Grüßen,

Sara Kohne

⁸⁵⁶ Norwegian Social Science Data Services: <http://www.nsd.uib.no/nsd/english/index.html>.

Einverständniserklärung

Hiermit erkläre ich mich einverstanden, dass die Angaben, die ich in dem Interview das Sara Kohne mit mir geführt hat im Zusammenhang mit ihrer Doktorarbeit genutzt werden können.

Datum

Name

Abstract

The thesis examines experiences of gentrification, an intricate process that we today can observe in many cities all over the world. Gentrification has a strong influence on physical, economical as well as sociocultural aspects of urban environments. Thus it has an impact on how city inhabitants perceive their surroundings.

In this context the dissertation gives voice to people living in gentrifying areas such as Kreuzberg SO36 in Berlin and Grønland and Tøyen in Oslo, focusing on their everyday experience at these places. With an aim to generate knowledge about the resident's attachment to their respective local settings, the study analyses their perception of the distinctive character of those places. Against this backdrop the focus turns to the resident's description of changes coming along with gentrification. This is done in order to come to an understanding of these kind of changes and the meaning they have regarding the resident's experience of their respective boroughs, and their attachment to them.

The dissertation shows that people emphasize different aspects of gentrification. Despite signs of concurrence in both cities, the process emerges with specific local variations. Furthermore it becomes clear that the resident's descriptions of change in their environments refer to certain aspects that are experienced differently in the two cities. Thus the process in Berlin is mainly seen according to existing problems connected to displacement. As such it appears as a predominantly challenging development. In Oslo residents point to positive as well as negative aspects of the changes happening in their local environment. At the same time they express a clear concern about displacement pressure.

The study demonstrates how gentrification can be regarded according to experiences that reach beyond the individual's point of view by being included in a wider local and translocal context. Such experiences say something important about the consequences of gentrification and highlight nuances that are often ignored in ongoing discussions about city life and city development. These are aspects that can play an important part in a more critical and constructive approach to problems related to gentrification.

